

**İKTİSADİ SİSTEMLERDE BÖLÜŞÜM
VE ORTAKLIK EKONOMİSİ**

Musa ÖZTÜRK

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN

Malatya, 2013

ONAY SAYFASI**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Enstitümüz Yüksek Lisans öğrencisi **Musa ÖZTÜRK** tarafından **Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN** danışmanlığında hazırlanan **İktisadi Sistemlerde Bölüşüm ve Ortaklık Ekonomisi** başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından **İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

..../..../2013

Prof. Dr. ....

ONUR SÖZÜ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne, Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İktisadi Sistemlerde Bölüşüm ve Ortaklık Ekonomisi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve tezimde yararlandığım kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

..../..../2013

Musa ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

Bir denge üzerine yaratılmış olan dünyamızda, son iki yüzyılda açık şekilde ortaya çıkmış olan Nimet-Külfet dengesizliğine ve çözümüne dair yapmış olduğum “İktisadi Sistemlerde Bölüşüm ve Ortaklık Ekonomisi” isimli çalışmamda, farklı bir bakış açısını gündeme getirmeye çalıştım.

Ümit ederim ki yapmış olduğum bu çalışma ile içinde bulunduğumuz sosyoekonomik problemlerin sistematik çözümüne dair bir öneri sunmuş, bir arayış uyandırmış ve adil bir ekonomik düzenin kurulmasına vesile olmuş olurum.

Çalışma sürecinde ilgisi ve alakasından ötürü danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN’ a ve kendisinden esinlendiğim, fikirlerini benimsediğim hocam olarak Prof. Dr. Arif ERSOY’a en içten teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca yüksek lisansta derslerini almış olduğum Prof. Dr. Çetin DOĞAN, Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ, Prof. Dr. Ali KOÇYİĞİT, Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR, Doç. Dr. İrfan KALAYCI, Yrd. Doç. Dr. Nihat AKBIYIK ve Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN’e ve araştırma görevlisi olarak görev yaptığım Şırnak Üniversitesi’ne başta rektörümüz Prof. Dr. Ali AKMAZ olmak üzere, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Bülent DARICI, Yrd. Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR, Yrd. Doç. Dr. Orhan ALDANMAZ’a ve çalışma arkadaşlarıma yapmış oldukları fikri katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, göstermiş olduğu engin sabır ve içtenlik sebebiyle eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İKTİSADİ SİSTEMLERDE BÖLÜŞÜM VE ORTAKLIK EKONOMİSİ

Musa ÖZTÜRK

ÖZET

Düşünce yapımızı ve dolayısıyla hayatımızı şekillendiren iktisadi sistemlerin bugün içinde bulunduğumuz sosyoekonomik sorunları ne ölçüde giderdiği tartışılmaktadır. Özellikle nicelik ve nitelik bakımından sürekli farklılaşan ve artan insan ihtiyaçlarının mevcut iktisadi sistemler çerçevesinde karşılanamadığı düşünülmektedir. Başta gelir dağılımında eşitsizlikler, işsizlik ve makroekonomik dengesizlikler olmak üzere yaşadığımız sıkıntılar bunu göstermektedir. O halde yeni bir ekonomik sistemin teorik olarak oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında ilkin temel kavramlar ve gelir dağılımı yöntem ve ölçütlerine değinilmekte, sonrasında iktisadi sistemler spektrumunun iki ucunda yer alan Kapitalizm ve Sosyalizm, kurumları, yapısı ve işleyişi bakımından incelenmekte ve ülkeler karşılaştırılmaktadır. Nihayetinde son bölümde iktisadi sorunlara çözüm üreteceği düşünülen yeni bir sistem önerisi olarak 'Ortaklık Ekonomisi' ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Sistemler, Kapitalizm, Sosyalizm, Ortaklık Ekonomisi

DISTRIBUTION IN ECONOMIC SYSTEMS AND THE SHARE ECONOMY

Musa ÖZTÜRK

ABSTRACT

This paper discusses the extent that the economic systems that shape our way of thinking and therefore our life solve the present socio-economic problems. It is believed that human needs that increase and differ qualitatively and quantitatively cannot be covered within the framework of the current economic systems. It is demonstrated by the problems we experience like inequality of income distribution, unemployment and macroeconomic imbalance. Then, it appears that there is a requirement to create a theory of a new economic system.

The study first mentions about the basic concepts and income distribution methods and criterias and then examines Capitalism and Socialism in the two ends of the economic systems spectrum with respect to their institutions, structures and functions. The study also includes a comparison of countries. Finally, the study deals with “The Share Economy” as a new system proposal which is believed to bring solution to economic problems.

Key words: Economic Systems, Capitalism, Socialism, The Share Economy

İKTİSADİ SİSTEMLERDE BÖLÜŞÜM

VE ORTAKLIK EKONOMİSİ

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Dizelgesi	IX
Çizelgeler Dizelgesi	X
Çizimler Dizelgesi	XI
1. Giriş.....	1
2. Temel İktisadi Sorun ve Kavramlar.....	5
2.1. İktisadi Sorunlar	5
2.1.1. Tam Kullanım Sorunu.....	5
2.1.2. Etkin Kullanım Sorunu.....	5
2.1.3. Ekonomik Etkinlik	8
2.1.4. Üretilen Mal ve Hizmetlerin Miktarını Arttırma Sorunu.....	9
2.2. Üretim Faktörleri	10
2.2.1. Tabiat (Doğa veya Toprak).....	10
2.2.2. Emek veya İşgücü	11
2.2.3. Sermaye.....	14
2.2.4. Teşebbüs - Müteşebbis (Girişim - Girişimci).....	17
2.3. Ulusal Gelirin Ölçülmesi, Hesaplama Yöntemleri ve Çeşitleri	19
2.3.1. Gayrisafi Milli Hâsıla – GSMH	20
2.3.2. Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla – GSYİH.....	20
2.3.3. Kişi Başına Gelir.....	22
2.4. Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Ölçütleri	22
2.4.1. Gelir Dağılımı Yaklaşımları.....	26
2.4.2. Gelir Dağılımı Ölçütleri	30
2.4.3. Seçilmiş Ülkelerin Gelir Dağılımı Verileri	42

3.	İktisadi Sistemler ve İktisadi Sistemlerde Bölüşüm.....	57
3.1.	İktisadi Sistem ve Düzen Tanımları ve Farklılıkları	58
3.2.	İktisadi Sistemlerin Sınıflandırılması	62
3.3.	Liberal İktisadi Sistem – Kapitalizm	64
3.3.1.	Kapitalizm Kurumları, Yapısı ve İşleyişi.....	64
3.3.2.	Kapitalist Düşüncenin Gelişimi	66
3.3.3.	Kapitalizmin Ortaya Çıkışı	68
3.3.4.	Tanım Olarak Kapitalizm	73
3.3.5.	Kapitalizmin Kurumları	77
3.3.6.	Yapı ve İşleyiş Olarak Kapitalizm	91
3.3.7.	Kapitalist Sistemde Bölüşüm	93
4.	Sosyalist İktisadi Sistem – Sosyalizm.....	117
4.1.	Tanım Olarak Sosyalizm.....	118
4.2.	Düşünce Arka Planı Olarak Sosyalizm	120
4.2.1.	Ütopik (Hayalci) Sosyalistler Düşünürler	122
4.2.2.	Marksist Sosyalizm – Bilimsel Sosyalizm	128
4.3.	Sosyalizmin Kurumları ve İşleyişi.....	136
4.3.1.	Sosyalist Mülkiyet Kurumu – Kolektif Mülkiyet	136
4.3.2.	Merkezi Planlama.....	139
4.4.	Sosyalist İktisadi Sistemin İşleyişi	143
4.5.	Sosyalizmde Bölüşüm.....	145
4.5.1.	Sosyalizmde Ücret	146
4.5.2.	Sosyalizmde Faiz ve Kâr	148
5.	Karma Ekonomik Sistem	150
6.	Kapitalizm ve Sosyalizmin Karşılaştırılması	151
7.	Ortaklık Ekonomisi (The Share Economy).....	166
7.1.	Ortaklık Ekonomisinin Kavramsal Tanımı	166

7.2.	Ortaklık Ekonomisi Yaklaşımıyla İktisadi Gelişme Seyri	169
7.2.1.	Tam Ortaklık Dönemi – Tüketim Mallarında Mülkiyet Devri....	172
7.2.2.	Kısmi Ortaklık Dönemi.....	176
7.2.3.	Sıfır Ortaklık Dönemi – Emek Mübadelesi Dönemi	194
7.2.4.	Sözleşmecî Ortaklık Dönemi ve Ortaklık Ekonomisi.....	199
7.3.	İşçilik Merhalesinden Ortaklık Merhalesine Geçiş.....	208
7.3.1.	Geçiş İçin Sağlanması Gereken Dengeler	208
7.4.	Ortaklık Ekonomisinin Kurumsal Yapısı ve Hukuki Normları.....	212
7.4.1.	Ortaklık Ekonomisinde Devlet	214
7.4.2.	Sivil İktisadi Kuruluşlar	216
7.4.3.	Üniversiteler	218
7.4.4.	Borsa.....	219
7.5.	Arz ve Talep Dengesi.....	220
7.5.1.	Mal Piyasası	221
7.5.2.	Para-Kredi Piyasası.....	221
7.5.3.	Emek Piyasası.....	222
7.5.4.	Sermaye Piyasası	224
7.6.	Ortaklık Ekonomisinin İşleyişi	225
7.7.	Ortaklık Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Getiriler	228
7.7.1.	Genel Hizmetler ve Vergi	229
7.7.2.	Sabit Sermaye ve Kira.....	230
7.7.3.	Döner Sermaye ve Kâr.....	230
7.7.4.	İşçiler ve Ücret.....	231
7.8.	Uygulama Açısından Ortaklık Ekonomisi	232
8.	Değerlendirme ve Sonuç.....	239
	KAYNAKÇA	243

KISALTMALAR DİZELGESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
KBG	Kişi Başına Gelir
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNSD	Birleşmiş Milletler İstatistik Departmanı
WB – DB	Dünya Bankası

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Tablo 1	Seçilmiş Ülkelerin Sektörel Gelir Dağılımı	44
Tablo 2	Ülkelerin Gini Katsayısı (Vergi oranları göz ardı edilmiş)	46
Tablo 3	S90/S10 - En yüksek gelire sahip %10 / En düşük gelire sahip %10	47
Tablo 4	Günde 2\$ dolardan az gelire sahip olan kesimin nüfusa oranı (%)	48
Tablo 5	Tablo 5: OECD Ülkelerinin gelir dağılımı açısından gösterimi	49
Tablo 6	Gelir türleri ve % 20'lik gruplara göre yıllık ortalama gelirler	50
Tablo 7	Türkiye Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçüleri	51
Tablo 8	Gini Katsayısının gelişimi - Türkiye	55
Tablo 9	Ekonomik Özgürlükler Endeksi – Seçilmiş Ülkeler	157
Tablo 10	Seçilmiş Ülkelere dair ekonomik veriler	159
Tablo 11	Tahmini Küresel Gini Katsayısı	164
Tablo 12	Ortaklık yapısı bakımından karşılaştırmalı iktisadi gelişmeler	204

ÇİZİMLER DİZELGESİ

Şekil 1	Lorenz Eğrisi	34
Şekil 2	Ücret Oranı (Fonksiyonel Gelir Dağılımı – Ücret/Diğer Gelirler)	43
Şekil 3	Ülkelerarası Gelir Dağılımı - Bölgesel Gelir Dağılımı	45
Şekil 4	Lorenz Eğrisi - Türkiye	52
Şekil 5	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire göre %20'lik Grupların Payları	53
Şekil 6	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire göre %10'luk Paylar	54
Şekil 7	Ücret Oranı (Fonksiyonel Gelir Dağılımı – Ücret/Diğer Gelirler)	160
Şekil 8	Seçilmiş Bölgelerde Gini Katsayısının Gelişimi	162
Şekil 9	Bölgelere göre Gini Katsayısının gelişimi, 1890-2000	163
Şekil 10	Ortaklık Ekonomisinin İşleyişi	226
Şekil 11	Ortaklık Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Gelirleri	229

1. Giriş

Günümüz dünyasında, dünyanın her neresinde olunursa olunsun bir şekilde iktisadi hayatın var olduğu görülmektedir. Afrika'nın Sahrasındaki köylerde de New York'un sokaklarında da insanların gündelik yaşamlarının öyle veya böyle önemli kısmı iktisadi meseleler hakkındadır. Bunun nedeni olarak insanın doğasında bulunan "daha iyi bir Bugün ve daha iyi bir Gelecek" arayışı gösterilebilir. Literatürde her ne kadar "insanlık, tarihinin büyük bir bölümünü ekonomisiz geçirmiştir (Heilbroner, 1996: 162)" gibi ifadelere rastlanılsa da ihtiyaçların karşılanması kapsamında iktisadın ilk insandan bu güne artan öneme sahip olduğu görülmektedir.

İktisat bilimi insan ihtiyaçlarının iktisadi boyutunu ele alan bir bilim olarak, uzun bir geçmişe sahiptir. İnsanların kurdukları bir arada yaşama sistemi, basit klan, aşiret, kabile, site, beylik ve millet gibi kademelere geçtikte, birlikte yaşamının ortaya çıkardığı toplumun problemleri arasında iktisadi problemler her zaman birinci sırada yer almış, yaşamasını sağlama ve güven altına alma kaygısı insanın ve dolayısıyla toplumun en önemli sorunu olmuştur (Baltacıgil, 1967: 81). İdeal toplumun inşasına kafa yormuş olan ilk düşünürler dahi örneğin; Aristo (M.Ö. 384-322) mübadeleyi ve paranın fonksiyonlarını analiz etmiştir, Eflatun ise sosyoekonomik sorunlara yönelik yazıtlar bırakmış, 'Cumhuriyet (Repüblik)' adlı eserinde ideal bir toplumun tasarısı ortaya koymuştur (Baltacıgil, 1967: 15). İlk çağlardan bu güne yapılan çalışmalar doğrultusunda sosyal bilimler içerisinde disiplinler sınırlarını en erken 'kesinleştiren' ve disiplinler meşruiyetini en erken elde eden dal olan iktisat (Yılmaz, 2009: 9), bugün Nobel Ödülü'ne konu olan tek sosyal bilim alanıdır (Heilbroner, 1996: 160-161).

İktisat biliminin sahip olduğu önem bu tezin konusu ve kapsamı açısından oldukça önemlidir. Çünkü iktisat, mevcut kurumsal yapısı ve nüfuz kabiliyeti ile bütün dünyayı kuşatmıştır. Savaşlar, kıtlıklar, ölümler, sevinçler, kutlamalar... bunların hepsi iktisadi yapının bir yansıması olarak ele alınabilir. Yelpaze o kadar geniştir ki spordan suça, evlilikten ölüm oranlarına, psikolojiden antropolojiye hatta coğrafi yapıya kadar iktisadın ele alamayacağı veya katkıda bulunamayacağı bir konu olmadığı düşünülmektedir.

İktisat bilimi bu geniş yapısına karşın günümüz dünyasının ihtiyaç duyduğu sorunlara ne ölçüde cevap vermektedir? Bu sorunun cevabı oldukça muğlaktır. Değişimin sürekliliği iktisadi meselelerin çeşitlenmesine ve derinleşmesine sebep olmaktadır. Teoriler ve politikalar çoğu zaman bu hızlı değişim karşısında yetersiz kalmakta, değişen koşullar doğrultusunda yeni arayışlar sürekli gündeme gelmektedir. Günümüz dünyasının içinde bulunduğu sorunların büyük bir kısmı ekonomik sorunlar olmasına karşın mevcut doktrinlerin çözüm aşamasında yetersiz kaldığı görülmektedir.

İktisat düşünürleri, iktisadın bilim halini alması aşamasında özellikle iktisadın tanımı ve kapsamının ne olması gerektiği konusunda yoğun tartışmalar yapmışlardır. İktisat biliminin kurucusu olarak ifade edilen Adam Smith, iktisat biliminin konusunun geniş anlamda zenginliğin kaynağını aramak (ekonomik büyüme) olması gerektiğini vurgularken Smith'den sonra gelen ve onun düşüncelerini oldukça geliştirip sistematikleştiren David Ricardo ise iktisadın konusunun hâsılanın üretime katılanlar –çeşitli çıkar grupları ve ekonomik sınıflar– arasında nasıl bölüşüleceğini araştıran bilim olması gerektiğini ifade etmiştir. Bölüşüm sorununa en çok önem veren düşünür olan David Ricardo, bölüşüm kuramının ekonomik sistemin bütün mekanizmalarının anlaşılmasında bir anahtar fonksiyonu göreceğine

inanmaktadır. Keynes, Genel Teorisinin daha ilk sayfalarında Ricardo'nun Malthus'a yazdığı mektuptan şu pasajı almaktadır (Öztürk, 2009: 77).

"Size göre iktisat servetin nedenleri ve niteliği üzerinde bir araştırmadan ibarettir. Ben tersini düşünüyorum ve onun oluşumunu tamamlamak üzere yarışma halinde bulunan sınıflar arasında sanayi ürünlerinin dağılımı konusuna dair bir araştırma şeklinde tanımlanması gerektiğine inanıyorum. Günden güne şu kanıya vardım ki birincinin incelenmesi faydasız ve aldatıcı, fakat İkincisi bilimin öz konusudur".

Görüldüğü üzere Ricardo İktisadı bölüşüm ilişkilerini inceleyen bir bilim olarak tanımlamakta, servetin nedenleri ve niteliği üzerine yapılan tanımlama ve çalışmaları beyhude görmektedir. Günümüzde ise iktisat kitaplarında tanım olarak iktisat genellikle "bireyler ve toplumların kıt kaynaklarını sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl kullandıklarının incelenmesi (Alkin, Yıldırım, Özer, 2009: 4)" olarak yer almaktadır. Hâlbuki bu tanımda yer alan "kıt kaynaklar" ve özellikle de "sınırsız ihtiyaçlar" oldukça tartışmalıdır. Bu tanım doğrultusunda oluşturulan mevcut iktisadi sistem ve düzenlerin insanların sorunlarına ne derecede çözüm ürettikleri ortadadır.

Eski çağlardan bu güne kadar, iktisadi bakımdan iki grup anlayış hep ayakta kalabilmiştir. Bunlardan birincisi "iktisadi olayların analizini yapanlar", ikincisi ise "ideal sistemler kurma peşinde olanlar"dır (Baltacıgil, 1967: 15). Bugün içinde bulunduğumuz sorunların analizi ve teşhisi için birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak bu sorunların giderilmesi doğrultusunda yapılan çalışmalar oldukça azdır. İktisadın "normatif" değil, "pozitif" bir bilim olduğunun kabul edilmesi ile yani 'olması gereken' ile değil 'olan' ile ilgilenmesi gerektiğinin kabul edilmesiyle mübadele ve üretimde optimaliteye nasıl ulaşılabileceğini gösteren koşulların belirlenmesi konusuna yoğunlaşan bir

yaklaşım benimsenmiş olması sistematik çözüm önerilerinin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Maalesef bu yaklaşım doğrultusunda bölüşümün optimal koşulları sağlayıp sağlamadığı üzerinde durulmuş ama bunun adil olup olmadığı meselesi iktisat biliminin sınırları dışında tutulmuştur (Erim, 2007: 253).

Bu şekilde günümüzde iktisadi sorunlar oldukça kronik bir yapıya bürünmüştür. Yedi milyarı aşan dünya nüfusunun büyük bir kısmının açlık ve yetersiz beslenme ile karşı karşıya olması, gücü kuvveti yerinde olan insanların çalışma imkânlarının olmaması, gelir dağılımında uçurumların olması gibi oldukça yıpratıcı sorunların olduğu görülmektedir. Özellikle kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte artan gelir eşitsizliği günümüz iktisadi problemlerinin temeli olarak gösterilmektedir.

Bu tez kapsamında günümüz iktisadi sorunlarının temelinde bölüşüm ilişkilerinin olduğu kabul edilmektedir. Birinci bölümde ülkemizde ve dünyadaki gelir dağılımı eşitsizliklerine yer verilerek bölüşümde ki sorunların fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise düşünce okulları çerçevesinde oluşturulmuş olan Kapitalizm ve Sosyalizm' de bölüşümün nasıl gerçekleştiğine değinilmiştir.

Son bölümde ise iktisadi gelişme tarihi ortaklık yapısı çerçevesinde mülkiyet, üretim, katılım ve bölüşüm merkezli olarak ele alınmış, üretime katılanları arasında adil bir bölüşümün nasıl gerçekleşeceği üzerinde yeni bir iktisadi sistem olarak "Ortaklık Ekonomisi" önerisi ortaya atılmıştır.

2. Temel İktisadi Sorun ve Kavramlar

Bölüşüm konusu iktisadi hayatın belirleyici meseleleri arasındadır. Bu sebeple bölüşüm konusu ele alınırken iktisat kitaplarının başlangıç kısımlarında yer alan iktisadi sorunlara, üretim faktörlerine ve gelir ile ilgili kısımlara değinmekte fayda vardır.

2.1. İktisadi Sorunlar

“Kıtlıkla Savaş” konseptinde oluşturulmuş olan iktisat bilimi üç temel sorun üzerine bina edilmiştir. Bu sorunlar; ‘tam kullanım sorunu’, ‘etkin kullanım sorunu’, ‘üretilen mal ve hizmet miktarını arttırma’ sorunlarıdır. İktisat biliminin arayışlarını kavramak açısından bu sorunlara kısaca değinmekte fayda vardır.

2.1.1. Tam Kullanım Sorunu

Kıtlıkla savaşta, sınırsız ihtiyaçların karşılanması için mevcut kıt kaynakların tümünün üretim faaliyetine koşulması gerekmektedir. Bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin üretime katılmasına ‘tam istihdam’ veya ‘tam kullanım’ denilmektedir. Eğer üretime katılım tüm faktörler tarafından sağlanmıyor veya diğer bir ifade ile bazı kaynaklar atıl kalıyor ise ‘eksik istihdam’ ya da ‘eksik kullanım’ söz konusudur.

2.1.2. Etkin Kullanım Sorunu

Kıt kaynakların tamamının üretime koşulmasının yanı sıra bu kaynakların toplumun gereksinimlerini en üst düzeyde karşılayacak şekilde üretime koşulmasıdır. Kaynakların kıt ve kıt olan kaynakların alternatif

kullanım olanaklarının olması, bunların üretime koşulmasında isabetli karar alınması sorununu ön plana çıkarmaktadır. Kıt kaynakların etkin kullanımına dair kararların neler olduğu şu üç temel sorunun yanıtlarında yatmaktadır (Dinler, 2003: 29).

Hangi mal ve hizmetler, ne kadar üretilecek?

'Kıt kaynaklar' ile 'sınırsız ihtiyaçların' karşılanması doğrultusunda mal ve hizmetler üretilmektedir. Üretilen bu mal ve hizmetlerin ne olacağı ve ne kadar üretileceği her ekonomi için cevaplandırılması gereken önemli bir sorudur. Hangi mal ve hizmetler üretilecek kısmında askeri mallar mı yoksa tüketim mallarının mı üretilmesi gibi alternatif üretim çeşitleri söz konusu olmaktadır. Alternatif maliyetler ve politika hedefleri doğrultusunda her ekonominin hangi mal ve hizmetleri üreteceğini belirlemesi gerekmektedir. İkinci kısımda ise belirlenen mal ve hizmetlerden ne kadar üretileceği söz konusu olmaktadır. Bu durumda ihtiyacın düzeyi ve önceliği önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda refah düzeyini arttırmak isteyen her ekonomi 'hangi mal ve hizmetler, ne kadar üretilecek?' sorusunu cevaplamak zorundadır.

Üretim, hangi üretim faktörlerinin yardımıyla, hangi yöntemlerle, nasıl yapılacaktır?

Nasıl üretilecek? Toplumun birinci soruya yani 'Hangi mal ve hizmetler, ne kadar üretilecek' sorusuna bir cevap bulduğunu düşünelim. Hangi malların üretileceği, her birinden ne kadar üretileceği bellidir. Bu noktada toplumun önündeki soru bu malların nasıl üretileceğidir. Herhangi bir mal veya hizmeti üretmenin sadece bir tek yolu olsaydı bu soru ile karşılaşılmazdı. Ama gerçekte ister tarımda ister sanayide hemen her malın çok değişik metotlarla üretilmesi mümkündür. Buğdayı en verimli topraklar üzerinde yetiştirebileceğimiz gibi verimsiz topraklarda da yetiştirebiliriz. Bol

emek ve basit araçlar kullanarak yetiştirebileceğimiz gibi modern araçlar, kimyasal gübre, az emek kullanarak da yetiştirebiliriz. Aynı uzunlukta kumaş basit el tezgâhlarında dokunabileceği gibi otomatik tezgâhlarda da dokunabilir. Bir kimse dokuma fabrikasında çalışabilir veya balıkçılık yapabilir. Elektrik sudan elde edilebilir, kömürden de elde edilebilir. Görülüyor ki bütün bu soruların cevabı bir seçimi gerektirmektedir. Bütün toplumlar şu veya bu yolla bu sorulara bir cevap bulmak zorundadırlar (Türkay, Alkin, 2001: 8).

Mal ve hizmetler kimler için üretilecektir?

Hangi malların, hangi miktarda ve nasıl üretileceği sorularına cevap bulunduktan sonra 'üretimden kimler ve ne kadar pay alacaktır?' sorusu gelmektedir. Bu sorunun cevabı, üretimden yola çıkılarak çok kısa ve basit biçimde verilebilir: Herkes ürerime katkısı oranında pay alacaktır. Kolektif bir faaliyet olan üretim sürecinde her bir birey, sahip olduğu kaynak, özellik ve yeteneklerinin üretimdeki ağırlığı oranında bir pay verilmesiyle bölüşüm sağlanabilir. Etkin bir üretim, ancak etkin bir bölüşüm ile sağlanabilir (Demir, 2003: 154).

Mallar kimin için üretilecek? Üretilen mal ve hizmetlerden kimlerin yararlanacağı meselesi, esasen bölüşüm yani gelir dağılımı meselesidir. Üretilen malları ekonomiyi teşkil eden birimler arasında nasıl dağıtılacağı hangi olgu ve esasa göre paylaşılacağı konusu ekonomide çözüm bekleyen ve en çok tartışılan konulardan bir tanesidir. İktisadi faaliyetler sonucu elde edilen milli gelirin, toprak sahibi, sermayedar, işçi ve müteşebbis arasında nasıl paylaşılacağı bölüşüm teorisi denilmektedir. Bölüşüm teorisi, üretimle ilgili temel meselelerin çözümlendiği varsayımından hareketle, elde edilen mal ve hizmetlerin hangi esaslara göre paylaşılacağını ve muhtelif iktisadi sistemlerde bu meselenin nasıl çözümleneceğini araştırır. Piyasa

ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde, üretimden hisse alanların payları fiyat mekanizması ile tayin edilir. Üretim faktörlerinin her birinin bir fiyatı vardır. Bu fiyatlar faktör piyasalarında oluşurlar. Diğer taraftan piyasa mekanizmasının hakim olmadığı ülkelerde ise, üretilen mal ve hizmetlerin kimler için üretileceği ve üretimden hisse alacakların payları merkezi planlamanın kararları ile tayin edilmektedir (Demirci ve diğerleri, 2001: 64). Bir bakıma iktisadi sistemler “Mal ve hizmetler kimler için üretilecektir?” sorusunu temel alarak şekillenmektedirler.

2.1.3. Ekonomik Etkinlik

Nelerin, ne kadar, nasıl ve kimler için üretileceği tespit edildikten sonra bu sorulara bulunan cevapların toplum refahını en üst düzeye çıkaracak şekilde üretime koşulması ve mal ve hizmetlerin en hakça dağılımının sağlanması **ekonomik etkinliğin** sağlanması anlamına gelmektedir.

Ekonomik etkinlik; hem kaynak dağılımında (üretimde) hem de gelir dağılımında (bölüşümde) etkinliğin sağlanması ile söz konusu olmaktadır. Üretimde etkinliğin sağlanması bir toplumda var olan kaynaklarla en yüksek üretim düzeyine erişilmiş olmayı ifade ederken, bölüşümde etkinliğin sağlanması ise bir toplumda toplam üretimin üretime katılanlar arasında en iyi dağılım yapılmış olması halini ifade etmektedir.

Bu dört mesele bütün ekonomilerde müşterek olan temel meselelerdir. Bunların çözümü belirli bir ortam ve düzen içerisinde mümkündür. Bu temel meseleleri farklı iktisadi sistemler değişik şekilde çözümlenmeye çalışırlar. Serbest rekabet sisteminin hâkim olduğu ekonomilerde hangi malın hangi yöntemle ve kimler için üretileceğini fiyat mekanizması belirlemektedir. Bu

soruların cevabı kolektivist düzende merkezi planlama teşkilatı ve yöneticileri tarafından tespit edilmektedir (Demirci ve diğerleri, 2001: 59-60).

2.1.4. Üretilen Mal ve Hizmetlerin Miktarını Arttırma Sorunu

İnsanların dinamik olması gereği toplumlarda dinamik bir yapıdadır. Bu sebeple üretilen mal ve hizmetlerin miktarı uzun dönemde sürekli olarak artmakta, niteliği gelişme göstermektedir. Bu doğrultuda üretilen mal ve hizmetlerin miktarının sürekli olarak artması gerekmekte, sürdürülebilir bir yapının olması, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olmayacak şekilde bugünkü toplumun ihtiyaçları en üst düzeyde karşılanmalıdır. Bu durumda üretilen mal ve hizmetlerin sürekli arttırılması diğer taraftan da sürdürülebilir bir yapıda olması, teknik ifade ile üretim olanakları eğrisinin yeni teknolojiler ve yeni keşifler ile (hammadde ve yeni madenler vb.) sürekli sağa kaydırılması gerekliliği görülmektedir. Bu sebeple her toplumun çözmesi gereken üretilen mal ve hizmetlerin miktarını arttırma sorunudur.

Yukarıda belirtilmiş olan dört ana sorun bütün ekonomilerin karşılaştıkları ve toplumsal refahı en üst düzeye taşımak için üstesinden gelmeleri gereken sorunlardır. "Kıtlıkla savaş" kapsamında oluşturulmuş olan ve sınırsız ihtiyaçların giderilmesini nihai amaç olarak kabul eden iktisadi yapının bu sorunların üstesinden ne düzeyde geldiği soru işaretidir. Özellikle gelir dağılımı ve bölüşümde adaletin sağlanması konusundaki fikirler ve analizler ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Ancak üretimde ve bölüşümde etkinliğin sağlanması açısından şimdi üretim faktörlerine kısaca değinmekte fayda olduğu düşünülmektedir.

2.2. Üretim Faktörleri

Her üretim belli unsurların bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedir. Üretim faktörleri olarak ifade edilen bu unsurlar tabiat, emek, sermaye ve girişimcidir.

2.2.1. Tabiat (Doğa veya Toprak)

Üretim faktörlerinden ilki tabiattır. Bu önceliği tabiatın diğer üretim faktörleri yokken de var olmasındandır. Tabiat sözlük anlamı ile “insan faaliyetlerinin dışında kendi kendini sürekli olarak yeniden yaratan ve değiştiren güç, canlı ve cansız maddelerden oluşan varlığın hepsi, doğa” anlamındadır (TDK: 1988). İktisadi anlamda üretim faktörü olarak tabiat (doğa) ise insanın çevresinde hazır bulduğu ve üretimde kullanabileceği her şeydir (Türkay ve Alkin, 2001: 4). Tarım arazileri, meralar, madenler, ormanlar, akarsular, göller, denizler, atmosfer, rüzgâr, güneş, iklim ve benzeri her şey tabiat faktörü ile ifade edilmektedir (Eski, 2007: 19). Bununla birlikte bu geniş içeriğin sadeleşmesi, algının kolaylaşması ve somutlaşması açısından tabiat yerine toprak faktörü olarak da yaygın olarak ifade edilmektedir.

İnsanın içinde yaşadığı ortam olduğu için tabiattan yararlanmayan bir üretim olası değildir. Bu sebeple tabiat faktörü üretim sürecinin asli bir unsurudur. Buna rağmen tabiat kendisinde saklı bulunan zenginlikleri insanlara eşit olarak sunmamaktadır ki iklim, coğrafya, akarsular, madenler vb. zenginlikler çok farklılık göstermektedir. Tabiat faktörü, nakledilemez – akışkan olmama, sabitlik ve dayanıklılık özelliklerine sahiptir. Bu özelliklerden nakledilemez-akışkan olmama özelliği onun bulunduğu yere bağlı olduğunu üretim için onun bulunduğu yere gidilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sabitlik özelliği ise özellikle tabiat faktörü içinde toprak anlamında ele alındığında onun çoğaltılamaz ve azaltılamaz olduğunu vurgulamaktadır. Son

olarak dayanıklılık özelliği açısından bakıldığında ise tabiatın tahrip edilmesinin zor olduğunu, sermayeye kıyasla çok uzun ömürlü olduğunu ifade etmektedir (Demirci ve diğerleri, 2001: 30).

İktisat biliminde doğal kaynakları ifade eden tabiat faktörünün getirisi rant olarak ifade edilmektedir. Bu ifade çoğu zaman karıştırılmakla birlikte ilerde detaylı olarak analiz edilecektir.

Toprak, belirli miktarda (potansiyelde değil) olan, arttırılamayan yani, bir anlamda kıt olan bir şeydir. Her ne kadar iktisadi analizlerde üretim faktörlerinin ve malların sonsuz arttırılabilirliği teorik olarak esas alınsa da toprak, belirli bir miktarda olmasından, kıt olmasından ötürü, sistemin bu koşulu ile çizilen bütünlüğün dışında bir unsur niteliğindedir ve yine kıt olması sebebiyle rant meydana çıkmaktadır (Kuruç, 1970: 58).

Tabiat faktörü her ne kadar dayanıklı ve uzun ömürlü olarak ifade edilse de bu faktörün bir denge içinde kendi kendini yeniden üretebildiğini ve şekillenebildiğini vurgulamakta fayda olacaktır. Son yıllarda bu dengenin bozulmaya başladığı, artan doğa afetleri, eriyen buzullar, küresel ısınma, ozon tabakasında deliklerin oluşması-büyümesi ve benzeri sorunların arttığı gözlemlenmektedir.

2.2.2. Emek veya İşgücü

Ekonomi açısından emek; fiziksel ve/veya zihinsel olarak bilinçli bir şekilde başkasının hesabına çalışarak mal ve hizmet üretimine katkıda bulunan insan kaynağını ifade etmektedir (Whitehead, 1972: 21). Bu tanımda yer alan bilinçli kelimesi, hür bir insanın (kölelerin çalışması emek yerine

geçmemektedir) kendi iradesi ile almış olduğu kararlar neticesinde sarf ettikleri enerjiyi ifade etmektedir. Başkasının hesabına çalışması koşulu ise işgücünün enerjisini başkasına satmasıdır. Bu açıdan kendi işini yapan bir balıkçı işgücü olmazken başkasının teknesinde belli bir ücret karşılığında çalışan bir balıkçı işgücü olmaktadır (Acar, 1998: 20-21).

Üretim faktörlerinin en önemlisi emektir. Emek faktörü olmadan herhangi bir malın üretimi veya hizmetin karşılanması mümkün değildir. Her ne kadar mal ve hizmet üretiminde makine kullanımı arttırılsa da emek faktörü mevcudiyetini korumaktadır (Dinler, 2003: 14). Faydalı bir mal veya hizmet üretmek amacıyla harcanan her türlü insan çabası emek faktörü olarak ele alınır. Bu çaba adale kuvvetine dayalı fiziki bir çaba olabileceği gibi zihni bir çabada olabilir. Bu şekilde çabayı uygulayanlar vasıfsız emek, vasıflı emek veya uygulayıcı emek ve karar verici emek olarak çeşitlenebilir (Dinler, 2009: 461).

Emeğin özellikleri beş grupta toplanabilir. Bunlar (Ünlüöner, Tayfun, 2009: 20);

- Emek işçiden ayrı düşünülemez bu sebeple hareket kabiliyeti azdır.
- Emek bir mal gibi seri üretilemez
- Emek zamana endeksli olduğu için herhangi bir mal gibi biriktirilemez, stoklanamaz.
- Emek, insan söz konusu olduğu için çok geniş bir intibak kabiliyetine sahiptir.
- Emek sahipleri, işçiler, çalışıp çalışmamak ve/veya ne kadar çalışacakları konusunda tercih yapabilirler.

Bir ülkedeki toplam emek miktarı o ülkedeki nüfustan çalışamaz durumda olanların (yaşlı, çocuk, engelli ve benzeri) çıkarılması ile bulunabilir

(Ekici, 2001: 38). Emek faktörünün kalitesini işgücünün eğitim durumu, çalışma süresi, fiziksel gücü, çalışma kültürüne sahip olması-sevmesi, mutlu olması ve benzeri etkenler etkilemektedir.

Emek tabii bir üretim faktörüdür. Tabii bir üretim faktörü olarak nitelendirilmesi emeğin insanoğlu tarafından üretilmemiş olmasındandır. Nicelik ve nitelik açısından yapılan etki ve iyileştirmeler göz ardı edilirse, emeğin insanoğluna karşılıksız olarak sağlandığı kabul edilmektedir. Emek yine insanoğluna karşılıksız sağlanmış üretim faktörü olan doğadan; türdeş birimlere bölünebilme, ölçülebilme ve akışkan olma özellikleri ile ayrılmaktadır. Burada türdeş birimlere ayrılabilme özelliğinden kastedilen (nitelik farkları göz ardı edildiğinde) emeğin 1 saatlik emek gibi en küçük birimler halinde ifade edilebilmesidir. Ölçülenebilme özelliği ise emek girdisinin, bir işçinin bir saatlik veya yedi saatlik emeği şeklinde gösterilebilmesidir. Emeği doğa'dan ayıran son özelliği olarak akışkanlık ise işgücünün sektörler ve bölgeler arasında sınırlı dahi olsa akışkanlığa sahip olmasını ifade etmektedir (Yiğitbaşı ve Uysal, 2009: 199-200).

Ülkelerin ekonomik sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri de emeğin verimliliğini arttırması bakımından eğitimidir. Eğitim, bireylere sağladığı özel yararlar yanında, toplumsal açıdan yaratmış olduğu dışsallıklar nedeniyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamaktadır. Bireyin eğitim seviyesi yükseldikçe nitelikli işgücü darboğazı aşmakta, bilimsel ve teknolojik yenilikler hız kazanmaktadır. Emeğin verimliliğinin arması sonucu olarak ulusal gelir düzeyi hızla artmakta, yaratılan gelir daha adil paylaşılır hale gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerde gelir bölüşümünün gelişmiş ülkelere göre adil paylaşımdan uzak olduğu bilinen bir gerçektir. Bu eşitsizliği doğuran en temel etmen nüfusun büyük kısmının eğitim düzeyinin düşük olması, nitelikli iş gücünün ise son derece az olmasıdır (Öztürk, 2005: 30-31).

Emeğin getirisi ücrettir. Enerjisini başkasının hesabına sarf eden kişiler bu enerjileri karşılığında ücret almaktadır. Emeğin maliyeti ise boş zamandır. İşçilerin çalıştıkları süre onların boş zamanlarından yaptıkları feragati göstermektedir.

2.2.3. Sermaye

Sözlük anlamı ile sermaye “bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, kapital” (TDK, 1988) dir. İktisadi anlamda sermaye ise; insanlar tarafından üretilmiş ve diğer malların üretiminde emek faktörünün verimliliğini arttıran her çeşit alet, makine, teçhizat, bina ve malzemedir. Anlaşılacağı üzere iktisatta sermaye reel, fiziksel ve emekle üretilen varlıklardır. Halk dilinde sermaye denilince akla gelen ana hatları itibari ile sözlük anlamına yakın bir şekilde para, pay senedi, tahvil, bono gibi kıymetli kâğıtlardır. Ancak sözlük anlamındaki sermaye iktisadi anlamda finansal sermaye olarak geçmektedir. Sermayenin getirisi faizdir (Parasız, 1996: 10).

Sermaye, tabiat ve emekten sonra gelen üçüncü faktördür ancak tabiat ve emek gibi doğal bir faktör değildir. İnsanlığın yaratılışından bu güne sermayenin üretime katkısı gittikçe artmaktadır. İlk çağlarda insanın tabiatı kendi fiziki imkânları ile işleyerek üretim yapması bir döneme kadar yeterli olmuştur. Ancak insan bu süreci daha verimli hale getirmek ve ihtiyacını daha rahat karşılamak için gerekli araç ve gereçleri üretmiştir. Örneğin; insan nehirde eli ile balık yakalarken daha sonrasında ağ yapmış ve aynı sürede daha az emek ile daha çok balık yakalar hale gelmiştir. Bu şekilde üretimde araç ve gereç kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmıştır.

Sermaye, mal ve hizmet üretimine katkısı olan uzun ömürlü mallara verilen terimdir. Sermaye malları iki çeşittir. Bunlar fiziksel sermaye ve insani sermayedir. Fiziksel sermayeden kasıt, binalar, makineler, araçlar ve doğal

kaynaklardır. İnsani sermaye ise bilgi birikimi ve kabiliyettir. Tüketim üretimin kesin hedefidir. Ancak fiziki ve insani sermaye üretim kapasitesini arttırma yolunda önemli bir yere sahiptir. Daha fazla tüketim malı üretmek için sermaye mallarına binalara araçlara vb. ihtiyaç duyarız (Gwartney, Stroup, Studenmund, 1992: 350).

Sermaye yatırımı gelecekte daha çok hâsıla elde etmek içindir. Örneğin adada tek başına yaşayan Robinson Crusoe kendi emeği ile tabiatı bir araya getirerek günde iki balık tutmaktadır. Robinson Crusoe birkaç günlük (mesela 10 günlük) emeği ile bir ağ örür ise bu ağ marifetiyle normalde eliyle günde 2 balık tutarken, daha az emek ile 5 balık tutar hale gelebilir. Ağı yapım aşamasında kullanılan 10 günlük emeğin alternatif maliyeti eliyle günde iki balık yakalıyor olduğu için $10 \times 2 = 20$ balıktır. Bu şekilde 10 günlük (20 balık) emek yatırarak günde 5 balık tutmasına yarayan ağı ördüğü zaman R. Crusoe oldukça kârlı bir sermaye yatırımı yapmış olmaktadır. İlk yılı baz alırsak günde iki balıktan $365 \times 2 = 730$ balık tutarken, ağı örmesi durumunda ilk yılda $(365 - 10) \times 5 = 1775$ balık tutacaktır. Üretimde sermaye mallarının kullanılması sermaye mallarının fiyatı ile onların gelecekteki getirilerinin bir karşılaştırılmasıdır. Benzer şekilde, bir malın şimdi tüketilmesi ile sonra tüketilmesi arasında bir fark vardır. Zaman periyodları arasında bir tercih yaparken faiz oranı merkezi rol oynar çünkü gelecek ile bugünü birbirine bağlayan faiz oranıdır. Faiz oranı bireylerin gelecekteki maliyet ve gelirin bu günkü değerini tespit etmelerine yarar. Robinson Crusoe balık tutmak için ağı yaparken on gün boyunca açlıktan kıvranabilir ama daha sonra bir günde yakalayacağı balık sayısının daha yüksek olması beklentisi onun on günlük ağ yapım maliyetine katlanmasını sağlar. Böylece daha az emek ile daha çok sayıda balık tutacaktır. Varsayalım ki R. Crusoe'nun yakınlarında yer alan bir balıkçı ona bir miktar balık karşılığında ağ satmak istesin. R. Crusoe'nun bu ağı alıp almaması ağın karşılığında kaç balık isteneceğine göre değişir. Eğer 20 ve altı bir balık miktarı söz konusu ise

alması, yirmiden daha fazla bir balık söz konusu ise almayı ağ kendisinin yapması daha rasyoneldir (Gwartney, Stroup, Studenmund, 1992: 352).

Bütün türler içinde tabii çevreye uyarak değil, bu çevreyi kendi ihtiyaçlarına elverişli hale getirmeye çalışarak hayatta kalabilen tek varlık insandır. Bu türün fertleri arasında haberleşme ve kendiliğinden yardımlaşma imkânından doğan bilinçli ve sosyal bir faaliyet olan emek (çalışma), insanın, kendi tabii çevresini etkilemesine yarayan araçtır. Diğer hayvan türleri belirli tabii çevreye, özelleşmiş organlarının gelişmesi sayesinde uyarlar. İnsanın özelleşmiş organları, yani rahatça oynatabildiği eli ve gelişmiş sinir sistemi, yiyeceğini doğrudan doğruya tabii çevreden elde etmesini değil, fakat iş aletleri kullanmasını ve dilin gelişmesi sayesinde, sayısız farklı tabii çevreler içinde hayatta kalmasına imkân veren bir sosyal organizasyonun meydana gelmesini sağlar. Emek (iş, çalışma), sosyal organizasyon, dil, bilinç, böylece, insanın birbirine sıkı sıkıya bağlı birbirini karşılıklı olarak belirleyen ayırt edici nitelikleridir. İnsanın onlar olmaksızın üretim yapamadığı yani her şeyden önce, türün hayatta kalabilmesi için gerekli ürünü sağlayamadığı iş aletleri, ilkin, tabii organlarının suni bir uzantısı olarak görünür. “fizyolojik yapısının yetersizliğini gidermek için, insanın iş aletlerine ihtiyacı vardır”. İnsanlığın başlangıcında bu iş aletleri çok ilkeldir: sopalar, yontma taşlar, kemik parçaları ve sivri boynuzlar.. İş boyunca durmadan tekrarlanan aynı hareketlerden zamanla üretim teknikleri doğuyor (Mandel, 1974: 28).

Neolitik dönemde insanların tarih öncesinde ilk defa olarak, geçim araçları tabiatın kontrolünden çıktı ve insanın kontrolüne girdi. O andan itibaren, bu araçlar ilk defa olarak sonsuz bir şekilde değilse bile, en azından o zamana kadar görülmemiş bir oranda çoğaltılabildi. Bundan dolayı, toplumun önemli bir bölümü, doğrudan doğruya yiyecek maddeleri üretmek zaruretinden kurtulabiliyor. Bir yandan, devamlı ve önemli bir yiyecek fazlasının (artık ürünün) ortaya çıkışıyla, öte yandan zanaatkârlıkla tarımın,

şehirle köyün birbirinden ayrılması ve toplumun sınıflara bölünmesi arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu gösteren bu kesin delili (hakikati) şüpheyile karşılamayı gerektiren hiçbir arkeolojik ve antropolojik veri yoktur (Mandel, 1974: 62).

2.2.4. Teşebbüs - Müteşebbis (Girişim - Girişimci)

Teşebbüs bir üretim faktörü olarak, iktisat literatürüne diğer faktörlerden sonra girmiştir. Emek, sermaye ve doğanın bir arada ve uyum içinde kullanılması bir organizasyonu gerektirmektedir. Bu organizasyonu gerçekleştiren üretim faktörüne teşebbüs (girişim), gerçekleştiren kişiye de müteşebbis (girişimci) denmektedir. Müteşebbis üretim sürecini tasarlayan, örgütleyen ve tüm riski üzerine alan kişidir. Bir ekonominin teşebbüs yeteneği belirleyen o ekonomide ki iyi yetişmiş, kalifiye, tecrübeli, bilgili, zeki, ileri görüşlü ve özellikle cesur kişilerden oluşmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu vasıflara sahip kişilerin sayısı ve niteliği toplumların yapılarına, değer yargılarına, tarihlerine, coğrafi şartlara, devletin ve ekonominin kurumsal yapısına ve benzeri olgulara göre değişkenlik gösterebilir. Müteşebbis sayısı ve niteliğinin bir anda artması mümkün olmadığı, belirli bir süreç ve zamana ihtiyaç olduğu için bu üretim faktörü de kıttır (Bulmuş, 2003: 8).

Teşebbüs faktörünü diğer faktörlerden ayıran husus; girişim faktörünün emek faktörü gibi kiraya verilememesi veya sermaye ve toprak faktörleri gibi satılamaması ve bu sebeple de bir fiyatının olmamasıdır. Girişimci hangi maldan hangi üretim yöntemi ile ne kadar üreteceğine karlılık esasına göre karar veren kişidir. Ürettiği mal ve hizmetin karlılığı devam ettiği sürece üretime devam eder, zarar söz konusu ise üretimi durdurur (Altınok, 2003: 168).

Girişimci bir üretim faktörü müdür? Bu soru girişimcinin işgücü ve kapitalistten ayrı bir üretim faktörü olarak ele alındığı zamanlarda çok sorulmuş bir sorudur. Girişimcilerin faaliyetleri diğer insanların (işgücü sahipleri ve kapitalistler) yaptıklarından oldukça farklı olması sebebi ile girişimci ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınmıştır. Girişimci üretim sürecinin kaçınılmaz gereği olan kurumsallaşmayı sağlamaktadır. Sanayi devrimi öncesi üretim, büyük ölçüde bireylerin tekil veya aile olarak yaptığı ve yönettiği bir süreç iken sanayi devrimi ile kurumsallaşma ortaya çıkmıştır. Şirketlerin gelişimi, ticari müesseselerin teşekkülü ile iktisadi faaliyetlerin organizasyonu sağlanmıştır. Bunu gerçekleştiren girişimci üretimin olmazsa olmaz bir payı olarak kabul edilmiş ve üretim faktörü olarak ele alınmıştır. Bir girişimci tarafından gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır (Whitehead, 1972: 23):

- Mülkiyet: Önceleri girişimci tüketimini erteleyerek biriktirdiği sermayesi ile kendi işini kuran kişidir. Bu durumda Girişimci ve onun üstlendiği işlev: tüm birikiminin kaybetmek pahasına, kendi birikimi ile iş hayatının belirsizliklerine karşın yatırım riskini alan kişidir.
- Yönetim: Başkalarının yatırımlarına yön veren ve neyin, ne kadar üretileceğini, kimlerin istihdam edileceğini, nerede ve ne zaman pazara girileceğini ve benzeri iktisadi kararları alan kişidir. Bazı şirketlerde bu kararlar aslında firmanın sahibi dahi olmayan yönetim kurulu tarafından da alınmakta bu durumda girişimcilerden bahsedilmektedir.

Son dönemde teknolojik ilerlemeler ile hızla değişen ve gelişen iktisadi ortamda oldukça ön plana çıkmakta olan girişimci özel veya tüzel kişi olabilir (Ünsal, 2001: 9). Ancak buna rağmen bazı iktisatçılar tarafından emek faktörü içinde sayılmakta, ayrıca belirtilmemektedir.

Getiri ve maliyet açısından girişimciliğe bakılırsa; girişimcinin getirisi kârdır. Maliyeti ise üretim sürecinde katlandığı yatırımların maliyeti ve üstlendiği risktir. Kârın ne olacağı çeşitli yöntemler üzerinden piyasa koşullarınca belirlenmektedir.

Kapitalizm' de ele alınacağı üzere, iktisadi hayatın dinamikliğini belirleyen; bölüşüm ve birikimin karşılıklı ilişkisidir. Birikimin oluşması müteşebbislerin karlarının birikmesine bağlıdır. Hazır birikimin yatırıma dönmesi ise bölüşüm koşullarının uygun olması ile mümkündür. Bu açıdan iktisatçılar kar ilk zamandan bugüne teşebbüs ve dolaylı olarak kar olgusu üzerinde oldukça durmuşlardır (Ölmezoğulları, 1998: 1).

2.3. Ulusal Gelirin Ölçülmesi, Hesaplama Yöntemleri ve Çeşitleri

Güncel ekonomik konular ve ekonomik karşılaştırmalarda genellikle ülkelere ait istatistikler ele alınmaktadır. Bir ekonominin büyüklüğünü ifade ederken genellikle milli gelirden ve kişi başına gelirden bahsedilir. Ancak milli gelirin ne olduğu ve kapsamı çeşitlilik göstermektedir. Gelir, Gayrisafi Milli Hâsıla, Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, Milli Gelir, Kişisel Gelir ve Harcanabilir Gelir olarak ifade edilen ölçümler mevcuttur.

Ekonomik gelir, bir hane halkının net varlıklarında azalma ya da artma olmaksızın harçayabileceği para miktarı olarak tanımlanır. Ekonomik gelir, harcama kabiliyetinizi artıran her şeyi – ücretler, maaşlar, kar payları, elde edilen faiz geliri, mülk gelirleri transfer ödemeleri vb. gibi şeyleri içerir. Eğer değeri artan bir varlığa (hisse senedi gibi bir varlığa) sahipseniz, bu varlığı satarak kazanç elde etmezseniz de gelirinizin bir parçasıdır (Case, Fair, Oster, 2011: 363).

2.3.1. Gayrisafi Milli Hâsıla – GSMH

GSMH, belli bir dönemde, bir ülke vatandaşlarının sahip oldukları üretim faktörleri kullanılarak üretilmiş bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış değeri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda yer alan “**Nihai mal ve hizmetler**” ifadesi, ekonomideki üretici birimlerin üretimde aramalı olarak kullanmayacağı, tüketim, yatırım ve ihracat için kullanıma hazır mal ve hizmetleri ifade etmekte böylece mükerrer (çift) sayım hatasını engellemek üzeredir. Tanımda yer alan “**Cari dönem üretimi**” ifadesi ise GSMH'nın yalnızca hesaplandığı dönemde üretilmiş mal ve hizmetleri içerdiğini göstermektedir. “**Piyasa fiyatları**” ifadesi ise hesaplamanın, mal ve hizmetlerin piyasadaki alıcı fiyatları ile yapılmasıdır. Tanımın bir diğer önemli ifadesi olan “**bir ülke vatandaşlarının**” ifadesi de coğrafi sınırlamanın olmaması yani bir Türk vatandaşının Almanya'daki gelirini de hesaplama dahil edeceğini ifade etmektedir (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2007: 45-46).

2.3.2. Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla – GSYİH

Bir ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılası (GSYİH), ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, GSMH'den farklı olarak, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları doğrultusunda para birimi cinsinden değeridir. Nominal GSYİH olarak ifade edilen bu değer belirlenen bir baz yılının fiyatları üzerinden ölçülmesi ile Reel GSYİH elde edilir.

GSYİH; üretim, harcamalar ve gelir yolu olmak üzere üç farklı şekilde hesaplanmaktadır (Özmucur, 1986: 1).

2.3.2.1. GSYİH'nın Üretim Yöntemi İle Ölçülmesi

Üretim yöntemi (toplam üretim) yaklaşımında, GSYİH'nın ekonomideki katma değerler toplamına eşit olduğu noktasından hareket edilir. GSYİH,

ekonomiyi oluşturan bütün faaliyet alanlarındaki firmaların katma değerleri toplanarak ölçülür.

GSYİH= Tüm Firmaların Katma Değerlerinin Toplamı

2.3.2.2. GSYİH'nın Harcama Yöntemi İle Ölçülmesi

Harcama Yöntemi (toplam harcama) yaklaşımı, bir ülkede belirli bir yılda üretilen mallar farklı birimler tarafından (tüketiciler, firmalar, hükümet ve yabancı ülkeler) tarafından satın alınır. Bu satın alma işlemindeki harcamaların toplamı nominal GSYİH' ya eşittir. Bu doğrultuda; bir ülkede belirli bir yılda üretilen nihai malları satın almak için o yıl yapılan harcamalar, tüketim (C), brüt yatırım (I), hükümet alımları (G) ve net ihracat (NX) toplamı ile ölçülmektedir.

Nominal GSYİH=C+I+G+NX

2.3.2.3. GSYİH'nın Gelir Yöntemi İle Ölçülmesi

Bir ülkede hâsılanın meydana gelmesi tabiatıyla geliri ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu üretimi yapmak için emek kullanılmalı, toprak kiralanmalı, sermaye kullanılmalı ve müteşebbisler bu faktörleri bir araya getirmelidir. Gelirler açısından GSMH, üretim faktörlerinin elde etkileri gelirin toplamını ifade etmektedir. Burada faktör gelirlerinden kasıt; işgücüne emek hizmetleri karşılığında ödenen ücret, toprak ve öteki kiralanmış unsurlara yapılan ödemeler olan rant, sermayeye ödenen faiz ve müteşebbisin elde ettiği kârdır. Bu üretim faktör gelirlerinin toplamı GSYİH'yı vermektedir (Lipsev and et al, 1990: 37-38). Ayrıca dolaylı vergilerin ve yıpranmanında hesaplamaya dahil edildiğini belirtmekte fayda vardır.

GSYİH= (Ücret ve Maaş + Rant + Faiz + Net Kâr) + Dolaylı Vergiler + Yıpranma

2.3.3. Kişi Başına Gelir

Kişi başına gelir, ülkenin belli bir dönemde ki gayrisafi yurtiçi hâsılasının (GSYİH), ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunmakta, böylece ortalama bir değer niteliği taşımaktadır.

$$\text{Kişi başına gelir (KBG)} = \text{GSYİH} / \text{Nüfus}$$

2.4. Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Ölçütleri

Gelir dağılımı hakkındaki sorular hiçbir zaman cazibesini kaybetmeyecek gibi görünmektedir. “Zenginler fakirlerden ne kadar zengindir” ve “zenginler daha da zenginleşirler mi ve fakirler daha da fakirleşirler mi?” (bu sorular aynı anlama gelmek üzere, sırasıyla şu şekilde de sorulabilir: “Zengin kakirin zenginleşmesinden daha mı hızlı zenginleşir” ve “zengin daha mı zengin ve fakir daha mı fakir olur”). Aslında bu soruların içinden daha temel bir soru yükselmektedir: “fakirler neden fakirdir?” (Çiçek, 2006: 30).

Bu soruların cevaplanması ve gelir paylaşımının nasıl olduğu bir ülkenin ekonomik refaha ulaşmasının önemli bir göstergesi olması bakımından iktisat bilimi için çok büyük önem taşımaktadır (Halaç ve Kuştepeli, 2008: 3).

Eşit gelir dağılımından ne anlıyorsunuz? Acaba bir toplumda bütün bireylerin eşit gelir elde etmesi eşitlik için gerekli ve yeterli midir? Gerçekte her zaman, hemen her toplumda ve ekonomik sistemde kişiler arasında az veya çok gelir farklılıkları olagelmıştır. Kişilerin yetenekleri, üstlendikleri işler ve fonksiyonlara ve yükledikleri risklere göre gelir dağılımında tam bir eşitlik sağlanması mümkün değildir (Parasız, 1996: 119). Bunun yanı sıra gelir dağılımı eşitsizliğinin kişi ve toplum üzerindeki etkileri değişiklik

gösterebilmektedir. Ülkeden ülkeye gelir dağılımları farklılık gösterse bile eşit bir gelir dağılımı bulmanın imkânsız olduğu ifade edilmelidir. Çünkü gelir dağılımı; ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımından, toplumun sosyokültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımdan ve daha birçok faktörden etkilenmektedir (Musayeva, 2011: 394). Gelir dağılımı ve eşitsizliği, birçok ekonomik faktörü etkilediği gibi, bu faktörler de gelir dağılımı ve eşitsizliğini etkiler (Kuştepeli ve Halaç, 2004: 144). Bu sebeple gelir dağılımı devletin önemle üzerinde durması gereken bir konudur.

Gelir dağılımında adaleti sağlama, genel olarak devletin ekstra fiskal amaçları arasında yer almaktadır. Devlet elindeki araçları kullanarak gelir dağılımına müdahale etmekte ve adaleti sağlama yönünde hedefler üzerinde durmaktadır. Piyasanın; iktisadi aktörler ve özellikle emeğin eğitim, sağlık, lokasyon ve benzeri nedenler ile homojen olmaması sebebi ile gelir dağılımında adaleti sağlayamaması, toplum açısından önemli bir sorundur. Bu sorunun aşılması için devletin müdahalesinin gerekli olduğu fikri yaygın kabul görmektedir. Ancak devletin müdahalesi her zaman gelir dağılımında adaleti sağlamaya yeterli olmadığı gibi çoğu zamanda adaleti bozucu etkilerinin olduğu da bilinmektedir. Devletler genellikle piyasanın gelir dağılımında adaleti sağlayamadığı durumlarda “sosyal devlet” olmanın bir gereği müdahale ederler ama bu müdahaleden eğer zaten gelir düzeyi yüksek olanlar istifade ediyorlar ise devletin bu müdahalesinin başarısız olması söz konusu olur (Gürler Hazman, 2011: 206-207). Gelir dağılımını bozan bir devlet müdahalesi, toplumun genelinde bir refah artışına yol açmaz, aksine görece refahı azaltır ve toplumun sadece bir kısmının zenginleşmesine neden olur. Bu sebeple iktisadi büyümeyi hedeflerken gelir dağılımının nasıl etkileneceğini göz ardı etmemek gerekmektedir (Aydınonat, 2012: 19).

Gelir dağılımına önce Geliri tanımlayarak başlarsak; gelir, kişinin belli bir dönem içerisinde, dönem başı ve dönem sonu aynı zenginlikte kalmak koşulu ile isterse tüketebileceği mal ve hizmet toplamıdır, diyebiliriz (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2007: 49-50). Gelirin toplumda dağılımının analizi ise kimin ne kadar gelir elde ettiği ve toplum içinde gelir farklılıklarının ne düzeyde olduğunu göstermeye yaramakta, böylece ekonominin durumunu incelenebilmektedir.

Gelir dağılımının eşitsiz olduğu ortamlarda ortaya çıkan politik istikrarsızlık, kayırmacılık, denetimsizlik, suç oranındaki artış, toplumsallık güdüsünün zayıflaması ve yatırım eğiliminin azalması, toplam talep yetersizliği, makro iktisadi dengesizlikler ve benzeri birçok sorun gelir dağılımı analizlerinin iktisadın dinamik ve önemli bir konusu olmasını sağlamaktadır (Sarı, 2003: 179).

Gelir dağılımını sorununa paralel olarak servet dağılımı sorunu da toplumu ilgilendirmektedir. Servetin dağılımı ile ilgili veriler, gelir dağılımı kadar kolay elde edilebilir değildir. Servet dağılımı servetin nesilden nesile geçirilmesi ve biriktirilmesi sebebiyle gelir dağılımından daha eşitsiz, ayrıca gelir dağılımını doğrudan etkileyen bir yapıdadır (Case, Fair, Oster, 2011: 369).

Gelir dağılımı politikası üzerinde duran araştırmacılar beş temel ilke üzerinde durmaktadır (Aktan ve Yaşar, 2002:148-149).

- Eşitlik ve adalet ilkesi üzerinde duran araştırmacılara göre herkesin eşit gelir elde etmesi adil değildir. Mutlak eşitlik adaletsizliğe yol açmakta ve iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

- İhtiyaç ilkesini savunanlar ise gelirin insanların ihtiyacına uygun dağıtılması görüşünü benimsemektedirler.
- Asgari yaşam seviyesi ilkesine vurgu yapanlar asgari düzeyde yaşamın teminat altına alınması prensibini ön plana çıkarmaktadırlar.
- Gelir seviyesinin üst seviyede sınırlandırılması ilkesi ise gelir farklarının belirli bir ölçüyü aşmamasını belirtir.
- Çalışma ilkesi de herkesin çalıştığı kadar gelir elde etmesini benimsemektedir.

Bir ülkede gelir dağılımı hakkında bir yorum yapabilmek veya ülkeleri gelir dağılımı açısından karşılaştırabilmek için, gelir dağılımını farklı biçimlerde incelemek mümkündür. Gelir dağılımı türleri denildiğinde akla ilk gelenlerin, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı olduğu söylenebilir. Bu iki tür temel oluşturmakla birlikte, özellikle kişisel gelir dağılımından hareket ederek birçok farklı gelir dağılımı tanımına ulaşmak da mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları, bölgesel ve sektörel gelir dağılımıdır. Diğer bazı gelir dağılımı türleri ise; cinsiyete, mesleğe, eğitim durumuna ve çalışma süresine göre gelir dağılımı olarak sıralanabilir (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 89-90).

Gelir dağılımına dair araştırmalar sürekli yapılmakta, yeni yöntemler ortaya atılmaktadır. Ancak, çok fazla kriterin olması ve çalışmanın boyutu nedeniyle burada öne çıkan ve yaygın kullanılan gelir dağılımı yaklaşımlarına ve ölçütlerine değinilecektir. Bütünlük arz etmesi bakımından Türkiye ve seçme ülkelerle ilgili gelir dağılımına dair veriler bölüm sonunda toplu olarak verilecektir.

2.4.1. Gelir Dağılımı Yaklaşımları

Gelir dağılımı çalışmalarında birçok yöntem mevcuttur. Ancak genel olarak ele alınanlar; fonksiyonel gelir dağılımı, bireysel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımıdır.

2.4.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Mikro iktisadın önemli bir bölümü ülkede gelir bölüşümü ya da dağılımının hangi etmenlere bağlı bulunduğunu araştırmaktır. Üretim, üretim faktörlerinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Emek, sermaye ve doğal kaynaklara gerek vardır. İlave olarak, bu faktörleri bir araya getiren, yöneten ve riski üstlenen girişimciye ihtiyaç söz konusudur (Hatiboğlu, 2008: 73).

Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin üretimine katılan çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile Fonksiyonel gelir dağılımı: Milli gelirin; emek faktörünün fiyatı olan ücret, sermaye faktörünün fiyatı olan faiz, doğal kaynaklar faktörünün fiyatı olan rant ve girişimcinin üretimden elde ettiği kâr arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır (Pehlivan, 2009: 24).

Fonksiyonel gelir dağılımında üretim fonksiyonlarını oluşturan kişi-öğeler dikkate alınmadığını vurgulamakta fayda vardır. Fonksiyonel gelir dağılımında sadece ulusal gelirin ücret, rant, faiz ve kâr olarak ayrılmasını ifade edilir (Karakayalı, 2009: 420).

Üretim faktörleri gelirlerine göre ulusal gelirin dağılımını içeren fonksiyonel gelir dağılımı, gelirlerin tasnifinin oldukça güç olması sebebiyle

emek gelirleri ve mülkiyet gelirleri arasındaki bölüşüm çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu iki geniş gelir kategorisi daha sonraları da kendi içinde ayrılmıştır. Nitekim, emek gelirleri kendi içinde; ücret (fiziki emek geliri), maaş (beyaz yakalı gelirleri) ve üst düzey ücretliler (yönetici emek gelirleri), mülk gelirleri de rant, faiz ve kar payı olarak ayrılmaya başlanmıştır (Bronfenbrenner'den aktaran Uysal, 2007: 251). Bu düşünceye paralel olarak uluslararası kuruluşların konu ile ilgili yaptığı incelemelerde genel olarak fonksiyonel gelir dağılımı analizlerini ulusal gelirden ücretlilerin aldıkları pay üzerinden yaptıkları görülmektedir.

2.4.1.2. Bireysel Gelir Bölüşümü

Bireysel gelir bölüşümü, bir ülkede yaratılan gelirin o ülke vatandaşları arasında nasıl bölüşüldüğünü konu edinmektedir (Cural, 2009: 79). Bireysel gelir bölüşümünde gelirin rant, faiz, kâr veya ücret olup olmadığına yani nereden kaynaklandığı nasıl ve ne yapılarak (tarım, ticaret vb.) elde edildiğine bakılmaksızın tarafsızca sadece belirli bir dönemde elde edilen gelir temel alınarak analiz yapılır.

Bireysel gelir bölüşümü eşitlik ve yoksulluk ile ilişkilidir (Begg, Fisher, Dornbusch, 2005: 218). Bireysel gelir bölüşümü analizinde genelde gelirin yüzde yirmilik sınıflar arasında nasıl paylaşıldığı tablo halinde gösterilir. Oluşturulan bu tablo, nüfusun en fakir yüzde yirmisinin gelirden aldığı pay, fakir yüzde yirminin aldığı pay, orta sınıfı oluşturan yüzde yirminin payı, orta üstü sınıfın payı ve üst sınıfın gelirden ne kadar aldığını göstermeye yaramaktadır.

Bireysel gelir bölüşümünde genelde varlığı görülen eşitsizliğin alt dilimlere inildiğinde daha büyük boyutta eşitsizliğin açığa çıktığı

görülmektedir. Bu sebeple en kısa yoldan gelir bölüşümünün düzeyini görmek için en üst %20'lik kesim ile en alt %20'lik kesimin kıyaslanması (S80/S20) yoluyla genel gelir dağılımı eşitsizliği göz önüne serilmektedir (Karakayalı, 2009: 417). Böylece Gini Katsayısı'nın ifade ettiği ancak gösteremediği eşitsizlik ortaya konulmuş olmaktadır. Ayrıca bireysel gelir bölüşümü kapsamında oluşturulan tablo ile zaman içinde gelir hareketliliği yani bireylerin-ailelerin farklı zamanlarda yapılmış olan gelir dağılımı sıralamalarında aşağı/yukarı hareket etmeleri gözlemlenebilmektedir (Gwartney, Stroup, Studenmund, 1992: 404).

2.4.1.3. Sektörel Gelir Bölüşümü

Sektörel gelir bölüşümü, çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hâsılaya hangi oranda katıldığını ve bu katılımı doğrultusunda hâsıladan ne ölçüde pay aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarım, sanayi ve hizmet gibi sektörlerin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde gösterdiği değişim, devletin hangi sektörlerin lehine veya aleyhine milli gelirin dağılımını etkilediğini göstermektedir (Uysal, 2007: 251).

2.4.1.4. Bölgesel Gelir Bölüşümü

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin en önemli kaynaklarından biri de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliklerdir. Bölgesel gelir dağılımı bir coğrafyanın veya bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayanların o coğrafya veya ülkenin toplam gelirinden aldıkları payı göstermekte böylece bölgeler arasındaki gelir farklılıklarını içermektedir (Dağdemir ve Acaroğlu, 2011: 40).

Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlikler, özel olarak ülke içi mal ve faktör hareketliliğini kısıtlayan engellerin varlığı geniş anlamda ise bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim,

demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olmaktadır (Hotar Baraşgan, 2001: 28).

Ülke içi ve ülkeler arası ortaya çıkan bu bölgesel gelir dağılımı farklılaşması göçlere sebep olmaktadır. Kavimler göçünden bu güne bölgeler arasında var olan gelir ve servet farklılıkları göçleri tetiklemekte, göçlerde beraberinde sorunları getirmektedir. Bu sebeple Bölgesel gelir bölüşümü ve dengesizlik sorunu 1950'li yıllardan bu yana sosyal, siyasal ve ekonomik yönlerden çeşitli platformlarda tartışılmıştır (Öztürk, 2005: 96).

Bu gelir dağılımı çeşitlerinin yanı sıra **Birincil ve İkincil Gelir Bölüşümü** ile **Dikey ve Yatay Gelir Bölüşümü** analizleri de yaygın olmamakla birlikte yapılmaktadır. Bunlardan Birincil gelir bölüşümü piyasanın işleyişi doğrultusunda gerçekleşen bölüşüm türü olmakta iken ikincil gelir bölüşümü devletin müdahalesi ile gerçekleşen gelir bölüşümünü ifade etmektedir. Örneğin, hükümetler çeşitli yasal düzenlemelerle ücretleri, fiyatları ve servetin dağılımını etkileyerek birincil gelir dağılımını değiştirebilir ve/veya elde ettiği geliri toplumun bazı kesimlerine yönlendirerek ikincil gelir dağılımını etkileyebilir (Ersezer, 2006: 265-266).

Yine yaygın olmayan ancak belirtilmesine fayda olan, dikey gelir bölüşümünde ise, en basit ifade ile farklı işleve sahip olanların farklı gelire sahip olmaları, yatay gelir bölüşümü ile de benzer işleve sahip olanların benzer geliri almaları ifade edilmekte ve bu doğrultuda analizler yapılmaktadır (Golloday, 1978: 177).

Belirtilen gelir dağılımı yaklaşımları bir ekonomide gelirin nasıl paylaşıldığına dair fikir vermektedir. Ancak ekonomilerinin kıyaslanması ve hedeflerin ortaya konulabilmesi için bir takım gelir dağılımı ölçütlerine de ihtiyaç vardır. Aşağıda öne çıkan gelir dağılımı ölçütlerine kısaca yer verilmektedir.

2.4.2. Gelir Dağılımı Ölçütleri

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütleri başlıca üç grup altında değerlendirilir. Bunlar objektif ölçütler, normatif ölçütler ve statik ölçütlerdir (Bozdağ, 2006: 2-3). Objektif ölçütler genel olarak matematiksel ifadeler ve formüller üzerinden hesaplanan, tamamen iktisadi boyutu rakamlar üzerinden ele alan ölçütlerdir. Bu yapıları gereği ülkelerin karşılaştırılmasında genel olarak objektif ölçütler kullanılmaktadır. Normatif ölçütler ise rakamların yanı sıra refah merkezli sosyal verileri de hesaplamalarına dahil etmektedirler. Böylece farklı sosyoekonomik yapılara sahip ülke ve bölgeler arasında karşılaştırılmaların yapılmasında sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Statik ölçütler ise gelir dağılımını grafik merkezli olarak statik yapıda gösteren ölçütlerdir. Tekil olarak çok fonksiyonel olmayan statik ölçütler, gerek objektif gerekse de normatif ölçütlerin analizinde ve yeni ölçütlerin ortaya çıkarılmasında yardımcı ve referans olarak kullanılabilirlerdir.

Gelir dağılımını analiz etmek için birçok farklı yöntem kullanılmakta, her yöntemin kendine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu doğrultuda ekonomilerin kendi içinde ve birbirleri arasında karşılaştırılabilmelerine yarayan ölçütlerden öne çıkanlar aşağıda kısaca sıralanmaktadır.

2.4.2.1. Değişim Aralığı Ve Aralık Ölçütü

Değişim aralığı en yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki farkı vermektedir. Aralık Ölçütü ise değişim aralığının ortalama gelire oranıdır. Dağılımın iki ucundaki değerlerin yani en yüksek ve en düşük gelirlerin arasındaki farkın ortalama gelire oranı biçiminde tanımlanmaktadır (Kubar, 2011: 230).

2.4.2.2. Göreli Ortalama Mutlak Sapma Ve Standart Sapma

Görelî ortalama mutlak sapma yönteminde; gelir dağılımındaki bütün gelirlerin ortalama gelire farkları mutlak olarak hesaplanır ve sonrasında bu elde edilen değerlerin toplamı toplam gelire oranlanarak göreli ortalama mutlak sapma elde edilir. Standart sapma ölçütü ise terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının kareleri ortalamasını ifade etmektedir (Öztürk, 2009: 49).

2.4.2.3. Değişim Katsayısı

Değişim Katsayısı bir serinin standart sapmasının, serinin aritmetik ortalamasına bölüp elde edilen sonucun 100 ile çarpılması ile elde edilir. Ülkelerarası karşılaştırma yapmada kullanılabilir bir ölçüdür. Bütün gelirlerin eşit olması halinde değişim katsayısının değeri sıfır olur (Hotar Başargan, 2001: 6-7).

2.4.2.4. Varyans ve Logaritmik Varyans

Gelirin bölüşümünde ortalamadan sapmaların yani dağılımın ortalama üzerinde ne kadar yığılma ve/veya yayılmaya sahip olduğunu anlamak üzere varyans kullanılmaktadır. Varyans; gelir düzeylerinin ortalamadan farklarının kareleri toplamının kişi sayısına oranı ile elde edilerek gelir bölüşümlerini

karşılaştırmak amacıyla kullanılabilir. Ancak varyans tek başına gelir eşitsizliği ölçülerinde bulunması gereken şartlardan biri olan 'ölçekten bağımsız olma' özelliğini sağlayamamakta, ayrıca dilimler arasındaki gelir transferinin olup olmadığı veya boyutu hakkında tek başına bilgi sağlamamaktadır.

Gelirin bölüşümünde ortaya çıkan farkların detaylı olarak incelenmesini kolaylaştırmak adına gelir bölüşümünü simetrik hale getirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda logaritmik hesaplamalar devreye girmektedir.

Ölçünün logaritmik olması küçük gelirlerin görece olarak daha çok ağırlık taşıması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Belli bir miktar gelirin düşük geliri bir kişinin gelire eklenmesi logaritmik varyansta aynı gelirin yüksek geliri bir kimsenin gelirinden çıkarılmasında durumundan daha çok bir düşme meydana getirmektedir. Logaritmik varyans ölçütünde düşük gelirlilere daha fazla ağırlık verilmektedir. Logaritmik varyans ortalama gelirin altındaki ve üstündeki farkları tam olarak yansıttığı için serinin tamamı ile ilgilenmektedir. Logaritmik varyansın Gini katsayısında olduğu gibi bir üst sınırı yoktur. Ölçünün değeri arttıkça gelir bölüşümü adaletsizliğini arttırdığı ifade edilebilir (Öztürk, 2009: 50-51).

2.4.2.5. Yüzde Paylar

Yüzde payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olandır. Kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan yüzde paylar analizinde, haneler %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10, %20'lik 5 gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılabilmektedir. Doğru değerlendirme yapılabilirliği açısından yüzde payların küçültülmesi daha uygun olacaktır. Yüzde payların geniş tutulması

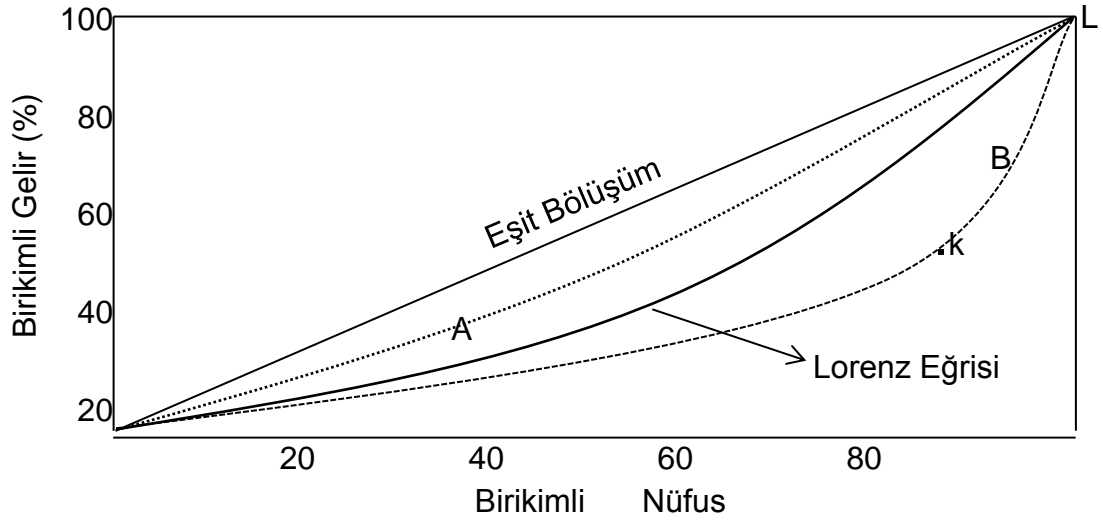
(%20 gibi) gelir dağılımı çarpıklığının bir ölçüde gizlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Çok yüksek gelirli olanların gelirleri, %20 ile ortalaması alındığından daha düşük görünmektedir (Durna, 2011: 9). Ancak yine de genel olarak toplum yüzde yüz kabul edilerek beş eşit parçaya ayrılmaktadır. Her bir yüzdelik dilim birden beşe kadar sıralanır. Birinci yüzdelik dilim en fakir kesimi, beşinci yüzdelik dilim en zengin yüzdelik dilimi ifade etmektedir. Bu analizdeki esas amaç en zenginle ne fakir arasındaki farkı yorumlamaktır (Tayyar, 2011: 11). Aşağıda belirlenen ülkelerin yüzdelik dilimler halinde gelir dağılımı sergilenmektedir.

2.4.2.6. Lorenz Eğrisi

1905 yılında gelir dağılımı eşitsizliğine özgün bir yaklaşım koyan Max Otto Lorenz tarafından ortaya atılan ve sonrasında onun adı ile anılan Lorenz Eğrisi gelir dağılımı araştırmalarında ve bazı gelir dağılımı ölçütlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir yere sahiptir (Kleiber, 2007: 2). Statik eşitsizlik ölçütü olan Lorenz eğrisi ve onunla birlikte ortaya çıkan Gini Katsayısı gelir dağılımından ziyade gelir eşitsizliği ile ilgili kullanılmaktadır (Kızıltan ve Çubukçu, 2005: 667). Lorenz Eğrisi'ni ortaya koyarak başlanılan gelir dağılımı eşitsizliklerinin ölçümü sonucu ortaya çıkan Gini Katsayısı analizlerin kolayca yapılmasını sağlar (Karaman ve Özçalık, 2007: 27).

Lorenz eğrisi; yatay ekseninde en küçükten en büyüğe doğru sıralanmış birey veya hane halklarının nüfusunun %100'e kadar birikimli olarak sıralandığı, aynı şekilde dikey ekseninde de elde edilen gelirin %100'e varacak biçimde birikimli yüzde payları ile ifade edildiği bir kutu diyagram şeklindedir.

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

Şekilde görüldüğü gibi Lorenz eğrisi; yatay ekseninde birikimli nüfus, dikey ekseninde de birikimli gelirin sıralandığı bir kutu içinde, toplumda herkesin gelirden eşit pay alması durumunda ortaya çıkacak olan OL (eşit bölüşüm eğrisi) ile mevcut durumdaki dağılımın farklılığını ortaya koymaktadır. Bu durumda eşit bölüşüm eğrisi ile Lorenz eğrisi arasındaki fark ne kadar dar olursa gelir dağılımında eşitliğin daha fazla olduğu görülmektedir.

Örneğin; şekilde görülmekte olan A ülkesinin Lorenz eğrisi ile B ülkesinin Lorenz eğrisi karşılaştırıldığında, A ülkesinde gelirin fertler arasında B ülkesindeki gelirin fertler arasındaki dağılımına kıyasla daha eşit olduğu görülmektedir. İlave olarak grafikte B ülkesine ait olan Lorenz eğrisinde yer alan 'k' noktasına dikkat edilir ise B ülkesinde nüfusun %10'una yakınının gelirden oldukça yüksek bir pay (yaklaşık %40-50) aldığı kestirilebilir. Bu doğrultuda Lorenz eğrisinin ekonomilerdeki gelir dağılımını hem içinde hem de ülkeler arasında karşılaştırılmasına imkân verdiği ifade edilmektedir.

2.4.2.7. Gini Katsayısı

Gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili en yaygın kullanıma sahip olan Gini¹ katsayısıdır.

Ekonomi biliminde evrensel kurallar olsa da, uygulamada ve ekonomi politikası araçları seçiminde böyle bir evrensellik yoktur. Aynı durum ekonomik bir göstergenin hesaplanmasında da düşünülebilir. Ancak Gini katsayısı hesaplaması, yapısı gereği, dünyada ülkelerin gelir eşitsizliğini açıklayan evrensel bir gösterge olarak kabul edilir (Dumlu, Aydın, 2008: 390). Bu doğrultuda Gini Katsayısı gerek ülkeler arasında karşılaştırma yapmak gerekse bir ülkenin gelir dağılımındaki dengesizliğinin zaman içindeki seyrini izlemek için kullanılır (Yüce, 2002: 8).

Lorenz eğrisinden türetilen Gini Katsayısı 0(sıfır) ile 1(bir) arasında değerler almaktadır. Bu katsayı eğer sıfıra eşitse bu durum ülkedeki gelir dağılımının tam eşitlik durumunda olduğunun, bire eşit ise bu durum o ülkedeki gelir dağılımının tamamen eşitsiz olduğunun göstergesi olarak kabul edilir (Karaman, Özçalık, 2007: 27).

Çok yaygın kullanılmasının yanı sıra Gini katsayısının, tanımı gereği, analiz konusu dağılımın ortasında meydana gelen refah değişimlerine karşı çok duyarlı olduğu yazında bilinen ve bu yüzden sıkça eleştiriye tabi tutulmasına neden olan bir gerçektir. Başka bir deyişle, Gini katsayısının hesaplanmasında bütün gelir düzeylerine bu gelirlerin alt gelir gruplarından mı üst gelir gruplarından mı geldiğine bakılmaksızın eşit ağırlık verilmektedir (Albayrak, 2011: 7-8). Bu sebeplerle Gini katsayısının gelir dağılımı

¹ Gini Katsayısı; sosyolog Corrado Gini tarafından 1912 yılında ortaya çıkarılmıştır. C. Gini'den sonra Gini katsayısı birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve sırasıyla Ricci (1926), Dalton (1920), Yntema (1938), Atkinson (1970), Newbery (1970), Sheshinski (1972) ve diğer araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir (Sen, 1972: 29-30).

fotoğrafını çekmede başarılı ancak kurguyu göstermede başarısız olduğu ifade edilebilir.

2.4.2.8. Dalton Ölçütü ve Atkinson Eşitsizlik Endeksi

Normatif gelir dağılımı ölçütlerinden olan Dalton ölçütü ve Atkinson endeksi analize ekonomik refahı dâhil etmektedir. Dalton ölçütü; gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılması durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasına dayanır. Her birey için aynı tip fayda fonksiyonu söz konusu olduğu için toplam refahın maksimizasyonu için gelirin eşit bir şekilde bölüşülmesi halinde söz konusu olacaktır. Dalton ölçütü; fiili sosyal refahın, maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçüsü olarak almaktadır (Aktan, 2002: 35-36).

Atkinson endeksi ise yine toplumsal refah fonksiyonundan türetilmiştir. Bu fonksiyon her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir, simetrik ve içbükey bir fonksiyondur. Toplumsal refah fonksiyonunda, toplumun eşitsizliğe verdiği değer sıfır ile sonsuz arasında yer almakta, bu ağırlığın sıfır olması durumunda toplumun gelir dağılımı konusuna duyarsız olduğu, ağırlığın sonsuz olması durumunda ise, toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiği gözükmektedir. Böylece Atkinson kişisel faydanın karşılaştırılabilir olduğunu varsaymış, bir endeks oluşturmuştur (Kaya Aktaş, 2007: 46-47).

2.4.2.9. Pareto A Katsayısı

Pareto'nun gelir dağılımına yaklaşımı bütün diğer faktörlerden bağımsız bir şekilde evrensellik arz etmekte, üst sınıfların eğilimlerinin benzerlik taşıdığını vurgulamaktadır.

Pareto 'a' katsayısı, belirli bir gelir düzeyiyle bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu katsayı, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanabilir (Doğan, Tek, 2007: 99).

2.4.2.10. Kuznets Katsayısı

Kuznets katsayısı ise toplam üretimin yüzde dağılımı ile işgücünün yüzde dağılımına dayanan sektörel dengesizlikleri özetleyen bir gelir bölüşümü ölçütüdür. Sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Kuznets katsayısı; Gini katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz eğrisi ölçütü olmaktadır (DPT, 1994: 8). Kuznets katsayısı, 0 ile 1 arasında değer almakta, eğer toplam çıktı sadece bir sektör tarafından üretiliyor ve bu sektörün istihdam içindeki payı oldukça küçük ise katsayının değeri '1' olacak, eğer sektörel ortalama ile bütün ülke ortalaması eşit ise Kuznets katsayısı '0' olacaktır (Erdoğan, 2002: 50).

Nobel Ödüllü İktisatçı Simon Kuznets'in (1955) gelir dağılımı çalışmaları sadece Kuznets katsayısından ibaret değildir. Kişisel gelir dağılımı ve büyüme arasındaki ilişkiyi irdeleyen Kuznets, öncü çalışmasında ülkeleri karşılaştırılmalı olarak incelemiş ve elde ettiği ilişkiyi "Kuznets (ters U) Hipotezi" olarak ortaya koymuştur. Bu hipoteze göre kalkınma aşamasından önce bireyler arasındaki gelir dağılımının görece olarak eşit olduğu ancak kalkınma süreci ile birlikte gelir dağılımında bozulma ortaya çıkacağı ve bu sürecin ilerleyen aşamalarında ise gelir dağılımının tekrar düzelme sürecine gireceği ileri sürülmektedir (Bigsten, Levin, 2000: 10). Kuznets'in çalışması

iktisadi büyüme ile gelir dağılımı arasında ilişki kuran temel çalışma olmuştur. Kuznets'in tek yönlü çıkarımına rağmen, büyümenin gelir dağılımına etkileri olduğu gibi gelir dağılımının da büyüme üzerinde etkili olabileceği yönünde görüşlerin de ileri sürüldüğünü hatırlamakta fayda vardır (Dişbudak ve Süslü, 2009: 148-150).

2.4.2.11. Yoksulluk Oranı Endeksi

Günümüzde ekonomik gelişme istatistikleri gün geçtikçe gündemde daha çok yer bulmasına rağmen madalyonun diğer yüzündeki yoksulluk da giderek iç burkan bir yapıya dönmektedir. Bugün yedi milyarı aşan dünya nüfusunun önemli bir bölümü maalesef yoksulluk tanımlamalarına girmektedir.

Yoksulluk gibi sosyoekonomik açıdan çok boyutlu yapıya sahip olan bir kavramı açıklamanın zorluğu bir yana birbiriyle bağlantılı olan ve genel kabul gören üç ayrı yoksulluk tanımının varlığından söz edilebilir. Bu tanımlardan ilki 'mutlak yoksulluk' tur. Mutlak yoksulluk; hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini (genellikle minimum kalori gereksinimi olarak belirtilmektedir) yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır (Ensari, 2010: 9).

Diğer bir yoksulluk tanımı da 'görelî yoksulluk' tur. Görelî yoksulluk; yiyecek dışındaki gereksinimleri – giyim, barınak ve enerji gibi– karşılayacak gelirden yoksun olmak biçiminde anlaşılmaktadır. Son yıllarda, bu iki tanımı içerse de ondan daha geniş kapsamlı olan "insani yoksulluk" kavramı da

ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk; okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenemez hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir. Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya sahip olunmaması, enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu erişimin yokluğu ya da kısıtlanması, yoksulluğun “insani” boyutu olarak nitelendirilmektedir (Altay ve Özel, 2007: 1-2).

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde en sık kullanılan yöntem mutlak yoksulluk (parasal yaklaşım veya bir diğer adıyla gelir yaklaşımı) yaklaşımıdır. Sanayileşmiş ülkelerde kullanılan göreceli yoksulluk kavramına göre ise yoksulluk, haneler, gelirlerine ya da tüketimlerine göre sıralandığında belirli bir noktanın altında kalanların oranı olarak tanımlanır. Yani, göreceli yoksullar temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş veya kısıtlanmış olanları kapsamaktadır. Örneğin, mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Ancak, gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendirilen göreceli yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim bulunacaktır. Bu doğrultuda göreceli yoksulluğu azaltmanın tek yolu eşitsizliği azaltmak olmaktadır (Kabaş, 2010: 194). İnsani yoksulluk tanımı kapsamında bakıldığında ise, analizin merkezine insanın yerleştirilmesi ve sosyal ve iktisadi açıların yanı sıra insani bakımdan ihtiyaçlarını karşılayamama durumu söz konusu olmakta, bu sebeple gelişmiş veya gelişmemiş her ülkede insani yoksulluk görülebilmektedir.

Yoksulluk araştırmaları kapitalizmin yaygınlaşması ve hatta öncesinde de birçok ülke ve araştırmacı tarafından yapılmıştır. Ancak ilk olarak Birleşmiş Milletler’in 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu’nda bir bölüm olarak kapsamlı şekilde ele alınmış, sonrasında her yıl düzenli olarak

düzenlenmiştir. Aynı kurum 2010 yılında ise 'Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Index)' adıyla raporlar yayınlamaya başlamıştır.

Madalyonun diğer yüzünü göstermeye yönelik olarak ortaya atılmış olan Yoksulluk oranı endeksi (Head Count Index – Kafa Sayısı Endeksi), belirli bir gelirin altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir. Bu gelirin altında gelire sahip olanlar yoksul olarak görülmektedir. Bu endeks vasıtasıyla ülkede yaşayan nüfusun oran olarak ne kadarının yoksul olduğu gösterilmektedir.

Yoksulluk oranı endeksi gelir dağılımının önemli bir göstergesidir. Gelir eşitsizliği ile yoksulluk oranı arasında genellikle aynı yönlü ilişki vardır. Yani, gelir eşitsizliği arttıkça yoksulluk oranının da attığı gözlemlenir. Yoksulluk oranı ilave bir etki olarak Gini katsayısının tek başına kullanılmasının bir kısım sakıncalarını ortadan kaldırmaktadır. Bu bakımdan gelir dağılımı analizlerinde önemli bir eksikliği de gidermektedir. Örneğin, Türkiye’de 2000’li yıllarda gelir eşitsizliği sadece Gini katsayısı dikkate alındığında önemli oranda iyileşmiştir. Hâlbuki yoksulluk oranlarında aynı oranda bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Bu durumun nedeni, bu yıllarda en alt gelir diliminin payında önemli bir gelişme olmamasına rağmen, en üst gelir diliminin payının ekonomik krizin etkileri nedeniyle azalmasıdır. Bu nedenle gelir eşitsizliği ölçmede kullanılan diğer araçların yoksulluk oranları ile birlikte kullanılması daha uygun bir yaklaşımdır (Çalışkan, 2010: 100).

Çok boyutlu yoksulluk araştırmalarında BM’in yer verdiği bir diğer önemli noktada ‘gelir yoksulluğu’ dur. Gelir yoksulluğu kavramı da temelde gelir dağılımı eşitsizliği ile ilişkilidir. Ancak, bu kavramdan farklı olarak, kişilerin belirli ihtiyaçlar temelinde belirlenen bir eşiğin (ör. Kişi başı günde 1 dolar) ya da ülke içerisindeki ortalama gelirin belirlenen bir oranının (ör.

medyan gelirin yüzde 60'ı) altında bir gelire sahip olmaları durumuna işaret etmektedir. Bu anlamda, gelir yoksulluğu oranı yoksulluğun nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, TÜİK' de hem uluslararası kriterler olan kişi başı günlük bir dolar, 2.15 dolar ve 4.3 dolar gibi eşikler üzerinden, hem de kendisinin belirlediği gıda yoksulluğu sınırı ve göreceli yoksulluk sınırını kullanarak hesaplamalar yapmaktadır (Candaş ve Buğra, 2010: 21-22). Böylece günlük gelir bakımından ülke nüfusunun ne kadarının mutlak, göreceli ve insani bakımdan yoksul olarak sınıflandırılabilceği konusunda fikir sahibi olunmaktadır. Gelir yoksulluğu verileri özellikle devletin ekonomiye müdahalelerinden en çabuk ve en ciddi etkilenebilecek kesimin toplam nüfusa oranını vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda gelir yoksulluğu çok boyutlu olarak üzerinde düşünülmesi gereken bir veridir.

Yoksulluk oranı endeksine göre Türkiye'nin durumu dikkat çekici olduğu gözlemlenmektedir. BM'nin 2010 yılında yayınladığı 'Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi' raporunda Türkiye'nin yoksulluk durumu analiz edildiğinde ise Türkiye'nin yoksulluk oranı endeksi puanı 2000-2008 yılları için %8,5 olarak ifade edilmektedir. Yani nüfusun %8,5'i yoksuldur. İlave olarak 'çok boyutlu yoksulluk' sınıflandırmasında ise Türkiye'nin %19'unun risk altında olduğu belirtilmiştir.

Yine aynı raporda 'gelir yoksulluğu' açısından satın alma gücü paritesi ölçümüyle Türkiye nüfusunun %2,6'sı günlük 1,25 ABD Dolar'ından daha az gelire sahip, nüfusun %27'si de ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (HDR, 2010). Bu veriler doğrultusunda anlaşılacağı üzere 2000-2008 yıllarını baz alan bu rapora göre Türkiye'nin durumu zannedildiğinden daha kötüdür. Büyüyen gelişen bir ülke olan Türkiye'de madalyonun diğer yüzünün durumunun pek de iyi olmadığı bilinmelidir.

2.4.3. Seçilmiş Ülkelerin Gelir Dağılımı Verileri

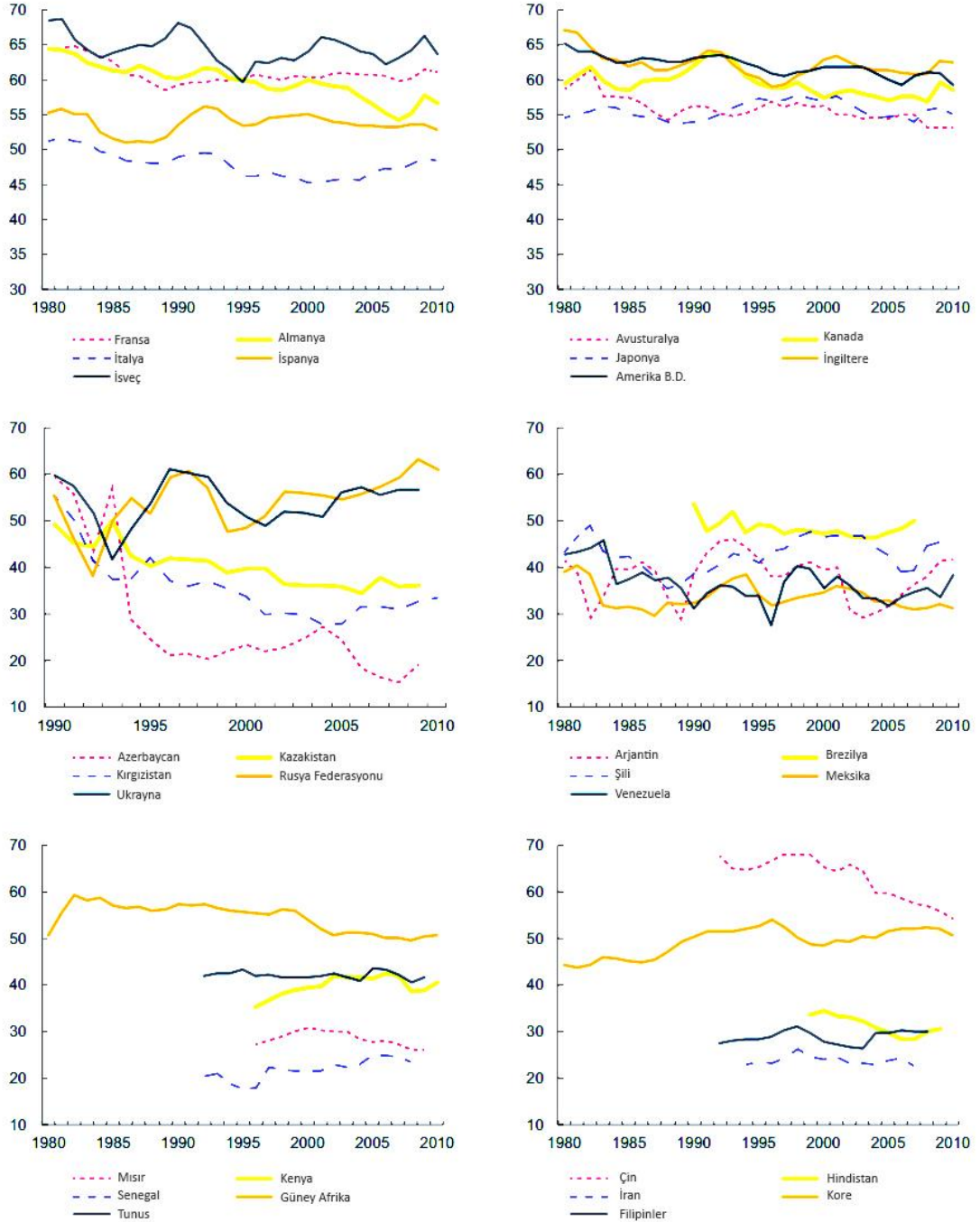
Gelir dağılımı analizleri birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Konu ile ilgili birçok uluslararası ve uluslar üstü kuruluşların araştırmaları ve yıllık raporları mevcuttur. Bu araştırmaların genel olarak Gini katsayısı ekseninde yapılmış olduğu dikkat çekmektedir. Gini katsayısının yanı sıra varyans, ortalama sapma, P80/P20 gibi ölçümlerde analizlerde yer bulurken, Pareto katsayısı, Kuznets katsayısı, Dalton-Atkinson gibi ölçütlerin ülkeler arası kıyaslamalarda sıkça kullanılmadığı görülmektedir.

Aşağıda ülkelerin gelir dağılımı açısından durumuna kısaca değinilmeye çalışılmış, sonrasında ülkemizin gelir dağılımına dair verilere yer verilmiştir.

Gelir dağılımı yaklaşımlarından ilki fonksiyonel gelir dağılımıdır. Gelir kalemlerinin çeşitliliği ve ülkelerde tasniflerin farklı farklı yapılmasından dolayı fonksiyonel gelir dağılımı genel olarak ücret gelirlerinin diğer gelirlere oranı olarak resmedilmeye çalışılmaktadır. Bu orana 'ücret oranı' da denmekte, çalışmalar bu oran üzerinden şekillenmektedir.

Aşağıdaki grafikler seçilmiş ülkelere dair ücret gelirlerinin diğer gelirlere oranını göstermektedir. Az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden seçilmiş olan ülkelere dair veriler incelendiğinde refah seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde ücret gelirlerinin diğer gelirler ile kıyaslandığında daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, en müreffeh ülkeler arasından olan İsveç'te ücret gelirlerinin diğer gelirlere oranı yaklaşık yüzde yetmiş dolaylarındadır. Geri kalmış ülkelerden olan Senegal'de ise bu oranın yüzde yirmi beş dolaylarında olması dikkat çekmektedir.

Şekil 2: Ücret Oranı (Fonksiyonel Gelir Dağılımı – Ücret/Diğer Gelirler)

Kaynak: BM Ticaret ve Kalkınma Raporu, 2012: 53

Gelirin sektörler arasındaki paylaşımının ifade eden Sektörel Gelir dağılımına dair seçilmiş ülkeler üzerinden tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Seçilmiş Ülkelerin Sektörel Gelir Dağılımı								
Ülke	Tarım		Sanayi				Hizmetler	
			Toplam		İmalat			
	2000	2010	2000	2010	2000	2010	2000	2010
Yüzde (%)								
Almanya	1,3	0,9	30,3	27,9	22,9	20,7	68,5	71,3
Amerika B. D.	1,2	1,0	23,4	20,0	15,9	12,7	75,4	79,0
Avustralya	3,9	2,6	25,9	27,1	12,2	9,4	70,2	70,3
Avusturya	2,0	1,5	30,8	29,2	20,6	19,2	67,2	69,3
Belçika	1,4	0,7	27,0	21,9	19,3	14,0	71,6	77,4
B. Britanya	1,0	0,7	27,3	21,8	17,4	11,5	71,7	77,4
Çek Cum.	3,9	2,3	38,1	37,7	26,8	23,6	58,0	60,0
Danimarka	2,6	1,3	26,8	22,1	16,2	12,4	70,6	76,7
Finlandiya	3,5	2,9	34,7	29,0	26,5	18,8	61,8	68,1
Fransa	2,8	1,8	22,9	19,0	16,0	10,7	74,4	80,2
Hollanda	2,6	1,9	24,9	23,7	15,6	13,2	72,4	74,3
İrlanda	3,2	1,0	41,8	31,9	32,7	24,2	55,0	67,1
İspanya	4,4	2,7	29,2	25,7	18,6	12,7	66,4	71,7
İsveç	2,1	1,9	28,8	26,6	22,0	16,4	69,1	71,6
İsviçre	1,6	1,1	27,3	27,2	19,0	19,1	71,1	71,7
İtalya	2,8	1,9	28,4	25,3	21,0	16,8	68,8	72,8
İzlanda	9,1	7,2	26,1	25,2	13,9	15,2	64,8	67,6
Japonya	1,7	1,4	31,1	26,0	21,3	17,6	67,2	72,6
Kanada	2,3	1,7	33,2	31,5	19,2	13,4	64,5	66,8
Kore	4,6	2,6	38,1	39,3	28,3	30,6	57,3	58,2
Lüksemburg	0,7	0,3	18,4	13,0	11,3	6,8	81,0	86,7
Macaristan	5,4	3,5	31,7	30,7	23,0	23,0	62,9	65,8
Meksika	4,2	3,6	35,8	33,8	21,6	17,7	61,5	62,6
Norveç	2,1	1,6	42,0	40,8	10,6	9,2	56,0	57,6
Polonya	5,0	3,5	31,7	31,7	18,5	18,6	63,3	64,8
Portekiz	3,7	2,4	28,0	23,0	17,5	13,5	68,3	74,5
Slovakya	4,5	3,8	36,2	34,8	24,7	20,6	59,3	61,4
Türkiye	10,8	9,4	30,0	26,1	21,4	14,5	59,2	64,5
Yeni Zelanda	8,5	5,4	24,2	23,8	16,1	14,3	67,3	70,8
Yunanistan	6,6	3,3	21,0	17,9	11,1	10,8	72,5	78,8

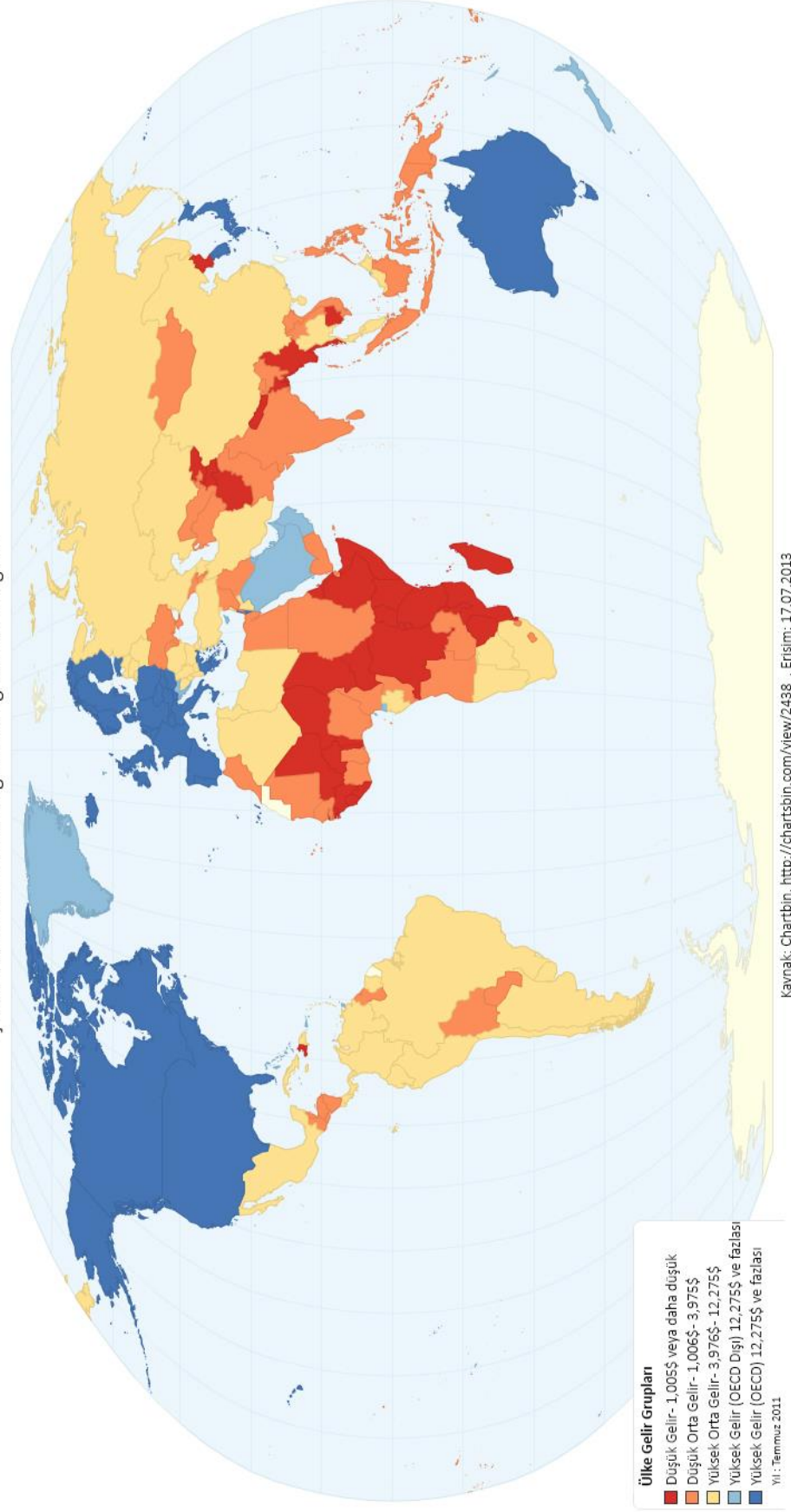
http://www.census.gov - Birleşik Devletler Ticaret Bakanlığı Census İstatistik Bürosu verilerinden hazırlanmıştır.

Tablo incelendiğinde gelişmiş ülkelerde tarımın payının oldukça düşük olduğu (%0,3-4 dolaylarında), sanayinin %20-30 dolaylarında olduğu ve hizmetlerin ise %60'tan fazla olduğu görülmektedir.

Gelirin ülkeler ve kıtalar arasındaki bölüşüme dair (bölgesel) verileri ise harita üzerinden aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 3: Ülkelerarası Gelir Dağılımı- Bölgesel Gelir dağılımı

Gelir dağılımı ölçütlerinden en sık kullanılan ölçüt olan Gini Katsayısı kapsamında ülkelerin durumu ise aşağıdaki gibidir.

S.	Ülke Adı	Gini	Yıl	S.	Ülke Adı	Gini	Yıl	S.	Ülke Adı	Gini	Yıl
1	Afganistan	27,82	2008	46	Haiti	59,21	2001	91	Mozambik	45,66	2008
2	Almanya	41,34	2008	47	Hırvatistan	33,65	2008	92	Namibya	63,9	2004
3	Amerika B.D.	40,81	2000	48	Hindistan	33,38	2005	93	Nepal	32,82	2010
4	Angora	58,64	2000	49	Honduras	56,95	2009	94	Nijer	34,55	2008
5	Arjantin	44,49	2010	50	Irak	30,86	2007	95	Nijerya	48,83	2010
6	Arnavutluk	34,51	2008	51	İran	38,28	2005	96	Nikaragua	40,47	2005
7	Avusturya	29,15	2000	52	İrlanda	34,28	2000	97	Norveç	25,79	2000
8	Azerbeycan	36,5	2001	53	İspanya	34,66	2000	98	Orta Afrika C.	56,3	2008
9	B. Şeria ve Gazze	35,5	2009	54	İsrail	39,2	2001	99	Özbekistan	36,72	2003
10	Bangladeş	32,12	2010	55	İsveç	25	2000	100	Pakistan	30,02	2008
11	Benin	38,62	2003	56	İsviçre	33,68	2000	101	Panama	51,92	2010
12	Beyaz Rusya	27,22	2008	57	İtalya	36,03	2000	102	Paraguay	52,42	2010
13	Bolivya	56,29	2008	58	Jamaika	45,51	2004	103	Peru	48,14	2010
14	Bosna-Hersek	36,21	2007	59	Kamboçya	37,85	2008	104	Polonya	34,07	2009
15	Brezilya	54,69	2009	60	Kamerun	38,91	2007	105	Romanya	30	2009
16	Bulgaristan	28,19	2007	61	Kanada	32,56	2000	106	Ruanda	50,82	2011
17	Burkina Faso	39,79	2009	62	Karadağ	29,99	2008	107	Rusya	40,11	2009
18	Burundi	33,27	2006	63	Katar	41,1	2007	108	Senegal	39,19	2005
19	Butan	38,06	2007	64	Kazakistan	29,04	2009	109	Seyşeller	65,77	2007
20	Cape-Verde	50,52	2002	65	Kenya	47,68	2005	110	Sirbistan	27,8	2009
21	Cebelitarık	42,76	2006	66	Kırgızistan	36,19	2009	111	Sierra Leone	42,52	2003
22	Cibuti	39,96	2004	67	Kolombiya	55,91	2010	112	Slovakya	26	2009
23	Çad	39,78	2003	68	Komorlar	64,3	2004	113	Slovenya	31,15	2004
24	Çin	42,48	2005	69	Kongo	44,43	2006	114	Sri Lanka	40,26	2007
25	Doğu Timor	31,93	2007	70	Kongo D.R.	47,32	2005	115	Sudan	35,29	2009
26	Dominik C.	47,2	2010	71	Kostarika	50,73	2009	116	Suriye	35,78	2004
27	Ekvador	49,26	2010	72	Laos	36,74	2008	117	Svaziland	51,49	2010
28	El Salvador	48,33	2009	73	Lesotho	52,5	2004	118	Şili	52,06	2009
29	Endonezya	34,01	2005	74	Letonya	36,61	2008	119	Tacikistan	30,83	2009
30	Ermenistan	30,86	2008	75	Liberya	38,16	2007	120	Tanzanya	37,58	2007
31	Estonya	36	2004	76	Litvanya	37,57	2008	121	Tayland	40,02	2009
32	Etiyopya	29,83	2005	77	Lüksemburg	30,76	2000	122	Togo	34,41	2006
33	Fas	40,88	2007	78	Macaristan	31,18	2007	123	Tunus	41,42	2005
34	Fiji	42,83	2009	79	Madagaskar	44,11	2010	124	Türkiye	38,95	2008
35	Fildişi Sahili	41,5	2008	80	Makedonya	43,17	2009	125	Uganda	44,3	2009
36	Filipinler	42,98	2009	81	Malawi	39,02	2004	126	Ukrayna	26,44	2009
37	Finlandiya	26,88	2000	82	Maldivler	37,37	2004	127	Uruguay	45,32	2010
38	G. Afrika	63,14	2009	83	Malezya	46,21	2009	128	Ürdün	35,43	2010
39	G. Sudan	45,53	2009	84	Mali	33,02	2010	129	Venezüella	44,77	2006
40	Gambiya	41,45	2005	85	Meksika	48,28	2008	130	Vietnam	35,57	2008
41	Gana	28,31	2000	86	Mısır	30,77	2008	131	Yemen	37,69	2005
42	Georgia	47,28	2003	87	Mikronezya	61,1	2000	132	Yunanistan	34,27	2000
43	Gine	39,35	2007	88	Moğolistan	36,52	2008	133	Zambiya	54,63	2006
44	Gine-Bissau	35,52	2002	89	Moldova	33,03	2010				
45	Guatemala	55,89	2006	90	Moritanya	40,46	2008				

Kaynak: Google Docs - <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/11944-wealth-distribution-income-inequality.html#axzz2ciHvH5UQ>, Erişim: 17.06.2013

Gini katsayısından sonra sık kullanılan diğer bir ölçüt ise gelirin bireyler arasındaki dağılımını ifade eden P80/P20 verileri ile P90/P10 verileridir. Bu veriler, en yüksek gelire sahip yüzdelik kesimin en düşük gelire sahip aynı yüzdelik gelire kıyaslanmasını ifade etmektedir.

Tablo 3: S90/S10 - En yüksek gelire sahip %10 / En düşük gelire sahip %10											
S.	Ülke Adı	S90/S10	Yıl	S.	Ülke Adı	S90/S10	Yıl	S.	Ülke Adı	S90/S10	Yıl
1	Sejšeller	60,16	2007	46	Gabon	32,95	2005	91	Burundi	28,04	2006
2	Komorlar	55,19	2004	47	Sri Lanka	32,94	2007	92	Maldivler	28,03	2004
3	Namibya	54,75	2004	48	Gana	32,75	2006	93	Estonya	27,97	2004
4	Güney Afrika	51,69	2009	49	Tunus	32,45	2005	94	Kırgızistan	27,79	2009
5	Haiti	47,67	2001	50	Makedonya	32,4	2009	95	Hırvatistan	27,48	2008
6	Mikronezya	47,12	2000	51	Arjantin	32,3	2010	96	Azerbeycan	27,37	2008
7	Orta Afrika C.	46,13	2008	52	Burkina Faso	32,16	2009	97	Bosna-Hersek	27,25	2007
8	Guatemala	44,92	2006	53	Çin	31,97	2005	98	İrlanda	27,23	2000
9	Angora	44,74	2000	54	Malawi	31,85	2004	99	Togo	27,06	2006
10	Kolombiya	44,43	2010	55	Fildişi Sahili	31,75	2008	100	Polonya	27,05	2009
11	Sao Tome P.	43,61	2001	56	Rusya Fed.	31,68	2009	101	Bangladeş	27,03	2010
12	Bolivya	43,28	2008	57	Moritanya	31,62	2008	102	Doğu Timor	27,03	2007
13	Ruanda	43,22	2011	58	Nikaragua	31,51	2005	103	İtalya	26,8	2000
14	Zambiya	43,14	2006	59	Tayland	31,45	2009	104	Sudan	26,72	2009
15	Brezilya	42,93	2009	60	Kamboçya	31,36	2008	105	İspanya	26,61	2000
16	Şili	42,77	2009	61	Georgia	31,31	2008	106	Mısır	26,58	2008
17	Honduras	42,4	2009	62	Benin	31,24	2003	107	Nepal	26,52	2010
18	Paraguay	41,11	2010	63	Cibuti	30,91	2002	108	Pakistan	26,05	2008
19	Cape Verde	40,64	2002	64	Yemen	30,82	2005	109	Yunanistan	26,04	2000
20	Svaziland	40,12	2010	65	Çad	30,79	2003	110	Moldova	25,97	2010
21	Panama	40,08	2010	66	Kamerun	30,36	2007	111	İsviçre	25,91	2000
22	Kostarika	39,5	2009	67	Gine	30,34	2007	112	Mali	25,83	2010
23	Lesotho	39,4	2003	68	Laos	30,33	2008	113	Etiyopya	25,63	2005
24	Meksika	38,68	2008	69	Senegal	30,14	2005	114	Macaristan	25,44	2007
25	Ekvador	38,32	2010	70	Liberya	30,1	2007	115	Ermenistan	25,4	2008
26	Nijerya	38,23	2010	71	Amerika B.D.	29,85	2000	116	Irak	25,24	2007
27	Kenya	37,99	2005	72	İran	29,63	2005	117	Kanada	24,79	2000
28	Kongo Cum.	37,05	2005	73	Tanzanya	29,61	2007	118	Slovenya	24,64	2004
29	El Salvador	37	2009	74	Özbekistan	29,47	2003	119	Tacikistan	24,31	2009
30	Gambiya,	36,94	2003	75	Butan	29,36	2007	120	Karadağ	24,12	2008
31	Mozambik	36,73	2008	76	Türkiye	29,35	2008	121	Lüksemburg	23,77	2000
32	Dominik C.	36,41	2010	77	Litvanya	29,1	2008	122	Kazakistan	23,75	2009
33	Peru	36,11	2010	78	Arnavutluk	28,99	2008	123	Romanya	23,5	2009
34	Uganda	36,1	2009	79	Suriye	28,93	2004	124	Norveç	23,38	2000
35	Jamaika	35,9	2004	80	İsrail	28,8	2001	125	Afganistan	23,21	2008
36	Katar	35,9	2007	81	Ürdün	28,7	2010	126	Avusturya	23,05	2001
37	Fiji	34,87	2009	82	Endonezya	28,51	2005	127	Finlandiya	22,57	2000
38	Kongo D.R	34,69	2006	83	Nijer	28,51	2008	128	Slovakya	22,41	2009
39	Madagaskar	34,68	2010	84	Moğolistan	28,38	2008	129	Sırbistan	22,2	2009
40	Malezya	34,65	2009	85	Hindistan	28,26	2005	130	İsveç	22,18	2000
41	Uruguay	34,36	2010	86	Vietnam	28,21	2008	131	Bulgaristan	22,17	2007
42	Filipinler	33,62	2009	87	B.Şeria- Gazze	28,18	2009	132	Almanya	22,07	2000
43	Sierra Leone	33,57	2003	88	Gine-Bissau	28,13	2002	133	Ukrayna	22,04	2009
44	Fas	33,22	2007	89	Letonya	28,1	2008	134	B. Rusya	21,9	2008
45	Venezüella	33,17	2006	90	Belçika	28,06	2000				

Kaynak: Google Docs - <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/11944-wealth-distribution-income-inequality.html#axzz2ciHvH5UQ>

Gelir dağılımı çalışmalarının bir diğer yanı olan yoksulluk araştırmaları birçok farklı şekilde yapılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı günlük 2\$'ın altında gelire sahip olanların nüfusa oranıdır.

S.	Ülke Adı	>2\$	Yıl	S.	Ülke Adı	>2\$	Yıl	S.	Ülke Adı	>2\$	Yıl
1	Liberya	94,88	2007	34	Yemen, Rep,	46,6	2005	67	Tunus	8,06	2005
2	Madagaskar	92,62	2010	35	Fildişi Sahili	46,34	2008	68	İran	8,03	2005
3	Malawi	90,45	2004	36	Endonezya	46,12	2010	69	Kostarika	5,97	2009
4	Tanzanya	87,87	2007	37	Sudan	44,14	2009	70	Makedonya	5,91	2009
5	Nijerya	84,49	2010	38	Vietnam	43,36	2008	71	Meksika	5,19	2008
6	Zambiya	82,55	2006	39	Filipinler	41,53	2009	72	Tayland	4,58	2009
7	Ruanda	82,37	2011	40	Cibuti	41,2	2002	73	Moldova	4,35	2010
8	Mozambik	81,77	2008	41	Georgia	32,21	2008	74	Arnavutluk	4,25	2008
9	Orta Afrika C.	80,09	2008	42	Nikaragua	31,74	2005	75	Türkiye	4,16	2008
10	Mali	78,66	2010	43	G. Afrika	31,33	2009	76	Azerbaycan	2,81	2008
11	Etiyopya	77,63	2005	44	Honduras	29,84	2009	77	Şili	2,72	2009
12	Bangladeş	76,54	2010	45	Çin	29,79	2008	78	Malezya	2,27	2009
13	Sierra Leone	76,08	2003	46	Sri Lanka	29,13	2007	79	Arjantin	1,87	2010
14	Nijer	75,23	2008	47	Tacikistan	27,69	2009	80	Seyşeller	1,84	2007
15	Doğu Timor	72,82	2007	48	Guatemala	26,33	2006	81	Romanya	1,67	2009
16	Burkina Faso	72,56	2009	49	Bolivya	24,89	2008	82	Ürdün	1,59	2010
17	Angora	70,21	2000	50	Fiji	22,9	2009	83	Estonya	1,54	2004
18	Gine	69,59	2007	51	Kırgızistan	21,69	2009	84	Uruguay	1,18	2010
19	Togo	69,31	2006	52	Irak	21,41	2007	85	Kazakistan	1,12	2009
20	Hindistan	68,72	2010	53	Gabon	19,59	2005	86	Sırbistan	0,74	2009
21	Kenya	67,21	2005	54	El Salvador	16,94	2009	87	Litvanya	0,44	2008
22	Laos	66	2008	55	Suriye	16,85	2004	88	Letonya	0,37	2008
23	Uganda	64,74	2009	56	Kolombiya	15,82	2010	89	Macaristan	0,35	2007
24	Lesotho	62,25	2003	57	Mısır	15,43	2008	90	B. Şeria- Gazze	0,34	2009
25	Svaziland	60,4	2009	58	Fas	14,03	2007	91	Karadağ	0,3	2008
26	Senegal	60,36	2005	59	Panama	13,8	2010	92	Polonya	0,2	2009
27	Pakistan	60,19	2008	60	Paraguay	13,22	2010	93	Beyaz Rusya	0,19	2008
28	Nepal	57,25	2010	61	Venezüella	12,91	2006	94	Ukrayna	0,17	2009
29	Sao Tome	54,2	2001	62	Peru	12,74	2010	95	Slovakya	0,12	2009
30	Kamboçya	53,27	2008	63	Ermenistan	12,43	2008	96	Slovenya	0,1	2004
31	Gana	51,84	2006	64	Brezilya	10,82	2009	97	Hırvatistan	0,09	2008
32	Namibya	51,1	2004	65	Ekvador	10,59	2010	98	Rusya Fed.	0,05	2009
33	Moritanya	47,69	2008	66	Dominik	9,88	2010				

Kaynak: Google Docs - <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/11944-wealth-distribution-income-inequality.html#axzz2ciHvH5UQ> Erişim: 11.06.2013

En yüksek orandan en düşüğe doğru sıralanmış olan tabloda nüfusun günlük iki dolardan az gelire sahip olan kesimine oranının en yüksek olduğu ülkelerin Afrika ülkeleri olduğu görülmektedir. Afrika ülkelerini Ortadoğu, Uzakdoğu ve Latin Amerika ülkelerinin takip ettiği, seçilmiş 98 ülke arasında en düşük oranın Rusya'da olduğu görülmektedir.

Daha dar kapsamda OECD ülkeleri ele alınacak olursa OECD ülkelerinin seçilmiş gelir dağılımı ölçütlerine göre durumu aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: OECD Ülkelerinin gelir dağılımı açısından gösterimi					
Ülkeler	Gini Katsayısı	En yüksek %20 / En Düşük %20 (S80/S20)	En yüksek %10 / En Düşük %10 (S90/S10)	Görelî Varyans (SCV)	Ortalama Logaritmik Sapma (MLD)
Almanya	0,295	4,5	3,5	0,634	0,149
Amerika B. D.	0,378	7,7	5,9	0,752	0,286
Avustralya	0,336	5,7	4,5	0,374	0,183
Avusturya	0,261	3,8	3,2	0,281	0,114
Belçika	0,259	3,8	3,3	0,285	0,114
Çek Cumhuriyeti	0,256	3,6	2,9	0,36	0,111
Danimarka	0,248	3,5	2,8	0,671	0,122
Estonya	0,315	5,1	4,3	0,384	0,171
Finlandiya	0,259	3,8	3,2	0,318	0,114
Fransa	0,293	4,3	3,4	0,525	0,148
Hollanda	0,294	4,4	3,3	..	..
İngiltere	0,345	5,8	4,6	0,861	0,252
İrlanda	0,293	4,4	3,7	0,376	0,144
İspanya	0,317	5,7	4,6	0,34	0,188
İsrail	0,371	7,7	6,2	0,911	0,27
İsveç	0,259	3,9	3,2	1,074	0,125
İsviçre	0,303	4,7	3,7	0,527	0,164
İtalya	0,337	5,6	4,3	0,595	0,221
İzlanda	0,301	4,4	3,2	0,571	0,155
Japonya	0,329	6	5	0,453	0,202
Kanada	0,324	5,4	4,2	0,754	0,193
Kore	0,315	5,7	4,8	0,374	0,19
Lüksemburg	0,288	4,2	3,4	0,405	0,138
Macaristan	0,272	3,9	3,1	0,398	0,128
Meksika	0,476	13	9,7	2,827	0,417
Norveç	0,25	3,7	3	0,096	0,132
Polonya	0,305	4,8	4	0,418	0,158
Portekiz	0,353	6,1	4,9	0,62	0,211
Slovakya	0,257	3,7	3,1	0,255	0,113
Slovenya	0,236	3,4	3	0,204	0,095
Şili	0,494	12,8	8,5	1,751	0,449
Türkiye	0,409	8,1	6,2	1,13	0,291
Yeni Zelanda	0,33	5,3	4,2	..	..
Yunanistan	0,307	4,8	4	0,473	0,162
OECD-20	0,316	5,5	4,3	0,735	0,192
OECD-34	0,314	5,4	4,3	0,625	0,185

Kaynak: OECD, An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, 2011: 45 (<http://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf>) Erişim: 18.06.2013

Türkiye açısından gelir dağılımı verilerine bakılacak olur ise Türkiye İstatistik Kurumu verileri aydınlatıcı olmaktadır.

TUİK, en son 2011 yılında yayınlamış olduğu 'Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması' adlı yayınında Türkiye'deki gelir dağılımı durumunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Aşağıda fonksiyonel gelir dağılımı yüzdelik dilimler halinde ifade edilerek verilmiştir.

Tablo 6: Gelir türleri ve yüzde 20'lik gruplara göre yıllık ortalama gelirler

Gelir türleri	Yüzde 20'lik gruplar					
	Ortalama	İlk % 20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20
TÜRKİYE						
Toplam	22 289	7 305	11 749	15 625	21 356	44 585
Maaş, ücret	18 075	6 373	9 510	12 239	16 664	30 652
Yevmiye	4 900	4 153	4 999	4 612	5 836	7 558
Müteşebbis	14 323	4 562	6 807	8 780	12 637	33 463
Tarım	8 996	3 826	5 690	7 031	10 263	23 116
Tarım dışı	17 405	5 278	7 184	9 457	12 819	34 770
Gayrimenkul	5 048	1 072	1 679	2 188	3 431	8 979
Menkul kıymet	2 517	861	1 183	1 520	1 902	3 999
Sosyal transfer	4 318	1 177	2 177	3 885	4 952	7 447
Emekli ve dul-yetim aylıkları	10 034	3 516	6 623	8 152	9 595	14 742
Diğer sosyal transfer	1 622	875	1 193	1 734	2 470	4 496
Hanelerarası transfer (Alınan)	3 330	1 539	2 275	3 103	3 628	7 024
Diğer gelirler	511	559	517	505	502	442

Kaynak: TUİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011: 18

Bu tabloya göre; ortalama gelir 22,289 TL'dir. Nüfusun en düşük gelirden başlayarak %20'lik kesimlerin ortalama gelirleri sırasıyla 7305 TL, 11749 TL, 15625 TL, 21356 TL ve 44585 TL'dir. Ve gelir kalemlerine göre tabloda görüldüğü şekilde sıralanmaktadır.

Geliri fonksiyonel dağılımında ise gelirin; Maaş-ücret, Yevmiye, Müteşebbis, Gayrimenkul, Menkul kıymet, Sosyal transfer, Hanelerarası transfer ve diğer gelirler olarak tasnif edildiği görülmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımından sonra diğer gelir dağılımı ölçütlerine bakıldığında ise tablo şu şekilde oluşmaktadır.

Tablo 7: Türkiye Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçüleri

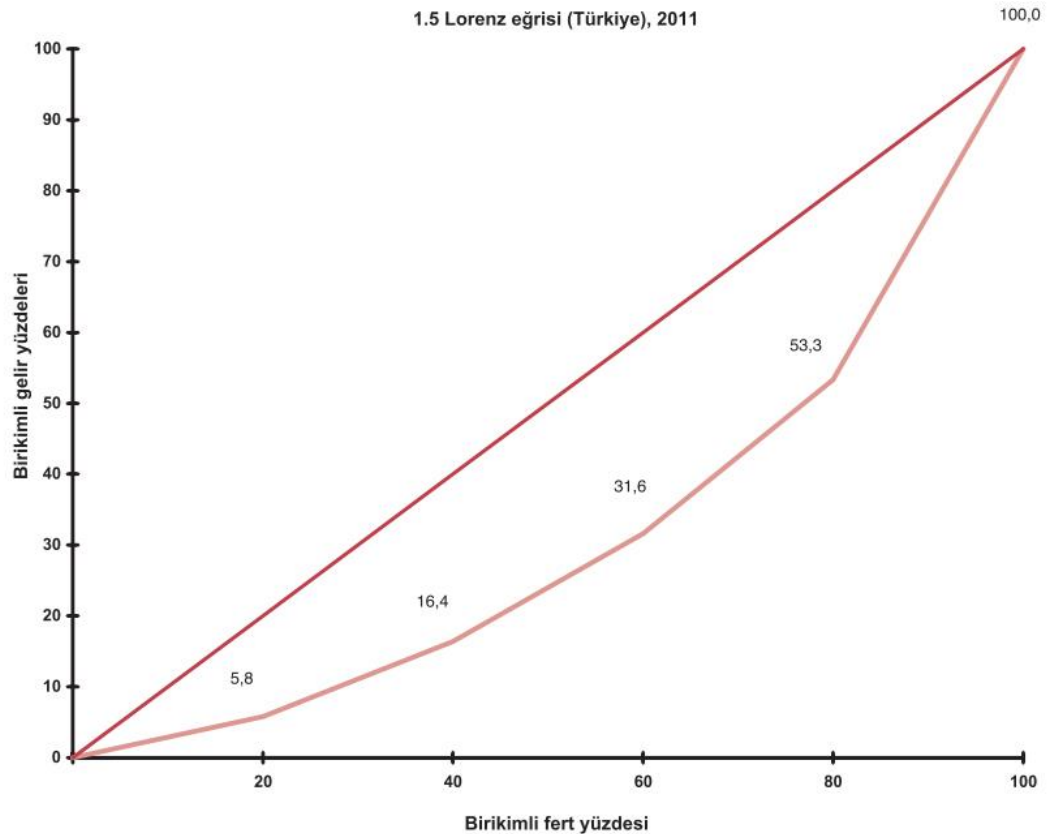
Eşitsizlik ölçütleri	Türkiye
Hanehalkı kullanılabilir gelirine göre yüzde 20'lik dağılım	100,0
İlk % 20	6,5
İkinci %20	11,0
Üçüncü %20	15,5
Dördüncü %20	21,9
Son %20	45,2
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirine göre yüzde 20'lik dağılım	100,0
İlk % 20	5,8
İkinci %20	10,6
Üçüncü %20	15,2
Dördüncü %20	21,7
Son %20	46,7
P90/P10	14,41
P75/P25	6,58
P90/P50	4,50
P80/P20	8,04
Gini katsayısı	0,40
Gini katsayısı (transfer öncesi)	0,45
Ortalama logaritmik sapma (OLS)	0,28
Değişim katsayısının karesi (Görelî varyans)	1,03

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011: 3

Bu tabloda bir bütün halinde ilk olarak gelirin yüzde yirmilik gruplara arasındaki dağılımı (ilk olarak gelir sonrasında kullanılabilir gelir ele alınmıştır), sonra en yüksek gelire sahip olanlar ile en düşük gelire sahip olanların ortalama gelirlerinin oranı P90/P10, P75/P25, P90/P50 ve P80/P20 şeklinde ayrı ayrı hesaplanarak gösterilmiştir. Devamında Gini katsayısı,

ortalama logaritmik sapma ve değişim katsayısının karesi ele alınmıştır. Bu veriler doğrultusunda, Türkiye’de gelirin %45,2’sinin en yüksek gelire sahip %20’lik kesimde olduğu, en düşük gelire sahip %20’nin ise ancak %6,5 gibi bir oranda gelire sahip olduğu görölmektedir. Kullanılabilir gelir bakımından ise bu oranlar sırasıyla; %46,7 ve 5,8 olmaktadır. En yüksek gelire sahip yüzde on ile en düşük gelire sahip yüzde onun oranı (P90/P10) ise 14,41’dir. Bu oran Türkiye’de en yüksek gelire sahip olan yüzde onun en düşük gelire sahip olan yüzde onun tam 14,41 katı gelire sahip olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde P75/P25; 6,58 olmaktadır. P80/P20 verisinde ise oran 8,04’dür. P90/P50 verisi ise en yüksek gelire sahip olanların nüfusun tamamının ortalama gelirine olan oranı vermektedir. Bu oranda 4,50’dir. Yani en yüksek gelire sahip olan yüzde onluk kesim ortalama gelirin 4,5 katı fazla gelire sahiptir. Bu veriler doğrultusunda Lorenz eğrisi ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4: Lorenz Eğrisi - Türkiye

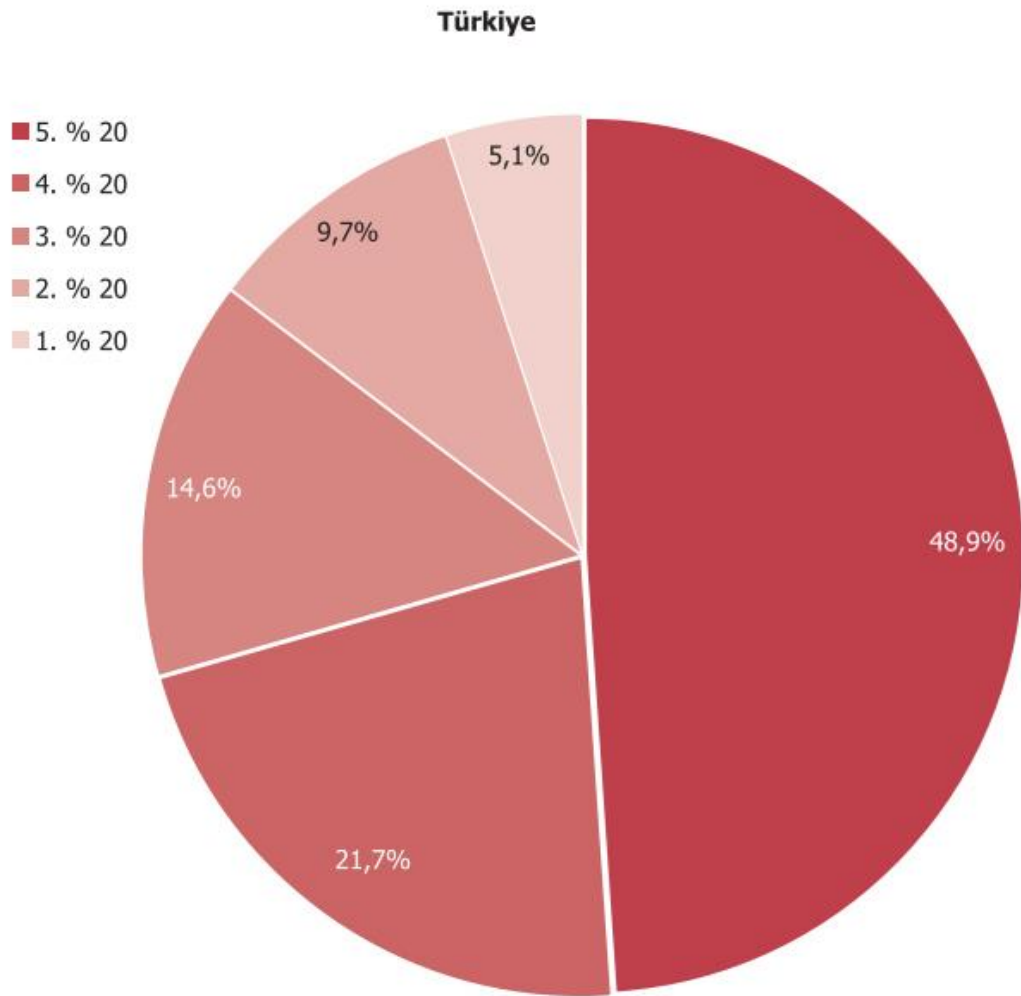

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011: 3

Yüzde yirmilik grupların gelirden aldığı payın diğer bir gösterimi de aşağıdaki gibidir.

Şekil 5: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire göre %20'lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar

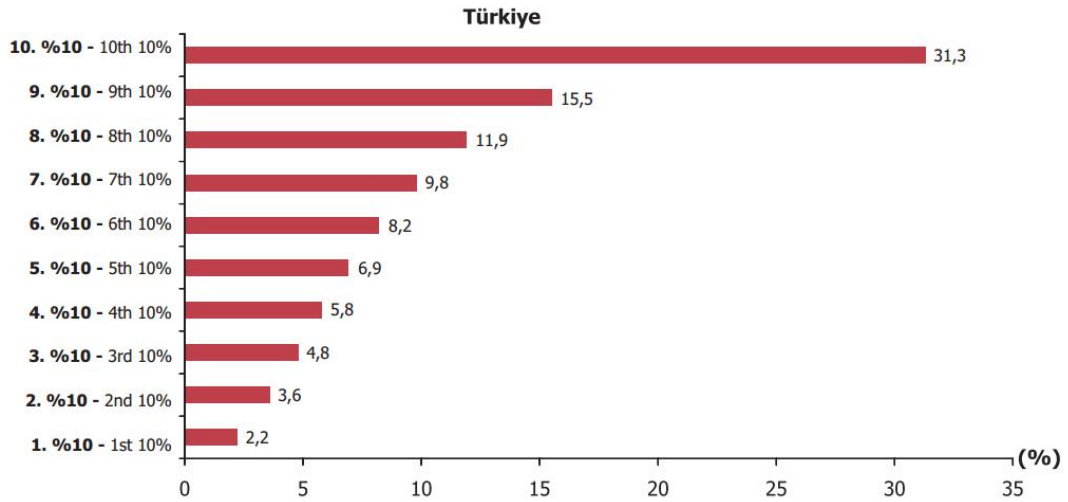

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011: 4

Görüldüğü üzere Türkiye’de pastadan %48,9 gibi neredeyse yarıya yakın bir oranı nüfusun en yüksek gelirli %20’lik kısmı almaktadır.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı %10'luk grupların aldığı pay P90/P10 şöyledir.

Şekil 6: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire göre %10'luk Paylar

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011: 8

Şekilde belirtildiği üzere en yüksek gelire sahip olan %10'luk kesim toplam gelirin %31,3'ünü almaktadır. En düşük gelire sahip olan %10'luk kesimin ise toplam gelirin sadece %2,2 gibi düşük bir gelir aldığı gösterilmektedir.

Türkiye açısından Gini katsayısına bakıldığında ise Türkiye'de gelir dağılımında özellikle 2002 yılından sonra olumlu bir seyrin olduğu fakat 2006 yılında Gini katsayısının artış eğilimine girdiği ancak sonrasında görece bir azalma gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla, Gini katsayısında bazı dönemlerde gerilemeler yaşanmakla beraber, gelir dağılımı eşitsizliğinin halen göz ardı edilemeyecek boyutta olduğu söylenebilir (Bedir, Karabulut, 2011: 27). Aşağıdaki tabloda Türkiye ve belirlenen ülkelerin Gini katsayıları açısından karşılaştırılması mevcuttur.

Tablo 8: Gini Katsayısının gelişimi - Türkiye						
Türkiye	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	0,403	0,387	0,386	0,394	0,38	0,383
TUİK – Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlenmiştir.						

Gerek dünya gerekse de ülkemiz açısından gelir dağılımına dair veriler incelendiğinde gelir dağılımı sorununun oldukça ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Gelir dağılımı sorununu görece çözmüş olan gelişmiş ülkelerde dahi bu sorunun farklı yansımalarıyla karşılaşmaktadırlar. Şöyle ki küreselleşen dünyada gelir dağılımındaki dengesizlikler toplam talebi azaltmakta ve böylece ticaret hacmini daraltmakta, ekonomileri negatif etkilemektedir. Bu sebeple gelir dağılımı iktisat biliminin temel konularından biri olarak yer almaktadır.

Önemle hatırlatmak gerekir ki gelir dağılımı dengesizliği sadece ekonomik bir analiz değildir. Bütün insanları çok boyutlu olarak etkilediği için sosyoekonomik bir veri olarak ele alınması ve üzerinden birçok alandan çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Son olarak gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili bir noktayı aydınlatmakta fayda vardır. Hemen hemen bütün yabancı kaynaklarda 'income inequality' olarak geçen gelir dağılımı eşitsizliği, ülkemizde yaygın olarak 'gelir dağılımı adaletsizliği' olarak kullanılmaktadır. Ancak bu tanımlama yanlıştır. Şöyle ki eğer gelir eşit dağılır ise bu kesinlikle adil dağıldığı anlamına gelmemektedir. Adil dağılım için gelirin kişilere hak ettikleri ölçüde dağılımın olması gerekmektedir.

“Ekonomik sorunu” tanımlamada ve çözüm önerileri geliştirmede birbirinden ayrılan çeşitli ekonomik yaklaşımlar, süreç içerisinde gelir dağılımı konusunda da farklı tanımlamalar, açıklamalar ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesine yönelik farklı çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu farklılıklar, ekonomik yaklaşımların kendi düşünsel temelleri ve buna dayalı olarak farklılaşan ekonomik görüşleri dolayısıyla ortaya çıkmaktadır bu açıdan bakıldığında düşünsel temellerine göre ekonomik yaklaşımları başlıca üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, ekonomik sorunun çözümünü piyasaya bırakan liberal yaklaşım, 1929 Büyük Bunalımından sonra ekonomik konularda devlete daha fazla iş düştüğünü kabul eden müdahaleci yaklaşım ve kapitalist sistemi bütünüyle eleştiren ve ona seçenek sunan eleştirel yaklaşımdır. Liberal yaklaşım, fizyokratlar, klasik okul, neoklasik okul, monetarist okul ve anayasal iktisat okulundan, müdahaleci yaklaşımda, keynesyen ve neokeynesyen okullardan ve eleştirel yaklaşım, marksist iktisattan oluşmaktadır (Ulutürk, Ersezer, 2005: 89-90). Bu düşünce okulları çerçevesinde ise sistemler, kapitalizm ve sosyalizm şekillenmektedir.

Birinci bölümde iktisadi soru(n)lar, üretim faktörleri, gelir ve milli gelir hesaplamaları sonrasında da gelir dağılımı yöntem ve ölçütlerine yer verilerek bölüşüm olgusu analiz edilmeye çalışılmıştır. Şimdi de çeşitli iktisadi strüktür ve doktrinler doğrultusunda şekillenen iktisadi sistemlerden iki uç kesim olan Kapitalizm ve Sosyalizmin kurumları ve bu sistemlerde bölüşümün nasıl gerçekleştiğini incelemekte fayda vardır.

3. İktisadi Sistemler ve İktisadi Sistemlerde Bölüşüm

İlk insandan günümüze ihtiyaçların temini bütün insanların gündemlerinin ilk maddesi olmuştur. Bu ihtiyaçların giderilmesi üzerine bütün insanlar tarih boyunca ellerinden gelen gayretleri göstermişlerdir. Nüfusun artması, çevrenin sunduğu zenginliklerin azalması, beklenti ve isteklerin gerek nitelik gerekse de nicelik bakımından artması insanları ihtiyaçlarının giderilmesi için kurumlar kurmaya, işleyiş ve sistem bazında yapılar inşa etmelerine itmiştir.

İktisadi ihtiyaçları gidermek ve faaliyetleri düzenlemek için insanlar bu gün sistemler olarak adlandırdığımız yapıları uzun süreçler sonucunda ortaya koymuşlardır. Böylece ihtiyaçların giderimi ve iktisadi faaliyetlerin organizasyonu aslen soyut olan ama kurumları ile somutlaşarak karşımıza çıkan iktisadi sistemlerle düzenlenmeye başlamıştır.

İktisadi sistemler denilince aklımıza gelenlerin ortak özelliği “İZM” lerdir. İktisadi sorunların giderilmesinde birer çözüm metodu olarak ortaya atılmış bu İZM’ler bir noktadan sonra çözüm önerisi olmaktan çıkıp hayatımıza yön vermeye başlamıştır. ‘İZM’ler tıpkı paralel ve meridyenler gibi her biri bizim ‘kafa ve hayal’ ürünümüz olduğu halde, hayata gözlerini açtıktan sonra kendileri bizim kafa ve hayal dünyamıza hükmetmeye başlamışlardır (Ülgener, 2006: 237-238).

Teorik olarak soyut ama kurumları ve kabulü ile somut olan ve yönlendirme ve karar verme yapısından olan sistemlere soyut olmalarına rağmen, yine de “ ‘izm’ ler önemsizdir! ” diyerek kestirip atmak mümkün değildir. Çünkü iktisadi sorunlara çözüm ararken bazı temel noktalardan,

koordinatlardan hareket etmek gerekmektedir. Bu açıdan iktisadi sistemleri temel noktalar olarak kabul edip, yelpazenin uçları misali tanımlıyor, konumumuzu ve durumumuzu ona göre belirliyor ve gitmek istediğimiz yere nasıl gitmemiz gerektiğine yine onlar aracılığında ve sayesinde karar vermekteyiz.

3.1. İktisadi Sistem ve Düzen Tanımları ve Farklılıkları

İktisadi sistemlerden bahsedilirken sıkça düşölen hatalardan biri olarak sistem ile düzen arasındaki farkı bilmekte vardır. Paralel ve meridyenler gibi soyut olan sistemler, kurumlar ile somutlaşmaktadır. Ancak kurumların oluşturulması ve işleyişi sürecinde birçok sosyoekonomik faktör yer almakta, bu durumda bazı sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu sebeple iktisadi sistem ile iktisadi düzen arasındaki farkın anlaşılmasında fayda vardır.

İktisadi ve toplumsal yaşamın en iyi şekilde işlemesi için ortaya atılan veya geliştirilen örgütlenme biçimi modellerini incelerken iki kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlar; İktisadi sistem ve iktisadi düzen kavramlarıdır. Bir birine yakın görünmesine rağmen bu kavramlar aslında farklıdır. **İktisadi Sistem**, bir öлке veya toplumda temel ekonomik sorunların çözümlenmesi ve yaşamın aksamadan yürümesi için ne gibi yapılanmaların ve kurumsallaşmanın olması gerektiğini ifade etmekte, bu haliyle de sadece “olan” ile değil aynı zamanda ve daha fazla “olması gereken” le uğraşmaktadır. **İktisadi Düzen**, ise ölkeden öлкеye toplumdaki topluma, toplumların sosyoekonomik yapılarına, halkın davranış biçimlerine, hukuki altyapıya ve benzeri faktöre bağılı olarak farklılık göstermekle birlikte sistemlerin vücut bulmuş, yapılanmış-kurumsallaşmış halini yani “olan”ı “realite” yi ifade etmektedir (Eski, 2007: 40-42).

İktisadi sistem ve iktisadi düzen arasındaki belirtilen ayrışma noktaları oldukça önemlidir. Teoride kurumları, yapısı ve işleyişi belirtilen sistemler uygulamada yani düzen halini alırken çeşitli sosyoekonomik faktörlerin etkisi ile kısmi değişiklikler gösterebilmektedir. Örneğin, özgürlük anlayışının oturduğu toplumlarda liberal doktrin ve onun yansıması olan kapitalizm çok rahat ve hızlı kök salabilmektedir. Diğer taraftan, itaat, iş disiplini ve korku merkezli toplumlarda kolektivist yapının yani sosyalizmin uygulanması daha kolay olmaktadır. Bunun yanı sıra özgürlük ve birey merkezli toplumlarda bazı noktalarda birbirlerinden ayrılmakta, böylece kapitalist sistemin bir takım kurumlarından tavizler verilebilmektedir. Bu durumun iz düşümü sosyalist yapılar içinde söz konusudur. Bu şekilde toplumların sosyoekonomik yapıları doğrultusunda teorik olarak ortaya koyulan sistemler uygulamada yani düzen aşamasında farklılıklar gösterebilmektedir.

İktisadi Sistem kavramının anlamını çeşitli şekillerde ifade etmek mümkündür. Bir iktisadi sistem, bir bakıma her şeyden önce **bir üretim ve gelir dağılımı yöntemidir**. Başka bir deyişle elde mevcut olanaklar ile kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir örgütlenme biçimidir. O halde, her iktisadi sistem birçok kurumun bütünüdür. Üretim ve dağılım olayı bu bütün içinde cereyan eder. Çeşitli sistemler gerek üretim gerek gelir dağılımı bakımından çok farklı yöntemler izler. Fakat izlenen yolların, yöntemlerin başkılığına rağmen her iktisadi sistem mal ve hizmet üreterek bunları dağıtmayı başka bir deyişle ihtiyaçları karşılamaya uğraşır. Şu halde kısaca şunu diyebiliriz; sistemler **hangi mal ve hizmet, hangi yöntemle kimin için üretilecek** sorusuna en iyi cevabı bulmaya çalışır. Her ekonomik sistem ayrı üretim kuralları içinde çalışmakta, ayrı bir biçimde örgütlenmiş bulunabilir. Üretilen mal ve hizmetlerin dağılımı da ayrı kurallara bağlanmış olabilir. Fakat iktisadi sistem öncelikle **hangi mal ve hizmetin ne kadar, nasıl ve ne zaman üretileceğini ve üretilen mal ve hizmetlerin ne kadarının tüketime, yatırıma, tasarrufa ayrılacağını saptamak** zorundadır. Bu soru(n)ların çözümünde sistemler çeşitlenmektedir. Bu doğrultuda bir

sistemden bahsettiğimiz zaman, üç ana grup unsurun bu sisteme özelliğini verdiğini, sistemin farklarını ortaya çıkardığını belirtmek gerekir. Bunlar şunlardır (Öçal, Çolak, Çermikli, Togay, 1997: 43-44):

- (1) Sistemin ruhu yani iktisadi faaliyete hâkim değişkenler.
- (2) Şekil, yani iktisadi birimler arasındaki ilişkiyi ve ekonomik faaliyetin çerçevesini tanımlayan kurumsal, hukuki ve sosyal elemanların bütünü (mülkiyet rejimi, çalışma statüsü, devletin rolü gibi).
- (3) Üretim tekniği ve Süresi.

Sistemin ruhu yani iktisadi faaliyete hâkim değişken; kapitalizmde sermaye yani kapitaldir. Sermaye sahipleri sistemin ana taşıyıcı unsuru, karar vericisi ve uygulayıcısıdır. Sosyalist sistemde ise iktisadi faaliyete hâkim değişken devlet (merkezi planlama mercii) dir.

Şekil bakımından ise kapitalist sistemde iktisadi birimler arasındaki ilişkiyi ve ekonomik faaliyetin çerçevesini tanımlayan kilit rol serbest piyasanıdır. Özel mülkiyet, serbest çalışma hakkı ve yetkileri sınırlandırılmış devlet söz konusudur. Bütün birimlerin kendi kararlarını kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde rasyonel olarak aldıkları kabul edilmektedir. Sosyalizmde ise başrol devletin diğer bir ifade ile merkezi karar alma merciiindir. Bu mercii toplumun faydasını gözetmek doğrultusunda üretim, yatırım ve dağılım kararlarını almakta, uygulamaktadır.

Üretim tekniği ve süresi bakımından kapitalizmde özel sektörün rekabet koşullarına uyum sağlaması ve maliyetleri en aza indirmek için en üst tekniği ve en kısa süreyi baz alacağı varsayılmaktadır. Sosyalist sistemde de toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere en iyi teknik ve süre seçimi merkezi otorite tarafından yapılmaktadır.

İktisadi sistemler denildiğinde bazı bulanık noktaların da olduğunu belirtmek gerekir. Bu bulanık noktalardan öne çıkanlar aşağıdaki gibidir (Küçükkalay, 2010: 475-476):

- Bu bulanık noktalardan ilki; Sistemlerin doktrin aşamasında oluşarak pratikte geçerlilik bulmalarına kadar geçen süreçte izledikleri evrimin niteliğinden kaynaklanır. Önce parçalar halinde ya da bir bütün olarak doktrin biçimden oluşan iktisadi sistemler; dünya görüşü, dinî, yaşadığı coğrafi ve sosyal çevresi farklı olan birey ya da toplumların ideolojik farklılaşmalarına bağlı olarak pratiğe aktarılmaya çalışılır. Bu sebeple farklılıklar oluşabilir. Pratikte bir iktisadi sistemin aldığı görünüm düzen veya rejim olarak ifade edilebilir ve aynı sistemin farklı rejimlere sahip olması mümkün olabilir. Örneğin eski SSCB’de uygulanan sosyalizm ile Çin veya Küba’da uygulanan sosyalist sistemler aynı doktrinel bütünlükten kaynaklanmakla birlikte uygulamada farklılaşmaktadır.
- Bulanık noktalardan ikincisi, iktisadi düşüncelerin yalnızca Kapitalist ya da Sosyalist şeklinde karşıtlıklar oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda kendi içlerinde de karşıtlığa maruz kalmalarıdır. Örneğin, kapitalist iktisadi düşünce ya da kapitalist iktisadi sistem denildiği zaman insanların zihinlerinde farklılıklar taşırken en öne çıkan ayırım noktası *liberaller ve müdahaleciler* arasında, sosyalizmdeki en temel ayırmada *devrimciler ve demokratik sosyalistler* arasında yaşanmaktadır.
- Üçüncü bulanık nokta ise, kapitalist veya sosyalist iktisadi düşüncelerin toplumlara yalnızca bir iktisadi sistem öngörüsü değil aynı zamanda bir yaşam biçimi dikte edilip edilmemesinde düğümlenmektedir. İktisadi sistemler yalnızca bir ekonomik organizasyon biçimi değil, bir din, bir toplum, bir hukuk ve bir insan biçimi de sunmaktadır.

3.2. İktisadi Sistemlerin Sınıflandırılması

İnsanı ve toplumu başta iktisadi açıdan olmak üzere çok boyutlu olarak etkileyen iktisadi sistemlerin sınıflandırılması sistemlerin anlaşılması ve karşılaştırılması için oldukça önemlidir. Gerek işleyiş gerekse de kurumsal olarak iktisadi sistemleri birbirlerinden ayırt etmenin birçok farklı yöntemin olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çünkü farklı toplumların, karşı karşıya oldukları kıtlıkla mücadelede başvurdukları sistemler farklı olmaktadır.

Sistemlerin sınıflandırılması ekonomik sorunların giderilmesi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü bireyleri ve toplumu – toplumu ve bireyleri ilgilendirmesi bakımından sistemler reçete sunması beklenen yapılarıdır. Bu sebeple İktisadi Sistemler sundukları reçeteler, varsaydıkları koşullar ve çözüm için gerekliliğini varsaydıkları kurumları itibari ile farklılıklar göstermektedir.

Bilindiği gibi tüm toplumlar kıtlıkla karşı karşıyadır. Ama bu sorunla baş etme yolları farklı olabilir. Toplumların kıtlıkla mücadelede başvurdukları sistemler arasındaki en önemli farklardan biri devletin ekonomiyi kontrol derecesidir (Sloman, 2003: 20). Bir diğer önemli belirleyici faktör ise üretim araçlarının mülkiyetidir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti “piyasa ekonomisi veya kapitalizm” i ortaya çıkarırken ve üretim araçlarının kamu mülkiyeti “sosyalizm veya komünizm” i ortaya çıkarmaktadır (Mises, 2008: 671). Zihniyet bakımından ise sistemler birey merkezci ve toplum merkezli sistemler olarak ayırt edilebilmektedirler.

İktisadi sistemlerin ayırım noktaları kolaylıkla arttırılabilir ve derinleştirilebilir. Bununla birlikte genel olarak iktisadi düşünce okulları

doğrultusunda ortaya koyulan ve günümüzde genel kabul gören sistemleri incelemek gerekmektedir.

İfade edildiği üzere birinci bölümde bahsedilen iktisadi sorunları çözüme çabalarının sistematik şekil almış hali olan iktisadi sistemler günümüz dünyasında spektrumun iki ucunda yer alan Kapitalizm ve Sosyalizm iktisadi sistemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu iki sistemde saf hali ile uygulama zemini bulamamış olmalarına rağmen ölçüt olarak uygulanan politikaların değerlendirilmelerinde önemli yere sahiptir.

Belirtmekte fayda vardır ki, Kapitalist ve Sosyalist iktisadi sistemler birçok farklı şekilde ifade edilmektedir. Bu farklı ifadeler genellikle bu sistemlerin öne çıkan kurumları üzerinden şekillendirilmiştir. Örneğin; Kapitalist Sistem yerine onun öne çıkan kurumu olan serbest piyasa ele alınarak 'Serbest piyasa ekonomisi', benzer şekilde serbestliği vurgulayan ifade ile 'Bırakınız Yapsınlar Ekonomisi' veya bireyi esas alan kurumu ile 'Âdemi merkezîyetçi iktisadi sistem' ifadeleri literatürde sıkça yer almaktadır. Aynı şekilde Sosyalist İktisadi Sistem yerine yine bu sistemin öne çıkan kurumlarından olan merkezîyetçilik kurumunun yapısı olarak Merkezîyetçi İktisadi Sistem veya birey yerine kolektif faydayı savunan yapısı ile 'Kolektif İktisadi Sistem' veya planlama ve emredici kurumu vasıtasıyla 'Kumanda Ekonomisi' – 'Planlama Ekonomisi' gibi farklı şekillerde literatürde yer almaktadır.

Bu sınıflandırma doğrultusunda önce yeni binyılın başlangıcında muzaffer bir duruş sergileyen, gelecek yüzyılda denetlenmediği takdirde milyarları umutsuz bir yoksulluğa mahkûm etmeye ve biyosferi tahrip etmesi muhtemel görülen iktisadi sistemde, yani laissez-faire kapitalizmi incelenecektir. Daha sonra rekabet ve hırs ekonomisini aşmak için yapılan ve

artık bizatihi tarihte kalmış olduğu düşünölen sosyalizm-komünizm veya komutaya dayalı planlamada ele alınacaktır (Hahnel, 2006: 93).

3.3. Liberal İktisadi Sistem – Kapitalizm

Liberal düşünöenin ortaya çıkması ve ekonomik alanda kendini göstermesi toplumlarda hızlı bir şekilde kabul görmüştür. Bu doğrultuda dünya geneline hızla yayılan kapitalizm iktisadi boyuta yepyeni bir anlam kazandırmıştır.

3.3.1. Kapitalizm Kurumları, Yapısı ve İşleyişi

Kapitalizm, günümüzün baskın ekonomik sistemidir. Dünyanın hiçbir ülkesinde tam olarak kapitalist ekonomik sistem olmamasına rağmen birçok ülkede kapitalizm baskın olan karma ekonomik sistem uygulanmaktadır.

Günümüzde baskın iktisadi sistem olarak yer alan kapitalizmin anlaşılmasında ve işleyişindeki aksaklıkların neden ve sonuçlarına dair birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak yine de, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere kapitalist sistemin ortaya çıkardığı sorunlar oldukça ciddi boyutlardadır. Bu sebeple kapitalizmin gelişiminden, işleyişine ve kurumlarına bakmakta fayda vardır.

Merkezden güdümlü olmayan ekonomik sistemde ekonomik hayatın örgütlenmesi ve işleyişinin temelinde “Serbest Piyasa” mekanizması bulunmaktadır. Burada sistem çeşitli strüktürleri içinde çevrede yer alan ve belli bir satın alma gücüne sahip bulunan çok sayıdaki tüketici ile bunların taleplerine azami bir kar kazanç sağlamak gibi nedenlerle karşılık verebilen

çok sayıdaki müteşebbislerin karşılaşan girişimleri ve fiyatlar aracılığıyla işlemekte, organize olmaktadır. Bu örgütlenme ve işleyişinde Devletin veya kamusal iktidarın ekonomik rolü, dolaylı ve çok sınırlı bir çerçevede kalmaktadır. Yine özel girişim veya sendikalar gibi örgütlerin de ekonomiye etkileyici, güdücü nitelikte karışmaları söz konusu değildir. Bu sistemde devletin görevi, iktisadi faaliyetlerin normal akışını ve oluşumunu kolaylaştırmak ve onun güvenliğini sağlamaktır. (Jandarma Devlet) (Hamitoğulları, 1984: 306). Bu sistemde devletin ekonomik yaşama karışmadığı devlet şekline tarihte “Polis Devleti” de denilmektedir (Eski, 2007: 44).

Kapitalizmin devletin müdahalesini minimize eden yapısına dair sloganı olan ‘laissez-faire, laissez passer²’ ifadesi oldukça önemlidir. Fransızcadan tercüme edilen bırakınız yapsınlar kavramı “yapılmasına izin vermek” ekonomiye devletin müdahalesinin hiç olmamasını ifade eder. Bu tür bir ekonomide, bireyler ve firmalar herhangi bir merkezi emir veya düzenleme olmaksızın kendi öz çıkarlarının peşindedirler, milyonlarca bireyin toplamının kararları nihai olarak tüm temel ekonomik çıktıları belirler. İfade edildiği üzere bırakınız yapsınlar sisteminde temel sorulara cevap veren merkezi kurum piyasadır. Ekonomi dilinde piyasa; alıcıların ve satıcıların mal ve hizmet değişimi yaptıkları ve etkileşim içinde oldukları kurumdur (Case, Fair, Oster, 2011: 39).

Piyasa işleyişinde tüm karar birimlerinin bağımsız kararları doğrultusunda iktisadi faaliyetler gerçekleşmektedir. Emek sahipleri emeklerini, toprak sahipleri topraklarını, kapitalistler sermayelerini, girişimciler ise bilgi birikimlerini, organizasyon kabiliyetlerini ve riskleri üretim sürecinde

---

² İlk olarak 17. yüzyılda Fransız Finans Bakanı olarak Jean-Baptiste Colbert tarafından ortaya atıldığı düşünülen “Laissez Faire, Laissez Passer - Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” ifadesi liberal düşüncenin iktisadi hayata yansımalarının sloganı olarak kullanılmaktadır.

piyasaya sunarlar. Ve piyasada oluşan fiyatlar doğrultusunda iktisadi faaliyet gerçekleşir.

3.3.2. Kapitalist Düşüncenin Gelişimi

Günümüz dünyasında baskın iktisadi sistem olan Kapitalizm, hiç şüphesiz yüzlerce hatta binlerce yıllık bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Mübadelenin başlaması ile ortaya çıkan Pazar (kent) ve piyasanın oluşması kapitalizmin ilk aşamaları olarak görülebilir. Aradan geçen zamanda ticaretin artması, ulaşım ağlarının gelişmesi, paranın icadı, bankaların kurulması, loncaların kurulması, borsaların açılması, uluslararası ticaretin kurumsallaşması ve bütün bu süreçlerde ticaret hukukunun tekâmül etmesi... Bu aşamaların ve saymadığımız aşamaların hepsi kapitalizmin gelişim sürecinde kat ettiği aşamalardır.

Sanayi devrimi öncesinde öne çıkan düşünürler aydınlanma çağı veya diğer bir ifade ile Rönesans'ın fitilini ateşlemişlerdir. 'Rasyonel insan' deyişi ile insanı yeniden tanımlayarak, merkeze her alanda özgürlüğü koyan düşünürler, iktisadi faaliyetlerde de özgürlüğün ve bireyin esas alınmasını şiddetle savunmuşlardır.

Sonrasında ise Aydınlanma'nın en sadık mensuplarından olan ve kendilerine amentü olarak rasyonaliteyi seçen liberaller sahne almışlardır. Liberal bakış ulaştığı bütün toplumlarda değişmelere sebep olmuş, özellikle orta çağ döneminden kalma tabuları hızla yıkmış, iktisadi faaliyetlerin merkezini çeşitli odaklardan bireylere indirgemıştır.

Liberaller; bütün insanların potansiyel rasyonalitesine ve bunun isnat edilen bir rasyonalite değil, elde edilen eğitimle elde edilen bir rasyonalite olduğunun altını çizmişlerdir (Wallerstein, 2003: 105). Bireyin kararlarında özgür ve bilgi sahibi olduğu zaman rasyonel davranacağına ve sosyoekonomik yapının bu rasyonel kararlar doğrultusunda daha müreffeh bir hale geleceği iddiası dönemin toplumlarında geniş yankı bulmuştur.

Liberalizme göre, toplumların bir 'Doğal Düzeni' bulunmaktadır. Doğal niteliği dolayısıyla bu düzen, özgürlük içinde ve özgürlük aracılığında daha iyi gerçekleşmektedir. Bu düzeni oluşturan ilkelerin bekçisi olan devlet, bu 'sosyal nizamın, amiri değil, hizmetkâridir'. Beşeri faaliyetlerin büyük bir kısmını içeren, ekonomik alanda ise, bu 'Doğal Düzen', ekonomik öznelere özgür girişimleri, özel çıkar arayışları ve genel yararın oluşması ile kendiliğinden doğan ahenk sonucu, otomatik olarak gerçekleşir. Görüldüğü gibi, doktrinin temel ögesi, bireylerin özgür girişim hırsları ve yarışım, zorunlu olarak ve otomatik bir tarzda ve de en ucuz maliyetle dengeye ulaşmaktadır. Yani üretimin, tüketime; değişim rejimi, fiyat, ücret gibi unsurlar ihtiyaçların ve piyasanın, serbest güdümcülüğünde, ayarlanmış olmaktadır (Hamitoğulları, 1982: 182-183).

Liberalizmin temel taşlarını Natürizm, Rasyonalizm ve İndividüalizm akımları oluşturmakta, temel çarklarının ise özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve güvenlik olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu temel taş ve çarklar doğrultusunda tanım olarak Liberalizm; bireye tanınmış bulunan özel mülkiyet, özel girişimcilik araçları ve kâr arayışları ile özgürlüğü, ekonominin genel uyumunu ve toplumun genel yararını, gerçekleştirebilecek mekanizmaları işletecek tarzda kullanılması, olmaktadır. Burada beliren iki önemli noktadan ilki, kişinin özel kâr arayışları ile Liberal Kapitalizmin strüktürlerini işleterek, ekonominin genel dengesini sağlaması, ikincisi bunları

yaparken farkında olsun olmasın, doğal bir sonuç genel yarara hizmet etmesidir (Hamitoğulları, 1982: 183).

'Doğal düzen (Natüralizm)' , 'Akılcılık (Rasyonalizm)' , 'Bireycilik (İndividüalizm)' temelli olan liberal doktrin iktisadi alanda kendisine kapitalist zihniyet olarak yer bulmuştur. Liberallerin; bireylerin, kendi çıkarlarını rasyonel davranmaları doğrultusunda maksimize etme çabalarının doğal düzen doğrultusunda toplumun refahını arttıracacağı düşüncesi, serbest piyasa ve fiyatlar mekanizması gibi özellikleri nedeniyle kapitalizmle örtüşmüştür. Bu doğrultuda kapitalizmin insanı tahlil ederken kullandığı 'homo economicus'³ – iktisadi insan' yaklaşımının, rasyonel kararlar ile kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan insan olması da liberalizmin kapitalizmle örtüşmesinin derecesini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Zihniyet olarak kapitalizmin ortaya çıkışının tarihsel, iktisadi ve sosyolojik olarak ele alınması başlı başına bir kitaplar serisi icap ettirmektedir. Ancak burada özet olarak kapitalizmin mübadele ile başlayarak geliştiği ve aydınlanma düşünürlerinin ve liberallerin etkileri ile hızla yaygınlaşarak kabul gördüğü kabul edilmektedir.

3.3.3. Kapitalizmin Ortaya Çıkışı

Günümüz dünyasında baskın sistem olarak kapitalizmin ortaya çıkışı hakkında tartışmalar vardır. Sistemin köklerini anlamak açısından önemli olan bu ortaya çıkış birçok araştırmacı tarafından araştırılmış çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

³ 19. Yüzyılda John Stuart Mill tarafından yapılmış olan 'Homo Economicus' tanımlaması doğrultusunda insan; bütün tutum ve davranışlarında menfaatini maksimize etmeye çalışan canlı olarak ifade edilmektedir. Economic Man (Ekonomik İnsan) olarak da kullanılmakta olan Homo Economicus, klasik ve neo-klasik ekolün temel kabullerindedir.

Kapitalizmin ortaya çıkışı konusu, özellikle iki gelişmeyle ilgili olması nedeniyle büyük önem taşır; eğer iktisadi gelişmenin 18. yüzyılda başladığı kapitalizmin de 19. yüzyılda sahneye çıktığı kabul edilirse, kapitalizmi doğuran olgunun iktisadi gelişme olduğu, sonucuna varılır. Aksine, sistem 16. ya da 17. yüzyılda ortaya çıktıysa bu kez, kapitalizmin iktisadi gelişmeye kaynaklık ettiği söylenebilir (Maillet, 1983: 148).

Özellikle az gelişmiş ülkelerin gelişme stratejilerini tayini açısından bu nokta oldukça önemlidir. Eğer kapitalizmin iktisadi gelişmeye kaynaklık ettiği görüşü ağır basıyor ise günümüzde ülkemiz ve birçok ülkede görüleceği üzere serbest piyasa koşullarının oluşturulması yönünde adımların atılması stratejisinin izlenmesi doğru olacaktır. Ancak eğer tam tersi bir durum söz konusu ise bu sefer kaynakların devlet eliyle yatırım ve sanayileşmeye aktarılması ve bir müddet sonra piyasa koşullarına geçiş stratejisi benimsenmesi gerekmektedir.

Hangi stratejinin başarılı olduğu tartışmalıdır. Günümüz gelişmiş ülkeleri incelendiğinde karmaşık bir durum söz konusudur. Örneğin; Avrupa'nın Fransa, Almanya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelere bakıldığında bu ülkelerin özellikle yirminci yüzyılın başında sahip oldukları otoriter rejimler ve bu rejimlerin uyguladıkları merkezi programlar doğrultusunda gelişme kat ettikleri görülmektedir. Amerika'nın yeni bir ülke olarak planlı gelişmesi doğal kaynakların çok olması sebebiyle daha kolay olmuş, İngiltere'nin ise (Fransa'da dahil edilebilir) çok geniş sömürge ağlarının olması sermaye birikiminin artmasına ve böylece ülkenin gelişmesine oldukça büyük katkıda bulunmuştur. Bu doğrultuda bugün her ne kadar uluslar üstü ekonomik kuruluşlar ekonomik kalkınmanın yolunun serbest piyasa ekonomisine geçiş olduğunu belirtse de gelişmiş ülkelerin geçmişine bakıldığında farklı bir manzaranın olduğu dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerin geçmişine bakıldığında kalkınma aşmasında ilk olarak otoriter rejimlerin öne çıktığı,

sonrasında özgürlük merkezli rejimlere evirildiği görülmektedir. Ancak bu konu oldukça tartışmalı ve derin olması sebebiyle çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır.

Kapitalizmin ortaya çıkışının tahlili açısından tarihi olarak birçok yeniliğin yaşandığı 17. ve 18. yüzyıllarda dünyada nelerin olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Avrupa'nın merkez, Avrupa dışındaki dünyanın ise çevre olarak algılandığı bu dönemde; Avrupa'nın denizaşırı yayılmasından günümüze; Amerika'nın kıymetli madenlerinin çalınmasından serbest sömürüye... "Meta Olarak İnsan" ın kullanıldığı Köle ticaretine dayalı Tarım ekonomisi dönemi, Karayipler'deki şeker tarımına; İngiliz tekstil sanayisinin varlık koşulu olarak Hindistan'daki pamuk üretiminin yok edilmesine... Kapitalizmin bant üretimi üzerinden 'modernleşmesi'ne ve modern ekonominin yaşam aracı olan petroldeki karanlık işlerden bugünkü silah sanayisine kadar, pek çok konu kapitalizmin günümüze gelmesinde önemli yer almaktadır (Biermann, Klönne, 2007: 2-3).

Belirtildiği gibi gerek kapitalist zihniyetin olgunlaşması gerekse de sistem olarak kapitalizmin ortaya çıkışı uzun zaman almış, ortaya çıkışına dair birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teoriler zaman içinde farklı içerik ve bakış açıları ile tasnif edilmiştir. Öne çıkan noktaları ile bu teorileri şu şekilde özetlenebilmektedir.

Kapitalizmin ortaya çıkışına dair başlıca teoriler, (Klasik teoriler) (Maillet, 1983: 148-149)

a) Antik Kapitalizm; kapitalizmin çok eski bir olgu olduğunu ve şiddetli iktisadi gerileme dönemleri dışında az çok sürekli bir ekonomi tipi olduğunu kabul etmektedir.

b) Bir diğerk teoriye göre Avrupa'da kapitalizmin başlangıcı, daha 12.-13. yüzyıllara kadar gider. Burada örnek olarak, ortaçağda İtalya'da ve Almanya'daki iş adamları, bankacı ve bankerler, toptan ticaret ve bütün bu iktisadi birimler açısından kârın oynadığı rolün önemi üzerinde durulur.

c) Bir kısım teoriler ise kapitalizmin 16. yüzyılda ortaya çıktığını ve 16.-18. yüzyıllar arasındaki dönemin, sistemin tarihindeki ilk devreyi oluşturduğunu söyler. Bu teorileri iki ayrı başlık altında özetleyebiliriz:

- i. Geleneksel teoriye göre bu dönem, «ticari» kapitalizme tekabül eder. Ticari kapitalizmin bağlı olduğu öğeler ise mübadelenin genişlemesi, büyük coğrafi keşifler, sömürgecilik, devletin ve özel kişilerin ihtiyaçlarına paralel olarak banka ve banker faaliyetleri ve nihayet «kapitalist zihniyetin» (risk üstlenme ve girişim zihniyeti, yenilik peşinde koşma, kâr güdüsü, bankacılık, sanayi, ticarete dönük tarım, teknik yenilikler vb. yeni faaliyet tarzlarına doğru gidiş) ortaya çıkışıdır.
- ii. Bu görüş, aynı zamanda bu dönemi sömürgecilik ve buna bağlı sermayenin ilkel birikimi ile ticari kapitalizme paralel olarak feodalizmden kapitalizme geçiş şeklinde anlayan Marksist bakış açısını da yansıtır. Marks bu olguyu çarpıcı bir cümleyle şöyle ifade eder: “Kapitalizmin modern biyografisi. 16. yüzyılda dünya ticareti ve dünya pazarı olgusu ile başlar”.

d) Ve nihayet birtakım düşüncelere göre sistemin onaya çıkışı 18. yüzyıla (İngiltere'deki sanayi devrimine paralel olarak) veya 19. yüzyıl başına (başka etkenlere, mesela demiryolları veya pazarların genişlemesine bağlı bir şekilde) rastlar.

Görüldüğü gibi bütün bu bakış açıları birbiriyle bağdaşmaz nitelikte ve her biri söz konusu dönemin iktisat tarihini çok farklı görüşlerle ele almaktadırlar.

Kapitalizmin ortaya çıkışına dair görüşlerin ardından sistemin yayılma sürecine dikkat çekmekte fayda vardır. Kapitalizmin yayılmasında Kıta Avrupası'nın ve özellikle iki ülkenin öne çıktığı görülmektedir: Büyük Britanya ve Fransa. Bu ülkelerde sistemin kök salmasında öne çıkan faktör; davranışları yönlendiren güdüler yani adı konmamış kapitalist zihniyettir. Bu zihniyet, burjuvaziye ait önemli sayıda iktisadi karar birimlerinde 17. ve özellikle 18. yüzyıllarda faaliyet halinde bulunur; daha az belirli olarak ise 16. yüzyıl, hatta açıkça ortaçağın sonundan beri mevcuttur. Zira İtalya'da ve Kuzey Almanya'da daha o dönemlerde tüccarlar ve kapitalist zihniyette para işletenler olduğunu bilinmektedir. (Aslında bu iki ülke kapitalizmin ancak Büyük Britanya'dan sonra ortaya çıkacağı memleketlerdir). Kapitalist mekanizmalara uygun hukuki-iktisadi örgütlenme sistemi Büyük Britanya'da 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyılda yerleşir (bu sistemin ortaya atılışında 1688 ihtilali güçlü katkılarda bulunduğu ifade edilebilir). Fransa'da ise kapitalizm, 18. yüzyılda, düşünce ile siyasi ve felsefi teoriler planında ortaya çıkan bir olgu olarak kalmış; uygulaması ancak 19. yüzyıl başında görülmüştür. Bu alanda 1789 Devrimi eski kurumsal ve yapısal çerçeveyi yıkarak sistemin uç vermesine yol açmış, 1804'ten 1811'e kadar süren Napolyon kanunlarının çıkışı ise kapitalist sistemin hukuki zeminini (özel mülkiyet, hukuki bireycilik vb...) oluşturduğu söylenebilir (Maillet, 1983: 150-151).

Kapitalizmin evrimi, arka arkaya gelen aşamalar halinde, zihniyetin olgunlaşması, sistemin oturması ve yayılması gibi uzun bir ömür gerektirecek aşamaları içermiştir (Maillet, 1983: 155). Çok uzun bir sürede olgunlaşan birey anlayışı ve kar güdüsü ile kök salmış kapitalist zihniyet Avrupa ülkeleri ekseninde ve sonrasında çevreye (dünyaya) yayılmaya başlamış ve böylece günümüz kapitalizminin temelleri atılmış olmuştur.

3.3.4. Tanım Olarak Kapitalizm

Sosyal bilimlerde bir tanım için “bu nedir?” diye sorulduğunda ortaya farklı cevapların gelmesi sosyal bilimlerin bir cilvesi olarak kabul edilmektedir. Bu cilve nedeniyle her araştırmacı öne çıkan unsurlarına vurgu yaparak tanımlamalarda bulunmakta bu sebeple özünde aynı ancak vurguda farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır. Baskın sistem olarak Kapitalizm’in tanımı da bu açıdan farklı ifadelerle yapılmıştır. Bu tanımlamalardan yaygın olanlarına özet olarak değinmekte fayda vardır.

Kapitalizm nedir? ‘Kapital’, sermaye anlamına geldiğine göre, kapitalizm; sermayeyi üretimin bir faktörü olarak ele alan ve öbür faktörler yanında en önemli yeri işgal ettiğini vurgulayan bir iktisadi sistemdir. Kapitalizm sözü ilk önce sosyalist yazarların eserlerinde kullanılmıştır. Fakat bununla neyin belirtilmek istendiği ilk olarak Werner Sombart tarafından açıklanmıştır. W. Sombart’a göre, bir iktisat sistemini belirten unsurlar, iktisadi hayatı hükmü altında bulunduran belli bir düşünce, bu hayatın gelişmesini sağlayan bir örgüt ve teknik bilgiden oluşmaktadır. Bu belli düşünce şu üç noktada toplanır: Kazanç Gayesi, Rekabet ve Rasyonalizm’dir (Baltacıgil, 1967: 82). Bu toplamda Sombart’a göre Kapitalizm; kazanç gayesine sahip rasyonel bireylerden oluşan rekabet sisteminin olduğu sistem olduğu ifade edilebilir.

Başka bir tanıma göre kapitalizm, bireylerin tek tek ya da gruplar halinde, toprak ve genel olarak üretken kaynakların özel mülkiyetine sahip oldukları ve diledikleri gibi kullanabildikleri bir ekonomik örgütlenmedir (Ölmezoğulları, 2003: 26).

Joel Kovel'a göre kapitalizm ise, anlamlı yaşamın benliği maksimize eden yaşam olduğunu söyler. 'Ben' daha fazlaya sahip olacak, daha fazlayı başaracaktır. İyi yaşam budur. Anlamlı yaşam, kişinin en fazla karı elde ettiği, en büyük başarıyı sağladığı yaşam olarak anlaşılır. 'Benlik Maksimizasyonu' ilkesi kapitalist toplumun kişisel ideolojisidir. Bu benmerkezci tutum, doğa karşısında da geçerlidir (Bıçkı, 2001: 36). Bu tanımlar rahatlıkla arttırılabilir.

Esasında Kapitalizmin tam ve dört başı mamur bir tarifini vermek kolay değildir. İktisadi sistemler sadece iktisatla ilgili değil bilakis insanla ilgilidir. Bu sebeple sistemi sadece ekonomik unsurların bir araya gelmesi üzerinden tanımlamak eksik olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kapitalizm, yalnız bir ekonomik sistem değil, genişliğine ve derinliğine bir yaşama biçiminin adıdır. Buna rağmen, mutlaka derli toplu bir tarifte birleşmek gerekirse, kelimenin tabanından -kapital'den- giderek bazı öne çıkan noktalar vurgulanarak belirli bir çerçeve ortaya konulabilir. Kapital – Sermaye - üzerinden öne çıkan noktalar özet halinde (Ülgener, 2006: 244):

- Sermaye'nin teknolojik yönü ile üretime geniş ölçüde ağırlığını koyduğu;
- Sosyal yanı ile daha çok özel ellerde ve firmalarda toplanmakla mülkiyet sahibi olan ve olmayanları iki ayrı sınıf halinde yüz yüze getiren
- Yol ve yöntem tarafı ile de firma kararlarına tek yanlı olarak kâr motifini hâkim kıldığı bir sistem olarak karşımıza çıkmış olacaktır.

Kapitalizm, sürekli kriz tehdidi altında kendini var eden, daha açık bir ifade ile önce kriz yaratan ve ardından yarattığı bu krizden beslenerek ya da yenilenmiş olarak çıkabilen bir ekonomik-politik sistem olarak da tanımlanabilmektedir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında kapitalizmin ciddi krizlere maruz kaldığı ve her defasında kendini yeniden üreterek ayağa kalkmayı başardığı görülmektedir. İnsan doğasına yani insanın özgürleşme

ve sahip olma duygularına hitap eden bir zemin üzerinde yükseliyor olması, bünyesinde taşıdığı kriz yaratma potansiyeline rağmen, kapitalizmi vazgeçilmez kıldığı düşünülmektedir (Aydın, 2012: 1).

Bir zihniyetten derli toplu bir sisteme geçiş sürecinde, Liberal İktisadi yaklaşımı ve bu yaklaşımdan beslenerek şekillenen Kapitalizmi anlama ve sistematikleştirme girişimlerinin Adam Smith ile başladığını söylemek kuşkusuz basitlik olacaktır. Önce Avrupa'nın sonra dünyanın büyük bölümünün egemen toplumsal, siyasal ve ekonomik sistemi olarak kapitalizm, yüzlerce yıllık (kimi araştırmacılara göre binlerce yıllık) bir süreçte çok yavaş ortaya çıktığı kabul edilmelidir. Bir sistemin ortaya çıkışında insanlar bu sistemi anlamaya ve kavramaya çalışırlar. Bu sebeple sistemleri metodolojik olarak ele almakta yarar vardır. Metodolojik yaklaşıma göre "kapitalizm" tanımı için Kapitalizm dört grup kavramsal ve davranışsal düzenlemeyle karakterize edilebilir (Hunt, 2005: 27-32):

1- Pazara yönlendirilmiş mal üretimi; gerek ekonomik anlamda mal ve hizmet alım-satımı, gerekse de toplumsal ilişkilerde pozisyon elde etme ve fayda sağlama açısından her birey gereksinimlerinin karşılanması için piyasanın kişisel olmayan güçlerine – satın alma ve satma veya arz ve talep–bağımlıdır.

2- Üretim araçlarının özel sahipliği; toplumun özel kişilere üretim için gerekli hammaddelerin, aletlerin, makinelerin ve binaların nasıl kullanılabileceğini dikte ettirmesi ve diğer kişilerin bu araçların nasıl kullanılabileceğine ilişkin söz hakkında mahrum bırakılmasını sağlamasıdır.

3- Emek gücünü pazarda satmadığı sürece var olamayan nüfusun büyük bölümü; ürettikleri mallar kendilerine ait olmaktan çok üretim araçlarının sahipleri olan kapitalistler tarafından sahiplenilir. Üretken faaliyete girmek için kişinin emeğini bir kapitaliste satması gerekir. Böylece kapitalizm önceki herhangi bir üretim tarzından farklı olarak üretken insan gücünü (emek gücünü) doğrudan bir mala dönüştürür ve insanların büyük çoğunluğunun

kendi mallarını, emek güçlerini, bir kapitaliste ücret için satmadıkça yaşa(ya)madıkları bir dizi koşulu yaratır.

4- İktisadi sistem içerisinde çoğu bireyin, bireyci, açgözlü, azamileştirici davranışı; işçiler daha çok gelir elde etmek ve işsizler ordusuna katılmamak için daha zor koşullarda ve daha uzun sürelerde çalışmayı göze alırlar, kapitalistler ise rekabette tutunmak ve baskın gelebilmek için sermaye birikimini en azından rakiplerine kıyasla daha yüksek tutmak zorundadırlar. Böylece ziyadesiyle açgözlü ve savaşımcı bir davranışa itilirler.

Kapitalizm bu günkü anlamına ulaşıncaya kadar oldukça uzun ve tarihsel bir süreçten geçmiştir. Büyük gemilerin yapılması, yeni ticaret yollarının keşfi, yeni kıtaların bulunması, sömürü politikaları ve bütün bunların sonucunda ortaya çıkan değerli maden akışı ve bu sebeple gelişen parasal ekonomi, para bolluğunun meydana getirdiği yüksek fiyatlar ve bu fiyatların uyardığı ticaret, diğer taraftan Rönesans, liberal felsefenin yaygınlaşması ve bireyin öne çıkması. Ana hatları ile sıralanan bu gelişmeler bugünkü ticari kapitalizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece **Kapitalizm**; özel teşebbüse ve piyasa serbestliğine dayanan üretim sistemi olarak tanımlandığı gibi özel mülkiyet ve iktisadi hürriyete dayanan bir piyasa ekonomisi olarak da tanımlanabilmektedir. Liberal felsefeye paralel bir şekilde kapitalist sistemde toplumun refahının sağlanmasında bireyler ön plandadır. Fertlerin refahının sağlanması durumunda toplumunda refahının sağlanacağı düşüncesi ile ferdi çıkarlar sistemin temel taşı konumundadır (Ünlüönen, Tayfun, 2009: 33).

Daha öncede belirtildiği kapitalizm, pür teorik biçimi ile teoriyi oluşturan Klasik iktisatçıların yaşadığı dönemde bile var olmamış soyut bir modeldir. Teorik modelin başlıca yararı, modern kapitalist toplumların evrimini açıklamada bir alet olarak kullanılabilmesidir. Kapitalizm "sermaye (kapital)" sözcüğünden türemiştir. Sermayeye dayalı (capitalistic) üretim süreci ile

kapitalizm kavramları arasındaki ayrımın vurgulanması gereklidir. Sermaye, doğrudan tüketim için kullanılmayıp diğer malların üretiminde kullanılan, doğal ya da insan yapımı maddi (somut) nesnelere dir. Makinalar araç-gereçler, tarımsal ve endüstriyel donanım, fabrika binaları, madenler ve hammaddeler sermayeyi oluştururlar. Sermayeye dayalı üretim süreci ise, sermayenin yoğun olarak kullanıldığı üretim tarzını gösterir. Kapitalizm, yalnızca daha fazla sermayenin varlığı ya da sermayeye dayalı üretim yöntemlerinin kullanılması ile tanımlanamaz. Herhangi bir ekonomi, sahip olduğu emek ve sermaye donanımına ve teknolojik bilgi düzeyine bağlı olarak belirli ölçülerde sermaye ve sermayeye dayalı üretim yöntemlerini kullanır. Bir sistem olarak kapitalizm ise insan davranışına ilişkin belirli özgün varsayımlara dayanır ve ancak kurumları ile tanımlanarak diğer ekonomik sistemlerden ayırt edilebilir (Ölmezoğulları, 2003: 25-26).

3.3.5. Kapitalizmin Kurumları

Belirtildiği üzere iktisadi sistemler soyut modellemelerdir. Bir takım varsayımlar üzerine bina edilir, toplumun refaha ulaşmasında yol haritası ortaya koymaya çalışırlar. Fikirlerin uygulamaya geçmesinde bir takım temel noktaların olması gerekliliği ortaya konur. Bir bütün olarak uygulamaya konulduğunda sistemin işleyeceği varsayılır.

Soyut olan sistemlerin temel yapılarını izah etmek üzere kurumlar söz konusu olmaktadır. Bu kurumlar nasıl bir ekonomik yapı ve işleyiş olacağını izah etmektedir. Düşünce arka planı, felsefi temel ve uygulamada şekillenmesi beklenen ve şart koşulan kurumlar sistemlerin kimliklerini ayırt etmektedir.

Kapitalist iktisadi sistemde, insana bakışta, bireycilik ilkesi sistemin özünü oluşturmaktadır. Devlet, sosyal kurumlar, işletmeler bu ilkeye göre, sadece bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu kümelerdir. Bireycilik ilkesine göre bireylerin (insanın) kendisi ve bireyin hakları ve özgürlükleri hiçbir zaman dokunulmaması gereken en yüce ve kutsal değerlerdir. Birey her şeyin önündedir. Devlet ve diğer sosyal kurumlar sadece insanların kişisel çıkarlarını korumada, özgürlüklerini kullanmada yardımcı olan araçlardır. Bireyler haklarını ve özgürlüklerini kullanmada (Yaşama Hakkı, mülkiyet hakkı, girişimcilik hakkı, meslek ve iş seçme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, inanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, örgütlenme hakkı vs.) tam ve sınırsız bir serbestliğe sahip olmalıdır (Eski, 2007: 43).

Tarihsel gelişim sürecinde birey kendi kimliğini ve varlığını kapitalist iktisadi sisteme kadar ispatlama sorunu yaşamıştır. Özellikle çobanlık ve çiftçilik aşamalarından sonra gittikçe kaybolan bireyin kutsiyeti sonucunda iktisadi faaliyetler sadece belirli bir kesimin (burjuvazi, aristokrasi ve yönetici sınıfların) kararları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Kapitalist zihniyet ise bireyi merkeze koyarak ciddi bir farklılık ortaya koymuştur. Böylece yayılması ve kabul edilmesinin görece daha hızlı olduğu da ifade edilebilir.

Bireyi esas alan Kapitalist Sistemin; temel koordinasyon aracı da piyasa sistemidir. Piyasa sistemi ile uyum içindeki temel öncelik ilkesi, bireyselliktir (Ekodialog). Kapitalizmin birçok kaynakta 'âdemi merkezîyetçi iktisadi sistem' olarak ifade edilmesinin sebebi de budur.

Birey ve piyasa merkezinde şekillenen iktisadi sistem olarak kapitalizmin olmazsa olmazı olan başlıca kurumları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Özel Mülkiyet Hakkı
- Sözleşme Serbestisi
- Girişim ve Çalışma Serbestisi
- Piyasa Mekanizması ve Fiyatlar Sistemidir.

Kapitalizmi ve işleyişini anlamak için bu kurumları madde madde detaylandırmakta fayda vardır.

3.3.5.1. Özel Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet; genel anlamda insan ile eşya arasındaki ilişkiyi, insanın eşya ile ve eşya üzerindeki etki ve yetkisini tanımlamaya yönelik bir kavramdır. İnsanların eşya ile ilişkisi toplumsal olarak gerçekleşebildiği gibi özel olarak da gerçekleşebilmektedir. Kişilerin eşya ile olan münasebetlerinin özel olarak belirlenmesi, sahiplik olması, özel mülkiyeti ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda özel mülkiyet: insan ihtiyacını ya da eksiğini gideren maddi varlıklar üzerinde sahiplenme ve kontrolü düzenleyen kurallar sistemi kavramıdır (Bakırcı, 2004: 140).

Âdemi merkezîyetçi iktisadi sistem olarak kapitalizmin temel kurumlarından ilki özel mülkiyet kurumudur. Kapitalizm mülkiyet kurumunu bireye tahsis etmektedir. Bireyin kutsiyeti ona mal mülk edinme hakkı tanımakta, böylece bireyler bu sistem içinde sahip olma güdülerini doğrultusunda üretim araçlarında ve tüketim malları üzerinde mülkiyete sahip olmaktadır.

Kapitalist Sistem, iktisadî birimlere, gerek malların gerekse üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma hakkı tanımakta ve böylelikle kendi

“dinamik” yapısını oluşturmaktadır. Sistemde, tüketim mallarının ve üretim araçlarının mülkiyeti devlete veya diğer mercilere karşı güvence altına alındığı vakit, özel girişimcinin, hareket alanını genişletme imkânına kavuşacağı ve faaliyetlerini daha sağlıklı bir biçimde yürüteceği öngörülmektedir. Nitekim her çeşit mala ve üretim aracına sahip olabilen ve bunları veraset yolu ile çocuklarına bırakabileceğine inanan girişimci, üretim kararları alırken kendi çıkarını gözetecek, yani en yüksek kârı elde edecek şekilde davranacaktır (Aydın, 2003: 3-5). Bu açıdan özel mülkiyet kurumu veraset kurumu ile birlikte işlev görmektedir.

Veraset kurumunun temel işlevi, özel mülkiyet kurumunun sürekliliğini sağlamasıdır. Özel mülkiyet kurumu gibi veraset hakkı da kapitalist sistem içinde sermaye birikimi için güçlü bir özendiricidir (Ölmezoğulları, 2003: 27). Bugün birinci bölümde yer almayan servet dağılımındaki farklar veraset kurumunun işleyişi ile sürekli olarak artmaktadır. Böylece gelir dağılımından ziyade veraset kurumu ile servet dağılımında farklar ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist sistem içinde mülkiyet hakkının düzenlenmesi ve korunması devletin görevidir. Ancak, belirtmek gerekir ki kapitalizmin pür teorik biçiminde bile özel mülkiyet hakkı sınırlandırılmadan bırakılamaz. Özel mülkiyet hakkı üzerindeki kısıtlamalar, bu kavramın kendisi kadar eskidir. Değişik ülkelerde ve değişik dönemlerde benimsenen mal rejimi çerçevesinde mülkiyet hakkı, kamusal çıkarlar, toplum ve çevre sağlığı, güvenlik ve genel ahlâk anlayışı gibi nedenlerle belirli ölçülerde sınırlandırmıştır (Ölmezoğulları, 2003: 27). Ancak yine de özel mülkiyet hakkı kapitalizm için olmazsa olmaz niteliktedir. Bu sebeple kapitalizm; kapitalizmin devamı için, yetkilerini sınırlamaya çalıştığı devlete özel mülkiyet hakkının korunması vazifesini yüklemektedir.

Özel mülkiyet ve veraset kurumu kapitalist sistemin motor gücü olarak her bireyin sahip olma ve tasarrufta bulunabilme güdüsüne dayanak sağlamaktadır. Böylece kapitalizmin öncelikli ve önemli kurumlarından olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

3.3.5.2. Sözleşme Serbestisi

İnsan olarak bireyi, mülkiyet kapsamında da özel mülkiyeti temel alan kapitalizm, iktisadi hayatın bir diğer önemli unsuru olan sözleşme konusunda serbestliğe vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda kapitalizmin ikinci kurumu 'sözleşme serbestisi'dir.

Mülkiyet kurumu iktisadi hayatın dinamiği olarak belirtilmişti. Sözleşme serbestisi ise iktisadi hayatın kapsamı ve sınırlarının kimin tarafından düzenleneceğinin belirlenmesi açısından oldukça önemli yere sahip olarak düzenleyicidir. Bireyi esas alan kapitalizmde bireyler kendi düşünce ve arzuları doğrultusunda herhangi bir konu üzerinde sözleşme yapmaya muktedirlerdir. Bu açıdan sistemi düzenleyen bireylerin özgür olarak yaptıkları sözleşmelerdir.

Bireylerin üretime katılma ve üretimden pay alma sürecindeki konumları ve kendileri üzerinde nasıl bir baskı hissettikleri, bu baskıyı nasıl algıladıkları ekonomik özgürlüklerinin sınırlarını belirlemektedir. Çalışma özgürlüğü, iş seçme özgürlüğü, miras özgürlüğü, istediği mal ve hizmetleri satın alma özgürlüğü ekonomik özgürlüklerin başında gelmektedir. Öte yandan insanların neyi, ne kadar, nasıl ve kimin için üreteceklerine karar verirken kendilerini özgür hissedip hissetmedikleri oldukça subjektif bir durumdur (Demir, 2003: 152). Burada sözleşme serbestliğini etkilemede

birçok faktörün rol aldığı bilinmektedir, ancak yine de bir zorlamanın olmaması gerektiği kabul görmektedir.

Tüm iktisadi hayatın sözleşme serbestisi üzerinden şekillenmesi, bireylerin kendilerini rahat hissetmelerine ve kararlarını rasyonel olarak almalarına sebep olacaktır. Zor kullanılarak yapılan sözleşmelerin sosyoekonomik yapıyı olumsuz etkilediği, gelişme ve ilerlemeyi engellediği düşünüldüğünde sözleşme serbestisi kurumunun önemi anlaşılmaktadır.

3.3.5.3. Girişim ve Çalışma Serbestisi

Serbest piyasa ekonomisi olan kapitalizmde özel mülkiyet ve sözleşme serbestliği çerçevesinde varlığı ortaya çıkan diğer bir kurum ise 'girişim ve çalışma serbestisi'dir.

Kapitalist düzende, özellikle üretim mallarına sahip olabilen ve onları miras yoluyla çocuklarına bırakabileceğine inanan kimseler, girişimci olarak kararlar alırken, kendi çıkarlarını düşünürler: yani en yüksek kârı elde etmeye çalışırlar. Bu, kapitalist düzenin dinamizmini oluşturur. Mülkiyet hakkına dayanarak üretim araçlarına sahip olan girişimciler, bunları şerbetçe, kendi çıkarlarına en uygun alanlarda kullanma özgürlüğüne sahiptirler. Bu özgürlüğe, girişim özgürlüğü denir. Girişimcinin kendi çıkarlarını gözeterek serbestçe hareket etmesi, kapitalizmde iktisadi gelişmenin temel güdüleyicisidir. Girişimci kârını arttırmak çaba ve sorumluluğu içinde yeni üretim tekniklerini, daha ucuz hammadde kaynaklarını arar. Rasyonel hareket eden girişimci, kullandığı üretim faktörlerini en verimli alanlara yöneltir. Girişimci, kütleli üretim yoluyla maliyetleri ve -rekabet edebilmek için de- fiyatları düşürme çarelerini arar. Girişimcinin refahı, işçinin refahını

yükseltir. Artan üretim sonucunda tüketiciler için de daha uygun piyasa koşulları ortaya çıkar ve sonuçta toplum refahı yükselir (Han, 2006: 47).

Girişim özgürlüğünün kapitalist sistem içindeki işlevleri şunlardır (Ölmezoğulları, 2003: 28-29):

- İlk olarak üretim faktörlerinin en uygun kullanım alanlarına tahsisini sağlar. Herhangi bir mala olan talebin yükselmesi ile malın fiyatının, dolayısıyla da bu malın üretiminde kullanılan faktörlerin fiyatlarının artması sonucunu yaratacaktır. Üretim faktörleri salepleri de kaynakları bu alanlara yönlendireceklerdir. Sonuçta, toplumun en çok gereksinim duyduğu mal ve hizmetler üretilirken üretim faktörleri sahipleri de maksimum gelir elde edeceklerdir. Bu, iktisadi etkinliğin sağlanmasıdır.
- İkinci olarak, girişim özgürlüğü mevcut üretken kaynakların istihdamını gerçekleştirir. Herhangi bir üretim faktörü belirli bir fiyat düzeyinde istihdam edilememişse bu faktörün sahipleri onun getirisinden tamamen yoksun kalmak yerine daha düşük bir fiyattan arz edeceklerdir. Kâr maksimizasyonu amacı ile hareket eden girişimciler ise ucuzlayan üretim faktörünü daha fazla kullanacaklardır. Böylelikle girişim özgürlüğü, kâr amacı ile birlikte ekonomide tüm kaynakların kullanımını sağlayacaktır.
- Girişim özgürlüğünün üçüncü işlevi ise yatırımlar ve yenilikler için bir özendirici olmasıdır. Girişimcilerin başta gelen çabalarından biri maliyeti düşürücü buluşların araştırılması ve kârın arttırılmasıdır. Bu ise araştırma-geliştirme faaliyetlerine önem verilmesi ve teknolojik gelişmelerin hızla üretime uygulanması sonucunu yaratır.

Kapitalizm öncesi varlığı oldukça kısıtlı olan ancak kapitalizmde bir bütün olarak ortaya çıkan girişimci (müteşebbis) bu işlevler çerçevesinde hareket ederek ekonomik hayatın belirleyicisi olmaktadır.

Girişim serbestisi tüm bireylere istedikleri girişimleri yapma hürriyeti tanımalarına karşın bütün insanların çalışan değil de işveren olmak için eşit ya da herhangi bir fırsata sahip olduklarını söylemek yanlış olmaktadır (Hahnel, 2006: 95). Ancak yine de bireylerin önünde istedikleri teşebbüste bulunmalarını engelleyen gerek hukuki gerekse de sosyoekonomik engellerin olmaması girişim serbestisi olarak ifade edilmektedir.

Girişim ve çalışma serbestisi kurumunun ikinci ayağı olan çalışma serbestisi, bireylerin sahip oldukları üretim faktörü olarak emeklerini istedikleri işte kullanma haklarının olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda bireyler sadece istedikleri işte çalışırlar. Herhangi bir işte çalışmaya veya bir işte sözleşmeye aykırı işleri yapmaya zorlanamazlar. Kapitalist sistem akışkan yapısı çerçevesinde bireylere kendi çıkarlarını maksimize edecek işleri bulmalarını ve çalışma koşullarını belirleme haklarını öngörmektedir.

Özellikle kölelik ve serflik dönemleri hatırlandığında çalışma serbestisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere insanlık tarihinin önemli bir bölümünde kölelik ve serflik söz konusudur. Kabaca 'kölelik ve serflik' insanların çalışma serbestisinin olmadığı sahiplerin 'mal' ları oldukları ve onların arzu ve isteklerini koşulsuz yerine getirdikleri yapılardır. Çalışma serbestisi ise insanlara istedikleri işte çalışma hürriyeti vererek köleliği ve serfliği ortadan kaldırmayı izah etmektedir. Ancak yine de belirtmek gerekir ki kölelik ve serfliğin ortak yönü emeğin koşulsuz sömürülmesi ise günümüz kapitalist sisteminde emeğin koşullu ve gönüllü olmak kaydı ile yine sömürüldüğü açıkça görülmektedir.

3.3.5.4. Piyasa Mekanizması ve Fiyatlar Sistemi.

Özel mülkiyet hakkı, sözleşme serbestisi ve girişim ve çalışma serbestisi kurumları çerçevesinde bireyler kendi çıkarlarını maksimize etmek için iktisadi faaliyetlerde bulunurlar. Ancak özel mülkiyetlerini arttırma, istedikleri sözleşmeleri yapma ve istedikleri işte çalışma veya diledikleri işi kurma serbestlikleri bireylerin iktisadi hayata aktif olarak katılmalarını sağlarken, bu katılımın karşılığının ne olması gerektiği hakkında bir fikir vermemektedir. Bu durumda üretilen mal ve hizmetlerin sunulacağı ve fiyatlarının belirleneceği bir kuruma 'piyasa'ya ihtiyaç doğmaktadır.

Ekonomi dilinde piyasa; genel anlamda, bir mal ve hizmetin arz ve talep edicilerinin düzenli olarak karşılaştıkları yer-ortam olarak tanımlanmaktadır. İktisadi karar birimleri olarak alıcılar ve satıcılar ürünlerini almak-satmak üzere piyasaya gelirler. Piyasada bireyler kendi çıkarlarını maksimize etmek üzere rekabete girerler.

Diğer bir anlatım ile tüketim mallarının alıcıları ve satıcıları, üretim faktörlerinin alıcılar ve satıcılar vardır. Bunların oyun sergiledikleri sahnenin adı piyasadır. Her malın ve üretim faktörünün bir piyasası vardır. Bütün oyuncuların amacı başarılı olmaktır. Burada başarı, her oyuncunun kendi çıkarını en iyi şekilde sağlamasıdır. Alıcılar ve satıcıları, aileler ve firmalar olarak da düşünebiliriz. Aile veya hane halkı iktisat teorisinde tüketici birim olarak kabul edilir. Aileler üreticilerden veya firmalardan mal ve hizmet satın alıp kullanırlar. Bunun için firmalara bir karşılık öderler. Aileler aynı zamanda üretim faktörlerinin sahibidirler. Bir bedel karşılığında sahip oldukları üretim faktörlerini veya bunların hizmetlerini firmalara satarlar. Böylece mal ve hizmetlerin bedellerini ödemelerini mümkün kılan bir gelir elde ederler. Demek ki firmalar, üretim faktörlerinin alıcıları ve bunları kullanarak ürettikleri malların ve hizmetlerin satıcılarıdır. Bu oyunda tüketicinin amacı elindeki

imkânlarla ulaşabileceği en yüksek tatmine ulaşmaktır. Üretici de mümkün olan en yüksek kârı elde etmeğe çalışacaktır (Türkay, Alkin, 2001: 149). Böylelikle tüketici ve üretici birimler arasındaki çıkar çatışması oyunu şekillenmektedir.

Piyasa mekanizmasının işleyişinde, bu oyunda, en önemli konu rekabet düzeninin sağlanmasıdır. Rekabet düzeni iyi işlediğinde piyasadaki, en üretkeni, en çalışkanı, en yetenekliyi, en başarılıyı ödüllendirir. Başarısız olanı, piyasa koşullarına ve değişime uyum yapamayanları ekonomik anlamda cezalandırır ve piyasadan uzaklaştırır (Eski, 2007: 46). Böylece rekabet kurumu sayesinde piyasa bir elek vazifesi görür.

Rekabetçi piyasa mekanizması, bir toplumda hangi malların ne kadar, hangi üretim yöntemleriyle ve kimler için üretileceği sorunlarını da çözüme kavuşturur. Kaynakların tam ve etkin kullanımı piyasa mekanizmasında rekabet düzeni içinde sağlanacaktır. Gelir dağılımı da piyasa mekanizması aracılığıyla kendiliğinden çözüme bağlanacaktır. Bu düzende herkes, toplam üretime, hâsılaya katkısı ölçüsünde payına düşeni alacaktır (Han, 2006: 48).

Bu mekanizmanın sorunsuz olarak işlemesi için tam rekabetin varlığı kabul edilmektedir. Tam rekabet en genel anlamda, bireysel satıcının ürününe yönelik talebin tam esnek olduğu bir durumdur (Robinson, 1934: 287). Günümüzde matematiksel iktisadi analizlerin hemen hemen hepsi "tam rekabet olduğunu varsayıyoruz" kelimeleriyle başlamaktadır. Gerçek dünyada ise tam rekabetin karşılığının ne derece olduğu tartışılmaktadır (Galbraith, 2009: 137-138). Bu sebeple tam rekabetin söz konusu olmadığı ekonomilerde ise piyasa mekanizmasının işleyişinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tam rekabet şartlarına ulaşmak için meşru otoritenin düzenlemelerine ihtiyaç duyula bilmektedir.

Ekonomilerin en köklü sorunlarından biri olan gelir dağılımı, kapitalizmde, piyasanın işleyişine bırakılmış durumdadır. Ancak bu durumda kendi içinde sıkıntıları barındırmaktadır.

Rekabetçi piyasa mekanizması üretim faktörlerinin etkin dağıtımını sağlayabilir, ancak bu, ortaya çıkacak gelir dağılımının dengeli veya eşit olması demek değildir. Tam tersine, piyasa mekanizmasının gelir dağılımına rehberlik etme veya gelir dağılımını denetleme gibi bir işlevi bulunmamaktadır. Oysa ekonomik etkinlik kadar, dengeli gelir dağılımı da toplumların en önemli politika hedefleri arasında yer almaktadır (Seyidoğlu, 2006: 405).

Bu ve benzeri sorunları ihtiva etmesine karşın piyasa mekanizması kördüğümü kısıkandıracak kadar girift olan insan tercih ve isteklerini tek başına organize etmektedir. Her birey kendi bilgi birikimi doğrultusunda çıkarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu çaba gereken şartlar oluşturulur ise ekonominin tamamının refahının artmasına sebep olacaktır.

Burada bireyin hareketlerini yönlendiren bilginin ne olduğu önem kazanmaktadır. Nobel iktisat ödüllü Friedrich August von Hayek'in spontane (aniden ortaya çıkan) şeklinde ifade ettiği piyasa mekanizmasında ekonomik sistemi yürütmek için gereken bilgi, teknik bilgi veya bilimsel bilgi değil, zaman ve bulunduğumuz yere göre, doğal ve sosyal olaylara dayanan duyarlılık bilgisidir. Piyasada insanlar kendi ekonomik eylemlerini yaparlarken bu bilgi bir tümleşik hareket gibi farkına varılmadan tabii olarak ortaya çıkar ve yayılır. Bu sebeple piyasa rekabeti insanların rekabet olsun diye yaptıkları planlı bir hareketten ziyade insanların normal hareketlerinden dolayı meydana gelir. Bu spontane (aniden meydana gelen) düzen, bireylerin bağımsız hareketleriyle meydana gelen bir sistemdir. Bireyler bunu bilerek ve

faydalı olsun diye yapmamaktadırlar fakat neticede yapılanlar herkesin faydasına olan bir şeyler yaratmaktadır (Kılıçay, 2004: 16-18).

Piyasa ve rekabet kurumunun kapitalist sistem içindeki önemine değindikten sonra kapitalist sistemde üretilen mal ve hizmetlerin değerinin nasıl saptanacağına geçmekte fayda vardır. Bilindiği üzere öncül iktisat düşünürleri olan klasik iktisatçılar değeri içerdiği emek zaman üzerinden tanımlama yoluna gitmişler ve bunun sonucunda ürünün içerdiği maliyet üzerinden 'doğal fiyat' ı tanımlamışlardır. Ancak zaman içinde piyasa mekanizmasının işlerliğinin artması neticesinde 'doğal fiyat'ın yerini 'piyasa fiyatı' almıştır.

Bu doğrultuda piyasa mekanizması ve rekabet kurumunun devamında fiyatlar sisteminde geçilmesi ve işleyişinin tahlil edilmesi gerekmektedir.

Kapitalist sistemin kalbini **“fiyat sistemi”** oluşturmaktadır. Fiyat sistemi ifade edilen Serbest Girişimcilik ve Serbest Seçim, Özel Mülkiyet ve Miras Hakkı, Piyasa Mekanizması ve Rekabet kurumlarının organize edilmesini sağlamaktadır. Böyle bir sistemde emek dahil her mal ve hizmetin bir fiyatı oluşmaktadır. İnsanlar emekleri dahil sattıkları her şey karşısında para elde ederler ve bu parayı istedikleri mal ve hizmeti satın almak için harcarlar. Belli bir maldan daha fazla istenirse o malın fiyatı yükselmeye başlar; bir maldan daha az istenirse o malın fiyatı düşmeye başlar. Anlaşılacağı üzere kapitalist sistemde belirleyici olan talep eden yani tüketicidir. Üreticiler, üretim kararlarını mal ve girdi fiyatlarına dayandırır. Böylece bir malın fiyatındaki artış o maldan üretilecek miktarın artmasına neden olurken, malın fiyatındaki bir düşüş o maldan üretilen miktarın azalmasına neden olur. Böylece firmaların üretim kararlarıyla tüketicilerin

istekleri dengelenmiş olur. O halde fiyat sistemi şu soruların cevaplarını belirler (Parasız, 1996: 19-20):

- Toplumun neleri üreteceğini?
- Her mal hizmetten ne kadar üretileceğini?
- İnsanların elde edeceği gelirlerin ve dolayısıyla satın alacağı mal ve hizmetlerin miktarının ne olduğu?
- Ekonomide kişi başına gelirin büyüme oranının ne olacağı?

Fiyatlar sisteminin üstlendiği kilit rol sebebiyle ekonomide oldukça önemli bir yere sahiptir. Sağlıklı işleyen bir fiyat sistemi ekonomideki bütün aktörler açısından oldukça önemlidir. Bu sebeptendir ki merkez bankaları gibi bütün ülkelerin en önemli iktisadi kurumlarının nihai hedefi ve/veya birinci önceliği fiyat istikrarının korunmasıdır.

Fiyatlar sistemi yukarıda belirtilen sorulara cevap vermesinin yanı sıra ekonomide birtakım önemli fonksiyonları da görmektedir. Bu fonksiyonlardan öne çıkanları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Eski, 2007: 51-52).

1. Denge sağlama Fonksiyonu, fiyatlar piyasada arz ve talep arasında denge sağlar. Piyasada talebin ve arzın gerisinde yer alan piyasa güçlerinin etkileşimi sonucu, talep ve arz otomatik dengeye gelir. Bu denge noktasındaki fiyata “piyasa fiyatı” denir.
2. Uyarılma Fonksiyonu, fiyatlar malların ve üretim faktörlerinin kıtlık derecesini yansıtır. Fiyatlar yükseliyorsa ya arz daralmış ya da talep artmıştır. vice versa.
3. Yönlendirme fonksiyonu, fiyatlar; arzı, üretimi ve üretim faktörlerini, yatırımları talebin en yüksek olduğu ve en yüksek fiyatların sağlanacağı ekonomik faaliyet alanlarına yöneltir.
4. Eğitim Fonksiyonu, tam rekabet koşulları altındaki bir piyasada, piyasa fiyatları tek firmaca etkilemeyeceğinden, üreticiler piyasada kar sağlayabilmek için maliyetleri düşürmek zorundadırlar. Bu şekilde

fiyatlar üreticilere rasyonalizasyona (verimli çalışmaya) zorlayıcı bir eğitim verir. Fiyatlar talep yönünde de eğitici dir.

5. Bölüşüm fonksiyonu, fiyatlar; arz ve talep sonucunda oluştukları için fiyatın oluşumunda üretim faktörlerinin gelirlerinin toplamını (ücret + kar + faiz + rant) yansıtır. Üretim faktörlerinden özellikle karın ne olacağı fiyata bağlıdır. Diğer faktörler değişkenlik gösterebilir.

Cevapladığı sorular ve üstlendiği fonksiyonları itibariyle serbest piyasa sisteminde ana koordine edici mekanizmanın fiyat olduğu görülmektedir. Belirtilen önemi gereği ekonomik teorinin büyük bir kısmının fiyatları etkileyen ve belirleyen faktörler üzerine yoğunlaşması sürpriz değildir. Bu durumda, mikro ekonomik teorinin ekseriyetle niçin fiyat teorisi olarak adlandırıldığını ortaya koymaktadır (Case, Fair, Oster, 2011: 40).

İfade edildiği üzere ekonomik yazında fiyat teorisi oldukça önemli bir konuma sahiptir. Fakat bu teori uygun bir perspektif içerisinde tutulmalıdır. Fiyat teorisinin işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için fiyatların müdahalesiz biçimde oluşması gerektiğini hatırlatmak gereklidir (Ölmezoğulları, 2003: 32). Çünkü fiyatlar eğer idari fiyat (bir idare tarafından tayin edilen fiyat) niteliği gösterirler ise, doğru bilgileri yansıtmayacaklar, bu durumda da piyasanın işleyişinde sapmalar meydana gelerek ekonomiyi derinden etkileyebilecektir.

Fiyatlar sistemi mevcut işlevlerinin yanı sıra birçok teorinin de alt yapısını teşkil etmektedir. Milli gelir teorileri ile birlikte fiyat teorileri; para teorisi, dış ticaret, maliye, iş ekonomisi, zirai ekonomi, refah ekonomisi vb. gibi özel konulara ait sahalarda tatbik edilmektedirler (Leftwich, 1986: 6).

Kapitalizmde iktisadî faaliyetlerin “devletin müdahalesinden arındırılarak kendi iç dinamiklerinin yönlendirmesine bırakılması”, bir başka ifade ile “fiyat mekanizmasının bu faaliyetlere egemen kılınması” öngörülmektedir. Fiyat mekanizmasının, Adam Smith’in kavramsallaştırması ile “görünmeyen bir el” olarak, üretim ve bölüşüm aşamalarında yaşanan bütün sorunları çözüme kavuşturacağı düşünülmektedir (Aydın, 2003: 3-5). Ancak klasik teorilerin bu düşüncesi günümüzde bulunmayan ‘tam rekabet’ koşullarına dayalı olduğu için ne kadar geçerli olduğu tartışmalıdır.

Kapitalizmin kurumlarına kısaca değindikten sonra şimdi bu kurumlar doğrultusunda nasıl bir yapı ve işleyişe sahip olduğuna değinmekte fayda vardır.

3.3.6. Yapı ve İşleyiş Olarak Kapitalizm

Bireyi ve rasyonaliteyi temel alan bu sistemde insanlar çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. Böylece bireylerden oluşan piyasa doğal bir örgütlenme yapısına ulaşır. Piyasaya doğal bir iktisadi örgütlenme vasfını kazandıran, gayri şahsi olması yani milyonlarca üreticinin ve tüketicinin birbirlerini tanımadan ve kişisel durumlarını bilmeksizin fiyat sinyallerine göre üretim ve tüketimde bulunmak üzere mübadele yapmalarıdır. Böylelikle, piyasa ekonomisini objektif kılan unsur piyasa fiyatları olup, bunlar piyasa mekanizmasının işleyebilmesi için kullandığı ödül ve cezaların tayininde ve milyonlarca üreticinin tanımadıkları milyarlarca tüketicinin tercihlerine göre üretim yaparak karlarını arttırmak için dikkate aldıkları sinyallerdir (Turan, Işık, 2007: 39).

Bu sinyaller doğrultusunda piyasada yer alan bireyler girişim ve çalışma serbestisi ile piyasaya giriş yapmakta, sözleşme serbestisi ile

kendilerini diğer kurum ve kuruluşlara karşın güvende hissetmekte, özel mülkiyet ve veraset kurumu ile de mülk edinme güdüsüne girmektedirler.

Belirtildiği üzere kapitalist sistemde tüm ekonomik kararlar, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği varsayılan hane halkları ve firmalar tarafından alınır. Sistemin temel olarak varsaydığı unsurlar önemlidir.

Kapitalizmde; firmalar karlarını maksimum yapmanın peşinde, tüketiciler de alış verişlerinde paralarını en iyi şekilde değerlendirmenin peşimdedir. İşçiler ise belli bir işte çalışmanın bedeli olarak elde ettikleri ücretlerini maksimize etmenin peşindedirler. Hangi tarafta olursa olsun, bireyler kendi ekonomik seçimlerini yapmaları konusunda serbesttirler. Tüketiciler gelirleriyle neyi satın alacakları konusunda, işçiler nerede ve ne kadar çalışacakları konusunda serbesttirler. Firmalar da neyi üretecekleri, neyi satacakları ve hangi üretim yöntemlerini kullanacakları konusunda serbesttirler. Serbest piyasada Firma ve hane halklarının arz ve talep kararları birbirlerine fiyatlar üzerindeki etkileri yoluyla aktarılır. Arz ve talepteki değişmelere fiyat mekanizması ile dengelenir. Fiyat mekanizmasına göre bir mal veya faktöre olan talep artar ise o mal veya faktörün fiyatı artar, tam tersi de söz konusudur. Kapitalizmde fiyat mekanizmasının otomatik işliyor olması onun en önemli artılarından biridir. Fiyat mekanizmasıyla ekonomi değişen arz ve talep koşullarına hemen cevap verebilir. Piyasalarda rekabet derecesi yüksek olması önemlidir. Çünkü rekabet yüksekse kimsenin büyük gücü yoktur anlamına gelmektedir. Serbest piyasada yüksek rekabet ortamı sağlanmış ise bu durum fiyatların düşmesine ve bu da firmaların daha etkin çalışmalarına sebep olur. Etkin alışan firmalar üretim faktörlerini daha etkin birleştirenler olarak daha fazla kar elde ederler. İşçiler daha etkin çalıştıkları ölçüde iş güvencesi daha sağlam ve ücretleri de daha yüksek olur. Tüketiciler neyi alacakları konusunda daha dikkatli oldukları ölçüde paralarını daha iyi değerlendirmiş olurlar. Böylece rekabetçi piyasalarda alım ve satım yaparak

kendi çıkarlarının peşinde koşan insanlar ülkenin kaynaklarının tüketici istekleri doğrultusunda etkin kullanımını özendirerek temel ekonomik sorun olan kıtlığın en aza indirilmesine yardımcı olurlar (Sloman, 2003: 27).

Rekabetin olduğu bir ortamda karlarını ençoklaştırmak isteyen firmaların daha etkin üretim yapmaları birçok teknolojik gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Firmaların maliyetleri düşürmek için sermaye birikimlerini arttırmaları gereği ortaya çıkmaktadır. Kapitalist üretim sürecinde sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi ve bunun genişletilmesinin esası kârın ençoklaştırılmasıdır. Kârın ençoklaştırılması ise girdi (işgücü, sermaye, hammadde vb.) maliyetleri ile satış hâsılatı arasındaki farkın yani kârın arttırılmasıdır (Altıok, 2005: 156). Bu sebeple kapitalistler ile işgücü, hammadde sahipleri arasında süregelen bir çatışma söz konusu olmaktadır. Sermaye birikimini arttırma ve rakiplerine karşı rekabette avantaja sahip olma adına kapitalistler diğer üretim faktörleri sahipleri ile çatışmaktadır. Dolayısıyla sistemin özünde serbestliğe sahip olan bireylerin hâsıla üzerinde daha yüksek pay alabilmeleri için bir çatışma içinde oldukları görülmektedir.

3.3.7. Kapitalist Sistemde Bölüşüm

Kapitalist sistemde hangi malların ne miktarlarda, hangi metotlarla ve kimler için üretileceği konusunda kararı otomatik işleyen fiyat ve piyasa mekanizması ayarlayacaktır. Bu mekanizma, görünmeyen sihirli bir el gibi, ekonomide kaynakların en iyi şekilde dağılımını sağlayacak ve hiç biri boş kalmadan tüm kaynakların çalışmasını temin edeceği iddia edilmektedir (Pekin, 2006: 27).

'Görünmez el' in tüm iktisadi faaliyetleri gerek dağılım gerekse de bölüşüm açısından en iyi şekilde organize edeceği kapitalizmin temel

iddiasıdır. Bu doğrultuda her mal ve faktörün iyi işleyen bir piyasasının olması gerekmektedir. Piyasa her bir üretim faktörü ve mal için çeşitlenmektedir. Mal piyasaları mal fiyatlarını, emek piyasaları ücretleri, para piyasaları faiz ve diğer menkul kıymetlerin fiyatlarını, belirlemektedir.

Firmaların ve tüketicilerin hangi mallardan ve ne kadar satın alacaklarına dair kararları vermesi için gerekli bildirim akımları mal piyasasını oluşturur. Burada bildirim birimi mal fiyatlarıdır. Firmalar arası mal satın alma alma firmaların üretim ve teknoloji kararlarını firmalarla tüketiciler arasında, mal akımı ise bireylerin tüketim tercihlerini yansıtır. Rekabetçi kapitalizmde firmalar ve tüketiciler fiyatlara bakarak verdikleri satın alma kararları ile mallara olan talebi ve dolayısıyla mal fiyatlarını etkiler. Bu durumda mal piyasasında kar hadleri, kaynak dağıtımı ve toplam karın bölüşümüne ulaşılabilir. Bunun yanında toplumsal ürünü oluşturan mallar o mallara affettikleri yarar derecesine göre nihai kullanıcıları arasında bölüşürmektedir. Şu halde mal piyasasında dağıtım ve bölüşüm işlevine sahip olduğu ifade edilebilir (Akat, 2009: 49-50).

Diğer piyasalar içinde durum benzerdir. Faktör sahipleri ile o faktörü talep edenler arasında oluşan piyasada ücret, faiz ve rant (genel anlamda) belirlenir. Bunlar ayrı ayrı faktörler ele alınarak incelenecektir.

Kapitalizmde; piyasada alıcı-satıcı, işçi-işveren, tasarruf sahibi-yatırımcı, kiracı-ev sahibi arasındaki çıkar uyumsuzlukları karşılıklı yarar, gönüllü uzlaşma ve sözleşme, piyasa ve fiyat mekanizmaları aracılığıyla çözümlenmiş olur. Piyasa mekanizması, ekonomide hangi malların, ne miktarda ve hangi üretim yöntemleri ve teknolojileriyle üretileceğini tek başına etkili bir biçimde belirleye bilmektedir. Tüketicilerin en yüksek fayda (refah), üreticilerin ise en yüksek kar peşinde koşması ve üreticilerin tüketici (toplum)

tercihlerine uygun üretimler yapmak zorunda olmaları nedeniyle, iki farklı çıkar grubu arasında fiyat mekanizması yardımıyla uyum sağlanmış olacaktır. Böylece piyasa ve fiyatlar; hangi malların, ne miktarda ve hangi teknolojilerle üretileceği konusunda yol gösterici olacaktır (Eski, 2007: 46).

Özetle, kapitalizmde bölüşüm meselesi piyasa ve fiyatlar sistemi tarafından belirlenmektedir. Bölüşüm teorisi ise üretim faktörlerinin gelirlerini inceleyen alanı teşkil etmektedir. Dolayısıyla kapitalizmde bölüşüm teorisi üretim faktörlerinin gelirlerini inceleyen, faktör fiyatlarını araştıran mikro teorinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Üretim faktörlerinin gelirleri olan ücret, rant, kar ve faizin ne olacağı ve nasıl şekilleneceği özelde bölüşüm teorisinin genelde mikro teorinin alanıdır.

Ancak bu gelirler ekonomi biliminde özel anlamlar ile ifade edilmekte güncel sokakta kullanılan ifadelerden farklılık göstermektedir. Toprağın geliri rant, emeğin geliri ücret, sermayenin geliri faiz, Girişimcinin geliri ise kârdır. İngilizcede kira anlamına gelen rant (rent), iktisat biliminde sadece ev sahibine veya bir yere ödenen kira anlamından farklıdır bundan ziyade alternatif maliyeti ifade etmektedir. Ücretler; maaşlar, komisyonlar, yevmiyeler ve benzeri ödemeleri kapsamaktadır. Faiz kelimesi ise sadece ödünç alınmış paranın karşılığında ödenen fazlayı değil, yatırımların alternatif maliyeti olarak öne çıkmaktadır (Nobbs, Hopkins, 1994: 166).

Kapitalist sistemde bölüşümün nasıl gerçekleştiğine öncelikle iktisadi rant, faktör arz-talebi ve sonrasında da sırasıyla üretim faktörlerinin gelirlerinin nasıl belirlendiğini ortaya koyarak bakmakta fayda vardır. Böylece üretim sürecine katılım ve sonrasında ortaya çıkan karın bölüşümü kolayca anlaşılabilir olacaktır.

3.3.7.1. Faktör Arz ve Talebi

Kapitalizmde iktisadi faaliyetlerin giderildiği yer serbest piyasadır. Serbest piyasa mekanizması üretim faktörlerinin elde edecekleri gelirlerinde belirlendiği yerdir. Piyasada faktör sahipleri sahip oldukları faktörleri firmalara sunarlar, firmalar razı oldukları bedel üzerinden bu faktörleri satın alarak üretime katarlar. Burada hane halklarının piyasaya faktör sunmaları faktör arzını, firmaların üretim için faktör almalarına da faktör talebi denilmektedir.

Serbest piyasa koşulları altında faktör arzı ile faktör talebi eğrilerinin kesiştiği noktada piyasa fiyatı ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde de her faktörün fiyatı belirlenmektedir. Sonuçta piyasa hangi faktörün ne gelir elde edeceğini belirlemiş olmaktadır.

Ana hatları ile kapitalist sistemde bölüşümü özetleyen faktör arz ve talebini detaylandırmakta fayda vardır.

3.3.7.1.1. Faktör Arzı

Faktör arzı, hane halklarının ellerindeki üretim faktörlerini piyasaya sunmasıdır. Piyasada firmalar üretim yapmak için bu faktörleri satın alacaklar, bunun karşılığında da hane halklarına ödeme yapacaklardır.

Faktör arzında üretime katılmaya hazır üretim faktörleri söz konusudur. Bu durumda hazır durumda olan toprak, yetişmiş işgücü, hazır sermaye gibi unsurların hepsi faktör arzını ortaya koymaktadır.

Genel olarak bir ekonomide kullanılabilir faktör arzının sabit olduğu ve iktisadi etkilere tabi olmadığını varsayılır ancak bu tam manası ile doğru

değildir. Kabul edilebilir ki dünyadaki toprak alanının mutlak bir maksimumu, işçilerin sayısında da bir üst sınır vardır. Dünyada bu kadar kum ve çakıl, kömür, şu kadar bakır ve demir vb. vardır. Ancak bunların ne kadarının kullanıldığı ortadadır. Bu sebeple faktörlerin çoğunun toplam fiili arzlarının zaman içinde değişken olduğu ve iktisadi etkilere farklı derecelerde cevap verdiklerini belirtmekte fayda vardır (Lipsey, Steiner, Purvis, 1984: 339-350).

Faktör arzı eğrileri grafiklerde genel olarak artan eğimli olarak ifade edilmektedir. Bazı istisnai durumlar dışında, arzın artma eğilimi gösteriyor olması bu durumun nedeni olarak gösterilmektedir.

3.3.7.1.2. Faktör Talebi

Faktör talebi; firmaların hane halklarının ellerinde bulundurdukları üretim faktörlerine olan talebi ifade etmektedir. 'Firmalar neden üretim faktörleri talep ederler?' sorusunun basit cevabı, bu faktörlerin üretken olmalarıdır. Üretim faktörleri vasıtasıyla firmalar üretim yapabilirler. Bu faktörler ne kadar üretken olurlarsa rekabetçi piyasada firmalar daha yüksek avantaj sağlarlar, rakiplerine kıyasla daha erken ve çok kazanç sağlarlar. Bu sebeple firmalar en üretken faktörleri talep ederler.

Bir firmanın faktör talebi onun kârını maksimize etme girişimine bağlıdır. Bir birim daha fazla faktör kullanmanın firmanın toplam gelirinde meydana getirdiği artışa faktörün marjinal ürün geliri denir. Bir firma çalıştırmaya başladığı üretim faktörünün marjinal ürün geliri faktörün fiyatına eşit olduğu zaman kârını maksimize eder. O halde bir firmanın faktör talep eğrisi aynı zamanda faktörün marjinal ürün gelir eğrisidir (Parasız, 1996: 112). Bu durumda rasyonel hareket eden firmalar kârlarını maksimize etmek için en üretken faktörlerle seçme yoluna gideceklerdir.

Üreticiler değişik faktörleri bir araya getirerek mal ve hizmet üretirler. Amaçları ürettikleri ürünü satarak mümkün olan en büyük kârı elde etmektir. Şu halde üretim faktörlerine bir talebin var olabilmesi için o faktör kullanılarak üretilecek mal ve hizmetlere bir talebin var olması gerekir. Piyasada ayakkabıya talep var olmalıdır ki köseleye, deriye, çiviye ve ayakkabı ustasının emeğine talep var olabilsin. Bu yüzden, faktör talebinin türeme bir talep olduğu söylenir (Türkay, Alkin, 2001: 144).

Faktör talebi grafik üzerinde negatif eğimli olarak azalan biçimde yer almaktadır. Firmalar üretim yapabilmek için sürekli üretim faktörlerini talep etmektedir ancak bu talep mevcut üretimin sonucu olarak azalma eğilimindedir. Bu sebeple faktör talebi tıpkı talep eğrisinde olduğu gibi negatif eğime sahiptir.

3.3.7.1.3. Faktör Fiyatının Oluşumu

Tıpkı mal piyasasında olduğu gibi faktör piyasasında da bir faktörün arzı ve talebi belli olduğunda fiyatın kendiliğinden oluşması söz konusudur. Mal piyasasında olduğu gibi negatif eğimli talep ve pozitif eğimli arz eğrisinin kesişim noktası, ilgili faktörün denge fiyatı ile kullanılan miktarını vermektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere piyasada her üretim faktörünün kendi piyasası ve oluşan bir fiyatı vardır. Faktörün arz ve talep eğrilerinin kesişimi faktörün fiyatını yani diğer bir ifade ile faktör sahibinin üretimden alacağı payı belirlemektedir. Bu sebeple faktör fiyatlarının oluşumu gelir bölüşümünü göstermektedir.

Faktör arz ve talebinin nasıl oluştuğu ve denge fiyat-miktarın nasıl belirlendiğini ana hatları ile ortaya koyduktan sonra her bir faktörün kendi içyapısı çerçevesinde fiyatının nasıl belirlendiğini biraz daha detaylı incelemekte fayda vardır.

3.3.7.2. İktisadi Rant

İktisadi Rant kavramı faktör gelirlerinin tahlilinde bilinmesi gereken önemli bir kavramdır. İktisadi rant; toprağın getirisi olan ranttan farklı olarak, bir faktöre fırsat maliyetinden fazla yapılan ödemeyi ifade etmektedir. Bir bakıma piyasa mekanizmasındaki aksaklıktan doğan bu fazlalık fiyatların oluşmasında ve dolayısıyla görünmez elin işleyişinde sorunlara sebep olmaktadır.

İlkin 19. Yüzyılda toprağın, uzun dönemde arzının sabit olması ve alternatif kullanımının sıfır olması sebebiyle belirtilen rant kavramı, daha sonra bütün üretim faktörlerine yaygınlaştırılmıştır. Böylece arzı sabit olan herhangi bir faktör üzerinden iktisadi rant'ın ortaya çıkabileceği belirtilmiştir (Parasız, 2002: 267).

3.3.7.3. Toprak ve Getirisi Olarak Rant

Toprak üretim faktörünün getirisi olan rant, ilkin D. Ricardo tarafından ifade ve analiz edilmiştir. Ricardo'ya göre rant; toprağın orijinal ve uzun dönemde sabit olan özelliklerinin belirli bir süre kullanımı için ödenecek olan bedeldir. Ricardo ayrıca; rantın tabiatın cimriliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Bu doğrultuda toprak, en azından uzun dönemde ekonomiye arzının sabit olduğu bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir (Begg, Fisher, Dornbusch, 2008: 247). Toprakta kastedilen genellikle ekilebilir arazilerdir. Toplam ekilebilir arazi arzı, eğer arazi terimi toplam kuru arazi için kullanılacaksa bu durumda bir ülkede ki toplam arazi arzı tamamıyla sabittir (Lipseý, Steiner, Purvis, 1984: 340).

Üretim faktörü bakımından toprağın orijinal ve tüketilemez güçleri olarak tanımlamak on dokuzuncu yüzyıl iktisat düşünürlerinin hareket noktasıdır. Ancak bu hareket noktası kendi içinde bazı sıkıntıları barındırmaktadır. Çünkü toprak genişletilebilir ve etkinliği zamanla değişebilir. Örneğin Hollanda, sahilini doldurmuş ve sabit olan toprağı genişletmiştir. Benzer şekilde İzmir’de denizin doldurulması, Trabzon Havaalanı ve Suveyş kanalı ve bu günlerde Türkiye’nin de gündeminde olan Kanal İstanbul projesi sabit olan toprağın değiştirilmesine örnek olarak verilebilir. Toprağın verimliliğinin de değişmesi mümkündür. Mümbit arazi arzı tüketilemez değildir, arazinin üretken gücünü korumak ve geliştirmek için oldukça dikkat ve çaba göstermek gerekmektedir. Böylece toprağın en azından kısa dönemde sabit olduğu ifade edilebilir.

Üretim faktörü olan toprağın getirisi ranttır. Rant (kira), toprak sahibine, toprağın hizmetlerini piyasaya çıkarması karşılığında yapılan ödemedir. Eğer rant ödemekten vazgeçilir ya da daha az ödenir ise piyasaya arz edilen toprak miktarı düşer. Bu durumun tersi yani eğer rant ödemeleri artar ise piyasaya arz edilen toprak miktarının artması da geçerlidir. Böylece rant; hem bir üretim faktörü için sahibine hizmeti karşılığı yapılan bir ödeme, hem de satış fiyatlarının hesaplarının hesaplanmasında göz önünde tutulması gereken bir maliyet konusudur (Heilbroner, 1968: 516). Bununla birlikte eğer ekonomide çok fazla toprak var ise bu durumda bir ranttan bahsetmek güç

olacaktır. Bu durum Amerika'nın keşfinden sonraki dönemde söz konusu olmuştur (McConnell, 1984: 577).

İfade etmek gerekir ki rant kavramı İngilizce 'rent (kira)' kavramından gelmektedir. Bu sebeple günlük dilde kullanıldığında karmaşaya sebep olabilmektedir. Örneğin sokaklarda gördüğümüz "rent a car" lar ile Rant kavramı farklıdır. Burada (Rent a Car Oto kiralama) firmalarında bir malın veya hizmetin geçici olarak kiralanması söz konusu iken Rant kavramı bir üretim faktörünü işaret etmektedir. Bir toprağın rantı onun arz ve talep eğrilerinin birleşimi ile tespit edilmektedir. Eğer talep güçlüyse veya uygun arazi az ise fiyatlar yüksek olacaktır. Bu durumun tam tersi de yani zayıf talep veya çok arazi durumunda fiyat düşük olacaktır (Whitehead, 1972: 183).

Kapitalizmde rantın ne olacağı piyasada, arz-talep kanunları çerçevesinde belirlenmektedir. Serbest piyasa işleyişinde faktör arz ve talebi doğrultusunda şekillenen rantın kendi içyapısından ötürü bazı çeşitleri vardır. Bunlar;

- **Kıtlık rantı (mutlak rant):** Toprağın tamamen kıt olmasından kaynaklanan ranttır. Toprağın kıt olması sebebiyle fiyatın ne kadar artarsa artsın toprak arzının artmaması anlamındadır.
- **Diferansiyel rant (farklılık rantı):** Toprağın nitelik farklılıklarından ortaya çıkan ranttır. Homojenlik varsayımı terkedildiğinde ele alınabilen diferansiyel rant; verimsiz arazilerin fiyatının verimli arazilere etkisini ifade etmektedir.
- **Tüketici rantı:** piyasada bir tüketicinin bir malı ödemeye razı olduğu fiyattan daha düşük fiyata satın aldığı zaman ortaya çıkan ranttır. Burada rant almaya razı olduğu fiyat ile satın aldığı fiyat arasındaki farkı ifade etmektedir.

- **Rant benzeri:** Ricardo'nun diferansiyel rant tanımlamasının diğer üretim faktörlerine uygulanmış hali olarak Marshall tarafından ortaya atılmıştır. Rant benzeri, kısa dönemde arzı esnek olmayan veya sabit olan üretim faktörlerinin bu yapı sayesinde elde ettikleri fazladan kazanç olarak ele alınmaktadır. Uzun dönemde bu durum söz konusu olmadığı için rant benzeri (quasi rent) olarak ifade edilmiştir.

Serbest piyasa ekonomisinde rekabet koşulları ve fiyatlar sistemi her mal ve faktörün fiyatının belirlenmesini sağlamaktadır. Faktör fiyatlarının belirlenmesi kimin ne kadar kazanç elde edeceğini, diğer bir ifade ile bölüşümün nasıl gerçekleşeceğini belirlemektedir. Bu doğrultuda toprak sahiplerinin elde edecekleri gelir olarak rant; Kapitalizmde arz ve talep kanunları çerçevesinde ortaya çıkan fiyat üzerinden belirlenmektedir.

3.3.7.4. Emek Piyasası ve Ücret

Tabiatın sunduğu nimetlerden istifade etmek için insanların çalışmaları gerekmektedir. Toprağın işlenmesi, meyvelerin toplanması gibi gayretler ihtiyaçların giderilmesi ve yaşamın idamesi için gereklidir. Kıtlıkla mücadelede sergilenen gayretler emeği ifade etmektedir. Bu açıdan, bir özdeyiş olarak "Emeksiz yemek olmaz" ifadesi emeğin ekonomideki konumunu ifade etmekte oldukça yeterlidir.

İnsanın olmadığı bir yerde ekonomiden bahsedilemeyeceğine göre, emeğin, ekonominin temelini teşkil ettiği kolaylıkla ifade edilebilir. Bu bakımdan emeğin üretimden alacağı payın ne olacağı yani ücret oranının ne olacağı, nasıl belirleneceği yani emek piyasasının nasıl işlediği oldukça önemlidir.

Emek piyasası; emek arzı ve talebinden oluşmaktadır. Emek arzı ve talebinin karşılaştığı noktada emeğin getirisi olan ücret ortaya çıkmaktadır. Ekonominin temeli olarak ifade edilmesi sebebiyle emeğin ve getirisi olarak ücretin oluşumuna derinlemesine bakmakta fayda vardır.

3.3.7.4.1. Emek Arzı

İnsanların ihtiyaçlarını giderme doğrultusunda piyasaya bilgi birikimi ve/veya bedeni güçlerini belirli saatliğine sunmaları emek arzını oluşturmaktadır. Bireysel emek arzı olarak ifade edilen bu emek arzının toplamı toplam emek arzını ortaya koymaktadır. Bir ülkede toplam emek arzı;

- 1- Nüfus ve nüfusun yapısına
- 2- Her işçinin çalışmak istediği süreye
- 3- Çalışma koşullarına bağlıdır.

Bir ülkede ki emek arzını belirleyen temel unsur nüfustur. Bu bakımdan ölüm oranları ve doğum oranları ile göçler belirleyici olmaktadır. Ayrıca nüfusun yapısı, cinsiyete göre, yaş dilimlerine göre, sağlık durumuna göre çeşitlenmektedir. Her ülkenin veya firmanın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak üzere optimum nüfusu söz konusudur. Eğer nüfus optimum düzeyden az ise yetersiz nüfus, fazla ise aşırı nüfustan bahsedilmektedir.

Nüfusun emek arzı üzerinde ki belirleyiciliğinden sonra emeğin ne kadar kullanıldığını ortaya koyma açısından çalışma süresi öne çıkmaktadır. Günlük haftalık ve yıllık çalışma süresi mevcut emek stokunun ne kadar süre ile çalıştığını ortaya koymakta, böylece belirleyici olmaktadır. Örneğin; günde sekiz saat çalışma yerine dokuz saat çalışma getirilmesi durumunda veya haftada beş gün yerine altı gün çalışma olması durumundan emek arzının arttığı ifade edilmektedir. Kuşkusuz bu durumun tersi de geçerlidir.

Çalışma koşulları ise emeğin niteliği bakımından öne plana çıkmaktadır. Ağır çalışma koşullarının söz konusu olması durumunda emeğin verimliliği ve çalışması dolayısıyla emek arzı artacaktır. Veya tersi şekilde rahat çalışma koşullarının olması durumunda emek arzı azalacaktır.

Emek arzını belirleyen belirtilen unsurların yanı sıra birçok sosyoekonomik etken bulunmaktadır. Ancak belirtmekte fayda vardır ki; diğer malların arzından farklı olarak emek arzının değişimi yıllar gerektirmektedir (Golloday, 1978: 188). Emek arzını belirleyen unsurların yapısındaki katılık gereği ülkelerin sahip oldukları emek stokunu nicelik ve nitelik bakımından arttırmaları oldukça zor ve uzun sürmektedir.

Kapitalist sistemde genellikle bu faktörler veri kabul edilerek, emek arzının reel ücretin bir fonksiyonu olduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde ifade edilmesinin sebebinin ise işçilerin elde edecekleri gelirin faydasına göre tercihlerini yapacakları düşüncesidir. İşçilerin, fayda maliyet analizi yaparak kendi çıkarlarını maksimize edecek, en az zahmet ile en çok geliri sağlayacak işlerde çalışmak isteyecekleri kabul edilmektedir. Bu durumda işçilerin gelir talep etmeleri karşılığında emeklerini satışa çıkarmaları emek arzını ifade etmektedir.

İşçilerin emeklerini piyasada arz etmeleri karşılığında elde ettikleri gelirin yanı sıra katlandıkları bir maliyette söz konusudur. Bu maliyet; boş zaman, dinlenme ve eğlenmedir. Getiri ve maliyet bakımından emek sahiplerinin davranışları değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; bir işçinin gelire olan talebi azalmış ve boş zamana olan talebi artmış ise, bu durumda işçi çalışma süresini azaltıp boş zamana (tatil-eğlenceye) ayırdığı zamanı arttıracaktır. Buna **fiyat etkisi** denilmektedir. Bir diğer davranış değişikliği ise; işçilerin daha çok çalıştıklarında daha çok gelir elde edeceklerini gözetmeleri

doğrultusunda çalışmalarını nitelik ve nicelik olarak arttırmalarıdır. Bu duruma da **gelir etkisi** denilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisinde işçilerin piyasaya emeklerini arz ederken bu iki etkinin arasında kendi durumlarına göre karar verdikleri kabul edilmektedir. Ancak günümüzde emek arzını belirleyen sendikalar, devlet politikaları ve kültürel faktörlerin olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

3.3.7.4.2. Emek Talebi

Firmalar, üretimlerini gerçekleştirmek için faktör piyasasından üretim faktörü talep ederler. Üretim faktörleri içinde de olmazsa olmaz faktörler arasında yer alan emek, her üretim içinde yer almaktadır. Bu sebeple emek talebi firmaların hane halklarından kendileri için çalışmalarını istemeleri olarak ele alınmaktadır.

Firmaların üretim yapabilmek adına sergiledikleri emek talebini iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; emeğin marjinal verimliliği ve ekonomik faaliyetin genel koşullarıdır.

-Emeğin marjinal verimliliği: Emeğin verimliliği, firmanın maliyetleri düşürmesi ve dolayısıyla geliri arttırması için önemlidir. Emeğin marjinal verimliliği ise son işçinin üretime olan katkısını ifade etmektedir. Marjinalist ekolün yaklaşımı doğrultusunda, firmalar emek sahiplerine yapmış oldukları ücret ödemeleri marjinal gelire eşit oluncaya kadar emek talep etmektedirler. Bu sebeple emeğin marjinal verimliliği firmaların emek talebinin belirleyici konumundadır.

İlave olarak, emeğin verimliliğin tahlili açısından ücret haddinin de önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ücret haddi emekten beklenen verimliliği belirlediği gibi emeğin marjinal verimliliğinin marjinal gelire eşitlenmesinin yani emek talebinin sonlandırılmasının sağlanması açısından önemli bir hat oluşturmaktadır.

-Ekonomik faaliyetin genel koşulları: Serbest piyasa ekonomisinde, ekonomi bireyler tarafından yönlendirilen, bu sebeple de kördüğümü kısıktırarak kadar girift bir yapıdadır. Bu çok boyutlu ve içsel-dışsal olarak çok bağlantılı olan piyasa işleyişinde firmaların emek talebinin sadece verimlilik ve ücret haddi ile tayin olunacağını ifade etmek eksiklik olmaktadır. Böylece emek talebini etkileyen en başta toplam talep olmak üzere birçok değişkenin olduğunu, ekonomik atmosferinde emek talebini etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

3.3.7.4.3. Emek Piyasası ve Ücretin Oluşumu

Kapitalizmde; hane halklarının emek arzı ve firmaların emek talebinin bir araya geldiği ortam emek piyasasıdır.

Kapitalist bir toplumda işgücü de (emek gücü) bir maldır ve piyasada alınıp satılır. Ancak işgücü kişiye bağlı olduğundan, alınıp satılan mal işgücünün belli bir süre kullanılmasıdır. İşgücünün bu kullanımı karşısında ödenen fiyata da ücret denir (Aren, 2007: 81).

Serbest piyasa ekonomisinde bireyin çıktıdan alacağı pay, diğer üretim faktörlerinde olduğu gibi, onun faktör piyasalarına sattığı emek miktarı ve bunun karşılığında almış olduğu ücret kadardır. Bu doğrultuda tam rekabet

koşulları altında ücret oranını emek arz ve talebi belirler (Parasız, 1996: 115). Ancak elde edilen ücret her zaman ve her koşulda aynı formda olmayabilir. Bu sebeple birbirinden farklı ücret tanımlamaları ve biçimleri söz konusudur.

Ücret, ya işçiye ödenmiş olan bir para tutarı, ya bu para ile alınabilecek tüketim malları toplamı ya da işçinin ücretini çıkarması için çalışması gerekli zaman süresi olmak üzere üç ayrı biçimde ifade edilmektedir. Birinci halde ücret; para. İkinci halde mal ve üçüncü halde ise emek cinsinden ifade edilmiş olmaktadır. Para cinsinden ifade edilen ücrete nominal ücret, mal cinsinden ifade edilen ücrete gerçek ücret (reel ücret) ve emek cinsinden ifade edilen ücrete de değer olarak ücret denilmektedir (Aren, 2007: 89).

Ücretin ne olacağına ve ne olması gerektiğine dair iktisat düşünürleri uzun süre kafa yormuşlar, çeşitli teoriler ortaya atmışlardır. İktisadın bilim haline gelmesiyle birlikte ele alınan ücret sorunu hakkında ortaya atılan başlıca teoriler: Tunç Kanunu (Doğal ücret teorisi), Ücret fonu teorisi, İstismar teorisi, Marjinal verimlilik teorisi ve Pazarlık gücü teorisidir.

Gelir dağılımı bakımından ücretin analizi ve emek sahiplerinin konumu oldukça önemlidir. Günümüz dünyasında kapitalist ülkelerde ücretler bütün gelirlerin hemen hemen dörtte üçüne yakın boyuttadır (Golloday, 1978: 188). Dolayısıyla ücret geliri elde edenlerin iktisadi hayatın büyük bir kesimini oluşturduğu kolaylıkla söylenebilir. Ücret düzeyinin belirlenmesinde, belirtildiği gibi, birçok faktör öne çıkmaktadır. Bunlardan en öne çıkan sendikal örgütlenmelerdir.

İşçiler hâsılanın paylaşımında daha etkin rol oynamak ve gelirlerini arttırmak için bir araya gelerek sendikal çalışmalar yaparlar. Böylece ücret seviyelerini yükseltmeye çalışırlar. Ancak bu çabanın çok belirleyici olduğunu ifade etmek doğru olmaz. Gerçekte, bir memlekette işçi sendikalar ne kadar güçlü olursa olsunlar, patronların gerçekten razı olmadıkları ücret artışlarını sağlayamazlar. Daima hatırdta tutmak gerekir ki kapitalist bir düzende ülkenin ekonomik hayatını kapitalistler yönetirler. Onları, çıkarlarına aykırı işler yapmaya -örneğin ücretleri artırıp kârlarını azaltmaya- mecbur ya da ikna etmenin mümkün olmadığı açıktır. İşçilere ödenen ücretler firmalar için değişen sermayeyi teşkil ettiği için kapitalist sistemde kapitalistin karını arttırmak için ücretleri düşük seviyede tutması zorunludur. Çünkü ücret, kapitalistler bakımından bir maliyet ögesi, yani masraf, işçiler için ise gelirdir. Gelirin ücret ve kâr arasındaki paylaşımına Marksist literatürde **temel gelir bölüşümü** denilmektedir (Aren, 2007: 84-85).

3.3.7.5. Sermaye Piyasası Ve Faiz

Kapitalizm’ de sermaye piyasası oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu gün “Sermaye” kelimesi birçok farklı şekilde kullanılmakla beraber üretim faktörü olarak “sermaye” girişimcinin üretimde diğer faktörlerin verimini arttırmak üzere kullandığı üretken malları ifade etmektedir. Üretken mallardan kasıt, ihtiyaçları doğrudan karşılayacak nihai mallar değil, bu malların üretiminde katkısı bulunan fabrikalar, binalar, araçlar ve benzeri mallardır (Whitehead, 1972: 23).

Firmalar üretim ölçeklerini büyütme ve daha düşük maliyetle üretim yapmak gibi nedenlerden ötürü sermaye birikimlerini artırma çabası içindedirler. Bu sebeple sermaye mallarına yönelik olarak sermaye arzı ve talebi üzerinden şekillenen sermaye piyasası ortaya çıkmaktadır.

Sermayeyi ele alırken fiziksel sermaye ve finansal sermaye ayırımına dikkat etmekte fayda vardır. Fiziki sermaye stokuna örnek olarak otomobil yapımı esnasında kullanılan montaj hattı makinelerini, eğitim hizmeti veren okul binalarını, barınma hizmeti sağlayan meskenleri ve televizyon gibi dayanıklı tüketim mallarını gösterebiliriz. Finansal sermaye ise para ve benzeri değerli kâğıt varlıklar (aktifler)dir (Begg, Fisher, Dornbusch, 2005: 2002).

Sermaye piyasasının arka planının anlaşılması için öncelikle kredi mekanizmasının ve banka kurumunun işleyişine değinmek gerekmektedir. Birey esas alan ve serbest girişim hakkı üzerine bina edilmiş olan kapitalist sistemde bireyler; girişimde bulunmak, var olan girişimlerini devam ettirmek ve büyütme için maddi borçlanmaya önemli ölçüde başvururlar. Kredi işlemlerinin ortaya çıkışı bu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Kredi mekanizmasının koordinasyonu ise banka kurumu üzerinden yapılmaktadır. Böylece kredi işlemleri ve banka kurumunun sermaye piyasasının işleyişinde belirleyici rol oynadıkları görülür.

Ödünç verilebilir fonların sahipleri ellerindeki fonları faiz geliri elde etmek üzere bankalara verirler. Bankalar da bu fonları daha yüksek faiz oranları ile kendilerinden ödünç verilebilir fon talep eden firmalara verirler. Günümüz dünyasında çok etkin ve çok boyutlu bir yapı halinde olan bankaların işleşi temelinde bu şekildedir. Bankacılık sisteminin bu yapısı içinde sermaye arzında bulunan ödünç verilebilir fonlara sahip olanlardır. Bu kişiler kendi getirilerini en çoklaştırmak için ellerindeki fonlara en yüksek faizi veren bankaları tercih ederler. Benzer şekilde sermaye talep edenlerde kendi çıkarlarını en çoklaştırmak için en düşük faiz oranını veren bankayı tercih ederler. Bu durumda sermaye arz ve talebi banka ve benzeri kurumlar üzerinden faiz oranı ekseninde gerçekleşmektedir.

Sermaye; malların üretiminde katkısı bulunan fabrikalar, binalar, araçlar ve benzeri mallar olarak ifade edilmesine karşın sermaye piyasasında sermaye geniş anlamda para cinsinden ifade edilmektedir. Ancak aslında para bir ekonomik kaynak değildir. Üretkende değildir. Her hangi bir mal ve hizmeti üretmez. Ancak firmalar faizine katlanarak parayı alırlar. Bunun nedeni, para ile sermaye malları olan fabrikaları, binaları, makineleri vb. alabilmeleridir. Bu şeyler üretime katkıda bulunurlar. Firmalar faiz oranına katlanarak aldıkları bu parasal sermayeyi fiziki sermayelere yatırım olarak kullanırlar (McConnell, 1984: 580).

Ekonomistlere göre sermayenin getirisi olan faiz, bir alternatif maliyet olarak ele alınmaktadır. Şöyle ki bir sermaye malı satın alındığında ödenen meblağın alternatif maliyeti o meblağ için söz konusu olan faiz olarak getirisidir. Bu açıdan sermayenin getirisi olan Faiz, bir alternatif maliyet olarak çıpa vazifesi yerine getirmektedir (Nobbs, Hopkins, 1994: 190).

Faiz, zamanın fiyatıdır. Her kredi muamelesi, zaman içerisinde mübadele ayrışımını ifade eder: ödünç veren kimse bugün öz parasından ayrılırken düştüğü maddi ve manevi boşluğu, ilerde onu daha büyümüş olarak dolduracağını düşünür. Meydana gelecek bu fazlalık, onun gösterdiği “sabır”ın bir primidir (Baltacıgil, 1967: 143). Borçlananlar ise, borçlanırken aldıkları borcu daha yüksek gelir getirmesi düşüncesi ile borçlanırlar. Yani yatırım yapmak ve faiz oranından daha yüksek getiri elde etmek için borçlanma yoluna giderler. Aksi takdirde borçlanmanın bir anlamı yoktur (Begg, Fisher, Dornbusch, 2008: 240).

Kapitalist sistemde sermaye piyasasında denge faiz oranı ise, ödünç verilebilir fonların piyasa talep eğrisi ile arz eğrisinin kesiştikleri noktada belirlenir, ödünç verilebilir fon talebi firmaların, tüketicilerin veya hükümetin

almak istedikleri borçlardan oluşur ve negatif eğimli bir doğru olarak gösterilir. Firma kârını ençoklaştırmak amacıyla üretiminde gerekli makinelere, çeşitli mallara vb. şeylere yatırım yapmak için borç alır. Firma bu borcu alırken, yatırımının getirisinin veya marjinal verimliliğinin, borç alınan paranın faiz oranından yüksek olmasına dikkat eder. Bu yüzden de faiz oranları, kıt miktardaki ödünç verilebilir fonların en verimli alanlarda kullanılmasına neden olur (Salvatore, Diulio, 1988: 322-323).

Belirtildiği üzere kapitalizmde üretim faktörü olarak sermayenin getirisi faiz haddi üzerinden değerlendirilmektedir. Sermaye sahiplerinin gelirlerini sahip oldukları sermayenin nakdi karşılığının faiz getirisine kıyaslayarak kazançlarını değerlendirmekte, sermaye talep edenlerde elde etmeyi umdukları ilave gelir ile faiz oranı arasındaki farka göre tercihlerini yapmaktadırlar. Böylece ortaya çıkan denge faiz oranı üzerinden üretimden sermaye sahipler paylarını almakta, bölüşümde yer almaktadırlar.

3.3.7.6. Girişimci Ve Getirisi Olarak Kâr

Birinci bölümde de belirtildiği üzere girişimci veya müteşebbis, diğer üretim faktörlerini satın alarak veya kiralayarak bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren kimsedir (Türkay, Alkin, 2001: 144). Girişimciler, en düşük maliyet ile üretimin nasıl gerçekleştirileceğine dair üretim tekniğinin seçimini yaparlar. Burada üretim tekniğiyle bir işin 'nasıl yapılacağına ait bilgiler' ve ihtiyaçları tatmin edecek olan kaynakların şeklini değiştiren fiziki vasıtalar kastedilir (Leftwich, 1986: 6). Girişimcileri sadece üretim faktörlerini bir araya getiren kişiler değil, aynı zamanda üretimin sonunda ortaya çıkacak olan her türlü risk, tehlike ve kaybı göze alan kişidir. Girişimcinin üstlendiği risk, geliri giderinden fazla olduğu zaman kâr, gideri fazla olduğu zaman zarar şeklinde kendini göstermektedir.

Girişimcilerin üretim faktörlerini bir araya getirme ve üretimdeki riski üstlenme karşılığında elde ettiği gelir kârdır. İktisadi kâr; Genel olarak “Hâsılat-Maliyet” olarak tanımlanmaktadır (Ekinci, 2011: 159-160). Müteşebbislerin katlandığı maliyet diğer üretim faktörlerine yaptığı ödemelerdir. Geliri ise ürünlerin satışından elde ettiğidir. Böyle bir durumda hâsılat-maliyet farkının pozitif olması kâra, negatif olması ise zararı ortaya çıkarmaktadır.

Diğer bir ifade ile Kâr, toplam gelirin toplam maliyeti aşan kısmına verilen addır. Toplam maliyet ise hem açık hem de örtük maliyetleri içerir. Bu anlamıyla kâr, toplam gelirden açık maliyetlerin çıkarılması ile açıklanan ve günlük yaşamda kullanılan kâr kavramından farklılık kazanır. Başarılı bir yeniliğin uygulamaya sokulması sırasında sigorta edilemeyen risklerin ve belirsizliklerin bir ödülü olarak, kâr ortaya çıkar. Ayrıca firmaların tekelci gücü de kârın bir diğer kaynağını oluşturur. Kâr olgusu yeniliklerin yapılmasına, kaynakların toplumun daha çok istediği malların üretimine kaydırılmasına ve üretimde daha etkin çalışılmasına neden olur (Salvatore, Diulio, 1988: 323).

Özel girişimciliğin temel dinamiği kârdır. Kâr güdüsü/beklentisi, kapitalist girişimciyi, bir taraftan kıt olan malları üretmeye, diğer taraftan da maliyetleri düşürmeyi mümkün kılacak yenilikler ortaya koymaya, yani teknoloji geliştirmeye yönlendirmektedir (Aydın, 2003: 3-5). Girişimciler sürekli yenilik peşinde koşarak da kâr elde eder. Girişimciler yeni bir ürün, yeni bir üretim süreci, geliştirerek, yeni ve bakir piyasalara girerek kâr elde ederler. Girişimciler tekelci bir güce ulaşarak da oldukça önemli miktarda kâr elde etme olanağı bulabilirler. Girişimciler yerel arbitraj yaparak, yani bir malı ya da döviz ucuz olduğu yerden alıp pahalı olduğu yerde satarak da kâr elde ederler. Nihayet girişimciler bir malı ucuz olduğu dönemde satın alıp pahalı olduğu dönemde satarak bir spekülatif kâr elde edebilirler (Parasız, 1996: 118).

İktisatçılar iktisadın bilim halini almaya başladığı ilk dönemlerden itibaren kâr olgusunu farklı şekillerde de olsa incelemeye başlamışlardır. İlk zamanlarda kapitalist kapsamındaki ifadelerde yer bulan girişimci daha sonra J.S. Say ve Hermann'ın analizleri ile sermayeden ayrılmıştır. Say ve Hermann faiz geliri ile kârı analizlerinde birbirlerinden ayırmışlardır.

Say ve Hermann'dan sonra girişimci üretim faktörü olarak ayrıca ele alınmaya başlanmış ve kâr üzerine teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler ana hatları ile sübjektif yaklaşımlar ve objektif yaklaşımlar olarak iki ayrılmakta, çeşitli düşünürlerin katkıları ile detaylandırılmaktadır (Öçal, 1984: 339-341).

- Kar'ın sübjektif açıklamaları

Say ve Hermann'ın girişimciyi ayrı bir üretim faktörü olarak ele almasından sonra girişimcinin getirisi olan karın neden kaynaklandığı üzerine Schumpeter ve Knight sübjektif açıklamalarda bulunmuşlardır.

- Kâr ve yenilikler "Schumpeter": Karın ortaya çıkışının sebepleri üzerinde düşünceler ortaya koyan Schumpeter'e göre kar; girişimcilerin yenilikler ve buluşları iktisadi hayata uygulamalarının karşılığıdır. Schumpeter'e göre Kâr; yaratıcılığın getirisidir.
- Kar ve Riski Yüklenme "F. H. Knight": Knight'a göre kar; girişimcinin üretimde üstlendiği riskin ödülüdür. Karın sebebi olan riskin sebebi ise geleceğin belirsizliği, muğlaklığıdır.

- Kar'ın objektif açıklamaları

Kapitalist sistemin sistemler piramidinde en üstte yer almasını sağlayan kâr üzerinde objektif teorilerde ortaya atılmıştır. Bunlar; istismar teorisi, piyasa teorisi ve artık teorisi (Öçal, 1984: 341).

- İstismar Teorisi: Kimi kaynaklarda 'kurumsal kar açıklaması' şeklinde de ifade edilen istismar teorisi Karl Marks ve sosyalist düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Teoriye göre tek üretken

faktör emek olmasına rağmen kapitalistler emekçilere sadece hayatlarını devam ettirebilecekleri kadar ücret ödemektedirler. Emekçiler çalıştıklarının sadece birkaç saatinin karşılığı için ücret geliri alırlar, çalıştıkları diğer saatlerde ise kapitalistler için çalışırlar. Böylece ortaya kar çıkar. Dolayısıyla kar, işçinin emeğinin istismar edilen kısmını ifade etmektedir. Marks'ın burada kar geliri elde edenler olarak ifade ettiği kapitalist sadece girişimci değildir, bunun yanı sıra rant ve faiz geliri elde edenlerde emeği istismar edenler arasındadır.

- Piyasa Teorisi: L. Walras ve neoklasik okulun temsilcileri karın oluşumunun tam ve etkin rekabet şartlarında farklılık göstereceğini, karın belirleyicisinin piyasanın durumu olacağını ifade etmişlerdir. L. Walras'a göre tam ve etkin rekabette normal kâr sıfır olacaktır (Öçal, 1984: 341). Normal kâr fikri en naif formunda, sadece genel bir kar düzeyi fikridir. Uzun dönemde tüm girişimcilerin benzer olduğu bir dünyada, tek bir kar düzeyi – normal kar – olduğu iddia edilir. Halbuki gerçek dünyadaki girişimcilik, gerçek dünyadaki topraklardan daha homojen değildir (Robinson, 1934: 288). Bu sebeple piyasa teorisi oldukça eleştiri almaktadır. Eksik rekabet koşullarında ise kâr değişmektedir. Mal ve faktör piyasalarında ortaya çıkan eksiklikler piyasa mekanizmasının işleyişinde aksamalara sebep olmakta, böylece kâr oranları farklılık göstermektedir.
- Artık Teorisi: Konjoktüre bağlı olarak ele alınan artık teorisi; kârın ekonomik ortamdaki sürekli değişim ve gelişimden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Bu teoriye göre eğer ekonomik hayatta nüfus, sermaye birikimi ve benzeri değişkenlerde bir değişim olmaz, stabil bir durum söz konusu olur ise kar söz konusu olmayacaktır. Bu sebeple karın ortaya çıkabilmesi için değişimin, dinamik bir yapının olması gerekmektedir.

Belirtilen sübjektif ve objektif açıklamalar kârın ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı üzerine farklı bakış açıları sunmuştur. Açıkça görülmektedir ki, kâr; oldukça girift bir yapıda olan iktisadi hayattan birçok şekilde etkilenmektedir.

Kapitalizmin, kâr yapısı nedeniyle sistemler piramidinin en üstünde yer aldığı düşünülmektedir. Özel teşebbüse tanıdığı haklar ve serbest piyasa işleyişi ile Kapitalist sistemde, bütün üretim faktörlerinde olduğu gibi, girişimci içinde tek amaç; çıkarını maksimize etmek, yani maksimum kâra sahip olmaktır. Bunun nedeni sadece bu dünyanın nimetlerinden yararlanmak değil, ama aynı zamanda kârın bizzat kendisi için olduğu ifade edilebilir. Bu durum: 'kâr için kâr peşinde olmak!' şeklinde özetlenebilir (Baechler, 1994: 90). Kâr için kâr peşinde olma durumunun daha rahat anlaşılabilmesi için Thomas Dunning'in şu ifadesi oldukça manidardır (Biermann, Klönne, 2007: 4):

"Sermaye kârın ya da kârın küçük bir kısmının elde edilememesi korkusunu taşıyor. Söz konusu kâr ile sermaye cüretkâr oluyor. % 10 kâr kesin ve her yerde kullanılabilir; % 20 ile canlı hale geliyor. % 50 kâr ile pozitif seçeneklere sahip; % 100 kâr için tüm insani yasaları ayakları altına alıyor; % 300 kâr içinse kendisini darağacına götürme pahasına, riske edemeyeceği, ya da işleyemeyeceği hiçbir suç yok."

Kapitalist iktisadi sistemde bölüşüm faktör piyasasının işleyişinde şekillenmektedir. Birçok iktisat düşünürünün, kapitalist sistem içinde bölüşümün hangi aşamada nasıl şekilleneceğinde dair ortaya attığı çözüm önerileri, piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi ekseninde olmuştur. Piyasada hane halklarının ve firmaların gelirleri arz ve talep kanunları işleyişinde tespit edilmektedir.

Ancak günümüz dünyası ve içinde bulunduğumuz iktisadi yapı incelendiğinde gerek faktör, gerekse de mal piyasasının işleyişinin kusursuz

veya öngörüldüğü gibi olmadığı, görünmez elin kimi zaman gerçekten görülmediği görülmektedir. Bu durumu, yani piyasanın kendisine yüklenen vazifeleri laikiyle yerine getirememesini izah ve tahlil için 'piyasa başarısızlığı' teorisi ortaya atılmıştır. Ancak şimdi çalışmanın boyutu ve konu bütünlüğü sebebiyle diğer iktisadi sisteme 'Sosyalizme' geçmekte fayda vardır.

4. Sosyalist İktisadi Sistem – Sosyalizm

İlk çağlardan itibaren öne çıkan düşünürler toplumun refahının nasıl arttırılacağına dair düşünceler ortaya koymuşlardır. Bu düşüncelerin merkezinde iktisadi faaliyetlerde karar verici merciinin ne olması gerektiği, iktisadi sorunların giderilmesinde nimet külfet dengesinin sağlanmasında yükümlülüğün kimde olacağı gibi sorular yer almıştır. Toplumlarda rahatça görülen; gelirin dağılımındaki eşitsizlikler, toplumsal sınıf ayrımları ve çatışmaları, fırsat eşitsizlikleri ve nihayetinde sürekli devinim gösteren sosyal patlamalar, iktisat düşünürlerinin cevap aradıkları sorulara dayanak olmuştur.

Hem doğu hem de batı toplumlarında cevap aranan bu sorulara Antik Yunan'da Eflatun ve İran'da Mazdak gibi öne çıkan düşünürlerin toplumun tümünü ele alarak çözüm üretmeye çalışmışlar, farklı noktaları olmakla birlikte toplumun bütün fertleri ile üretime koşulması örneğin herkesin belirli bir saat çalışması ile toplumsal refahın gelişeceğini belirtmişlerdir.

Temelleri ilk düşünürlere dayanan bu toplumcu bakış açısı son yüzyıllarda şekillenmeye başlamış, sosyalist iktisadi sistem ortaya çıkmıştır. Özellikle kapitalizmin ortaya çıkışı ve artan sosyoekonomik bunalımlar ve sınıf çatışmaları sonrasında sosyalizm kendini gerek doktrinel gerekse de somut olarak hızlı bir biçimde göstermiştir.

İktisadi sorunların giderilmesi için ortaya konan iktisadi sistemlerden biri olarak sosyalizm, kendi varsayımları ve işleyişi ile bir çözüm sunmaktadır. Günümüzde tıpkı kapitalizmde olduğu gibi pür teorik hali ile sosyalizmi uygulaya ülke olmamasına karşın, Vietnam, Küba, Venezüella ve Çin gibi

ülkelerde kısmen uygulanmaktadır. İktisadi sistemlerin karşılaştırılmasında kapitalizm ile birlikte iki uç noktayı teşkil etmesi bakımından sosyalizmin incelenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda literatürde merkeziyetçi iktisadi, kolektif iktisadi sistem veya kumanda ekonomisi – planlama ekonomisi olarak da ifade edilen sosyalizmin tanımı, doğuşu ve gelişimi, doktrinel boyutu ve işleyişine değinmekte fayda vardır.

4.1. Tanım Olarak Sosyalizm

Sosyalizm kelimesi, Latince ‘soci’ (arkadaş) kelimesinden türetilerek ‘social’ (sosyal-toplumsal) şeklinde sığata, buradan da ‘socialism’ (sosyalizm-toplumculuk) şeklinde isim haline dönüşmüştür. Arapça merkezli medeniyetlerde ise ‘iştirakiyyün’ kelimesi ile yer bulmuştur (Küçükkalay, 2010: 343).

Sosyalizm; ekonomik hayatın organizasyonu ve işleyişini, ekonomik ve siyasal iktidarı elinde tutan bir otorite tarafından planlanma ile yürütülmesini öngören ekonomik sistemdir. Söz konusunu bu otorite, kapalı ekonomilerde aile reisinden kabile şefine veya tarımsal bir mülke egemen olan derebeyine, Sosyalist sistemde de Devlete veya bütün iktidara sahip olan organ’ın elinde olabilir (Hamitoğulları, 1984: 308).

Sosyalist sistemde ekonominin temel koordinasyonu, merkezi yönetim tarafından yerine getirilir. Merkezi yönetim bu fonksiyonu yerine getirirken, merkezi ve makro bir ekonomik planı araç olarak kullanır. Merkezi yönetimle uyumlu temel öncelik ilkesi, sosyallik ilkesidir. Bu iki temel ve genel ilkeye

uyumlu olarak, üretim araçları üzerindeki mülkiyet biçimi, kamusal mülkiyet şeklindedir. Bu ekonomik sistemde ağırlıklı piyasa alanında değil, üretim alanındadır. Koordinasyonun merkezi yönetimce yapılması, ekonomik sisteme, yoğun ölçüde dikey bir organizasyon yapısı kazandırmıştır. Merkezden koordinasyon ve sosyal ilişkilerinin mantıksal sonucu olarak, bu sistemde ekonomik birimler merkezleşmiştir (Ekodialog.com - 2).

Merkeziyetçi sistemde öne çıkan kurumlar itibarıyla sosyalizm; üretim araçlarının yani kapital malların Devlet'e veya ona bağlı kamu kurumlarına, örneğin kooperatiflere ait olduğu, kişilerin ise ancak tüketim malları mülkiyetine sahip olabildiği, üretim araçlarına sahip olan otoritenin de iktisadi faaliyetleri merkezi bir plan çerçevesinde yönettiği sistemdir. Merkeziyetçi sistemde ekonomik faaliyetler, belirli süreler için, genellikle beşer yıllık süreler için, plana bağlanmakta, kaynaklar, belirli önceliklere göre, belirli hedeflere yönlendirilmektedir. Böylece; nelerin, nerede ve nasıl üretileceği önceden belirlenmektedir (Kuyucuklu, 1995: 16).

Bir merkezden yönetilen ve bu sebeple de 'güdümlü ekonomi' veya 'kumanda ekonomisi' olarak da adlandırılan sosyalist sistem, tümdengelim metodunu baz alarak, toplumun refahını yükseltmenin yolunun devletin ekonomiyi kontrol etmesi ve yönlendirmesidir.

Özellikle kapitalizmin yerleşmesini takip eden yıllarda kapitalist sistemdeki kırılmaları temel alarak kendini şekillendiren sosyalizm, kapitalizmin kurumları üzerinden de eleştirel olarak kendini tamamladığı söylenebilir. Bu sebeple sosyalizm; özellikle mülkiyet hakkı ve piyasa mekanizmasının kutsiyetini sorgulayan, görünmez elin işlerliğini tartışan

bunların yerine de kamu mülkiyeti ve planlı ekonominin insanların refahını daha kolay bir şekilde arttıracaklarını belirten sistemdir.

4.2. Düşünce Arka Planı Olarak Sosyalizm

İlk yazıtlarda da yer alan eşitlik, hürriyet ve toplumculuk fikri Eflatun'dan Mazdak'a birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Öncül yazıtlarda toplumun refahının sağlanması, ihtiyaçların kolayca karşılanması konularında ortaya atılan fikirlerde toplumcu yaklaşımın yer aldığı görülmektedir.

Kuramsal olarak sosyalist düşünceler daha ilk çağlarda Yunan filozoflarının eserlerinde görülmektedir. Eflatun "Cumhuriyet" adlı eserinde sosyalist ülkelere yer vermektedir. Eflatun'un öngördüğü ideal devlette, toplum işçiler, bekçiler ve yöneticiler olarak üçe ayrılmakta, üretime toplumdaki herkes katılmaktadır (Turanlı, 1988: 125-126).

Thomas More'un 'Ütopya'sında, toplumun bütün fertlerinin üretime günde altı saat çalışma ile katılacakları ve üretimden sadece ihtiyaçları kadar alacakları belirtilmiştir. Paranın olmadığı, özel mülkiyetin reddedildiği ütopya da devlet toplum adına ekonomiyi kontrol etmektedir (More, 1997: 75). Tommaso Campanella'nın 'Güneş Devleti'nde ise yine her şey toplumdur, ortaktır. Toplumda bütün fertler günde dört saat çalışarak üretime katılırlar ve bunun karşılığında ihtiyaçları kadarını yönetimden almaktadırlar (Wikipedia). Bu düşüncelerin iktisadi alanda şekillenmesi ise özellikle bitmekte olan 18.yüzyıldaki Büyük Fransız Devrimi, aydınlanma ve İngiltere'de buhar makinası ve dokuma makinelerinin icadı ile başlayan sanayi devrimiyle olmuş, modern sosyalizmin tinsel, politik, sosyal ve iktisadî koşullarının şekillenmesi süreci böylece başlamıştır (Brie, Spehr, 2009: 7).

Sözcük olarak 'sosyalizm', ilk olarak öncü sosyalist düşünürlerden olan R.Owen'in yayınladığı 'Cooperative Magazine' adlı dergide, 1827 yılının Kasım ayında geçmiş, liberal-kapitalist-bireyci eğilimlere karşı bir eleştiri-itiraz anlamlarında kullanılmıştır. Sonrasında da yine Owen ve taraftarlarınca yayınlanan 'The poor Man's Guardian' adlı gazetede ekonomik sistem anlamında kullanılmıştır (Hamitoğulları, 1982: 543). Bu doğrultuda sosyalist düşüncenin 19. Yüzyılda yaygınlaştığı ve sosyalizm deyimine ilkin 1830'lu yıllarda rastlanıldığı ifade edilmektedir. Deyimi ortaya atanlar, derinleştirenler ve sistematikleştirenlerden öne çıkanlar Simonde de Sismondi, Saint-Simon, R. Owen, C. Fourier, L. Blanc, P. J. Proudhon, P. Leroux ve K. Marks ve F. Engels'tir.

Sosyalist düşüncenin gelişimi genel olarak Marks'tan önce ve Marks'tan sonra veya Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm şeklinde iki parçalı olarak ele alınmaktadır.

Marks'tan önceki sosyalistler (ütopik sosyalistler) de öne çıkan Platon, Thomas Moore, Rabelais, Campanella, Bergerac ve J.J. Rousseau gibi hayal ettikleri dünyada ideal devlet ve topluma dair iktisadi görüşler oluşturmuşlardır. Bu görüşlerin merkezinde toplumsal-ortak mülkiyet yapısı ve sınıfsız bir toplum yer almıştır. Anılan düşünürleri takip eden süreçte özellikle, kapitalizmin ortaya çıkması ve kapitalizme duyulan tepkiler çerçevesinde Sismonde de Sismondi, Saint-Simon, R. Owen, C. Fourier, L. Blanc ve P. J. Proudhon gibi düşünürler Marks öncesi Sosyalist düşüncüyü oluşturmuşlardır. Sosyalist düşüncenin gelişimi açısından bu düşünürlere ana hatları itibariyle değinmekte fayda vardır.

4.2.1. Ütopik (Hayalci) Sosyalistler Düşünürler

Ütopik düşünürler, düşüncelerini sadece tahayyül ve tasavvur ederek somutlaştırdıkları için Engels ve Marks tarafından hayalci (ütopik) sosyalistler olarak anılmışlardır. Ütopik düşünürler, yazdıkları eserlerde ana hatlarıyla (Ör. Ütopia – Thomas More), hayali bir devlet ve toplumu anlatmışlar, insanların bu hayal dünyasındaki devlette ve toplumda mutlu olduklarını ve ihtiyaçlarını kolayca temin ettiklerini belirtmişlerdir.

Modern sosyalizm, özünde, bugünkü toplumda yaşayan varlıklılarla yoksullar, kapitalistlerle ücretli işçiler arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığını, öte yandan var olan üretimdeki anarşiyi tanımanın doğrudan ürünüdür. Ama teorik biçimi ile modern sosyalizm, görünüşte, 18. yüzyıl büyük Fransız filozoflarının koydukları ilkelerin daha mantıklı bir genişlemesi gibidir. Her yeni teori gibi, modern sosyalizm de, kökleri maddesel ekonomik olguların derinliklerinde bulunmakla birlikte, önce eldeki hazır zihinsel birikime bağlanmak zorundadır (Engels,2012: 50). Bu doğrultuda sosyalist düşüncenin gelişmesine ve çok sonrasında sistemleşmesine yapmış oldukları fikri katkı sebebiyle öne çıkan 'hayalci' sosyalistlere kısaca değinmek gerekmektedir.

4.2.1.1. *Sismonde De Sismondi (1773-1842)*

Sanayi devriminin yan etkilerine dair ilk sosyalist uyanışı sergileyen düşünür olarak Sismonde De Sismondi gösterilmektedir. Sismondi; kapitalist sistemde 'insan'ı ele alarak başlamış, Sanayi devriminin sebep olduğu sosyoekonomik bunalımları ve yeni şekillenen sınıflar arasındaki amansız çatışmayı resmetmeye çalışmıştır. Kapitalist sistemin sorunlarını ilk dillendirenler arasında yer alması bakımından sosyalist düşünürler arasında önemli bir yere sahiptir.

S. Sismondi, liberal geleneğe bağlı olduğu halde İngiltere ziyaretinde karşılaştığı manzara sonrasında Ricardo'nun 'Politik İktisadın Temel İlkeleri' adlı eserine karşı, 'Politik İktisadın Yeni İlkeleri' isimli bir kitap yazmıştır. Bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler yaklaşımının iktisadi sorunları gideremeyeceğini, bu sistem tam istihdam dengesinin kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini ilk olarak (ilklerden biri olarak) ifade etmiştir. Sismondi'ye göre toplum 'burjuva' ve 'proleter' olmak üzere birbirleriyle çatışan iki sınıftan oluştuğu ifade etmiş, böylece liberallerin iddia ettikleri tabii uyum anlayışının yanlış olduğunu belirtmiştir. Sismondi ayrıca liberal ekonominin işleyişi sonucunda üretim ve servet temerküzü olacağını belirterek Marks'a ışık tutmuştur (Kazgan,2011: 289).

4.2.1.2. Saint-Simon (1760-1825)

Kont Henri Saint Simon, düşünce merkezine üretim ve gelişmeyi koyan, ancak bunun devlet tarafından organize edilmesi gerektiğini vurgulayan bir düşünürdür. Saint Simon'a göre devlet büyük bir fabrika şeklinde çalışacak, üretimi azamileştirmek adına yeniden örgütlenecektir. Vatandaşlar ise üretime katılmaları karşılığında ihtiyaçları kadar gelire sahip olacaklardır. Saint-Simon üretime katılanların payının ise 'herkese yeteneğine göre, herkese katkısına göre' şeklinde kolektivist bir biçimde gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Saint-Simon, tembelliği ve aylaklığı günah sayarak kendince bir çalışma sanayi algısı ortaya koymuş, böylece çalışanlar ile çalışmayanlar arasında keskin bir ayrıma gitmiştir. Hayalini kurduğu devlet mühendis ve sanatçıların bilimler uğraştığı, bilim adamlarının işlerin genel gözetiminden sorumlu olduğu ve eğitimle ilgilendiği, sanayicilerinde yürütme işlerini yerini getirdikleri, üç kesimden oluşan bir devlettir (Bocutoğlu, 2012: 126).

4.2.1.3. Robert Owen (1771-1858)

Küçük yaşlardan itibaren özel sektörde (tekstil) çalışan, zaman içinde parlak zekâsı ve kabiliyeti ile sıyrılarak patron olan Robert Owen, sadece düşünce alanında değil aynı zamanda uygulama alanında da kendini göstermiştir. Kendi kurduğu beş yüz müstahdemden oluşan firmasında işçi odaklı hareket etmiş, çalışma saatleri ve iş koşulları ve ücretler konusunda işçilerin refahını kendi karına tercih etmiştir. Sonrasında daha büyük idealler ile ABD'ye giden ancak burada umduğunu bulamadığı için İngiltere'ye geri dönen düşünür, nihayetinde işçi sendikalarının birlik olması için çalışmalar yapmıştır. İşçi hakları ve sendikal çalışmalar ile varlığı betimlenen Robert Owen'ın özgün düşüncesi ise 'müteşebbislerin kârlarının kaldırılmasıdır' (Hamitoğulları, 1982: 555).

Owen'ın diğer önemli önerisi ise sekiz yüz ila bin iki yüz kişinin çiftlik ve fabrikalarda çalıştığı 'eşgüdüm köyleri'nin kurulmasıdır. Bu köylerde aileler, her aileye özel bir bölümün ayrıldığı ama oturma ve okuma odalarıyla mutfakların ortak olduğu eşkenar dörtken şeklinde gruplandırılmış evlerde yaşayacak, üç yaşından büyük çocuklar ailelerinden ayrılarak yetiştirilecektir. Daha büyük çocuklar ise okulların yanında buluna tarlalarda üretime katılarak eğitim alacaklardır. Bu şekliyle Owen, bir planlı şehir, bir kibbutz, bir komün tasarlamıştır (Heilbroner, 2008: 99-100).

Bu düşünceler ile Owen kooperatifçiliğin babası olarak anılmakta, aynı zamanda Proudhon ve Marks'ı etkilemektedir.

4.2.1.4. Charles Fourier (1772-1837)

Charles Fourier, çok boyutlu çalışmalar yapmış, sahip olduğu sosyalist düşünceyi uygulamaya dair önerilerde bulunmuş önemli bir düşünürdür.

Fourier'in sosyal problemlere önerdiği çözüm, insanların 12 duygusunun olumlu yönde işlemesine engel olan suni/yapay engellerin kaldırılmasıdır. Düşünür, bu suni engellerin kaldırılması vazifesini (falanks adını verilen) kooperatiflere atfetmektedir. Bu kooperatifler koordinasyonunda üretim planlı olarak gerçekleştirilecek, böylece kapitalizmin karmaşık işleyişine göre daha yüksek üretim yapılabilecektir (Bocutoğlu, 2012: 127).

Engels tarafından serinkanlı ve duru yaradılışı ile gelmiş geçmiş yergicilerin herhalde en büyüklerinden biri (Engels, 2012: 58) olarak anılan Fourier'in sosyalizme dair en önemli düşüncesi; yarı yarıya kadın ve erkekten oluşan 1620 kişiden oluşan, kendi kendine yetecek mal ve hizmetleri, herkesin kendi eğilim ve yeteneğine göre gönüllü bir tarzda üretip ortak tarzda tüketeceği bir cemiyet, birlik, fabrika (phalansteres) tasavvurudur. Fourier'e göre bu ortamda çalışma ve yaşama oldukça keyifli olacaktır. Herkes ihtiyaçlarını kolaylıkla giderebilecektir. Fourier, bu düşünceleri ile bir araya gelme, dernek, kooperatif ve sendika gibi kurumların ihdasında önemli yere sahiptir.

4.2.1.5. Louis Blanc (1811-1882)

Louis Blanc, kapitalist sistemde rekabetin-yarışımın, sermayenin birikimini sağladığı için büyük mağazalar, dükkânlar, fabrikaları doğurduğu, bu sebeple de küçük iş yerlerini ve dolayısıyla insanları ezdiğini belirtmiştir. Bu sorunu tanımlamasının ardından Blanc, devlete zengin ve fakir arasındaki işlerde banka, sigorta gibi işlerde müdahil olması gerektiğini, yoksulların birlik halinde hareket ederek haklarını savunmaları gerektiğini belirtmiştir. Kamu kesiminin yanı sıra özel kesimde de sosyal atölyelerin kurulmasını (kooperatifler vb.) ifade etmiştir. Düşünür, bu sosyal atölyeler vasıtasıyla devletin zengin ile yoksul arasındaki farkın azalmasına yönelik faaliyetler yapacağını belirtmiştir.

Fransız İhtilalinin *Jakoben*⁴ geleneğini sürdüren, ancak Sosyalist düşünürlerin aksine sınıf çatışması yaklaşımına karşı çıkan Blanc, kontrol edilemez kitle hareketlerine sebep olduğu için sendikacılığa sırt çevirmiştir. Genel oya dayalı seçimler ile oluşan devletin, ulusal iş merkezleri kurması, tam istihdam ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi, iktisadi faaliyetlerinin planlaması ve işçi kooperatiflerine kaynak sağlaması gerektiğini vurgulamıştır (Bocutoğlu, 2012: 131). Böylece iktisadi yaşamın devlet ve kooperatifler arasında uyum ile sorunsuz işleyeceğini iddia etmiştir.

4.2.1.6. Pierre-Joseph Proudhon (1811-1882)

Anarşist düşünürlerden olan Proudhon, kapitalist sistem içinde kendini korumaya çalışan orta sınıfın sözcüsü olmuştur. Proudhon, özgürlüğü anarşiye, adaleti ise eşitliğe değin genişleten bir düşünceye sahiptir. Özel mülkiyetin hırsızlık olduğunu ifade eden düşünür, insanların eşitliğinin sağlanması için yalnızca adaletin otoritesini meşru kabul etmektedir. Bu doğrultuda düşünür, kapitalizmin mülkiyet üzerinden haksız kazanç üzerine bina edildiğini, bu sebeple insanların ezildiğini, bunun yerine ise 'değişim bankası' gibi kurumlar ile insanların karşılıksız kredi kullanabilecekleri ve kapitalistler tarafından ezilmeden iktisadi faaliyetlerin gerçekleşebileceğini ifade etmiştir (Hamitoğulları, 1982: 557-558).

Özetle; 19. yüzyılın ilk sosyalist düşünürleri; liberalizmin işlerliğini kabul etmekle birlikte, işçilerin sosyal şartlarının düzeltilmesini gerekli gören ve "genel faydacılar" olarak anılan Bentham ve Sismondi'dir. Bentham, sendikalara özgürlük talep etmekte, Sismondi ise emekle sermayenin birbirinden tamamen kopmaması için, işçi haklarının korunması tezini

⁴ Jakobenizm; "Halk için ve halka rağmen" formülüyle ifade edilen, toplumun yukardan aşağıya şekillendirilmesi anlamındaki güçlü, merkeziyetçi yönetim yanlısı kavramdır. İlk olarak Fransız İhtilali döneminde kullanılmıştır (İrem, 2005: 15).

savunmaktadır. Sonrasında sosyalist ekolü kökünden etkileyen Saint-Simon gelmektedir. Saint-Simon sosyal yapının yeniden düzenlenmesi gerektiğine, sadece çalışanlar sınıfının olması gerektiğini belirtmiştir. Saint-Simon gibi “ütopyacı” olarak tanımlanan Charles Fourier, kapitalist kârları ortadan kaldırmak üzere, “falanj” adını verdiği kooperatif bünyeli toplum üniteleri üzerinde düşünmektedir. Hem patron, hem de sosyalist bir düşünür olan Robert Owen ise, bizzat kendi fabrikasında denediği fikirleri başarısızlığa uğrarsa da, sonraki yıllarda komünizmden koparak ayrı bir ekol olarak gelişecek olan sosyalist düşüncü köklü bir şekilde etkilemiştir. Genel faydacılarla ütopyacılar arasında sonra, Batı Dünyası, “anarşist” olarak anılan Babeuf, Blanc ve Proudhon ile tanışmıştır. Devrimci metotları benimseyen Anarşistler, mutlak bir eşitlik peşinde koşmakta ve mülkiyeti ağır bir dille yargılamaktadırlar.

Ütopyacı sosyalistler nereye gitmek istediklerini bilen ancak buraya nasıl gidileceği konusunda berrak fikir sahibi olmayan kişilerdi. İdeal bir toplumun bir planını yapmanın, güçlülere ya da zenginlere (ya da her ikisini) yeni düzenin doğruluğuna ve güzelliğine inandırarak çekmenin, bu düzenin küçük bir denemesini yapmanın ve işin bundan ötesini, onu gerçekleştirecek olan bu uysal kimselerin sağduyusuna bırakmanın yeterli olacağına inanıyorlardı (Huberman, 1984: 47-48). Ancak bu yeterli olmadı. Sosyalist düşüncenin teşekkülü için modern fikir babaları ise Marks ve Engels’e ihtiyaç vardır.

Yukarıda düşüncelerine yer verilen düşünürler, sosyalist düşünce altyapısının oturmasında ve sonrasında sosyalizmi sistemleştiren Marks’ın ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuşlardır. Kapitalist sistemin işleyişine dair sıkıntılara değinen bu düşünürler gerek sorunun kaynağının ispatı gerekse de çözüm noktasında ortaya somut bir şey koyamadıkları için bizzat Marks tarafından ‘ütöpik-düşsel’ sosyalistler olarak anılmışlardır.

Sosyalist düşünce çok boyutlu olarak gelişme göstermiştir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunlara istinaden kendini şekillendiren bu sistem birçok farklı şekilde kendine yer bulmuştur. Sosyalist iktisadi sistem; ülkelere, bölgelere göre farklılıklar gösterebilmekle birlikte, sorunun teşhisinde hemfikir olmalarına rağmen uygulamada özgürlükçü olan ve olmayan, reformist olan olmayan ve hatta demokratik olan ve olmayan şeklinde farklı yapılar arz etmiştir. Bu farklılıklara örnek olarak; özgürlükçü sosyalizm, Marksçı sosyalizm, İngiliz sosyalizmi, sosyal demokratik federasyon, Fabiangil reformist sosyalizm, Fransız sosyalizmi, Belçika demokratik sosyalizmi, alman sosyalizmi, devlet sosyalizmi, Alman sosyal demokrasisi, Hristiyan sosyalistler ve daha niceleri örnek verilebilir.

4.2.2. Marksist Sosyalizm – Bilimsel Sosyalizm

İlk olarak ifade etmek gerekir ki yaygın kanaatin aksine Karl Marks sosyalizmin kurucusu değildir. Sosyalizm fikri Marks sosyalist inancı benimsediği zaman zaten önceki düşünürlerin fikirleri ile tam olarak olgunluğa kavuşmuş durumdaydı (Mises, 2008: 649). Ütopyacı sosyalist düşünürlerin fikirleri adaletsizliğe karşı insanca bir duygu üzerine kurulmuşken, Marks ve Engels bilimsel sosyalizmi; insanın tarihî, ekonomik ve toplumsal gelişmesinin incelenmesi üzerine kurmuşlardır (Huberman, 1984: 49). Böylece sosyalizmin bilimsel hale gelmesinin Engels'le birlikte özellikle Marks ile olduğu genel olarak kabul görmektedir. Marks'ın sosyalist düşünürlerin hayal ettikleri toplumun nasıl olması gerektiği, nasıl meydana geleceği, kapitalizmin sorunlarının aşılması gibi öne çıkan konularda ortaya koyduğu bilimsel yaklaşım Marks'ın sosyalist düşünceyi sistematikleştirmesi olarak ifade edilmektedir.

Karl Marks, sosyalizmin sistem halini almasını sağlaması ile sistemler çatışmasının da başlangıç fitilini ateşlemiştir. Marks'tan sonra dünyada iki

sistemin varlığından ve çatışmasından bahsedilir olmuştur. Hatta Marks'ın karşıtı olarak yer alan Adam Smith ve David Ricardo'ya nazaran daha önde olduğu, çünkü tarihi değiştirdiği, ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus gibi iktisatçıların iktisat tarihini, iktisadi ve toplumsal düzen görüşünü biçimlendirdiği; Karl Marks'ın ise dünya tarihini biçimlendirdiği ifade edilmektedir. Klasik iktisatçılar yazdılar, teşvik ettiler ve savundular; serbest piyasa ekonomisine başkaldıran Marks ise bugün ülkeler içinde ve arasında siyasal gerilimin kaynağı olan siyasal bir hareketi kurduğu ve ona liderlik ettiği açıktır (Galbraith, 2009: 122). Bu açıdan Marks, sadece iktisat yazınında değil sosyal bilimlerin hemen hemen bütün dallarında farklı ve öncü bir konuma sahip olduğu görülebilmektedir. Karl Marks, en yakın arkadaşı olan Friedrich Engels ile birlikte şekillendirdiği düşünceleri hemen hemen her dile çevrilmiş ve tüm dünyada oldukça geniş yankı uyandırmıştır (Whitehead, 1972: 190). Marks, Engels ile birlikte gelmiş geçmiş en ünlü -ve en acımasızca suçlanan— siyasal kitabı '1848 devrimci hareketinde ifade edilmiş yaygın hoşnutsuzluğa işaret eden Komünist Manifesto'yu kaleme almıştır. İkilide öne çıkan ismin Marks olmasına karşın, Engels'in Marks için entelektüel bir rehber, editöryal bir yardımcı ve mali destekçi olduğu, eserlere oldukça katkıda bulunduğu ifade etmek gerekmektedir (Galbraith, 2009: 126).

Marks, çalışmalarında sosyal bilimlerin tarih, felsefe, sosyoloji gibi birçok dalından istifade etmiş, kapitalizmi anlamak için çok boyutlu bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Marks'ın analizine tarih ile başladığı, diyalektik felsefeyi benimsediği, materyalizmi kabul ettiği görülmektedir.

Materyalist tarih anlayışı, insanın yaşamını sürdürmeye yarayan araçların üretiminin ve bunun yanı sıra, üretilen şeylerin değişiminin bütün toplumsal yapının temeli olduğu; tarihte ortaya çıkmış her toplumda, zenginliğin dağıtıldığı ve toplumun sınıflara ya da takımlara bölündüğü tarzın,

ne üretildiğine, nasıl üretildiğine ve ürünlerin nasıl değişildiğine bağımlı olduğu önermesinden hareket etmektedir. Bu görüş açısından, bütün toplumsal değişmelerin ve politik devrimlerin gerekli nedenleri, insanların kafalarında, insanların sonsuz gerçeği ve adaleti daha iyi kavramalarında değil, ama üretim ve değişim tarzlarındaki değişmelerde aranmalıdır (Engels, 2012: 72). Bu düşünce çerçevesinde Marks; toplumsal yapının belirleyicisinin sosyoekonomik anlamda sınıf mücadeleleri olduğunu iddia etmiştir. Bu görüşe göre toplumlar ve sosyal yapı belirli bir çatışmanın düzeyini ve derinliğini göstermektedir. Örneğin, kapitalizm öncesi toplumsal yapı, köle- serf ile efendisi arasında cereyan ederken kapitalizmde proleter ile burjuva arasında cereyan etmeye devam etmiş, sınıf sisteminin sadece adı değişmiş, sömürü olduğu gibi devam etmiştir. Tek fark ise gayriiradi olan kölelik ve serflik yerine gönüllü-ücretli emek faktörünün ortaya çıkmış olmasıdır. Marks bu durumu sömürünün devamı olarak ifade etmektedir.

Marks'ın analizinde diyalektik felsefe oldukça önemlidir. Marksist sistemin özü, işleyişi ve sonucu bakımından Marks'ın diyalektiğini anlamakta fayda vardır. Marks, Hegel doğrultusunda diyalektiğin mantıksal çerçevesi kabul etmektedir. Bu çerçeve bir üçleme üzerine kuruludur. Birinci önerme ya da terim "tez" (sav) olarak adlandırılır. Tez her zaman "dolaysızdır, ya da dolaysızlıkla belirlenir". İkinci (önerme ya da) terim, "Anti-tez" (karşı sav) dır. Anti-tez "tez" in (inkârı) olumsuzlanmasıdır: fakat bu mekanik bir olumsuzlama ya da formel mantığın "evet-hayır" modalitesi içinde bir "değilleme" değildir. Anti-tez, alternatif bir tezdır: ancak, tez'e karşıt olarak, "tez"den doğmuş bulunduğu için "dolaylı"dır, ya da "dolayıyla" belirlenir. "Sentez" ise diyalektiğin üçüncü terimidir. Tez'le anti-tez arasındaki çatışmanın yeni bir tez'e dönüşmesidir. Sentez, tezi anti-teziyle birlikte içerir; fakat onlardan farklı yeni bir "tez" niteliği taşır. Sentezin ortaya çıkışı diyalektik sürecinde yeni bir evrimin başlangıç noktası olarak kabul edilir (Kara, 2001: 61). Diyalektik felsefe doğrultusunda Marks Kapitalizmi, ilkel komün olarak adlandırdığı dönemin anti-tezi olarak ifade etmekte, sentezin ise sosyalizm olacağını iddia

etmektedir. Böylece kapitalizm, feodal yapı ile sosyalist düzen arasında yer alan bir aşamadan ibarettir (Baltacıgil, 1967: 23). Marks; bugünü ele alırken tarihten yola çıkmış, 'Diyalektik materyalizm' ile olayları ve olguları inceleyerek bugüne ve geleceğe odaklanmıştır. Bu felsefe doğrultusunda Marks dini reddederek ve insan ilerlemesinin ancak kuvvetler arasındaki etkileşim ve çatışma sonucunda olacağını ifade etmiştir (Whitehead, 1972: 190).

Diyalektik felsefenin yanı sıra Marks kapitalist üretim sürecinde ortaya çıkan başlıca soruna işaret eden yabancılaşma felsefesini de kabul etmiştir. Yabancılaşma felsefesi, kişinin doğaya ve insanlığa karşı yabancılaşması olarak özetlenebilmektedir. Kapitalist sistemde kişiler maksimum karı elde edebilmek için kendini barındıran ve yaşamasına imkân veren doğaya-topluma karşı saldırgan bir hale gelmektedir. Bu sebeple kısa dönemde kapitalist sistem kazanç sağlasa da uzun dönemde tabiata verilen zararların kendini göstereceğini belirtmiştir. Yabancılaşma felsefesinin ikinci ayağı ise, kapitalist sistemde bilinçlere yerleşen meta-pazar anlayışıyla insanların insan doğasına aykırı davranmaya başlamasıdır. İnsanların kapitalist sistemde üst basamaklara çıkabilmek için her türlü insani erdemi iterek yalan, hile, zalimlik gibi huylara sahip olması, kapitalist sistemin çarkı haline gelmesidir.

Marksist iktisadi analizi ise, geniş ölçüde, İngiliz Klasik İktisadına, özellikle Ricardo'ya dayanmakta, "iktisadi kriz"leri sistemin işleyişinin doğal sonucu sayması bakımından bunlardan ayrılmaktadır. Ayrıca kendine özgü bir terminolojisi ve varsayımları vardır. Marksist iktisat, kapitalist sistemi, felsefesine uygun şekilde iki açıdan inceler: biri kapitalizmin insan sömürmesine yol açan bir sistem olduğunu göstermek, diğeri sömürmeye dayanan dolayısıyla "gayrimeşru" olan sistemin diyalektiği, iç çelişkilerinin etkisiyle çökmeye mahkûm olduğunu, yerini bir diğer toplum düzenine bırakacağını ispatlamaktır. Marksizm, "yabancılaşma" felsefesiyle yerdiği

kapitalizmin, iktisadi analizde yergisini emek-değer, artı değer ve kar teorisiyle yapar. Diğer teorileri sistemin iç çelişkilerini ve çökmeye niçin mahkûm olduğunu göstermeye yönelmiştir (Kazgan, 2011: 301). Sosyalizmin daha kolay anlaşılabilmesi için bu üç teoriye kısaca değinmekte fayda vardır.

4.2.2.1. Emek Değer Teorisi

Meta üzerinden hareketle değerın kaynağını ortaya koymaya çalışan Marks, emeğin miktarı olarak çalışma saatlerini baz alarak değer ölçüsünü ortaya koymaya çalışmıştır. Emeğin ölçüsü zamandır. Ürünlerin görelı değeri, üretimleri için gerekli emek-zamanı ile belirlenir. Fiyat, bir ürünün görelı değerının parasal ifadesidir. Bir ürünün oluşturulmuş değeri, o ürünün içerdıği emek-zamanı tarafından oluşturulmuş değerden ibarettir (Marks, 2007: 43). Her şeyin özünde emek vardır. Dolayısıyla bu soyut emek tüm üretken insan faaliyetlerinin ortak paydasıdır (Sweezy, 2007: 42). Bundan dolayı Marks'a göre değerin yegâne sahibi emekçilerdir. Çünkü sadece emek üretkendir ve bu sebeple sadece emek sahipleri üretimden pay almalıdır. Kira, faiz ve Marks'ın artı değer olarak adlandırdığı karlar aslında emeğin hakkı olan gelirin diğer sınıflar tarafından el konulmuş, işgücünden sömürülen kısmı ifade etmektedirler (Whitehead, 1972: 190).

4.2.2.2. Artı Değer Teorisi

Kapitalist toplumda, insan, kendi gereksinmelerini sağlamak istediği şeyleri değil, başkalarına satacağı şeyleri üretir. Eskiden insanlar, kendi kullanımları için mal üretirken, kapitalist sistemde pazar için meta üretmektedirler. Kapitalist sistem, meta üretimi ve değışimi ile ilgilenmektedir. İşçiler üretim aracına sahip olmadıkları için hayatlarını ancak tek bir yoldan kazanabilirler: üretim araçlarına sahip olanlara kendilerini ücret karşılığı kiralamak yoluyla. Bu şekilde işçi pazara bir meta (çalışma kapasitesi ve/veya işgücüyü) gelmekte, bunu işverene arz etmektedir. İşveren, işçiyeye,

işte bunun için ücret öder, diğer ifade ile işçi, metainı, yani işgücünü, ücret karşılığı patrona satar (Huberman, 1984: 11).

Bu işleyişe Marks'ın itirazı vardır. Marks'a göre bu işleyişte işçilerin emeği artık değer üzerinden burjuva tarafından sömürülmektedir. Çünkü işçiler elde ettikleri ücret gelirlerinden fazlasını üretmekte, bu fazladan çalışma süresinde üretilen ürünlerden elde edilen gelir kapitaliste kalmaktadır. Bu fazlalığın transferi süreci sömürü mekanizmasının işleyişini ifade etmektedir. Fazlalık, emek değer teorisi ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda fazlalığın ortaya çıkması için işçilerin daha çok çalıştırılmaları, daha az maaş verilmesi, daha sıkı çalıştırılmaları gibi çeşitli yöntemler olmakla birlikte bunlar sadece sömürünün yapısını şekillendirmektedir.

Bu düşüncenin en yalın mantığı, en basit şu şekilde ifade edilebilir: işçi bir işgününde, kendisinin bir günlük geçimlik araç ihtiyacından daha fazlasını üretir. Sonuç olarak, işgünü gerekli emek zamanı ve artı emek zamanı olmak üzere iki kısımdan oluşur. Kapitalist üretim koşullarında gerekli emeğin ürettiği ürün işçiye ücret, artı emek zamanında işçinin ürettiği ürün kapitaliste artı değer biçiminde geri döner. Bunun ötesinde, birçok kapitalist olmayan toplumda (örneğin, kölecilik ve feodalizm) artı emeğin ürettiği ürünü, şu ya da bu şekilde, üretim araçlarını elinde bulunduran özel bir sınıf ele geçirir. Bu çerçevede, kapitalizme özgün olan şey nüfusun bir kısmının diğerini sömürmesi gerçeği değil, bu sömürünün aldığı şekil yani artı değer üretimidir (Sweezy, 2007: 65-67). Sömürü tıpkı önceki çağlarda olduğu gibi vardır, ancak şekil itibarıyla değişme söz konusu olmuştur.

Emeğin sömürülmesine dayanan sistemde Marks'a göre Kapitalist üretimin gelişmesi, işçiyi 'makinenin bir uzantısı'na indirgeyerek, ücretleri

asgari geçim düzeyine düşürerek, emeği yoğunlaştırarak, proletaryayı geliştirir. Böylece işçi sınıfının büyümesi söz konusu olur. Artık değer belirlenim mercilerde toplanmasına sebep olan bu sürecin sonunda, Kapitalist üretimin genelleşmesi küçük zanaat üretimini, küçük esnafı, yok eder, küçük kapitalistler büyüklerin rekabetine dayanamaz, kapitalistlere işçi olarak hizmet vermeye başlarlar. Bu sebeple Kapitalist üretim süreci artık değer yapısından ötürü orta sınıfın alt katmanını da proletarya sınıfına dâhil eder (Clarke, 2009: 113). Genişleyen proletarya sınıfı ise ihtilal yaparak, kendisinden gasp edilenlere el koyar. Bu doğrultuda Marks'ın kriz teorisinin arka planında Artık Değer'in olduğu görülmektedir.

4.2.2.3. Kâr Haddi Teorisi

Marks'a göre kapitalist sistemin özünde kâr yer almaktadır. Sistemin belirleyicisi, kapitalist birikimin kaynağı, güdüleyicisi kârdır. Kâr'ın kaynağı ise artık değerdir. Sermayeyi sabit (binalar, makineler, hammaddeler vb.) ve değişir (işgücü vb.) sermaye olarak ifade eden Marks, artık değer arttırılabilmesinin yegâne yolunun ücretlerde düşme ile sağlanacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda çatışma işgücü ile sermaye arasında olmaktadır.

Sabit sermayeyi 'c', Değişir Sermayeyi de 'v' ile gösterdiğimizde Toplam Sermaye $C=c+v$ dir. Burada artık değer (s) sadece değişir sermayeden doğmaktadır. Kâr ise toplam sermayeden elde edilen gelirdir. Bu durumda kar toplam artık değer (S) olarak da ifade edilebilir. Bu durumda artık değer değişir sermaye ile olan ilişkisini ifade eden artık değer oranı ' $s=S/v$ ' (sömürü oranı) olmaktadır. Kâr oranının (k) hesaplanmasında ise sabit sermayenin ortalama kullanım süresi (R) hesaba dahil edilerek, ' $k=S/R(c+v)$ ' olarak ifade edilmektedir. Kar oranı formülü ile artık değer oranı formülü birlikte ele alındığında ise $k=s.v/R(s+v)$ formülüne ulaşılabilir. Bu durumda bize kâr oranının; artık değer oranına (s), sermayenin organik bileşimine ($v/c+v$) ve sabit sermayenin rotasyon süresine (R) bağlı olduğunu

ortaya koymaktadır (Öztürk, 2009: 107). Anlaşılacağı üzere kar oranı; artık değer oranı ile doğru, sermayenin organik birleşimi ile ters ilişkilidir.

Marks, kar haddi kuramı ile kar ile artık değer arasındaki bağlantıyı derinlemesine incelemiş, firmaların hangi tutumlarının sömürüyü arttıracığını incelemiştir. Sonuç olarak kapitalist ile işçiler arasındaki çatışmanın matematiksel izahını, kar oranı ile artık değer oranının aynı yönlü olduğunu, ortaya koymuştur.

Sosyalist iktisadi sistemin düşünce arka planı özet halinde belirtmeye çalışılmıştır. Tarihsel olarak sosyalizmin gelişimi ise, 18. Yüzyıla değin ütopyik düşünürlerin tahayyül ettikleri dünyada var olan sosyalizm, daha sonrasında somut halde toplumların karşısına çıkmaya başlamıştır.

Ütopyik sosyalizmin düşünürlerinin ortaya attığı fikirler, 18. Yüzyılın başlarında geniş topluluklar arasında yer bulmaya başlamıştır. Bu fikirler, 1830 yılından sonra Fransa ve İngiltere’de işçiler arasında yayılmaya başlamış, İngiltere’de işçiler adına yayınlanan bir bildiriyle, bütün dünyada sosyal reform için oylama yapılması istenmiş, Fransa’da siyasal ihtilalin sosyal ihtilal ile tamamlanması gerekliliği ileri sürülmüştür (Baltacıgil, 1967: 83).

Aynı dönemde, dönemde acı yüzünü topluma göstermeye başlamış olan kapitalizmin karşısında ezilenlerin umudu olarak yükselen sosyalist düşünce, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada hızla yayılmaya başlamıştır.

Sonrasında ise sosyalist iktisat aşaması, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya konarak somutlaşmıştır. Birinci dünya savaşından sonra önceleri tek bir ülkede uygulama alanı bulmuşken, ikinci dünya savaşından sonra Avrupa ve öteki kıta ülkelerinde de uygulanmaya başlamıştır. Bu gelişme sürecinde sosyalist ekonomi, ilkelerini uygulamaya koymakta, bunları pratikte test etmekte ve geliştirme imkânı bulmuştur (Kuyucuklu, 1995: 16). Ancak aynı yüzyılın son çeyreğinde Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, sosyalist ülkelerin çoğunun kendini güncelleyememesi, rejim değişikliğine gitmesi sosyalizme olan inancı sarsmıştır.

4.3. Sosyalizmin Kurumları ve İşleyişi

Eflatun'dan bu güne birçok düşünür tarafından ele alınan sosyalist düşünce, özellikle kapitalizmin kendini göstermesi ve buna karşı itirazın Marks'ın itirazı ile birlikte sistem haline geldiği söylenebilir. Ütopyacı sosyalist düşünürlerin tahayyül ettikleri dünyada aksayan eksik bırakılan, mesnetsiz yer alan birçok nokta Marks'ın katkıları ile sağlam bir zemine ulaşmıştır.

Bugün kurumları itibari ile Sosyalizm ele alınacak olur ise, sosyalizmin; özel mülkiyetin reddi kurumu ve merkezi planlama-kumanda kurumu olduğu ifade edilebilir. Merkeziyetçi sistemde toplumun refahının artırılabilmesi bu iki kurumun işleyişine bağlıdır.

4.3.1. Sosyalist Mülkiyet Kurumu – Kolektif Mülkiyet

İlk zamanlardan itibaren sosyalist düşüncenin temel noktası mülkiyet olmuştur. Toplumsal sorunların temelinde neyin olduğu sorusu ilk çağlardan bu yana düşünürlerin temel hareket noktası olmuştur. Eflatun ve birçok

sosyalist düşünür daha iyi bir toplumun inşası üzerine kafa yormuşlar, sorunun kaynağı olarak da mülkiyet yapısını göstermişlerdir.

Kolektif (sosyalist) Mülkiyetten kastedilen; üretim araçlarının ve tüketim mallarının mülkiyetinin toplumun bütününün kolektif çıkarları doğrultusunda devlete atfedilmesidir (Bakırcı, 2004: 140).

Sosyalist mülkiyet kurumu ve eşitlik düşüncesi kadar eskidir. Bu sebeple Sosyalizmin zenginlik ve fakirlik fikirleriyle başladığı düşünülmektedir. Bu sebeple ilk çağlardan bugüne sosyalist düşünürler mülkiyet kanununun müşterekliğinden ve genel menfaatlardan söz etmektedir (Turanlı, 1988: 125-126). Özel mülkiyet hakkının olması ise bu duruma yani genel menfaate aykırıdır. Sosyalist düşünce özel mülkiyet hakkının toplumda eşitsizliğe, işsizliğe ve sınıf çatışmasına yol açtığını iddia etmektedir. Özel mülkiyet hakkının devamı niteliğindeki veraset hakkı da bu sorunları arttırarak devam ettirmekte, kronik zengin ile kronik fakiri oluşturmakta, bu toplamda kaynak israfına sebep olmaktadır. Bu sebeplerle sosyalist (kolektif) mülkiyet kurumu, mülkiyetin topluma mal edilerek, özel mülkiyetin kaldırılarak, insanların daha eşit olduğu bir toplum oluşturmayı ifade etmektedir. Bu düşünce çerçevesinde toplumda gelir ve servet eşitsizlikleri ortadan kaldırılmış olacak, bütün fertler iktisadi faaliyetlere katılacaklardır.

Bilindiği üzere mülkiyet; üretim araçlarında (bina, arazi, makine vb.) mülkiyet ve tüketim mallarında (elbise, yiyecek vb.) mülkiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kolektivist (sosyalist) sistemde kişilerin ne üretim araçları mülkiyeti ne de tüketim malları mülkiyeti söz konusu değildir. Ancak özellikle tüketim mallarında mülkiyetindeki bu anlayış, Thomas More'da olduğu gibi sadece bir ütopyaadan ibarettir. Nitekim sosyalizmin uygulandığı ülkelerde de tüketim malları üzerinde toplumsal mülkiyet uygulanmamıştır (Öçal, Çolak,

Çermikli, Togay, 1997: 58-59). Aynı evde iki kardeşin birbirlerinin elbiselerini giymede karşılaşılan sorun bu düşüncenin uygulamadaki halinin ne kadar sıkıntılı olabileceğinin göstergesi olabilir.

Üretim araçları mülkiyetinde ise özel mülkiyet kesinlikle söz konusu değildir. Sosyalizmde üretim toplu olarak devlet (meşru otorite) koordinatörlüğünde yapıldığı için üretim araçlarının mülkiyeti 'toplum adına' devlete aittir. Devlet burada toplumun menfaati doğrultusunda iktisadi faaliyetleri planlar ve yürütür. Üretim araçlarının toplum adına devlete ait olması ve devletin iktisadi faaliyetleri düzenlemesi-yönetmesi doğrultusunda toplumdaki bütün fertler üretime katılım gösterirler. Toplumda yaşayan bütün fertlerin üretime katılması ilkin Eflatun, More ve Campenalla 'ütopik-hayalci sosyalistlerin' düşüncesidir.

Eflatun, özel mülkiyetin terakkiye mani olduğunu, mülkiyetin topluma ait olması durumunda bütün fertlerin (güvenlik ve idare ile meşgul olanlar dışında) iktisadi faaliyetlere katılımı ile ilerlemenin sağlanabileceğini belirtmiştir. Thomas More; günde altı saat çalışma bütün ihtiyaçların bol bol karşılanabileceğini hatta bunun çok üstünde bir ürünün de elde edilebileceğini ifade etmiştir (More, 1997: 75). Benzer şekilde Campenalla' da günde sadece dört saatlik çalışma ile ihtiyaçların giderilebileceğini, kalan zamanda insanların bilim, sanat gibi uğraşlarla kendilerini geliştirebileceklerini iddia etmiştir.

Sosyalizmin bir üst aşaması olarak ifade edilen Komünizm aşamasında kolektif mülkiyetin yerini ortak mülkiyete bırakacağı ifade edilmektedir. İnsanlar arasındaki farklılıkların minimize edileceğinin düşünüldüğü komünizm safhasında ortaya çıkması düşünülen Ortak Mülkiyet: kolektif mülkiyete benzemekle birlikte, herhangi bir bireyin toplumun

bir kaynağı üzerinde ayrıcalıklı konumda olmaması, her bireyin şeyleri sahiplenmesi ve üzerinde kontrol kurması eşit derecede olanaklı olan mülkiyet yapısını ifade etmektedir (Bakırcı, 2004: 140).

Sosyalist sistemde mülkiyetin devlete ait olması, toplumun tamamının üretime katılması ve devletin iktisadi faaliyetleri toplum yararına organize etmesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda devletin iktisadi faaliyetlerini nasıl organize edeceğine, yani sosyalist iktisadi sistemin ikinci kurumu olan merkezi planlama kurumuna geçmek gerekmektedir.

4.3.2. Merkezi Planlama

Üretim araçlarının mülkiyetinin toplum adına devlete ait olması, devletin iktisadi faaliyette ki görev ve yükümlülüklerinin artmasına sebep olur. Merkezîyetçi sistemde devlet bu görev ve yükümlülüklerini yerine getirmek, 'hangi malların, nasıl, ne kadar ve kimin için üretileceği' sorusuna cevap bulmak adına planlama yapar.

Pür sosyalist sistemde diğer bir ifade ile saf kumanda ekonomilerinde ekonomik sorunlar merkezi hükümet tarafından cevaplandırılır. Devlet işletmelerinin hükümet sahipliği ve merkezi planlamanın kombinasyonu vasıtasıyla hükümet ya doğrudan ya da dolaylı olarak hedeflerini, gelirleri ve fiyatları belirler ve uygular (Case, Fair, Oster, 2011: 39). Bu fonksiyonları icra edebilmek için merkezi planlama yapılır.

Sosyalist sistemde kâr sağlayacak ne bir mal sahibi nede bir ortak söz konusudur. Yani maddi kâr ve kazanç düşüncesi diye bir şey yoktur. Hedef alınan tek amaç, uzun dönemde bütün toplumun refahının azamileştirilmesi

ve güvenliğin tesis edilmesidir (Huberman, 1984: 61). Bu doğrultuda sosyalizmin serbest piyasa ekonomisine kıyasla bazı avantajları vardır. Serbest piyasa ekonomisi milyonlarca bireyin kararlarına dayanır ve bu kararlar her zaman bir bütün olarak toplumun çıkarına olmayabilir. Oysa merkezi planlamada devlet ekonominin bütününe gözetebilir. Ülkenin kaynaklarını ulusal amaçlar doğrultusunda yönlendirebilir. Eğer devlet büyük miktarda kaynağı yatırımlara yönlendirirse yüksek büyüme oranlarına ulaşabilir. Eğer devlet emeğin dağılımını üretimin gereksinimleri ve emeğin becerileri ile uyumlu olarak planlamayı becerbilirse işsizlik büyük ölçüde giderilebilir. Ulusal gelir daha eşit ya da ihtiyaçlara göre bölüşdürülebilir. Devlet üretim ve tüketimin toplumsal etkilerini (yani çevre etkilerini) öngörebiliyor ve hesaba katmak istiyorsa bunu yapabilir. Sosyalist (merkeziyetçi) ülkelerde toprak ve sermaye kolektif mülkiyete tabidir. Kaynakların tahsisini devlet üç önemli düzeyde planlar (Sloman, 2003: 22).

- Kaynakların cari tüketim ve geleceğe yatırım arasında tahsisini planlar. Şimdiki tüketimden bir miktar fedakarlık yaparak ve kaynakları yatırıma yönlendirerek ekonominin büyüme oranını arttırabilir. Yatırıma ayıracağı kaynak miktarı makroekonomik stratejisine bağlıdır: büyümeye veya cari tüketime verdiği görece önem.

- Mikroekonomik düzeyde, her sektör ve firmanın üretimini, kullanılacak teknikleri ve her sektör ve firmanın gereksineceği emek ve diğer kaynakları planlar. Gereksinim duyulan girdilerin var olup olmadığını anlamak için devlet **girdi-çıktı analizi** yapar.

- Üretimin tüketiciler arasında bölüşümünü sağlar. Bu devletin amaçlarına bağlıdır. Malları insanların *ihtiyaçları* konusundaki yargılarına göre dağıtabilir; ya da daha çok üretene daha çok vererek insanları daha çok çalışmaya özendirir. Malları ve hizmetleri doğrudan bölüştürebilir (sözgelimi bir tayınlama sistemi ile); ya da parasal gelirleri bölüştürüp bunun nasıl harcanacağı konusundaki kararı kişilere bırakabilir. İkincisini yaparsa harcama kalıbını yine de etkileyebilir: fiyatları saptayarak. Düşük fiyatlar tüketimi özendirir, yüksek fiyatlar tüketimden caydırır.

Sosyalizmde, fiyatlar ve piyasa mekanizması ortadan kaldırıldığından, arz-talep dengesi, devletin üretim-tüketim planlamasıyla yapılır. Planlar önce bir ekonomik amaçlar programının yapılmasıyla işe başlar ancak amaçlar tasarlanırken gerçekleştirilebilecek olanları ele alınır. Gerçekçi olmayan amaçlar plan dışı edilmeye çalışılır. Amaçlar eldeki olanaklara göre saptanıp önem sıralaması yapılırken devlet otoritesince en zorunlu ve acil olanlar seçilir. Daha sonra önem derecesine göre gereksinim sıralaması yapılır. Hangi amaçların önemli, hangi amaçların ve ne ölçüde gerçekleştirilebilir olacağı, eldeki kaynakların değerlendirilmesini devlet otoritesi yapar. Halkın beklentileri ve talepleri de detaylı anket ve benzeri çalışmalar ile tespit edilmeye çalışılır. Ancak burada öncelikleri belirleyen otorite olduğu unutulmamalıdır (Eski, 2007: 58).

Otoriter devlet ve Merkezi planlama sosyalist düzenin işleyişinin temelini teşkil etmektedir. Çünkü kapitalist düzendeki rekabetçi piyasa mekanizmasının yerini bu düzende merkezi karar organı almaktadır. Sosyalist toplumlarda kararlar plana dayanan merkezi otorite tarafından alınmakta, bireyler birer uygulayıcı konumunda kalmaktadırlar. Bu düzende merkezi plan örgütü başlıca şu konularda kararlar alır (Han, 2006: 50):

- i. Sermaye birikiminin planlanması.
- ii. Yatırımların sektörel dağılımının planlanması.
- iii. Sektörel üretim düzeylerinin belirlenmesi.
- iv. Tek gelir türü olan "ücret" düzeylerinin saptanması.
- v. Toplumsal ihtiyaçların planlanması
- vi. Kapitalist düzende fiyat mekanizmasının yerine getirdiği öbür tüm işlevlerin üstlenilmesi

Görüldüğü üzere, sosyalist sistemde iktisadi faaliyetlerin tamamı devlet tarafından planlanmaya ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Devletin bu rolü üstlenmesi, yaptırım gücüne ihtiyaç duyması yani otoriterleşmesi gereğini

ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple sosyalizmin uygulandığı ülkelerde askeri kimliği öne çıkan karizmatik liderlerin olduğunu görülmektedir.

Kördüğümü kısıktandıracak derecede girift olan insan düşünce, tutum, istek ve davranışlarının merkezi olarak planlanması şüphesiz hiçte kolay değildir. Her ne kadar toplumun istek ve beklentilerine dair anketler ve araştırmalar yapılsa da merkezi planlamanın ulaşması güç noktalar vardır.

Merkezi planlamayı gerçekleştirenler; (1) mevcut kaynakların ve donanımın miktarını bilmedikleri; (2) üretim birimlerinin çıktı elde etmek için girdileri nasıl bir araya getirdiğini bilmedikleri; (3) farklı nihai mal ve hizmetlerin görece toplumsal değeri hakkında bilgilendirilmedikleri; (4) büyük ölçekli niceliksel yönlendirmeleri gerçekleştirmek için yeterli hesaplama imkânlarına sahip olmadıktan ve (5) yöneticileri ve işçileri merkezi plancıların onlara verdikleri görevleri yerine getirmeye ikna edemedikleri sürece merkezi planlama verimli olamaz (Hahnel, 2006: 114-115). Bu sorunlarla baş etme adına merkezi planlamada, merkezi plancılar, mevcut kaynakların (nüfus, doğal kaynaklar vb.) miktarını tespit etmeye çalışırlar, kestirme yaparlar. Üretim tekniği seçiminde en etkin fonksiyonu yani girdi-çıkıtı ilişkisinde en etkin yapıyı araştırırlar. Toplumun istek ve beklentilerine dair anket ve incelemeler yaparlar. Büyük ölçekli hedeflerin tahlili açısından matematiksel analizlerden istifade ederek hedef fonksiyonu ve bu hedef fonksiyona paralel alt fonksiyonları oluştururlar. Nihayetinde yöneticileri ve işçileri onlara yüklenen görevleri yerine getirmelerini sağlayacak algıyı sağlamaya çalışırlar.

Anlaşılacağı üzere sosyalist sistemin başarısı merkezi planlamanın başarısına endekslidir. Eğer merkezi planlama bütün sıkıntılara rağmen başarı gösterebilirse toplumun refahının hızlı bir şekilde artması muhtemeldir. Ancak uygulandığı geçmişteki tecrübeler ve uygulandığı ekonomilere

bakıldığında merkezi planlamanın girift insan ihtiyaçlarını karşılamada başarılı olduğu düşünülmemektedir.

Bu sebeple genellikle Sovyetler Birliği üzerinden tahlili yapılan sosyalist sistemde, Sovyetler Birliği'nin 1964 ve 1965 yıllarında yaptığı sistematik reformdan bahsedilmesinde fayda vardır. Bu reformlarda merkezi planlamanın yerelleştirilmeye çalışıldığı, planlama ile piyasa mekanizmasının birlikte yürütülmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir (Kagarlitsky, 2007: 447). Bu durum merkezi planlamanın uygulamada da sorunlarla karşılaştığına dair delil olduğu düşünülmektedir.

4.4. Sosyalist İktisadi Sistemin İşleyişi

Kurumları, yapısı ve işleyişi bakımından Merkezi Planlı koordinatör ekonomileri bazı bakımlardan XIX. Yüzyıl sosyalistlerinin tasarladıkları ekonomi türüne benziyordu: üretim malları üzerinde hiçbir özel mülkiyet yoktu ve bu nedenle tek bir kapitalist bile yoktu. Ücretler emek piyasasında arz ve talep yasasınca dayatılmıyor, siyasi olarak belirleniyordu (Hahnel, 2006: 127-128).

Toplumcu mülkiyet kurumu ve merkezi planlama sosyalist sistemin iki temel kurumudur. Bu iki temel kurum üzerine bina edilmiş olan sosyalist sistemde otoriter devlet toplumdan aldığı yetki ile toplum menfaatine iktisadi ve sosyal yapıyı merkezi planlama ile şekillendirmekte, düzenlemekte ve yönetmektedir.

Sistemin işleyişinde; toplum Eflatun'un söylediği gibi üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; çalışanlar, bekçiler ve yöneticilerdir. İşçiler, asker-polisler ve yöneticiler-merkezi veya yerel yöneticilerden oluşan sistemde

işçiler üretmek, asker ve polisler iç ve dış tehditlere karşı güvenliği sağlamak, yöneticilerde toplumun geleceği için bilgece kararlar almak durumundadır.

Üretim araçlarında özel mülkiyetin olmaması, üretim faktörü olarak emeğinde topluma hizmet etmek için devletin emrinde olması doğrultusunda merkezi planlama heyeti bütün ekonomik hayatı şekillendirmektedir. Toplumda çalışan, bekleyen ve idare edenler ücret mukabilinde merkezi otorite tarafından tayin edilen ödemeyi nakdi ve/veya aynı olarak almaktadır. Gelişmiş bir piyasanın mekanizmasının söz konusu olmadığı, temel gereksinimlerin resmi kurumlar tarafından karşılanması söz konusu olduğu için ücretler düşük seviyede ve paranın kullanım alanı sınırlıdır.

Sosyalist sistemin öngörüsüne ve uygulamadaki durumuna göre; örneğin 'kumaş' para kazanmak için değil insanlara giysi sağlamak için üretilecektir. Diğer bir ifade ile bireysel kâr için bireysel çaba yerine, kolektif yarar için kolektif çaba söz konusudur. Böylece bolluk yaratma gücü, kâr yapma düşüncesiyle kısıllacağı yerde, herkese bol mal sağlamak için son sınırına kadar kullanılmış olacaktır. Bunun için yapılacak olan planlı üretimin, herkese, her zaman iş sağlayacağını bilmesi ile insanların içindeki ekonomik depresyon, işsizlik, yoksulluk ve güvensizlik duygusu kaybolacak, bunun yerini beşikten mezara kadar ekonomik güven duygusu alacağı düşünülmektedir. Üretim araçları özel mülkiyeti olmadığı için toplumsal sınıf ayrımları olmayacak, kimse sömürülmeyecektir. Sistem içinde başarının ölçüsü, servetin miktarı yerine insanların giriştikleri işbirliğinin büyüklüğü olacak, kâr peşinde koşmanın kaçınılmaz sonu olan dış pazar avcılığından doğan emperyalist savaşlar son bulacaktır. Merkezi planlama kararları doğrultusunda bütün halkın kendileri için üretim yapacağı iddia edilmektedir (Huberman, 1984: 59).

Toplumda herkes kendisine yüklenen vazifeleri yeteneğine göre elinden geldiğinin en iyi şekliye yapmak durumundadır. Bunun karşılığında da ihtiyacı kadarını alması söz konusudur. Ekonomide yegâne üretken faktör olarak emek kabul edildiğinden toplumda herkesin işe koşulması öngörülmektedir.

4.5. Sosyalizmde Bölüşüm

Toplumcu mülkiyet anlayışı ve merkezi planlamanın olduğu sosyalist iktisadi sistemde, bölüşüm sorunu kapitalizmden oldukça farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Kapitalist sistemde kaynakların dağılımı ve fiyatlandırılması vazifesini üstlenen piyasa mekanizması vardır. Ancak sosyalizmde piyasa mekanizması yerine merkezi planlama söz konusudur. Bu sebeple kolektivist iktisadi sistemde merkezi planlama kararları doğrultusunda bölüşüm sorununun ele alındığı görülmektedir.

Üretim araçları mülkiyetini toplum adına elinde bulunduran devlet bütün iktisadi faaliyetleri kontrol etmektedir. Bu sebeple sosyalizmde bölüşüm meselesinin belirleyicisi devlettir.

Sosyalizmde üretim faktörleri (toprak, emek, sermaye ve girişimci) tasnifi kapitalizmde olduğu kadar net değildir. Ayrım genellikle emek ve diğer gelirler olarak belirtilmekte, faiz, rant ve kar diğer gelirler arasında yer almaktadır.

Sosyalist düşünce doğrultusunda, merkeziyetçi sistemde; yegâne üretken faktör olarak emek temel alınır (Whitehead, 1972: 190), diğer faktörler üretken olmadıkları ve emeğin sömürülmesine hizmet ettikleri için bunların yerini devlet almaktadır. Bütün sermaye ve toprak devlete aittir.

Devlet ihtiyaç duyarsa bir şeye teşebbüs eder, duymazsa etmez. Böylece tek girişimcide devlettir.

Doktrin bakımından sosyalizmde bölüşüm meselesi belirtildiği şekildedir. Ancak Marks'ın dahi sosyalizmin işleyişine dair, sadece sosyalizmin kapitalizmden sonraki aşamayı teşkil ettiği dışında, bir teori ortaya koymamış olması (Savaş, 2000: 469), konunun detaylandırılabilmesi için uygulamadaki halinin incelenmesini gerektirmektedir. Bu sebeple eski Sovyetler Birliği'ndeki uygulanan hali ile sosyalizmde bölüşüm meselesini tahlil edilmesinde fayda vardır.

4.5.1. Sosyalizmde Ücret

Piyasa mekanizması ve fiyatlar sisteminin dışlandığı sosyalist iktisadi sistemde ücretler merkezi planlamanın çalışmaları ve hedefleri doğrultusunda belirlenmektedir. Teorik modelde, oluşturulan hedef fonksiyonu doğrultusunda belirlenen ücret politikası doğrultusunda ücret fonu oluşturulur ve bütün sektörlerde uygulanır.

Sovyetler Birliği'nde ücret, merkezi plan doğrultusunda belirlenmiştir. Bu planda ülke düzeyinde ücretin ne olacağı ve farklı ücretlerin ne düzeyde neye göre belirleneceği ücret fonu aracılığıyla belirtilmiştir. Verimliliğe göre ücrete dikkat edilmesine karşın verimliliğin ne olduğu ve nasıl ölçülebileceği konusundaki sıkıntılar verimliliğe dayalı ücretin işlerliğini kısıtlamıştır.

Sosyalizmde usta işçiye, usta olmayan işçiden ve yöneticiye de, işçiden daha fazla verilir. Büyük müzisyene, ortalama bir müzisyenden daha fazla verilir. 400 kilo buğday üreten bir çiftçiye, 300 kilo üretenden daha fazla; sekiz ton maden çıkartan bir madenciye, altı ton çıkartandan daha fazla para

verilir... İnsanlara, yaptıkları işin nicelik ve niteliğine göre para ödenir. Sosyalist toplumda en yüksek ücret verilen kimse bile, bunu, çalışmasıyla hak ettiği sürece alır. Bunu, üretim araçları satın alarak, başkalarının emeğinin sırtından, kazanılmamış paraya çeviremez. Zaten üretim araçları satın alması olanağı yoktur, çünkü, sosyalist toplumda, üretim araçları halka aittir, satılık değildir. Daha çok ya da daha iyi çalışarak daha yüksek ücret alması, onun başkalarından daha iyi yaşamasını sağlar, ama hiç kimseyi sömürmesine elvermez. Görüleceği üzere sosyalizmde ücret tayin edilir ve nitelik farkı ücret üzerinden kendini gösterir. Bu durumda ücret eşitliği yerine fırsat eşitliğinin söz konusu olduğu görülmektedir. Çünkü her işçi kendini geliştirme imkânına sahiptir (Huberman, 1984: 70).

Ücret fonu; parça ya da saate göre emeğin temel ücreti, ilave ve primler, ücretli izinler ve özel çalışmalara yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Devletin tüm girişimlerini ve kooperatifler kapsayan ücret fonunda temel ücret çalışanlara verilecek ücreti, primler düzenli olmayan teşvik edici ödemeleri, ücretli izinler çalışmama durumlarında yapılan ödemeleri ve özel ödemelerde spesifik çalışma alanlarına (danışma, ekspertiz vb.) yönelik ödemeleri kapsamaktadır. Bu ücretlerin belirlenmesinde iki önemli değişken belirleyici olmaktadır. Bunlar; faaliyet kollarında çalışan işçi sayısı ve her faaliyet kolundaki ortalama ücret düzeyidir (Öçal, 1984: 350).

Belirtildiği üzere eski Sovyetler Birliği'nde, sosyalist doktrine karşın, ücret farklılaştırmasına gidilmiştir. Ücret farklılaştırması ile merkezi planlamada belirtilen hedeflere ulaşılması emek gücünün verimliliğinin artırılması hedeflenmiştir. Başlıca ücret farklılaştırmaları; faaliyet kollarına göre, gelişmesi öngörülen bölgelere göre, çalışma kategorileri ve meslek niteliklerine yapılmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nde ücret farklılaştırmalarından bir dönem sonra vazgeçilmeye başlandığı, verimlilik anlayışının öne çıktığı görülmektedir. Verimliliğin terazisi olarak da sendikalar

ön plana çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nde sendika, çalışanlar arasında rekabeti sağlayarak planlanmış hedefi aşmak, işçilerin ücret ve istihdam konularındaki düzenleme ve planlama çalışmalarına katılmak, üretim nicelik ve niteliğini arttırmak için çalışanlara yardımda bulunmak, iş güvenini sağlama çalışmalarına katılmak, işçilere politik ve ideolojik eğitim yapmak, işçileri ve memurları devlet kuruluşlarında temsil etmek gibi görevleri üstlenmiş, böylece emek piyasasının koordinasyon ve motivasyonunu sağlamıştır (Öçal, 1984: 350).

4.5.2. Sosyalizmde Faiz ve Kâr

Her ne kadar sosyalist düşünce de emek dışı faktörler doğrudan devletin elinde olsa da uygulamada bu durum kısmen dahi olsa farklılık göstermiştir. Faiz bakımından gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse de bugünkü sosyalist ülkelerde bankacılık kurumunun öyle veya böyle varlığını koruduğu görülmektedir. Sosyalist ülkelerde bankacılık kurumu üzerinden faizin şekillenmesi, devlete bağlı olan bankaların özel faaliyet alanlarına sahip olması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nde bankalar temelde devlete aracı ve vasıta kurumlar şeklinde faaliyet göstermekteydi. Devlet tarafından, devlete bağlı olan firmalara yönelik sağlanan sabit sermaye finansmanı için faiz ödenmemekte, bankalar üzerinden ödeme yapılmaktaydı. Faiz ise sadece kısa vadeli banka avansı mahiyetinde olan krediler için merkezi planlama doğrultusunda %1,%2 gibi oranlardaydı. Uzun vade de ise faiz oranı sıfırdır. Çünkü sosyalist düşünceye göre sermaye bedava olmak zorundadır. Faizin olmaması ise ekonomide sermayenin alternatif maliyetini gösterdiği için yatırımların doğru kararlaştırılmasında farklı tekniklerin ortaya çıkarılmasını gerektirmiştir (Öçal, 1984: 351).

Sosyalist iktisadi sistemin düzen halinde uygulandığı en kapsamlı ve ilk ülkelerden olan Sovyetler Birliği'nde kâr ise yine merkezi planlamanın kontrolünde ortaya çıkmaktadır. Merkeziyetçi sistemde kâr; merkezi plan dâhilinde hesaplanmış ve gerçekleştirilen faaliyet sonucu ortaya çıkmış olan fazlalıktır. Plan dâhilinde hesaplanmış olan kâr, devlete bağlı olan firmaların hâsıladan; üretim maliyeti, sosyal sigorta payı ve verginin düşülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eğer plan isabetli ise planlanmış kar elde edilmiş, isabetli değil ise de planlanmamış kar ortaya çıkmış demektir. Bu ayrım firmaların başarılı mı başarısız mı olduklarının göstergesi olarak yer almakta, etkinlik göstergesi anlamına gelmektedir.

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir, sosyalist sistemde kâr, devletin doğrudan veya dolaylı olarak (devlete bağlı firmalar vasıtasıyla) elde ettiği geliri ifade etmektedir. Özel sektör olmadığı için firma kârı, şahısların kârı anlamına gelmemektedir.

Çalışmanın boyutu nispetinde ana hatlarıyla düşünce gelişimi, kurumları, işleyişi ve bölüşüm meselesine bakışını incelediğimiz Sosyalizm, sistemler spektrumunun iki ucundan birini teşkil etmektedir.

Tekrar belirtmekte fayda vardır ki sosyalist düzen de kapitalizm için belirttiğimiz gibi "saf" (pür), "katışıksız" biçimiyle ne dün ne de bugün hiç bir ülkede uygulanmamıştır. Bu düzeni ilk uygulamaya girişen -eski- Sovyetler Birliği ve öbür ülkeler, farklı ölçülerde de olsa çeşitli reformlara gitmişlerdir (Han, 2006: 50). Ancak Pür teorik hali ile uygulanmamış olsa dahi sosyal bir bilim olan iktisatta meselelerin tahlilinde 'konum belirleme' vasıtası olması bakımından sosyalizmin varlığı önemlidir.

Bugün eskisinden daha şiddetli bir biçimde devam eden Kapitalizm neticesinde ortaya çıkan sosyoekonomik yapı, insanların; sınıfsız, sömürsüz, tahakkümsüz bir ortamda özgürlükçü, eşitlikçi ve barışçıl bir biçimde yaşamasını hedefleyen sistem olarak tanımlanan sosyalizm arayışını ve dolayısıyla sosyalizm üzerine olan çalışmaları sürekli kılmaktadır (Aren, 2008: 435). Ancak sosyalist ülkelerde sistemin uygulandığı döneme dair anıların pekte iç açıcı olmaması sebebiyle, araştırmacıların başta yıkımları gereken keskin önyargıların olduğu belirtilmelidir.

5. Karma Ekonomik Sistem

Pür teorik haliyle uygulama alanı bulamamış olan Kapitalizm ve Sosyalizm'in yerini günümüzde karma ekonomik sistem almıştır. Uzakdoğu merkezli 'Yin-Yang⁵' felsefesinde olduğu gibi ülkeler, iktisadi sorunlarını çözüme adına kendi yapılarına uygun olarak sosyalist ve kapitalist sistemlerden faydalı gördüklerini kısımları almışlar, karma ekonomik sistemi benimsemişlerdir.

Günümüz dünyasında çoğu ülke karma ekonomik yapıyı benimsemiştir. Buna rağmen ülkelerin iktisadi yapıları tam anlamıyla aynı değildir. Kimi ülkelerde sosyalist uygulamalar öne çıkarken çoğu ülkede kapitalist yapılar baskındır.

Çalışmanın boyutu, konu bütünlüğü ve uygulamadaki yüksek farklılıklar sebebiyle karma ekonomik sistem detaylı bir şekilde incelemek olanaklı değildir. Ancak yine de karma ekonomik sistemin, sistemler spektrumunun iki ucunda yer alan Kapitalizm ile Sosyalizm arasında yer alan sistem olarak ifade etmekle yetinilebilir.

---

⁵ Yin-Yang: Her iyiliğin içinde bir kötülük, her kötülüğün içinde bir iyili saklıdır felsefesidir.

6. Kapitalizm ve Sosyalizmin Karşılaştırılması

İster sokaktaki adam, ister fikir, politika ve ilim adamı hayal dünyalarını diledikleri gibi bölüp parçalaya dursunlar, gerçek hayatın çoktan gereken rötuşları getirmiş, çoktan arabulucu çözümlere kapıyı araladığı görülmektedir. Aslında ne bugünkü çehresi ile kapitalizm 19. yüzyılın o bildiğimiz su katılmamış kapitalizmidir; ne de sosyalizm tarifi ve ölçüleri bilinen sosyalizmin tıpatıp aynıdır. İkisi de başını alıp önceden tahmin edilemeyen bir yöne doğru yol almışlardır. Çoğu hallerde birine ait olduğu sanılan özellikler zamanla bir yolunu bulup içine sızabilmiştir (Ülgener, 2006: 247-248).

Günümüz dünyasında birbirine sızmış yapıları ile ülkeler üzerinden karşılaştırma yapmanın oldukça zor olmasına karşın ülkeler yine de kapitalist ve sosyalist olarak tanımlanmaktadır. Kapitalist ülkelere ABD ve Japonya gibi ülkeler örnek verilirken Sosyalist ülkelere Küba, Venezüella, 'Çin', Kuzey Kore gibi ülkeler örnek verilmektedir.

Liberalizmde "her şey birey tarafından ve fert içindir" Sosyalistler ise bu kuralı "her şey toplum tarafından ve toplum için" biçiminde değiştirmektedir. Bu açıdan Sosyalizm; toplumun refahının artması için bireylerin uyacakları bazı kurallar koyar ve belirli sosyal kadroyu çizer. Liberalizm ile sosyalizmi birbirinden ayıran üç önemli unsur vardır. Bunlar; Mülkiyet, Rekabet ve Eşitliktir (Turanlı, 1988: 125-126).

- Mülkiyet: Sosyalist düşünürlere göre Mülkiyet Kurumu bütün kötülük ve acıların kaynağıdır. Toplumdaki zengin ve fakir tabakaların varlığı ve bunların farklı durumları, özel mülkiyet kurumundan ileri gelmektedir. Özel mülkiyet tamamen veya kısmen kaldırılırsa ekonomik faaliyetler sosyalistlere göre farklı neticeler doğuracaktır. Kapitalistler ise ilerlemenin ve gelişmenin temel güdüleyicisinin kâr ve mülkiyet olduğunu ifade

etmektedir. Bu sebeple özel mülkiyeti esas almayan bir ilerlemeyi sağlaması ve refahı arttırması mümkün değildir.

- Rekabet (ekonomik organizasyon): Sosyalizmde, kapitalizmde varlığı kabul edilen 'bireylerin çıkarlarını maksimize etme güdüsü' reddedilerek yerine toplumun refahını maksimize edilmesi, bunun içinde rekabet kurumu yerine ekonomik organizasyon-ahenk olması gerektiği ifade edilmiştir. Kapitalizmde, bireyler ve firmalar üretimde karşılarındaki firmaları yenme için daima mücadele halindedirler. Rekabetin olması firmaların en etkin kaynak dağılımını tercih etmelerine ve en verimli teknik seçimini yapmalarını sağlamaktadır. Aksi takdirde piyasa yanlış tercihleri yapan-tembellik yapanları cezalandıracaktır. Ancak Sosyalistler bu duruma itiraz etmekte, firmaların ayakta kalma mücadelesinde emeği sürekli istismar edeceklerini ifade etmektedir.

- Eşitlik: sosyalistlere göre özel mülkiyetin sonucu olarak eşitsizlikler doğmaktadır. Hâlbuki Sosyalistlere bütün bireyler eşit olmalıdırlar. Kapitalizmde ise insanlar arasındaki eşitsizlik yine insanların tercihleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler içinde buldukları durumdan rahatsız olan bireylerin doğru tercihleri yapmalarına sebep olacak, piyasa başarılı olanı ödüllendirecektir.

Kurumları ve dolayısıyla işleyişi bakımından oldukça farklı olan bu iki sistem, aslında hedef bakımından aynı, metot bakımından farklıdır. İki sisteminde nihai hedefinde toplumun zenginleşme, kıt kaynaklar ile sonsuz ihtiyaçların daha rahat bir şekilde karşılanması arayışı vardır. Sosyalizm 'tümden gelim' metodu ile iktisadi sorunların çözüme kavuşturulabileceğini ifade etmişken, kapitalizm 'tümevarım' metodunun iktisadi sorunları çözeceğini belirtmiştir. Sonrasında ortaya çıkan karma ekonomik yapılar ise ikisini bir arada kullanmaya yönelik bir arayış olarak ifade edilmektedir.

Bu gün dünyada ister “yeni kapitalizm”, ister “örgütsüz kapitalizm”, isterse de, “disorganize kapitalizm” biçiminde adlandırılıns sonuçta “kapitalizm” varlığını koruyup sürdürmektedir. Diğer bir deyişle, kapitalist pratikler yere ve zamana göre biçim değiştirse de kapitalizmin doğasının aslında değişmediği rahatlıkla söylenebilir (Aytaç, İlhan, 2008: 186). Sosyalizm içinde benzer bir ifade biraz zorlama yapılarak söylenebilir, zira sosyalizmin uygulamadaki hali hem oldukça daralmış hem de oldukça çeşitlenmiştir. Ancak yine de kurumları itibariyle kolektivist mülkiyet anlayışına bağlı merkezi planlamanın uygulandığı ülkeler mevcuttur.

Ülkeler ve sistemler değişmekle birlikte toplumsal yapının arka planında iktisadi yapıyı şekillendiren bir mücadele-çatışma vardır. Bu emek ve sermayenin çatışmasıdır ve bu çatışma yeni değildir. Adına ister küreselleşme diyelim, isterse emperyalizm, kapitalizm veya sosyalizm diyelim, sonuçta ortaya çıkan gerçek, kaynakların ayrıcalıklı bir kesim/devlet/şirket tarafından kullanılmasıdır (Duman, 2011: 668-670). Eğer sıradan bir kişiye dünyanın bugün karşı karşıya olduğu en önemli sorunların neler olduğunu sorarsanız, herhalde ilk aklına gelenler “eşitsizlik ve yoksulluk” olur. Ekonomik büyümenin hakça-adil paylaşılmadığı konusunda yaygın bir kaygı olduğu bilinmektedir. 2008 Şubatında BBC tarafından yaptırılan bir kamuoyu yoklaması 34 ülkedeki nüfusun yaklaşık üçte ikisinin “son birkaç yıldaki ekonomik gelişmeler” in âdil biçimde paylaşılmadığını düşündüğünü göstermiştir. Kore, Portekiz, İtalya, Japonya ve Türkiye’de, katılımcıların %80’den fazlası bu görüştedirler. Aynı sonucu ortaya koyan başka birçok kamuoyu yoklaması ve araştırma vardır (Worldpublicopinion.com):

Teorik olarak farklılıklara değindiğimiz sistemlerin ülkeler üzerinde nasıl şekillendiğine dair veriler ışığında tablo üzerinden göstermekte fayda vardır. Bu doğrultuda ilkin ‘heritage foundation’ tarafından yıllık olarak düzenlenen

ekonomik özgürlükler endeksi verileri üzerinden ekonomik özgürlük sıralamasına göre ülkeler listelenecektir. Sonrasında anlaşılabilirliği artırma adına ülkeler seçilecektir. Seçilmiş olan ülkelere dair ekonomik veriler Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletlerin verilerinden derlenerek kişi başına gelir, gelir dağılımına dair ölçütlerin yer aldığı tablo oluşturulacaktır.

Heritage Foundation tarafından yıllık olarak düzenlenen Ekonomik Özgürlükler Endeksi (Heritage.org);

- Hukukun Üstünlüğü (mülkiyet hakları, yolsuzluk özgürlüğü);
- Sınırlı devlet (mali özgürlük, hükümet harcamaları);
- Düzenleme verimliliği (iş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, parasal özgürlük) ve
- Serbest pazarlar (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük)ten oluşmaktadır.

Hukukun Üstünlüğü; Mülkiyet hakları ve yolsuzluk düzeyini ihtiva etmektedir. Endekste yer alan Mülkiyet Hakları derecesi, ülkedeki, özel mülkiyet hakkının korunmasına dair yasal düzenlemelerin yeterlilik düzeyini ifade etmektedir. Yolsuzluk düzeyi derecesi ise hukuki ve iktisadi işleyişteki sorunların bir göstergesi olarak değerlendirmeye dahil edilmektedir.

Sınırlı Devlet; Mali özgürlükler ve hükümet harcamaları başlıklarını içermektedir. Burada mali özgürlükler ile hükümetlerin uyguladıkları vergi politikaları ile iktisadi faaliyetleri etkileme düzeyi ele alınmaktadır. En yüksek puanı vergi politikası ile iktisadi faaliyetleri en az düzeyde etkileyen ülkeler almaktadır. Hükümet harcamaları alt başlığı ise, hükümetlerin yaptıkları harcamaları ele almaktadır. Eğer hükümetler çok harcama yaparlar ise bu durum vergi olarak topluma yansıtılmaktadır. Böylece devletin piyasaya negatif etkisi olmakta, mali özgürlük seviyesi düşmektedir.

Yasal Verimlilik; iş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ve parasal özgürlük olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. İş özgürlüğü, bireylerin devletin aşırı müdahalesi ve gereksiz düzenlemeleri olmaksızın kolay bir şekilde iş kurabilmelerini ifade etmektedir. Çalışma özgürlüğü, işçilerin diledikleri yerde, diledikleri koşullarda çalışabilmelerini, sözleşme yapabilmelerini ifade etmektedir. Parasal özgürlük ise devletten bağımsız bir şekilde para piyasası tarafından belirlenen istikrarlı bir para biriminin olmasını ifade etmektedir.

Serbest Pazarlar (piyasalar); ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlükten müteşekkildir. Ticaret özgürlüğü; dünyanın her yerinden mal ve hizmet akışına müsaade edilmesi, ekonomik aktörlerin özgür bir şekilde piyasada alıcı veya satıcı olarak yer alabilmelerini ifade etmektedir. Burada öne çıkan unsurlar, ticaretin gerçekleşmesini engelleyici mahiyette olan ihracat-ithalat vergileri, ticaret kotaları veya yasakları gibi kısıtlamalardır. Yatırım özgürlüğü; devletin şeffaflık ve eşitlik çerçevesinde tüm bireylere ücretsiz ve açık yatırım ortamı sağlamasını, herhangi bir nedenden dolayı herhangi bir kişi-grup ve benzeri yapıya teşvik benzeri bir yolla imtiyaz sağlamaması, eşit davranması durumunu ifade etmektedir. Finansal Özgürlük; erişilebilir ve iyi işleyen resmi ve özel finansal kurumların olmasını, bireylerin bu kurumlardan tasarruf, kredi ve yatırım hizmetlerini kolaylıkla alabilmelerini ifade etmektedir.

Bu kriterler doğrultusunda oluşturulan ekonomik özgürlükler endeksi seçilmiş ülkeler açısından aşağıdaki gibidir. Tablo aracılığıyla sosyalist iktisadi sisteme ve kapitalizme yakın olan ülkeler kolaylıkla ayrılmaktadır.

Tablo 9: Ekonomik Özgürlükler Endeksi – Seçilmiş Ülkeler

Ülke Adı	Dünya Sıralaması	Mülkiyet Hakları	Yolsuzluk Düzeyi	Mali Özg.	Hük. Harc	İş Özg.	Çalışma Özg.	Parasal Özg.	Ticaret Özg.	Yatırım Özg.	Finansal Özg.
Hong Kong	1	90,0	84,0	92,9	88,9	98,9	86,2	82,1	90,0	90,0	90,0
Singapur	2	90,0	92,0	91,1	91,3	97,1	91,4	82,0	90,0	75,0	80,0
Avustralya	3	90,0	88,0	66,4	62,8	95,5	83,5	83,8	86,2	80,0	90,0
Yeni Zelanda	4	95,0	95,0	71,5	33,2	99,9	89,5	83,3	86,8	80,0	80,0
İsviçre	5	90,0	88,0	68,1	63,8	75,8	87,9	86,2	90,0	80,0	80,0
Kanada	6	90,0	87,0	79,8	44,8	91,7	82,3	75,2	88,2	75,0	80,0
Amerika B. D.	10	85,0	71,0	69,3	47,8	90,5	95,5	75,0	86,4	70,0	70,0
İngiltere	14	90,0	78,0	57,0	27,7	94,1	71,6	72,4	86,8	90,0	80,0
Finlandiya	16	90,0	94,0	66,9	12,2	94,8	45,3	79,5	86,8	90,0	80,0
Hollanda	17	90,0	89,0	52,1	24,7	83,0	58,6	81,1	86,8	90,0	80,0
İsveç	18	90,0	93,0	39,6	21,0	93,2	53,6	82,1	86,8	90,0	80,0
Almanya	19	90,0	80,0	61,8	37,3	92,1	43,8	81,2	86,8	85,0	70,0
Japonya	24	80,0	80,0	69,2	45,0	81,3	80,3	90,6	81,8	60,0	50,0
Avusturya	25	90,0	78,0	51,1	23,5	73,6	80,4	79,3	86,8	85,0	70,0
Bir. Arap E.	28	55,0	68,0	99,9	85,1	74,0	77,6	83,9	82,6	35,0	50,0
Norveç	31	90,0	90,0	51,0	40,3	92,6	44,7	76,9	89,3	70,0	60,0
Güney Kore	34	70,0	54,0	73,0	72,8	93,6	48,7	77,9	72,6	70,0	70,0
İspanya	46	70,0	62,0	53,9	43,0	80,3	54,3	79,9	86,8	80,0	70,0
Meksika	50	50,0	30,0	81,1	79,4	81,4	59,7	77,7	80,6	70,0	60,0
İsrail	51	70,0	58,0	60,2	39,3	66,1	63,7	78,6	83,0	80,0	70,0
Polonya	57	60,0	55,0	76,0	43,0	64,0	62,9	77,7	86,8	65,0	70,0
Arnavutluk	58	30,0	31,0	92,6	75,1	81,0	49,0	78,4	79,8	65,0	70,0
Romanya	59	40,0	36,0	87,9	62,2	70,4	63,5	74,7	86,8	80,0	50,0
Fransa	62	80,0	70,0	53,0	5,6	84,0	50,5	81,1	81,8	65,0	70,0
Portekiz	67	70,0	61,0	61,6	28,3	82,8	31,0	79,4	86,8	70,0	60,0
Kazakistan	68	35,0	27,0	93,2	84,5	71,8	88,4	72,2	78,2	30,0	50,0
Türkiye	69	50,0	42,0	77,0	64,9	68,2	43,1	73,3	85,2	65,0	60,0
Suudi Arabistan	82	40,0	44,0	99,6	52,2	68,2	69,2	65,7	77,3	40,0	50,0
İtalya	83	50,0	39,0	55,5	25,3	76,9	52,0	80,2	86,8	80,0	60,0
Azerbaycan	88	25,0	24,0	85,5	67,8	69,2	79,4	73,5	77,2	55,0	40,0
Brezilya	100	50,0	38,0	70,3	54,8	53,0	57,2	74,4	69,7	50,0	60,0
Endonezya	108	30,0	30,0	83,4	89,2	50,2	50,8	75,5	75,0	35,0	50,0
Yunanistan	117	40,0	34,0	66,2	24,7	77,1	42,1	73,4	81,8	65,0	50,0
Hindistan	119	50,0	31,0	78,3	77,9	37,3	73,6	65,3	63,6	35,0	40,0
Pakistan	121	30,0	25,0	80,5	89,0	70,7	47,9	67,0	66,0	35,0	40,0
Mısır	125	35,0	29,0	85,6	69,4	63,3	43,3	58,4	73,8	50,0	40,0
Çin	136	20,0	36,0	70,2	83,3	48,0	62,6	71,6	72,0	25,0	30,0
Rusya	139	25,0	24,0	86,9	54,4	69,2	52,6	66,7	77,4	25,0	30,0
Etiyopya	146	30,0	27,0	74,2	89,6	52,4	46,9	64,7	64,0	25,0	20,0
Arjantin	160	15,0	30,0	64,3	52,1	60,1	47,4	60,4	67,6	40,0	30,0
Ukrayna	161	30,0	23,0	78,2	29,4	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0
İran	168	10,0	27,0	80,8	80,5	65,3	55,0	58,0	45,7	0,0	10,0
Venezuela	174	5,0	19,0	75,6	50,6	45,6	34,5	47,3	58,8	5,0	20,0
Zimbabve	175	10,0	22,0	71,8	66,4	33,4	21,9	0,0	50,4	0,0	10,0
Küba	176	10,0	42,0	62,7	0,0	10,0	20,0	67,4	62,7	0,0	10,0
Kuzey Kore	177	5,0	10,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Ekonomik Özgürlükler Endeksi verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır. 2013 www.heritage.org

Heritage Vakfı tarafından oluşturulan bu tablo vasıtasıyla ülkeler ekonomik özgürlükler kıstasları çerçevesinde sıralanmıştır. Tabloya göre en liberal-kapitalist ülke Hong Kong'dur. Sonrasında Singapur ve Avustralya gelmektedir.

Dünya siyasetinde ve iktisadi atmosferinde belirleyici olan ABD onuncu sırada, kapitalizmin ortaya çıktığı ülke olan İngiltere on dördüncü, Avrupa Birliği'nin lokomotifini olan Almanya'nın da on dokuzuncu, kapitalizmin Asya'daki ayağı olan Japonya'nın yirmi dördüncü ve en müreffeh ülkelerden biri olan Norveç'in ise otuz birinci sırada olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin Kazakistan'dan sonra gelerek 69. sırada yer aldığı tabloda gelişmekte olan ülkelere olan Brezilya'nın 100., Meksika'nın 50., Endonezya'nın da 108. sırada olduğu görülmektedir.

Sosyalist sistemin bir zamanlar uygulandığı veya halen izlerinin görüldüğü ülkeler olan Rusya'nın 139., Çin'in 136., Etiyopya'nın 146., Ukrayna'nın 161. Venezuela'nın 174. ve Küba ile Kuzey Kore'nin sırasıyla 176 ve 177. sıraları aldıkları görülmektedir.

Tablo üzerinden ülkelere var olan ekonomik yapıların hangi sistemin daha çok etkisinde olduğu kolaylıkla görülmektedir. Önceki sayfalarda belirtildiği üzere, kapitalizm ve sosyalizm arasında en belirgin fark mülkiyet yapısı ve karar alma mekanizmasıdır. Tablo incelendiğinde ekonomik özgürlükler bakımından üstte yer alan ülkelere özel mülkiyete dair puanlamanın seksen ve üstü olduğu, bu durumun tam tersi şekilde sosyalist ülkelere mülkiyet puanlamasının yirmiden düşük olduğu görülmektedir. Karar alma mekanizması bakımından da parasal özgürlük, çalışma

özgürlüğü, iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü verileri sistemlerin ayrışmasını göstermektedir.

Hangi ülkelerin hangi sistemi daha çok benimsediğini tablo vasıtasıyla tespit ettikten sonra şimdi bu ülkelerdeki gelir bölüşümü verilerine bakmak gerekmektedir. Çalışmanın konusu kapsamında sistemlerden hangisinin kaynakların dağılımı sorununa veya diğer bir ifade ile bölüşüm sorununa daha iyi reçete sunduğu bu şekilde ortaya çıkmış olacaktır.

İlkin seçilmiş ülkelerin temel ekonomik göstergeleri ele alınır ise tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: Seçilmiş Ülkelere dair ekonomik veriler

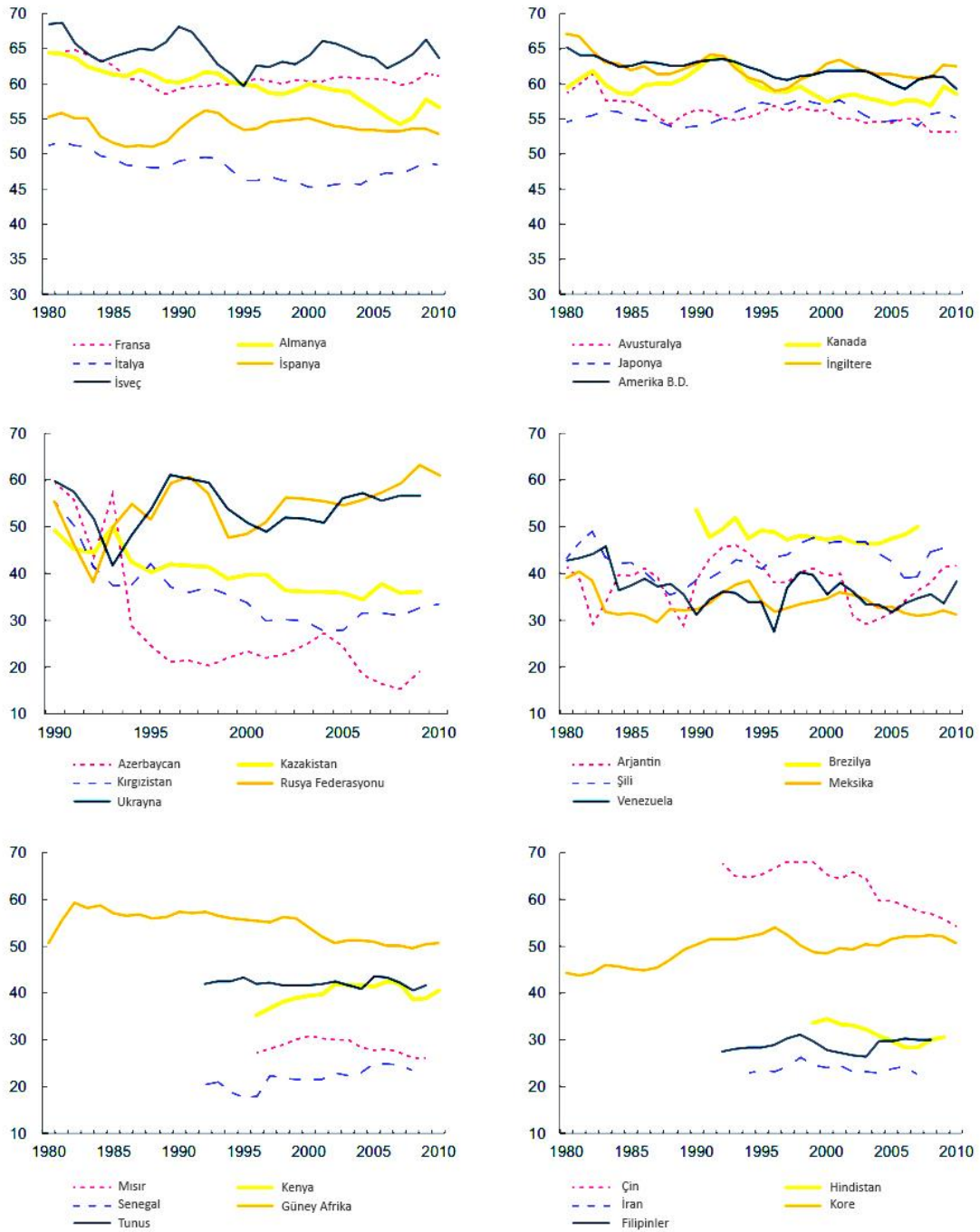
Ülke	GSYİH, USD (Milyar)	KBGSYİH (USD)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Nüfus (Milyon)
Hong Kong SAR	263,0	36667,1	4,1	3,3	7,2
Singapur	276,5	51161,6	4,6	2,0	5,4
İsviçre	632,4	79033,0	-0,7	2,9	8,0
Amerika Birleşik D.	15684,8	49922,1	2,1	8,1	314,2
Büyük Britanya	2440,5	38588,8	2,8	8,0	63,2
Finlandiya	250,1	46098,3	3,2	7,7	5,4
Almanya	3400,6	41512,7	2,1	5,5	81,9
Fransa	2608,7	41140,7	2,0	10,2	63,4
Türkiye	794,5	10609,2	8,9	9,2	74,9
Brezilya	2396,0	12078,8	5,4	5,5	198,4
Arjantin	475,0	11576,2	10,0	7,2	41,0
Çin	8227,0	6075,9	2,7	4,1	1354,0
Hindistan	1824,8	1491,9	9,3		1223,2
Rusya	2022,0	14246,8	5,1	6,0	141,9
Ukrayna	176,2	3877,3	0,6	8,0	45,5
Venezüella	382,4	12956,1	21,1	7,8	29,5

Kaynak: WEO, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu IMF, 2012 verilerinden düzenlenmiştir.

Seçilmiş ülkelerin fonksiyonel gelir dağılımı açısından gelişimi

(Ülkelerin kıyaslanmasının kolayca görülebilmesi için fonksiyonel gelir dağılımı karşılaştırmaları ücret ve diğer gelirler arasında yapılmaktadır.)

Şekil 7: Ücret Oranı (Fonksiyonel Gelir Dağılımı – Ücret/Diğer Gelirler)

Kaynak: BM Ticaret ve Kalkınma Raporu, 2012: 53

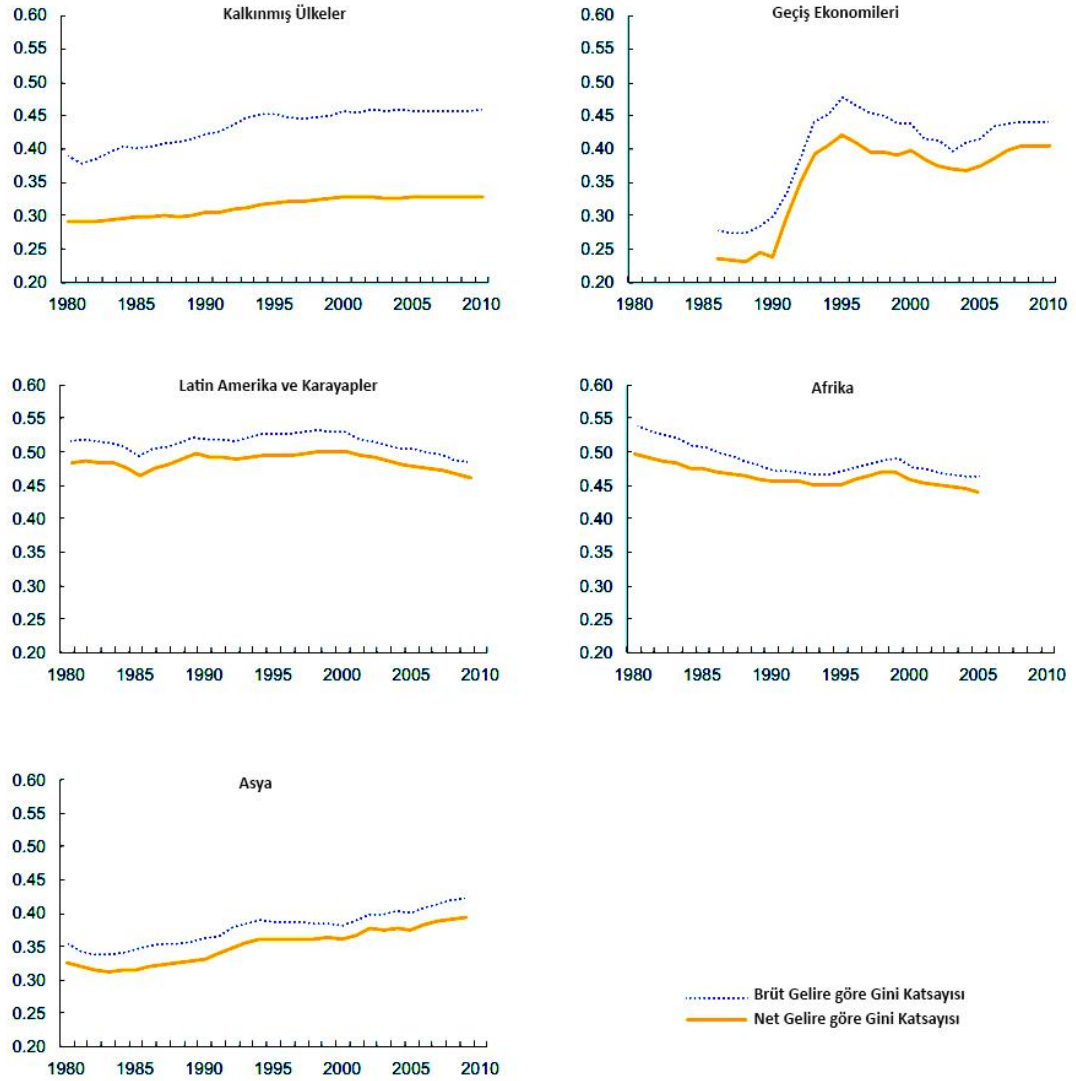
Grafikler incelendiğinde sosyalist ülkelerde ücretin diğer gelirlere nazaran konumunun kapitalist ülkelere nazaran daha düşük olduğu görülmektedir. Hâlbuki sosyalist rejimler tek üretken faktör olarak emeği kabul etmektedir. Ortada yer alan grafikler incelendiğinde Ukrayna ve Rusya dışındaki ülkelerde ücretin payının düşük olduğu, Rusya ve Ukrayna'nın ise son on yılda artma eğiliminde olduğu söylenebilir. En alt sağdaki grafikte ise Çin'deki değişim göze çarpılmaktadır. Son on yılda büyük atılım gösteren Çin'de ücretlerin diğer gelirlere oranının düşme eğiliminde olması sosyalizmden sapmaların sonucunu göstermektedir.

Kapitalist ülkelerde ise en üstteki grafiklerde görüldüğü gibi ücretlerin diğer gelirlere göre durumu yüzde 50 ile 70 arasında değişmekte, en düşük oranın İtalya'da olduğu görülmektedir. Kapitalist ülkelerde ücretlerin diğer gelirlere oranı sosyalizme yakın ülkelere göre daha yüksekte seyrettiği görülmektedir.

En alttaki grafiklerde ise İran ve Senegal'deki durum şaşırtıcı boyuttadır. Bu ülkelerde ücret gelirinin diğer gelirlere oranının yüzde 20 dolaylarında olduğu görülmektedir.

Fonksiyonel gelirin ülkeler bakımından dağılımından sonra gelişmişlik bakımından ülke gruplarının Gini katsayısı verilerine bakmak gerekmektedir. Böylece gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir dağılımı kolaylıkla anlaşılabilir olacaktır. Gelişmiş ülkelerin genellikle kapitalist ülkeler olduğu göz önünde bulundurulur ise Gini katsayısının diğer bir ifade ile gelir dağılımının gelişme ile birlikte nasıl seyir izlediği görülmüş olacaktır.

Şekil 8: Seçilmiş Bölgelerde Brüt ve Net Gelir Açısından Gini Katsayısının Gelişimi (Nüfus ağırlıklı ortalama esas alınmıştır.)

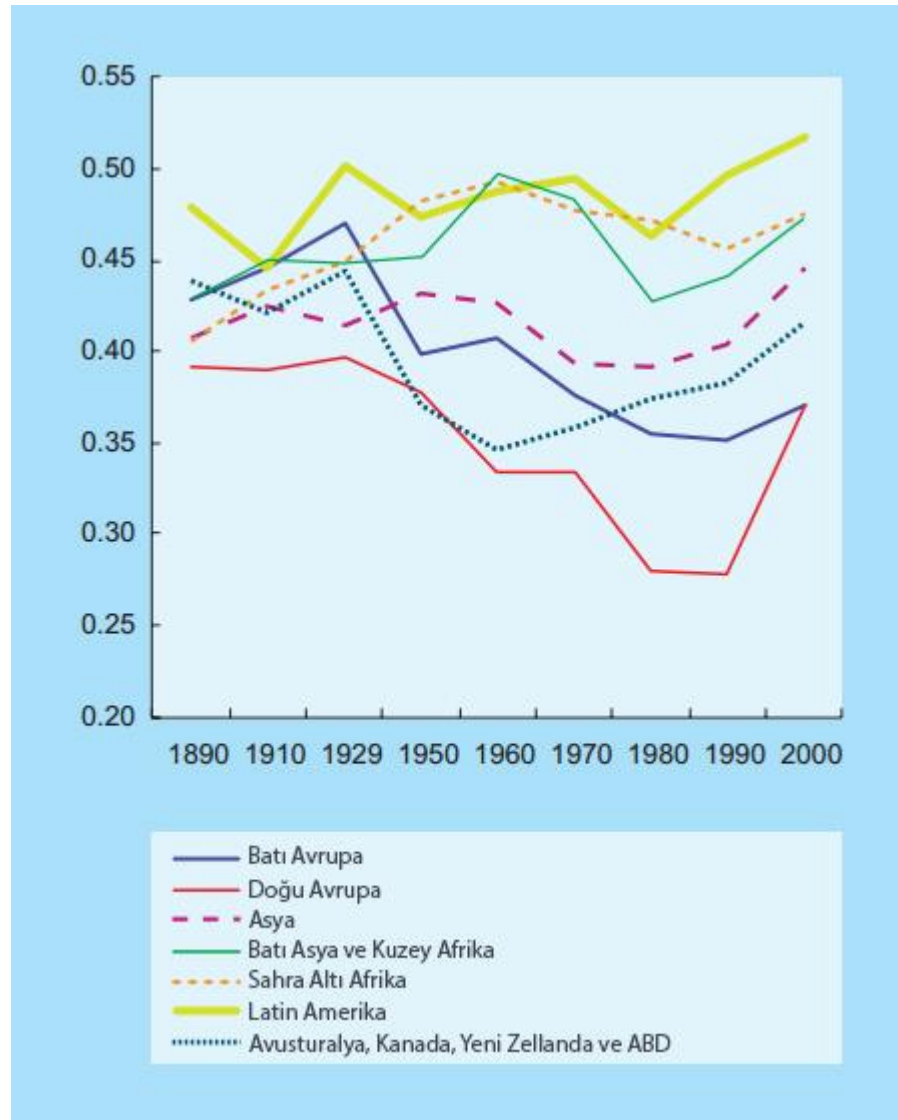
Kaynak: BM. Ticaret ve Kalkınma Raporu, 2012: 56

Kalkınmış ülkelerde Gini katsayısının son on yıldır hemen hemen durağan olduğu görülmektedir. Geçiş ekonomilerinde 1985-1995 yılları arasında gini katsayısının olağan üstü biçimde arttığı, sonrasında 1995-2005 arasında azalma eğilime girdiği sonrasında biraz daha artış göstererek durağanlaştığı görülmektedir. Latin Amerika ve Afrika'da ise Gini katsayısının azalan bir yapıda olduğu görülmektedir. Asya'da ise otuz yıldır artışın devam ettiği görülmektedir. Bu grafikler bizlere eğilim olarak bakıldığında son otuz

yıldır iktisadi anlamda gerçekleştirilen yeniliklerin gelir dağılımındaki sorunu çözmek bir tarafa daha da bozduğunu göstermektedir.

Bölgelerdeki Gini katsayısının gelişimini biraz daha detaylı irdeleyen aşağıdaki tabloya bakıldığında ise 1890'dan bu güne izlenen seyir gösterilmektedir.

Şekil 9: Bölgelere göre Gini Katsayısının gelişimi, 1890-2000

Kaynak: BM. Ticaret ve Kalkınma Raporu, 2012: 51

Şekil 9 incelendiğinde özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Gini katsayılarının 1960lardan 1990lara kadar (Sosyalist rejimler döneminde) düşme eğilimi gösterdiği sonrasında ise kapitalizme geçiş çalışmaları ile 1990lardan bu güne ciddi bir artış gösterdiği açıkça görülmektedir. Diğer bölgelerde de Gini katsayısının 1980lerden itibaren artmakta olduğu dikkat çekmektedir. 1980lerden bu güne gelişen teknoloji ve küreselleşme eğilimlerinin bu artışa ne ölçüde etkili olduğu bugün çok farklı alanlarda (yaratıcı yıkım, küreselleşme, neo-merkantalizm vb.) tartışılmaktadır.

Bir diğer tabloda ise Gini katsayısının 1820'lerden bugüne sergilediği küresel eğilim gösterilmektedir.

Tablo 11: Tahmini Küresel Gini Katsayısı	
Yıl	Gini Katsayısı
1820	43.0
1850	53.2
1870	56.0
1913	61.0
1929	61.6
1950	64.0
1960	63.5
1980	65.7
2002	70.7
Kaynak: UNICEF, Ortiz, Cummins, 2011: 20	

Gini katsayısının eldeki veriler doğrultusunda nasıl bir seyir izlediği birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Görüldüğü üzere 1820'lerde 43,0 olan küresel tahmini Gini katsayısı gittikçe artan bir şekilde 2002 yılında 70,7 olmuştur. 1820'lerden bugüne başta teknoloji olmak üzere büyük değişme ve gelişme gösteren dünyada gelir dağılımının kötüye gitmiş olduğu görülmektedir.

Gini katsayısının yanı sıra gelir dağılımında sıkça başvurulan diğer bir ölçütte s80/s20 oranıdır. En yüksek gelire sahip olan yüzde yirmilik grubun ortalama geliri ile en düşük gelire sahip olan yüzde yirminin kıyaslanması anlamına gelen bu ölçüt gelir uçurumunun en kolay göstergelerinden biridir.

UNCTAD'ın 1998 yılında yayınladığı Ticaret ve Kalkınma raporunda da fert başına ulusal gelir farklılıklarına bakıldığında zengin ile yoksul arasındaki kutuplaşmanın giderek arttığı görülmektedir. Rapora göre; dünyanın 1965 yılında en fakir %20'lik nüfusun fert başına yıllık ortalama geliri 74USD; en zengin %20'nin ise 2281USD olarak hesaplanmakta, buda 1/31'lik bir oran vermektedir. 1990'a gelindiğinde ise aynı rakamlar %20lik en fakir grup için 283USD, en zengin %20 için ise ortalama 17056USD vermektedir. Dolayısıyla 1990'da en fakir ve en zengin %20'lik gelir grubunun ortalama gelir farkı 1/60'a çıkmış durumdadır (Yeldan, 2011: 17-18).

İçinde bulunduğumuz günlerde bu oranın ne olduğuna dair somut bir çalışma olmamakla birlikte, gelir dağılımı merkezinde yapılan eylemler (ör. Wallstreet'i işgal et eylemleri – Bir %99'uz. Eylemleri) durumun gittikçe kötüye gittiğini göstermektedir.

İktisadi sistemlerin doktrinel yapılarını ve işleyişlerini teorik ve veriler doğrultusunda incelediğimiz bu bölümde sonuç olarak sistemlerin ayrışma noktasının iktisadi faaliyetlerin karar alıcılarının kim oldukları ve hâsılanın nasıl paylaşılacağı sorularının olduğu görülmektedir. Bu gün hemen hemen her on yılda bir ciddi krizler yaşayan kapitalizm ve uygulama alanında başarısı ispatlanamamış olan sosyalizmin insan ihtiyaçlarını yeterince gideremediğine dair bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaat çerçevesinde yeni arayışlar, yeni sistem önerileri ortaya konulmakta, araştırmalar yapılmaktadır.

Unutmamak gerekir ki, iktisadi faaliyetler insanlar için insanlar tarafından icra edilmektedir. Dayanışma ve yarışma ile ortak sorunlarına ortak çözümler üretme kapasitesine sahip olan insanlar sağlam bir ortaklık yapısını oluşturdukları takdirde gerek karar almada, gerek uygulamada gerekse de paylaşımda herhangi bir sorun yaşamayacakları düşünülmektedir. Bu durum ise mevcut iktisadi sistemlerin bütünüyle ele alamadığı bir yaklaşımdır. İlerleyen bölümde ele alınacak olan 'Ortaklık Ekonomisi' temelindeki bu anlayış üzerinden iktisadi sorunlara cevap aramaktadır.

7. Ortaklık Ekonomisi (The Share Economy)

7.1. Ortaklık Ekonomisinin Kavramsal Tanımı

Ortaklık ekonomisi: ⁶ toplulukları oluşturan bireyler ve sosyal grupların ihtiyaçlarını karşılamak için kendi istekleriyle işbirliği yapmalarını ve aralarındaki dayanışmayı, ortak iradelerinin ürünü olan serbest anlaşmalarla düzenlemelerini içeren bir ekonomik sistemdir (Ersoy, 1986: 129). Sistem, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan kârın üretime katılan faktör sahipleri arasında, serbest sözleşmeye dayalı bir şekilde paylaşılmasını temel almaktadır.

Bu sistemde; sistemin kendine özgü tanımları ile çerçevesi belirlenen üretim faktörleri, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan hâsıladan paylarını sözleşmeleri nispetinde almaktadırlar. Zarar söz konusu olması durumunda faktör sahiplerinin gelirleri yine sözleşme üzerinden belirlendiği şekilde düşmektedir. Böylece üretime başlanmadan kar ve zarar paylaşımı sözleşme ile tayin edilir. Bu durumda faktör sahiplerinin üretim sürecinde kar ve zarar paylaşımı söz konusu olduğu için, sorumluluk üstlendiği ve aktif katılım göstermek durumunda oldukları belirtilir. Çünkü belirtildiği üzere bu sistemde faktör sahiplerinin getirisi kar durumunda artarken zarar durumunda düşme göstermektedir.

---

⁶ Belirtmekte fayda vardır ki bu bölümde Ortaklık Ekonomisi üzerine Türkiye’de ilk çalışmaları yapan Prof. Dr. Arif ERSOY’un 1986 yılında yazmış olduğu İktisadi Müesseseseleşme Tarihi isimli kitabından oldukça istifade edilmiş, kitap çerçeve ve muhteva açısından temel alınmıştır. Bu kitabın yanı sıra “The Share Economy – Ortaklık Ekonomisi” isimli kitabı ile Harvard Üniversitesinden Profesör Martin L. Weitzman’ın kitap ve makalelerinden ve konu hakkında Yale Üniversitesinde düzenlenmiş olan ‘The Share Economy: A Symposium – Ortaklık Ekonomisi Sempozyumu’ başlıklı sempozyumda sunum yapan değerli bilim adamlarının gözlemlerinden istifade edildiğini belirtmek gerekmektedir.

Sosyalist iktisadi sistemde, üretimin sorumlusu ve planlayıcısı devlet-kumanda heyeti- planlama heyetidir. Emek sahipleri üretimin riskini bütünüyle bu üst yapıya yani siyasi tekele devretmiş durumdadır. Bu yapı gereği emek sahipleri sadece üzerlerine düşen ödevleri-görevleri yerine getirmekte, yenilikler ve üstün performans gösterme çabası içine girmemektedir. Bu şekilde sosyalist sistem üretkenliği sağlayamama sorunu ile karşılaşmaktadır.

Kapitalist ekonomide ise üretim sürecini yöneten ve getiri ve zararları üstlenen kapitalist-girişimcidir. Faktör sahipleri, üretime yönelik olarak kapitalistin kullanımına sundukları faktörler karşılığında ücret, faiz ve rant elde ederlerken, kapitalistin zarar etmesi durumunda tüm faktör sahipleri getirileri riske girdiği için zarar görmektedir.

Ortaklık ekonomisinde ise üretim sürecinin sahibi ve yöneticisi ne tek başına siyasi tekel (sosyalist planlama heyeti) ne de kapitalist tekeldir. Üretim süreci bir bütün halinde üretime katkıda bulunan faktör sahiplerinin üstleneceği ve sonuçlarına katlanacağı bir süreçtir. Bu şekilde ortaklık ekonomisinde üretim çok boyutlu katılım ile gerçekleşmekte ve hâsıla üretime katılanlar arasında katılım sözleşmelerinin yapısına göre paylaşılmaktadır. Bu durumda üretim kararları sadece bir merkezin kararlarından sıyrılarak üretime katılan bütün katmanların desteği ile alınmaktadır.

Bu çerçevede ortaklık ekonomisi: Üretim sürecinin başlangıcında, üretime yönelik kararların faktör sahipleri tarafından bir anlaşma zemininde alındığı, üretim süreci sonucunda da hâsılanın veya zararın üretime katılan faktörler arasında bu sözleşmeye binaen paylaşıldığı bir ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır.

Martin L. Weitzman, 1984 yılında yayınlamış olduğu “The Share Economy – Conquering Stagflation (Ortaklık Ekonomisi – Stagflasyonun Fethi)” isimli kitabına ‘daha iyi bir yol var’ başlığı ile başlamış, ortaklık ekonomisi modeline dair temelleri ortaya atmıştır. Weitzman, ikinci dünya savaşı sonrasında kendisini hissettiren stagflasyona karşı ortaya attığı önerisinde sadece ücretleri ele almış, stagflasyondan çıkışın işgücü ücretlendirme şeklinde değişiklik yapılması ile mümkün olacağını, stagflasyonla mücadelede makro önlemler yerine mikro açılımlar gerektiğini ifade etmiştir. Weitzman, işçilere sadece ücret ödemenin yerine gelirden ortaklık verilmesi durumunda bu durumun işsizlik oranını azaltacağını ve üretimi arttıracığını, yani bu durumdan hem firmaların hem de toplumun kârlı çıkacağını General Motors firması örneği üzerinden anlatmıştır (Weitzman, 1984: 1-5).

Weitzman ortaklık ekonomisi önerisinin mikroekonomi açısından yapacağı katkının yanında makroekonomik açıdan da faydalı olacağını belirtmiştir. Weitzman; “ekonomideki işsizlik ve enflasyon gibi sorunları gidermek için yapılan müdahalelerin dengesizliği körüklediğini, piyasa benzeri bir yapı ile daha yumuşak müdahaleler ile bu sorunların giderilebileceğini, getiri paylaşımı – ortaklık – yapısının yaygınlaşması ile bu müdahalelerin aşağı yukarı otomatikleşmiş bir şekilde zarar vermeden gerçekleşeceğini, böylece şokların atlatılabileceğini” (Weitzman, 1985: 41-42) belirtmiştir.

Weitzman’ın düşünceleri üzerine Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu adına analiz yapan Prof. Russell Cooper, “ortaklık ekonomisinin eksik noktalarının varlığıyla birlikte tutarlılığının olduğunu, diğer sektörlere pozitif dışsallık sağlayacağını” (Cooper, 1985: 30) matematiksel izahlar doğrultusunda belirtmiştir. Bir diğer matematiksel analiz ise Stirling Üniversitesi’nden R.A. Hart tarafından yapılmış ve sonuç olarak “ücretlerde

kâr paylaşımının işgücünün sabit maliyetinin ayrıca dikkate alınması koşulu ile ölçek etkisinin ikame etkisini domine edeceğini ve istihdamda net artışın gözlemlenebileceğini” (Hart, 1990: 13-14) ifade etmiştir. ‘Ortaklık Ekonomisi Stagfasyonu Yenebilir mi?’ diye soran William Nordhaus ise yine yapmış olduğu detaylı matematiksel izahta “sabit ücret uygulamasından ortaklık yapısına geçişin kapitalist ekonomide büyük bir dönüşüm meydana getirmesinin pek olası olmadığını” (Nordhaus, 1988: 216) ifade etmiştir.

Profesör Arif Ersoy ise Weitzman’dan bağımsız şekilde ortaklık yapısını tarihsel gelişiminden itibaren ele almış ve üretim faktörlerini yeniden tanımlayarak ortaklık mekanizmasını bütün faktörlere uygulamış, mevcut sistemlerden ortaklık ekonomisine geçişin nasıl sağlanacağına dair koşulları belirtmiştir. Böylece A. Ersoy’un, çok daha kapsamlı ve etken bir model oluşturduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

7.2. Ortaklık Ekonomisi Yaklaşımıyla İktisadi Gelişme Seyri

Bugün içinde bulunduğumuz sorunları anlamak ve idrak edebilmek için ilk günden bugüne nasıl gelindiğini derinlemesine incelemek gerektiği iktisat tarihi alanının oluşmasını sağlamıştır. Bugünü anlamak için düne bakmak, yarını tahmin edebilmek içinde bugünün farkında olmak gerektiği su götürmez bir gerçekliktir. Tarih biliminin önemi bu bakımdan oldukça fazladır. Bugün içinde bulunduğumuz iktisadi sorunların tahlili içinde tarihe bakılmasında fayda vardır. İktisat tarihi alanında öne çıkan bilim insanları iktisadi müesseselerin gelişimini birçok farklı şekilde ele almıştır.

İktisatçılar ve tarihçiler çeşitli açılardan ele aldıkları toplulukların tarihlerini derinlemesine tahlil ederek bazı sınıflandırmalar yapmışlardır. Bu

sınıflandırmalardan öne çıkanlar başlıklar halinde aşağıdaki gibidir (Ersoy, 1986: 27):

- Toplayıcılık – Avcılık – Çobanlık – Tarım – Tarım ve Sanayi – Tarım, Sanayi ve Ticaret (F. List)
- Ev Ekonomisi – Şehir Ekonomisi – Milli Ekonomi – Uluslararası Ekonomi (K. Bücher)
- Tabii Ekonomi – Para Ekonomisi – Kredi Ekonomisi (B. Hildebrand)
- İkel Komün – Kölelik Feodalizm – Kapitalizm – Sosyalizm (Sosyalist Düşünürler)
- Geleneksel Toplum – Harekete Geçme Hazırlıkları – Harekete Geçme Aşaması (Take Off) – Olgunluk – Kitle Tüketim Aşaması (Rostow)

İktisadi gelişme sürecinde evreleri belirleyen nüfus, ihtiyaçlar, güvenlik, sağlık, mülkiyet, tüketim vb. birçok etken vardır. Bu sebeple iktisat düşünürlerinin, iktisadın multidisipliner bir bilim olduğu konusunda hem fikir oldukları gözlemlenmektedir. Multidisipliner yapı doğrultusunda iktisadi gelişmenin evreleri çeşitli şekillerde ele alınmış bir kısmı ana hatları ile yukarıda belirtilmiştir. Her düşünür bir takım ölçütler doğrultusunda iktisadi gelişmeyi analiz etmiştir. Ortaklık Ekonomisi yaklaşımında da tarihsel gelişim; mülkiyet, üretim ve paylaşım merkezinde ortaklık yapısı bakımından ele alınarak şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda Ortaklık ekonomisi bakışıyla tarihsel gelişim şöyledir:

- Tam Ortaklık Dönemi,
- Kısmi Ortaklık Dönemi (Baskın ve Zayıf Ortaklık Dönemleri)
- Sıfır Ortaklık Dönemi

Bu tasnifin dönemler ve evreler itibariyle ele alındığında daha detaylı olarak ortaya çıkan tasnif ise şu şekildedir:

- **TAM ORTAKLIK DÖNEMİ – Tüketim Mallarında Mülkiyet Devri**
  - Toplayıcılık Evresi
  - Avcılık Evresi
- **KISMİ ORTAKLIK DÖNEMİ**
  - **BASKIN ORTAKLIK DÖNEMİ – Üretim Araçlarında Mülkiyet Devri**
    - Çobanlık Evresi
    - Çiftçilik Evresi
  - **ZAYIF ORTAKLIK DÖNEMİ – Mal Mübadelesi Devri**
    - Ayni Mübadele Evresi
    - Nakdi Mübadele Evresi
- **SIFIR ORTAKLIK DÖNEMİ – Emek Mübadelesi Dönemi**
  - İşçilik Evresi
- **UYUMLU ORTAKLIK DÖNEMİ - ORTAKLIK EKONOMİSİ**

Bu sınıflandırmada görüldüğü üzere ‘ortaklık ekonomisi’ sistematikleştirilen bu yapı içerisinde gelinecek son dönem olarak ifade edilmektedir. Ortaklık dönemi öncesinde içinde bulunulan işçilik merhalesindeki iktisadi kurumlarının, toplulukların ihtiyaçlarını karşılayamadığı (özellikle birinci bölümde ele alınmış olan veriler dikkate alındığında) açıkça görülmektedir. Bu nedenle, ortaklık ekonomisi düşünürleri tarafından toplumların sürekli artan ve değişen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda daha müreffeh bir dünya için ‘ortaklık ekonomisine’ geçileceği iddia edilmektedir.

Ortaklık ekonomisinin anlaşılabilmesi için bu sınıflandırmanın derinlemesine ele alınmasında fayda olduğu düşünülmektedir. Ancak konunun bütünlüğünün korunması açısından burada sadece yukarıda belirtilen sınıflandırmanın alt başlıklarına kısaca değinilerek, bu dönemlerdeki sosyoekonomik yapı mülkiyet, üretim, katılım ve paylaşım merkezinde ortaklık çerçevesinde incelenecek böylece Ortaklık Ekonomisinin ortaya çıkış seyri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

7.2.1. Tam Ortaklık Dönemi – Tüketim Mallarında Mülkiyet Devri

Tam Ortaklık dönemi en ilkel şart ve toplumlarda gözlemlenen ortaklık dönemidir. F. List'in 'toplayıcılık ve avcılık dönemleri', K. Bücher'in 'ev ekonomisi dönemi', B. Hildebrand'ın 'tabii ekonomi', Rostow'un 'geleneksel toplum dönemi' ve sosyalist düşünürlerinde 'ilkel komün' diye isimlendirdiği bu dönem ortaklık ekonomisi yaklaşımında 'Tam Ortaklık' dönemi olarak ifade edilmektedir.

Nüfusun oldukça az olduğu ve insanların aile veya kabileleri ile bir arada yaşadıkları bu dönemde en ilkel sosyoekonomik yapıya tanık olunmaktadır. Bu ilkel yapıda yönetimi sağlayan meşru otorite kabilenin şefi (kabilenin kimi zaman en yaşlısı kimi zamanda en güçlüsü) tarafından sağlanmaktadır. Üretim ise kabile fertlerinin gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapılmaktadır. Mülkiyet kurumunun en temel hali olarak sadece tüketim malları üzerinde mülkiyet söz konusudur. Bu dönemde paylaşım elde edilen hâsılanın kabilenin şefi gözetiminde herkesin ihtiyacına göre toplam hâsıladan pay alması şeklinde gerçekleştiği düşünülmektedir.

Tam Ortaklık Dönemi, "Toplayıcılık" ve "Avcılık" evreleri olarak iki aşamadan oluşmaktadır.

7.2.1.1. Toplayıcılık Evresi

İlk insanlar çevrelerinde bulunan meyve ve otlardan elde edilen yiyecekleri toplamak suretiyle yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bu merhalede temel ihtiyaçlar; gıda temini ve muhafazası ile yırtıcı hayvanlar karşısında güvenlik şeklinde olmuştur. Üretimde aile fertlerinin hepsinin yer aldığı gözlemlenmiş işbölümü ve uzmanlaşmanın yok denecek kadar az olduğu kabul edilmiştir. Ancak yine de savunma araçları yapımında ve örneğin ağaç

işlemede mahir olanların ihtiyaçlarının diğerleri tarafından karşılandığı ve bu şekilde basitte olsa bir iş bölüşümünün olduğu kabul edilmektedir (Ersoy, 1986: 30).

İktisadi müesseseseleşmenin belirleyicilerinden olan üretim tekniği; bu merhalede oldukça basittir. Daha kolay meyve ve ot-ağaç kökü toplama üzere kullanılan sopalar, yüksekteki meyvelere ulaşmak için kullanılacak basit merdivenler, bitki köklerini çıkarmak için kullanılan sivri değnek ve taştan yapılmış kesici baltalar Toplayıcılık merhalesinin üretim tekniği olarak sayılabilmektedir (Ersoy, 1986: 33).

İhtiyaçların oldukça sınırlı, iş bölüşümünün hemen hemen olmadığı ve üretim tekniğinin basit olduğu bu dönemde herhangi bir iktisadi müesseseseleşmenin olmadığı görüşü ağır basmaktadır. Ancak yine de bir arada yaşamının gerektirdiği düzen ve bu düzenin yönetimi için öne çıkan kişilerin (aile-aşiret-kabile reisi, başkan, baba vb.) varlığı kabul edilmektedir. Özellikle düzenin korunması ve güvenliğin sağlanması gibi gerekçelerle topluluğun düzeni sağlayanlara topladıkları meyve ve benzeri şeylerden pay verdikleri yani vergi benzeri bir uygulama ile idarenin geçiminin sağlandığı görülmektedir. Bu evrede yönetimin kişi merkezinde, otoriter bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Toplayıcılık merhalesindeki hukuki normlar henüz olgunlaşmamış olmakla birlikte adet ve gelenekler doğrultusunda toplum olmanın şartı olan kurallar bütününe kısmen de olsa varlığından bahsedilmektedir (Ersoy, 1986: 36).

Toplayıcılık evresinde ailenin bütün fertlerinin günün belirli saatlerinde çevreye çıkıp, meyve ve yenilebilir otları toplayarak üretime katıldıkları düşünülmektedir. Civardan toplanan bu yiyecekler bir merkezde bir araya getirilmişlerdir. Bu merkezde bir araya getirilen tüketim malları kabilenin

bütün fertleri arasında yönetimin gözetiminde paylaştırılmış, herkesin ihtiyacı doğrultusunda ürün alması sağlanmıştır. Görüleceği üzere bu evrede mülkiyet kurumu yalnızca tüketim malları üzerinde toplumsal mülkiyet şeklinde kendisini göstermiştir. Herkesin üretime kabiliyeti nispetinde katıldığı ve üretimden ihtiyacı kadarını aldığı bu işleyiş doğrultusunda toplayıcılık evresinde gerek üretim gerekse de paylaşımında Tam Ortaklık olduğu gözlemlenmektedir.

7.2.1.2. Avcılık Evresi

Toplayıcılık merhalesinden sonra artan nüfus doğrultusunda genişleyen topluluklar ihtiyaçlarını giderebilmek için daha geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Artan nüfus başta gıda talebi olmak üzere temel ihtiyaçları arttırmış ve insanlar bu ihtiyaçlarını gidermek için mevcut meyve ve bitkilerden ziyade farklı arayışlar içine girmişlerdir. Toplayıcılık merhalesindeki küçük toplulukların yerini avcılık döneminde görece daha büyük topluluklar almıştır (Ersoy, 1986: 37).

Artan nüfus ve beraberinde getirdiği rekabet, sıcak bölgelerden daha soğuk bölgelere doğru akınları getirmiştir. Soğuk bölgelerde ise günlük gıda talebi yerine kışa hazırlık şeklinde gıda stoklamada başlamıştır. Değişen ve artan ihtiyaçlar toplayıcılık merhalesinde de bilinen avcılığın yayılmasını ve artmasını sağlamıştır. Bu merhalede toplayıcılık merhalesine nazaran bazı yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlara örnek olarak soğuk bölgelerde yaşamanın başlaması ile barınma ve giyinme, artan nüfus ile savunma ve av araçları (kemik ve kemikten yapılmış araçlar) verilebilir (Ersoy, 1986: 38).

Avcılık merhalesi toplayıcılık merhalesine nazaran daha çok iş bölüşümü gerektirmiştir. Avı avlama esnasında gereken iş bölüşümünün yanı sıra avın etinin işlenmesi ve stoklanması, derisinin giyime hazır hale getirilmesi gibi birtakım ilave uzmanlıkların ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Avcılık merhalesinde daha geniş bir coğrafyaya yayılan topluluklar savunma ihtiyaçlarını gidermek için yeni araçlar edinmeye ve bazı hayvanları (ör. köpek, at) evcilleştirmeye başlamışlardır. Aynı dönemde soğuğa karşı barınakların yapıldığı ve mağaraların daha etkin kullanılması söz konusudur.

Bu merhalede üretim tekniği; coğrafi şartlara, av hayvanlarının çeşitliliğine ve toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermiştir. Kemiklerin işlenmesi hem av için hem de av hayvanının etinin işlenmesi için kullanılmaya başlamıştır. Sonrasında metal çağının başlaması kemik kullanımının durmasına sebep olmuştur (Ersoy, 1986: 41).

Avcılık merhalesinde nüfusun ve iş bölüşümünün artması iktisadi müesseseleşme sürecini arttırmıştır. Toplayıcılık merhalesinde gayet kolay olan üretim ve bölüşümün avcılık merhalesinde daha çetrefilli bir hal aldığı görülmektedir. Çünkü toplulukta herkes avlanamamakta, kimi eve eli boş dönerken kimi ihtiyacından fazla hayvan avlamış olabilmektedir. Bu durumda bölüşüm ise toplayıcılık dönemine göre daha etkin-baskın olan aynı zamanda da yaptırım gücüne sahip bir yönetici-yönetim gerektiriyordu. Böylece sınıflar oluşmaya başlamış, yönetim ve hakem vasıfları ile kimin hangi bölgede avlanacağını avın ne kadarını vergi benzeri şekilde yönetime vereceğini vb. konuları idare ediyordu. Avcılık merhalesinde hukuki normların ise toplayıcılık evresine göre daha olgunlaştığı görülmektedir. Artan nüfus bir arada yaşamayı kolaylaştırdığı ölçüde zorlaştırmış bu da bir idare yapısının oluşmasına ve yaptırımların oturmasına sebep olmuştur. Adet ve geleneklerin oturduğu bu evrede yönetim sınıfı çerçevesi oluşmuş, toplumun sevk ve idaresi kişilerden temel düzeyde de olsa kurumlara geçmeye

başlamış, yani yönetim sınıfında bir kurumsallaşma temelleri gözlemlenmiştir. Oluşan bu ilkel yönetim tarzının ise katılımcı olmadığı yani merkeziyetçi bir yapıda olduğunu belirtmekte fayda vardır (Ersoy, 1986: 42).

Bu evrede ortaklık ekonomisi perspektifinden mülkiyet, üretim ve paylaşım merkezli bakıldığında toplayıcılık evresine kıyasla, mülkiyetin özellikle av hayvanları ve av araçları üzerinde oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Üretime katılım bütün aile fertleri tarafından değil, avda kabiliyeti olanlar arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Ava çıkmayıp geride kalanların ise türev faaliyetlerde bulunarak örneğin et parçalama ve işleme, deri işleme, av araçları yapma gibi uzmanlaşmalara gittikleri görülmüştür. Toplayıcılık döneminde olduğu gibi bütün hâsıla merkezi bir yerde toplanmış ve yönetimin nezaretinde topluluğun fertlerine ihtiyaç nispetinde dağıtılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde de toplayıcılık evresinde olduğu gibi merkezi paylaşımın olduğu söylenebilir. Nimet külfet paylaşımında topluluğun bütün fertlerinin uzmanlaştıkları alanda üretime katılmaları ve ihtiyaçları kadar üretimden pay aldıkları düşünülmekte, üretimde ve paylaşımında karşılıklı rıza ve irade olması sebebiyle avcılık evresi iktisadi gelişim seyri sınıflandırmamızda 'tam ortaklık' dönemi içinde yer almaktadır.

7.2.2. Kısmi Ortaklık Dönemi

Tam ortaklık döneminde kısıtlı ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda bütün fertler işbirliği halinde çalışmışlardır. Kısmi ortaklık döneminde ise insanlar – ilerde görüleceği üzere – ihtiyaçlarını gidermek için başkaları adına çalışmaya başlamışlardır. Bu noktada özellikle mülkiyet müessesesinin yerleşmeye başlaması önemlidir. Önceki dönemlerde üretim araçları ve toprak üzerinde geçici mülkiyet anlayışı söz konusuysen kısmi ortaklık döneminde kalıcı mülkiyet anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Mülkiyet anlayışının ortaya çıkması ile hayvan sahipleri, hayvanlarının güvenliği ve

otlamasını sağlamak üzere çobanlar tutmaya başlamışlar, çiftçilerde mülkiyetlerinde bulunan arazilerin ekiminde diğer insanları çalıştırmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda başkalarının işlerini görme karşılığında çalışanlar üretimden bir pay almış, geçimlerini sağlamışlardır. Bahse konu bu pay - paranın icadı söz konusu olmadığı için - çobanlık hizmetinin karşılığı ise hayvan üzerinden, çiftçilik hizmetinin karşılığı ise de üründen(buğday, mısır vb.) pay olarak gerçekleşmiştir (Ersoy, 1986: 44-45).

Baskın ortaklık ve zayıf ortaklık evrelerinden oluşan kısmî ortaklık dönemi olarak adlandırdığımız bu dönemde; üretim araçlarına (kabaca arazi ve hayvan sürülerine) sahip olanlar, hizmetlerinde çalışanların öncelikli olarak temel ihtiyaçlarını giderme, sonrasında ise üründen belirli bir anlaşma doğrultusunda pay almalarına müsaade etmişler, böylece işbirliği yapısı önceki merhalelere nazaran boyut değiştirmiştir. Tam ortaklık yerine kısmî ortaklık dönemi olarak ifade edilmesinin sebebi başkalarının hizmetinde çalışanların aldıkları payın tayinini mülkiyet sahiplerinin ve koşulların belirlemesi, payın kimi zaman gayri iradi olarak (kıtlık, savaş vb. durumlarda) şekillenebilmesidir.

7.2.2.1. Baskın Ortaklık Dönemi – Üretim Araçlarında Mülkiyet Devri

Üretim araçlarında kalıcı mülkiyetin olduğu evre olarak ifade edilen baskın ortaklık evresinde üretime katılanlar üretim araçlarının sahipleri ve başkaları adına üretim faaliyetine katılanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Bu durumda başkaları için üretim faaliyeti yapanlar, üretim araçlarına (kabaca arazi ve hayvan sürülerin) sahip olanlar yararına çalışmakta ve bu çalışmalarını karşılığında getiri elde ederek geçimlerini idame ettirmeye çalışmışlardır.

Bu dönemin Baskın Ortaklık olarak ele alınmasının sebebi üretim araçları sahipleri ile başkalarının hizmetinde çalışanların elde ettikleri getirinin belirlenmesinde işçi-işveren bağımlılığının yüksek olmasıdır. Karşılıklı bağımlılığın olması işsizliğin yok veya düşük olması anlamına gelmektedir ki bu durumda işgücü sahiplerinin pazarlık imkânı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple başkasının işlerini yerine getirenler bu dönemde elde edecekleri getirinin tayininde kısmen de olsa söz sahibidirler. Bu noktadan hareketle önceki tam ortaklık öneminde toplumun tamamına ait olan mülkiyetin baskın ortaklık döneminde üretim araçları sahiplerine geçmeye başladığı ve yeni süreci mülkiyetin belirlediği gözlemlenebilir.

Baskın Ortaklık Dönemi, kendi içinde “Çobanlık” ve “Çiftçilik” evrelerinden oluşmaktadır.

7.2.2.1.1. Çobanlık Evresi

Avcılık merhalesi sürecinde gittikçe artan nüfus ve av hayvanlarının sayısal olarak azalması doğrultusunda daha geniş bir coğrafyaya açılmış olma (soğuk bölgeler) başta gıda ve giyim ve barınma olmak üzere ihtiyaçların artmasına sebep olmuş, böylece ihtiyaçların temini için yenilikleri zorunlu kılmıştır. Avcılık evresinde insanların hayvanlarla alakadar olması hayvanları tanımalarına ve onları evcilleştirerek üretime katmalarını sağlamıştır. Evcil hayvanları tanıma sonrasında insanlar hayvan sürüleri oluşturmaya ve ihtiyaçlarını bu sürüler vasıtası ile hem de uzun dönemli temin edebilmeye başlamışlardır. Böylece F. List'in de çobanlık evresi olarak belirttiği Rostow'un geleneksel toplum içinde belirttiği evre ortaya çıkmıştır.

Çobanlık evresi, toplayıcılık ve avcılık merhalelerinde elde edilen bilgi birikimi ve tecrübenin bir sentezi gibidir. Toplayıcılık döneminde bitkileri,

avcılık merhalesinde de hayvanları tanıyan insan daha rahat bir şekilde ihtiyaçlarını gidermek için bitkiler ile hayvanları bir araya getirmiş böylece çobanlık merhalesi başlamıştır.

Çobanlık evresinde insanlar önceki evrelerden farklı olarak, sadece günlük ihtiyaçların giderilmesi için değil gelecekteki ihtiyaçların da giderilmesi için çalışmışlardır. Böylece tasarruf etme veya bir başka ifade ile sermaye oluşumu başlamıştır. Bu evrede oluşan sermaye koşullar gereği hayvan sürüleri ve evcilleştirilmiş hayvanlar (at, köpek, tavuk vb.) olmuştur. At - köpek gibi hayvanların evcilleştirilerek insanların hizmetinde çalışması (sermayenin ortaya çıkması) ile emeğin verimi artmaya başlamış ve böylece uzmanlaşma gelişmiştir. Uzmanlaşmanın gelişmesi doğrultusunda bu dönemde ilk olarak işçi çalıştırma söz konusu olmuştur. İşçi-İşveren ilişkisi böylece başlamış olmakta, üretim araçları sahipleri sürüyü takip-sevk ve idare etme hizmetinde çalışan işçilere bunun karşılığını ödemesi ile de ücret başlamıştır (Ersoy, 1986: 45).

Çobanlık merhalesinde ihtiyaçlar toplayıcılık ve avcılık dönemlerinde karşılaşılan ihtiyaçların bir nevi toplamı gibi olmuştur. Artan nüfus, artan gıda talebini ve soğuk bölgelere göçü beraberinde getirmiştir. Soğuk bölgelere göç edilmesi ise giyim ve barınma gibi hayati ihtiyaçları beraberinde getirmiştir.

Bu evrede üretim tekniği olarak daha önceki dönemlerin aletleri geliştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle metalik çağın etkileri ile aletlerde uzmanlaşma artarak gelişmiştir. Ancak özellikle gelecekteki tüketimin ayrılabilmesi (hayvan sürüleri) insanlara daha uzun mesafelere gidebilme olanağı sağlamış, bu doğrultuda artan işbirliği ile ticaret de şekillenmeye başlamıştır (Ersoy, 1986: 49).

Çobanlık evresinin iktisadi müesseseleri ise önceki evrelerin gelişmiş hali olarak hayvan yetiştiriciler, temel barınma, giyim vb. ihtiyaçları giderenler ve sosyal işlerle uğraşanlar arasında birlikte yönetim oluşmuştur (Ersoy, 1986: 51).

Hukuki normlar açısından çobanlık evresinde; iş bölümünün artması ile insanların birbirlerine ve klan-kabile gibi bağlı buldukları topluluklar karşısındaki vazifeleri artmıştır. Böylece önceki dönemlere göre bir arada yaşamının kuralları olarak ahlaki, dini ve hukuki normlar daha da derinleşmiştir (Ersoy, 1986: 53).

Ortaklık ekonomisi yaklaşımı doğrultusunda bu evrede mülkiyet kurumunun özellikle üretim araçları üzerinde oluşmaya başlayarak ortaya çıktığı görülmektedir. Mülkiyet kurumunun bu dönemde gelişmesiyle birlikte, daha önce topluma ait olan tüketim malları üzerinde bireylerin hakkı oluşmaya başlamış, “benim malım - benim sürüm...” şeklinde ifadelerin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu çerçevede değişim açık bir şekilde görülebilir: topluluğun yine topluluk için üretim yapması yerine sürü sahiplerinin kendi çıkarları doğrultusunda üretim yapmaları gibi.

Ortaklık Ekonomisi çerçevesiyle çobanlık dönemindeki üretime bakıldığında ise bu evrede, önceki dönemler kadar olmasa da yine toplumun her kesiminin üretime katıldığı ancak üretim araçları sahipleri ile başkalarının hesabına çalışan işçiler arasında çalışma farkı - nitelik ve nicelik bakımından - ortaya çıkmaktadır. Çobanlık evresinde üretim araçları sahipleri (sermaye sahipleri) üretimi yönlendirmeye ve karar alıcı pozisyona geçmeye başlamışlardır. Ancak burada önemli bir kısıt olarak nüfusun azlığı ve işsizliğin olmaması veya çok az olması sebebiyle karşılıklı bağımlılığın (işçi-işveren) yüksek olması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yani işçilerin

alternatifi az/yok olduğu için üretim sürecinde karşılıklı rıza ve irade ile ücret (mal bazında) ve çalışma koşulları belirlenmektedir. Bu doğrultuda üretim araçlarına sahip olanlar, işçilerin gelirlerini tayin ederken onların geçimlerini sağlayacak miktarı ve ilave olarak da üretimden paylarını vermektedirler. Böylelikle çobanlık merhalesinde üretim sonucu ortaya çıkan hâsıla üretime katılanlar arasında paylaştırılmaktadır. Ancak bu evrede 'Nimet-Külfet' dengesinde de bozulmaların ilk adımlarının atıldığını belirtmekte fayda vardır.

Öncesinde ve Çobanlık merhalesinde iktisadi ve sosyal alandaki değişim şüphesiz devleti de etkilemiştir. Artan ihtiyaçlar doğrultusunda devlet yapısı, temel hukuki – ahlaki – dini – sosyal kurumlar gibi, derinleşmiş ve etkinleşmiştir. Ancak ortaklık ekonomisi perspektifinde Çobanlık evresi incelendiğinde devletin yapısında dikkat çeken bir takım değişimler söz konusudur. Şöyle ki, hatırlanacağı üzere, tam ortaklık dönemi evrelerinden olan toplayıcılık ve avcılık evrelerinde üretime bütün toplumun katıldığı ancak yönetimin bir meşru otorite (baba, aşiret reisi, klan başkanı vb.) tarafından yerine getirildiği belirtilmiştir. Ancak çobanlık merhalesine gelindiğinde iktisadi olarak ortaya çıkan üretim araçlarına sahip olma ve olmama ayrımı, izdüşümünü yönetimde de göstermeye başlamıştır. Topluluğun meşru otorite olarak kabul ettiği birimin karşısında - alternatifinde artık yeni bir yapı devreye girmektedir. Bu yeni ve farklı bir şekilde söz söyleme yetisini gittikçe kazanan sınıf üretim araçlarına sahip olan sermayedarlar sınıfı olmaya başlamıştır. Yani, büyük sürü (sermaye) sahipleri topluluğun yönetimini kimi zaman etkileyilmeye başlamışlardır. Bu şekilde çobanlık evresinde yönetimin tekil ve merkezî bir yapıdan çok sesliliğe geçişinden de bahsedilebilir (Ersoy, 1986: 54).

Baskın Ortaklık döneminde önce çobanlık evresi ve devamında da artan ihtiyaçların giderilebilmesi için toprakla olan ilişkilerin artması sonucunda çiftçilik merhalesi gelmiştir.

7.2.2.1.2. Çiftçilik Evresi

Çobanlığın, artan ihtiyaçları yeteri kadar karşılayamaması ve ehlileştirilen hayvanların tarımda kullanılabilir olduklarının keşfedilmesi, yerleşik toplum düzenine geçiş, metalik çağın ilerlemesi, artan güvenlik sorunları vb. koşullar sebebi ile çobanlık merhalesinden çiftçilik merhalesine geçiş olmuştur.

Çiftçilik evresinde insanlar evcilleştirdikleri hayvanlar ve geliştirdikleri metal araçlar ile toprağı işlemek üzere yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. F. List'in tarım dönemi olarak ifade ettiği, ünlü iktisat tarihçilerinden K. Bücher'in şehir ekonomisi ve sosyalist düşünürlerin feodalizm veya tarım komünü olarak ifade ettiği bu evrede, insanlar göçebe hayatı bırakıp yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır.

Yerleşik hayata geçiş ve hızlı nüfus artışı kısa zamanda kentlerin oluşmasına sebep olmuştur. İş bölüşümü ve uzmanlaşmanın artmasıyla sosyal işlerle uğraşanların yani yönetim mekanizmalarının kurumsallaşması gereği ortaya çıkmıştır. Bu evredeki iş bölüşümü kabaca; tarım ve hayvancılıkla uğraşanların ayrılması, başta savunma olmak üzere araç üretimi ile uğraşanların ayrılması, barınak ve bina yapımında uzmanlaşma ve yönetimin (devlet yapısının) oluşması şeklinde özetlenebilir. Ancak sosyal müesseseseleşmenin sadece yönetimin (devletin) şekillenmesi olarak ifade edilmesi eksik olacaktır. Bu dönemde dini, ahlaki ve sosyal müesseselerinde kurumsallaştığı gözlemlenmektedir. Örneğin, "binalaşma" nın ilk örnekleri paylaşım ve yönetimin yapıldığı makamlar (lord, klan-kabile başkanı vb.) ilk yapılaşma olmakta ancak bunların yanı sıra aynı dönemde tapınakların, hamamların ve yeraltı sığınaklarının yapıldığı gözlemlenmektedir (Ersoy, 1986: 57-59).

Bu dönemde iktisadi müesseseleşme açısından kentlerin kurulması, ticaretin temel kurallarının oturması ve yaygınlaşması ve basit piyasanın oluşması öne çıkmaktadır. Ancak bu oluşan piyasanın basit düzeyde ve klan-kabile çerçevesinde gerçekleştiğini, kısmi olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Hukuki normlar açısından ise bu dönemde yönetim işlemlerinin bir otorite tarafından yönetilmesi sonucu hukuki normlar ve müeyyideler tespit edilmiş ve bugünkü anlamda devlet yapısının temeli atılmıştır. Yönetimin belirlenmesi sorunu ise serbest ve bireye saygılı toplumlarda birlikte karar alma süreçleri ile oluşurken klan-kabile baskın toplumlarda otoriter yapı içerisinde belirlenmiştir. Çiftçilik evresinde nicelik ve nitelik bakımından oldukça farklılaşan ihtiyaçlar, yeni üretim tekniklerinin ve işbölümlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda iktisadi müesseseler gelişme göstermiş, sosyal yapılanmalar (devlet, din, ahlak, hukuk ve ırk) ciddi biçimde şekillenmiştir (Ersoy, 1986: 68).

Ortaklık Ekonomisi yaklaşımı çerçevesinde mülkiyet, üretim ve paylaşım bakımından çiftçilik evresi incelendiğinde; Mülkiyet'in çobanlık evresinde olduğu gibi hatta daha da artmış olarak insanlarda toplanmaya başladığı görülmektedir. Çobanlık evresinde insanlar üretim araçları olarak sürü hayvanlarına sahiplerken, çiftçilik evresinde araziler mülkiyet unsuru olarak yer almaya başlamışlardır. Araziler üzerinde mülkiyetin gelişmesi de çobanlık merhalesinde başlayan işçi-işveren ayrımının derinleşmesine ve yerleşmesine sebep olmuştur. Artık bu evrede üretim araçlarına sahip olanlar sadece hayvan sürülerine değil aynı zamanda toprak ve bir takım üretim araçlarına sahip olanlar olarak çeşitlenmiştir. Yönetim kademelerinde 'ırk' merkezli yapılanmaların olması – örneğin Avrupa'da lordların ve soyluların yönetimi ellerinde bulundurmaları – yönetiminde bir nevi mülkiyet halini almasını sağlamıştır.

Bu evrede üretim yapısı çobanlık evresinin bir nebze gelişmiş halidir. Kentlerin oluştuğu dönemde işçilik normalleşmeye başlamış ve başkalarının hizmetinde çalışarak geçimini sağlama olarak işçilik yerleşmiştir. Çobanlık evresinde hayvan güden ve diğer işleri yapan işçiler çiftçilik evresinde başkalarının arazilerinde çalışmaya ve ilave olarak kent merkezlerindeki sosyal işlerde çalıştırılmaya başlanmışlardır. Bu noktada işçilik çobanlık evresine nazaran çok boyutlu bir hal almıştır. Örneğin; kamusal hizmetlerde güvenlik hizmetinde çalışan işçiler, temizlik ve imar işlerinde çalışanlar, yönetim kademesinde çalışanlar, başkalarının sürülerinde çobanlık yapanlar ve arazilerinde işçi olarak çalışanlar gibi çeşitlilik göstermiştir. Bu çalışması doğrultusunda işçilere işverenler tarafından tayin edilen ve geçimlerini sağlamalarında yetecek ücret (ayni olarak) tayin edilmiştir. Yeni şekillenen bu toplum yapısı içinde nüfusun ilerlemeye nazaran az olması, işçi ve işveren arasında karşılıklı bağımlılığın güçlü olmasına sebep olduğu için işçilerin üretimden ve hizmetleri karşılığı aldıkları pay karşılıklı rıza ve irade ile olmuştur. Ancak bu payın tayininde sermaye sahiplerinin yetkisi gittikçe arttığı için işçilerin her zaman istediği ve razı olduğu ücreti aldıkları söz konusu değildir ki bu sebeple bu döneme baskın ortaklık dönemi denilmektedir (Ersoy, 1986: 60-61).

Çiftçilik evresi kent oluşumunun başladığı evredir. Bu sebeple bu evrenin en öne çıkan özelliği yönetim kademelerinin, hukuki normların ve üretim yapısının sergilediği gelişmedir. Yönetim kademelerinin kurumsallaşması, hukuki ve sosyal normların genişlemesi sonucunda sınıf yapısının şekillenmesi söz konusu olmuştur. Ancak üretim mekanizmasındaki sınıf ayrımı çok daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Çünkü bu evrenin başlıca üretim aracı arazilerdir ve bu arazi sahipliği genelde fethedilen toprakların paylaşılması doğrultusunda oluşmuştur. Fethedilen topraklardan asker ve komutanlara paylaştırılan araziler sonrasında lordları, aşiretleri ve bölgeleri üretmiştir. Bunun sonucunda arazi mülkiyeti yapısı şekillenmiş, arazilere sahip olanlarda işçileri çalıştırmaya başlamışlardır.

Böylelikle işçi-işveren yapısı işveren lehine ve işçi aleyhine bozulmaya başlamış, nimet-külfet dengesi sapsmaya başlamıştır (Ersoy, 1986: 69).

Çiftçilik evresinde ortaya çıkan kentleşme insanların yönetime daha da katılmalarını sağlamıştır. Önceleri tek kişinin iki dudağı arasında şekillenen yönetim şimdi daha çok kişi ile yapılmaya başlamıştır. Böylelikle yönetimde daha katılımcı bir yapıya geçildiği ifade edilebilir. Üretimde ise önceleri herkesin üretime katıldığı bir yapı var iken bu baskın ortaklık döneminde bir kesimin üretime diğerlerine nazaran daha az katıldığı görülmektedir.

Baskın Ortaklık evresinde üç sınıfın bariz bir şekilde teşekkül ettiği görülmektedir. Bunlar;

- Başkalarının işlerinde çalışanlar – İşçiler
- Üretim araçları sahipleri – Sermayedarlar
- Yönetim kademelerinde yer alanlar – Yöneticiler, Lordlar,
- Diğer uzmanlık alanları – İnşaat ustalığı, terzilik, araç gereç üretenler vb.

Çobanlık ve Çiftçilik evrelerinde insanlar emeğinin verimini arttıracak teknik gelişmeleri sağlamayı başarmışlar, bu doğrultuda ihtiyaçlarından daha fazla mal üretmeye kadir olmuşlardır. Bu fazlalığın diğer toplulukların fazlalıkları ile takas edilmesi, kentlerin oluşumu ile kolaylaşmıştır. Böylece bir ileriki merhale olan mal mübadelesi evresine geçiş için gereken şartlar oluşmuştur.

7.2.2.2. Zayıf Ortaklık Dönemi – Mal Mübadelesi Devri

Çobanlık ve çiftçilik merhalelerinde üretim süreci ciddi ölçüde gelişme göstermiş, insanlar stok yapmaya ve ihtiyaçlarından fazlasını üretmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda ihtiyaçlarından fazlasını üreten diğer toplumlar ile fazlalıkların mübadele edilmesi sürecine yani piyasa sürecine geçilmiştir. Mal mübadelesi dönemi olarak adlandırılan bu dönemde fazlalıklar ilkin aynı mübadele, sonrasında ise paranın icadı doğrultusunda nakdi mübadele şeklinde takas edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ürünün değeri piyasada arz ve talep ile belirlenmeye başlamış, fiyatlar sistemi ve piyasa mekanizması gelişme göstermiş, yeni pazarlar (kentler) kurulmaya başlamıştır. Ticaretin geliştiği bu aşamada üretim sürecine katılanlar ile üretim araçlarına sahip olanlar arasındaki işbirliği 'zayıf ortaklık' şeklinde gerçekleşmiştir.

Ortaklık yapısının zayıf olarak ifade edilmesinin sebebi bu dönemde üretim araçlarına sahip olanların, hizmetlerinde çalıştırdığı kişilere nazaran üretimde daha etkin hale gelmesi, diğer bir ifade ile sermaye sahiplerinin ellerinin emek sahiplerine göre daha güçlü olmasıdır. Baskın ortaklık döneminde başlayan işveren işçi arasındaki dengesizlik zayıf ortaklık döneminde daha da artmış, artan nüfus ve oturan hukuki normlar sayesinde sermaye sahiplerinin işçilere bağımlılığı azalmıştır. Azalan karşılıklı bağımlılıkla üretim sürecinde sermaye sahiplerinin karar alıcı rolü daha belirgin hale gelmiş, işçilerin geliri sermayedarlar tarafından tayin edilmeye başlanmıştır.

Zayıf ortaklık dönemi iktisadi oyunun belirleyici konumuna üretim araçları mülkiyetini ellerinde bulunduranların geçmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde üretime katılma önceki dönemlere göre kısıtlanmış, üretim süreci sonrasında ortaya çıkan ve pazarda değeri belirlenen hâsıladan pay aynı ya da nakdi olarak piyasanın ve/veya üretim araçlarını elinde

bulunduranların tayini ile üretim faktörleri arasında paylaşılmıştır. Piyasanın oluşması paylaşım mekanizmasının yeniden şekillenmesini gerektirmiştir.

Piyasanın gelişmesiyle ortaya çıkan Zayıf Ortaklık dönemi aynı mübadele evresi ve nakdi mübadele evresi olarak iki alt evreden teşekkül etmektedir.

7.2.2.2.1. Aynı Mübadele Evresi

Toplayıcılık, avcılık ve çobanlık merhalelerinde de tabii olarak bir mübadelenin olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu mübadele çok kısıtlı ve dar bir anlamda olmuş, aile içindeki bireylerin ihtiyaçlarını yine aile içindeki diğer bireylerden karşıladıkları kapalı bir ortamda gerçekleşmiştir. Çiftçilik merhalesinde ise yerleşik hayata geçişin olduğu, işbölümü ve uzmanlaşmada artışın olduğu bir dönemdir. Bu dönemde üretilen fazlalık diğer toplumların ürettikleri fazlalıklar ile mübadele edilmeye başlamıştır. Artan işbölümü ve bunun etkisiyle oluşan fazlalığın mübadele edilebilmesi piyasanın oluşmasını sağlamıştır. Piyasada ilkin toplumların ürettiklerinden tükettiklerini çıkardıkları zaman ellerinde kalan fazlalığın mübadelesi söz konusu olmuşken sonrasında doğrudan piyasa için üretim söz konusu olmuştur. Yani piyasanın varlığı ile önceleri sadece kendi tüketimleri için üreten insanlar sonrasında piyasa için üretime başlamışlardır (Ersoy, 1986: 71).

Bu dönemden itibaren piyasa ekonomisi kavramı, günümüzde daha çok planlı ekonomilerin karşıtı olarak kullanılmakta ve piyasa ekonomileri ile kapitalist ülkeler kast edilmektedir. Burada bu kavram iktisadi faaliyetlerin geniş çapta piyasa mekanizması yoluyla şekillendiği ve ticari faaliyetlerin yaygınlaşması sonucu üretimin belli piyasalarda oluşan talebe göre belirlendiği bir ekonomi düzenini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Ayrıca bu kavram, kapalı ekonominin karşıtı bir ekonomi düzenini belirtmektedir. Piyasa dar ve genel anlamda alıcı ve satıcı arasında ticari ilişkinin kurulduğu, temasın sağlandığı yer olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama doğrultusunda işlerin organizasyonunu sağlayan yapıya da piyasa mekanizması denilmiştir. Önceki bölümlerde bu konuya yeteri kadar yer verildiği için piyasa mekanizmasının evrelerine geçmekte fayda vardır.

Kronolojik olarak ‘kapalı ekonomi’ safhasından sonra gelen ‘piyasa ekonomisi’ nin bugünkü halini alması ‘mal mübadelesi devri ve emek mübadelesi devri’ olarak iki devirden geçmesi ile olmuştur.

Piyananın oluşmasıyla ayrılan bu evre K. Bücher’in şehir ekonomisi kapsamında, Rostow’un ise harekete geçme hazırlıkları dönemi içinde yer almaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere bu tasniflerin birbirleri ile çerçeve ve içerik bakımından paralellik ve kesişme göstermesi normaldir. Piyasanın oluşması için Bücher’in belirttiği gibi bir kent olması gerekir. Ayrıca piyananın yerleşmesi üretimi arttıracığı için harekete geçme hazırlıkları aşaması içine de dahil edilebilir (Ersoy, 1986: 72).

Aynı mübadele evresinde, ihtiyaçların arttığı ve niteliklerinin farklılaştığı gözlemlenmektedir. Artan nüfus, kent yaşamı ve çeşitlenen ihtiyaçlar iş bölüşümünü tabii olarak arttırmış, ihtiyaçların giderilmesi için önceki dönemlerden daha yoğun bir şekilde mübadeleyi gerekli kılmıştır. Bu evrede çeşitliliği ve miktarı artan ihtiyaçların giderilmesi amacı doğrultusunda mübadele yaygınlaşmış, iş bölümü ve üretim tekniği tarımdan, hayvancılığa, gıdadan giyime kadar bütün sektörler için gelişme göstermiştir (Ersoy, 1986: 74).

Bu evrede yönetim kademelerinin çok boyutlu olarak gelişme göstermesi söz konusudur. Artan ticaret yönetimin iktisadi düzenlemeleri yapmasını gerektirmiş, yönetimler de diğer sosyal müesseselerle birlikte iktisadi konularda gelişme göstermiştir. Önceki dönemlerde yönetim bahsinde yöneticilerden bahsedilirken artık bu evreden sonra yönetim kademelerinden bahsedilebilir. Görüleceği üzere yönetim kademelerinde katılım ve yönetici sınıfın oluşması-genişlemesi sürekli söz konusudur. Karar alma mekanizmasında seçkinler sınıfının varlığı inkar edilemez, ancak yine de büyüyen devletin karar alma mekanizmasında genişleme olduğu kabul edilmektedir. Aynı mübadele evresinde iktisadi müesseselerde oldukça gelişme kat etmiştir. Aynı mübadelenin artması doğrultusunda borç, alacak, ilişkilerinin oluşmasına, iktisadi hakları düzenleyen yapıların çoğalmasına (lonca vb. örgütler) ve fonksiyonlarının derinleşmesine sebep olmuş, piyasa etkinleşmiştir. Bu doğrultuda hukuki normlarda ihtiyaçların daha iyi giderilebilmesi için detaylandırılmış, yönetim erkinin yetki alanı artmış, suç ve ceza sabit normlara bağlanmaya başlanmıştır (Ersoy, 1986: 76-79).

Piyananın ortaya çıkışı pazar için üretim algısının oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumda daha çok fazlalığa sahip olmak için iktisadi hayatın sistematikleşmesine, diğer bir ifadeyle bugünkü sistemlerin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Üretimin nasıl yapılacağı; geleneksel yöntemler, emir-komuta ve piyasa yöntemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu yöntemlerin her biri farklı bölgelerde farklı amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Ortaklık Ekonomisi perspektifinden bu dönemin sosyoekonomik yapısı mülkiyet, üretim, katılım ve paylaşım açısından incelendiğinde büyük gelişmelerin olduğu dikkat çekmektedir. Öncelikle mülkiyet yapısının çobanlık ve çiftçilik dönemlerinde artan bireyselleşmesinin devam ettiğini, hatta çok daha çeşitli üretim araçlarının mülkiyetinde kendisini göstermeye devam ettiği

bilinmekte ancak mübadelenin öncelikler arasında yer almaya başlaması ile sermayenin baskın getiri aracı pozisyonunu ticaret ile paylaşması söz konusu olmaya başlamıştır.

Üretim açısından ise sermaye birikiminin gittikçe belirli kişilerde yığılması sonucu bu dönemde işçi-işveren dengesinin fazlaca bozulduğu görülmektedir. Artan nüfusunda işsizliği etkilediği görülmektedir. Piyasada işsizliğin olması, iş olanaklarının kısıtlı olması, işçi işveren arasındaki karşılıklı bağımlılığın azalmasını sağlamış, böylece üretime katılımda bir düşme eğilimi başlamıştır.

Paylaşım açısından bu evre incelendiğinde; bu evrede ortaya çıkan ürüne piyasada değer biçildiği görülmektedir. Böylece ürünün değeri onun üretimine katılanların elde edeceği geliri dolaylı olarak belirlemektedir. Ancak işverenlerin emeğin fiyatını biçme pozisyonu devam etmektedir. Özetle, işçi-işveren bağımlılığının düşük olması ve piyasanın ürünün değerini arz ve talep kanunlarına göre belirlemesi paylaşımı, işçiler aleyhine, etkilemiştir.

Sermaye birikiminin arttırılması için sermaye sahiplerinin hizmetlerinde çalışan kişilere vereceği ücret önemlidir. Bu doğrultuda eğer işçiler pazarlık masasında güçsüz olurlar ise sermaye sahipleri tarafından ucuza çalıştırılmaktadırlar. Böyle bir durumda da iktisadi olarak ortaklık yapısı sermaye baskın şekilde zayıf olarak gerçekleşmektedir.

Ticari faaliyetlerin artması, aynı mübadele merhalesinden paralı mübadele evresine geçişi zorunlu kılmıştır.

7.2.2.2.2. Nakdi Mübadele Evresi

F. List'in tarım ve sanayi dönemi, K. Bücher'in milli ekonomi, B. Hildebrand'ın para ekonomisi, Sosyalist düşünürlerin kapitalizm, Rostow'un ise harekete geçme aşaması olarak ifade ettiği bu dönemde dünya iktisadi gelişmesinin en önemli kırılmalarının yaşandığı ifade edilmektedir.

Aynı mübadele evresinde oluşan ve yerleşen "Pazar"da paranın olmaması ürünlerin mübadelesinde bir takım sorunların ve aksaklıkların olmasına neden olmuştur. Bu sorun ve aksaklıkların giderilmesi doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçlar paranın icadına sebep olduğu ifade edilebilir. Para; insanlık tarihinin en önemli buluşlarından biri olarak iktisadi evrimin en önemli kırılma noktasıdır. Para'nın kullanımı ile ekonomi hız kazanmış, atıl olan üretim faktörleri üretime katılabilmektedir. Aynı mübadelede karşılaşılan sorunlar paranın kullanımı ile aşılmıştır. Bu sorunlar;

- I. Mübadeleye taraf olanların isteklerinde uyum sağlama güçlükleri
- II. Mübadeleye taraf olan malların değerlerinin eşitleştirilmesi güçlüğü
- III. Mübadele edilecek mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesinde karşılaşılan güçlükler
- IV. Mübadeleye konu olan malların bir yerden başka bir yere taşınmasındaki karşılaşılan güçlükler olarak sıralanabilir.

Paranın icadı ile ticari faaliyetler hem mekân hem de zaman bakımından kolaylaşmıştır. Para anlamında ilk olarak metal çubuklar, sonrasında damgalı altın ve gümüş sikkeler kullanılmaya başlanmıştır. Bugün hala altın ve gümüşün para işlevi gördüğü durumlar söz konusu olmaktadır. Paranın icadı ile hemen hemen bütün ticari işlemler para üzerinden yapılmaya başlanmış, böylece üretim para için yapılan bir faaliyet haline almıştır. Paranın kullanımının yaygınlaşması piyasa mekanizmasının oturmasına ve fiyatlar sisteminin yerleşmesini sağlamıştır. Getirisi yüksek

alanlara daha fazla yatırım yapılmasını böylece üretim faktörlerinden daha verimli istifade etmeyi sağlamıştır. Bu doğrultuda daha fazla gelir sahibi olma güdüsü gelişerek maliyetleri düşürme gayesi ile üretim tekniği oldukça gelişme göstermiştir (Ersoy, 1986: 82).

İktisadi müesseseler bakımından bu dönemde önceki dönemlerde olduğu gibi gelişme göstermiştir. Artan ve niteliği farklılaşan ihtiyaçlar yeni kurumların kurulmasına sebep olmuştur. Paranın kullanımı ile dinamikleşen iktisadi yapı, ticaretin yaygınlaşması ile ortaya çıkan ticaret burjuvazisinin kontrolüne girmiş, bu burjuvazi sınıfı da siyasi kararları oldukça etkilemeye başlamıştır.

Paralı mübadelenin yaygınlaşması bugünkü bankacılığın temeli sayılabilecek kurumların kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bu merhalede önceki dönemlerden farklı olarak bilginin kıymeti öne çıkmış, bilgiye yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Buna örnek olarak batıda üniversitelerin kurulması doğuda ise eğitim kurumlarının revize edilerek fen eğitimlerine odaklanmaya başlaması gösterilebilir. Hukuki olarak da bu merhalede ticaret hukukunun derinleşmesi, borç-alacak işlemlerinde uluslararası standartların oluşması, kişilerin hukukunun tespit edilmesi gibi aşamalar gözlemlenmiştir (Ersoy, 1986: 100-102).

Ortaklık Ekonomisi yaklaşımına göre bu nakdi mübadele evresi oldukça önemlidir. Paranın icadı ile iktisadi faaliyetlerin belirlendiği piyasa mekanizması oturmuştur. Böylece bundan önceki mülkiyet, üretim ve paylaşım gibi konular ciddi anlamda değişme göstermiştir. Önceki dönemlerde mülkiyet ilkin tüketim malları üzerinde bütün toplumun mülkiyeti iken sonrasında üretim araçları üzerinde şahıslara geçiş yapmaya başlamıştır. Mal mübadelesi evresinde Pazarların kurulması üretimde

ihyaattan fazlasını üretmeyi getirmiş, bu aynı fazlalıkların takas edilmesi söz konusu olmuştur. Paranın icadıyla da her şeyin bir soyut karşılığı (fiyatı) ifade edilir hale gelmiştir. Böylelikle ekonominin merkezi değişkeni para olmuş, üretim araçlarının kıymeti ve üretilen malların değeri para üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır.

Paranın merkezi değişken halini alması mülkiyetin yerine mübadelenin geçmesini sağlamıştır. Önceleri iktisadi oyunun kural koyucuları olan mülk sahipleri (sermayedarlar) paranın icadı ve piyasa mekanizmasının oturmasıyla tüccarlarla oyunun kural koyuculuğunu paylaşmaya başlamışlardır. Malların piyasaya getirilmesi ve ticari işlemlerin yapılması sonucunda ortaya çıkan 'kâr' tüccarların hızla büyümesine ve güçlenmesini sağlamıştır. Para bu süreçte dolaylı bir mülkiyet aracı olarak yer almıştır.

Piyasa ekonomisinin yerleşmesiyle birlikte ortaya çıkan tüccarlar üretim kararlarının alınmasında önemli rol oynamışlardır. Üretilen malların değerinin fiyatıyla ölçülmeye başlandığı bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak üretim kararlarının alınmasında ve işçilere ödenecek olan ücretlerin belirlenmesinde fiyatlar önemli rol oynamaya başlamıştır. Bu sebeple de üretim kararlarının alınmasında piyasa fiyatı ve dolaylı olarak tüccarlar etkili olmaya başlamışlardır.

Üretim sürecine katılımda ise mal mübadelesi evresinde izlerine rastlanan ve paralı mübadele evresinde gittikçe belirginleşen maksimum kâr güdüsü maliyetlerin kısılması doğrultusunda çalışmalarını hızlandırmıştır. Bir taraftan sağlık alanındaki gelişmeler sebebiyle hızla artan nüfus, diğer taraftan üretim tekniklerindeki hızlı değişimle verimliliği artan emek neticesinde işsizlik sorunu baş göstermeye başlamıştır. Böylece toplumda işsiz sayısının artması işçi-işveren arasındaki karşılıklı bağımlılığı minimize

etmiştir. Böyle olunca üretim yapısında işçinin sözü geçmez bir hale gelmiş, ücretler de asgari geçim seviyesine doğru evrilmeye başlamıştır. İlk dönemlerde üretimin belirleyicisi olan işgücü bu merhalede üretimin bir unsuru haline gelmeye başlamıştır.

Paylaşım açısından bakıldığında ise üretilen mallar üzerinden gerçekleşen kazanç; tüccar, sermayedar ve işçi arasında paylaşılmıştır. Ancak bu paylaşımında tüccarlar ve sermayedarlar elde edecekleri gelirin ne olacağına kendileri karar verirlerken işçilerin geliri başta sermayedar olmak üzere gıda fiyatları vb. koşullar doğrultusunda belirlenmeye başlamıştır.

Bu dönemde devletin rolü oldukça artmış, imparatorluklar kurulmuş, yasal ve sosyal kurallar belirli bir olgunluk aşamasına gelmiştir. Yönetime katılım en üst kademeler için söz konusu olmasa da alt kademelerdeki makamlar için halka kısmen de olsa açılmıştır. İktisadi işleyişte sayı olarak gittikçe azalan söz sahipleri, yönetimde artmaya devam etmiştir.

Nakdi mübadele dönemi birçok açıdan ele alınarak farklı şekillerde irdelenebilir. Ancak konu bütünlüğü açısından bir sonraki dönem olan mülkiyet, üretim, katılım ve paylaşım yapısında ortaklığın olmadığı 'sıfır ortaklık dönemine' ve evre olarak işçilik evresine ve geçmekte fayda vardır.

7.2.3. Sıfır Ortaklık Dönemi – Emek Mübadelesi Dönemi

Her gelişmenin, her evrenin temel belirleyicisi ihtiyaçlar olmuştur. İhtiyaçlar hem sosyal hem de teknik bakımından yeni icatların yeni anlayış ve kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda nakdi mübadele

evresinde ortaya çıkan sosyoekonomik gelişmeler bir sonraki dönem olan emek mübadelesi diğer ifade ile sıfır ortaklık dönemini getirmiştir.

Zayıf ortaklık döneminin nakdi mübadele evresinde yerleşen piyasa mekanizması doğrultusunda mal ve para-kredi piyasalarının oluştuğu belirtilmiştir. Zamanla ortaya çıkan farklı ihtiyaçlar bu piyasalara ilave olarak, aslında çobanlık ve çiftçilik evrelerinde de var olup kurumsallaşmamış olan emek ve sermaye piyasalarının kurumsallaşmasını gerektirmiştir. Böylece iktisadi ortamı şekillendiren iki yeni piyasa daha ortaya çıkmıştır. Emek ve sermayenin üretim sürecinde yer aldığı aslında önceki dönemlerde de söz konusu olmasına rağmen; emek piyasası, sanayi inkılabıyla birlikte hem emek hem de sermaye piyasaları bütünüyle iktisadi gelişmeleri belirleyici pozisyona geçmiştir. Özellikle Sanayi inkılâbından sonra Avrupa'da emek ve sermaye piyasaları iktisadi faaliyetlerin akışını yönlendiren temel kurumlar olmuşlardır.

Sanayi inkılâbından sonra emek, bağımsız bir faktör olarak piyasaya arz edilmiş ve ücret karşılığı satın alınarak üretimde kullanılmıştır. İşçi daha önceki dönemlerde olduğu gibi, ürettiği malı satarak ihtiyacını karşılayamamaktadır. Artık ürettiği mal üzerinde hemen hemen hiç kontrolü yoktur. İhtiyaçlarını karşılamak için emeğini satan işçi, aldığı ücretle piyasadan ihtiyaçlarını karşılayacak malları satın almak durumundadır. Bu dönemde Klasik iktisatçılar emeğin fiyatının da aynen malın fiyatı gibi serbest piyasada arz ve talebe göre belirleneceğini savunmuşlardır. Klasik düşünürlerin bu yaklaşımının tutarsızlığı, emekle malın aynı kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Hâlbuki emek, maldan tamamen farklı bir üretim faktörüdür. Emeğin fiyatının serbest piyasada oluşması hem mümkün değil, hem de tutarlı değildir. Malın miktarı ile marjinal faydası arasında bilindiği gibi ters yönlü ilişki vardır. Miktarının artmasıyla sağlanan yarar azalacağından arz ve talebe göre mal fiyatları serbest piyasada oluşabilir ve

iktisaden de oluşması gerekir. İnsan, ihtiyaçlarında fazla olan malı satarak gelir elde eder. Kendisi için marjinal faydası düşük olan malı elden çıkarır; marjinal faydası yüksek olan malı satın alır. Oysa emek mal gibi değildir. Emek miktarı ile marjinal faydası arasında ters ilişki söz konusu değildir. İnsan emeğini, mala ihtiyacı olduğu için satar. Emeğini satarak elde ettiği gelire piyasadan mal satın alır. Satılan emek, hem üretim faktörü olarak mal arzını artırır, hem de ücret ile piyasaya arz edilen mala karşı talebi belirler. Bu nedenle emeğin fiyatı olan ücretin tamamen serbest piyasa mekanizmasıyla belirlendiği görüşü tutarlı değildir (Ersoy, 1986: 113-114).

Klasik düşünürlerin fikirleriyle şekillenen Ortaklık Ekonomisi tasnifine göre Sıfır Ortaklık Dönemi olarak ifade edilen bu dönem Emek Mübadelesi Devri, işçilik evresi olarak başlığıyla somutlaştırılabilir.

7.2.3.1. İşçilik Evresi

Baskın ortaklık döneminden diğer bir ifade ile çobanlık ve çiftçilik evrelerinden itibaren insanlar başkalarının işlerinde kimi zaman iradi ve kimi zamanda gayri iradi olarak (kölelik-serflik) çalışmaya başlamışlardır.

Kısmi ortaklık dönemiyle birlikte ilkin serflik ve kölelik olarak başlayan emek mübadeleleri, sonrasında (sanayi inkılabına doğru) işçilik merhalesine dönmüştür. Bu devirde artık sadece üretilen ürünlerin değil ürünleri üreten emeğinde bir 'mal'mış gibi fiyatının biçilmesi söz konusu olmuştur. Başkalarının işinde çalışanlar üretilen mal üzerinde hiçbir söz hakkı kalmaz hale gelmişlerdir. İşçiler emeklerini başkalarına belirli koşulları altında kiraya vermişler veya satmışlar, bunun karşılığında da sadece üretim araçları sahiplerinin ve/veya piyasanın tayin ettiği ücreti almışlardır.

Bu yeni yapıda işgücüne hâsıla üzerinden aynî ya da nakdî olarak her hangi bir pay verilmemiş, verilen ücretinde yeterliliğine bakılmaz hale gelmiştir. Önceki dönemlerde üretim sürecine bir ortak olarak içsel bir şekilde katılan işgücü sahipleri kısmi ortaklık döneminde bu fonksiyonunu kaybetmeye başlamış, bu işçilik merhalesinde ise üretimde tamamen dışsal bir faktör olarak yer almıştır. İşgücünün geliri tamamen üretim araçlarını ellerinde bulunduran kapitalist-müteşebbis tarafından piyasa doğrultusunda tayin edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ayrıca artan nüfus ve emeğin verimliliğinin teknolojik gelişmeler doğrultusunda artan işsizlik, işgücünün kendi hak ettiği ücreti talep etmesine mani olmuş, yani bu durum işgücünün kendi kendinin değerini kendi eliyle düşürmesine ve pazarlık gücünü kaybetmesine sebep olmuştur.

İşçilik merhalesi ilkin Avrupa'da sonrasında kuzey Amerika, Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerde hızla yayılmış bu doğrultuda iktisadi faaliyetlerin nitelikleri değişmiş, değişen nitelikler yeni iktisadi müesseselerin oluşmasını tetiklemiştir. Günümüz dünyasının yapısı incelendiğinde işçilik merhalesinin işleyişine dair mekanizmalar kolayca kestirilebilir haldedir. İşçilik merhalesinde artan ihtiyaçları karşılamak üzere üretim tekniği insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Emeğin ve toprağın verimi katlanarak artmıştır. Özellikle enerji konusundaki teknolojik gelişmeler sermayenin üretimde etkin kullanımı emeğin verimini arttırmış, kitle üretim (mass production) safhasına geçiş söz konusu olmuştur. İşçilik merhalesinde oluşan iktisadi müesseseler günümüz dünyasının da temelini oluşturmuştur. Sermaye oluşumu sürecinin hızlı olması, üretimin teşkilatlanması ve büyük işletmelerin kurulması, bankaların etkinlik kazanması ve bankacılığın yaygınlaşması, sigorta kurumunun oluşması, sendikal kuruluşların kurulması ve yaygınlaşması bu dönemde olmuş, iktisadi yaşam bu müesseseler doğrultusunda şekillenmiştir (Ersoy, 1986: 116-117).

Ortaklık ekonomisi yaklaşımıyla mülkiyet, üretim, katılım ve paylaşım açısından işçilik evresi tahlil edildiğinde bugün çok aşına olduğumuz sorunlara dair farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle bugün mülkiyet yapısının şekil değiştirerek ve genişleyerek varlığını devam ettirdiğini belirtmekte fayda vardır. Önceleri üretim araçları için söz konusu olan mülkiyet işçilik evresinde işçi üzerinde de geçerliliğe sahip olmaya başlamış, üretimi bir bütün olarak ele alan girişimcilere atfedilmeye başlanmıştır. Üretim sürecinin bütün planlaması ve koordinasyonu girişimci kapitalist tarafından üstlenilmiş, işgücü ise üretime katılan bir hammadde misali yer almış, karar alma mekanizmasından çıkarılmıştır. Bu doğrultuda işgücünün üretim sürecinde karar alma organlarından tamamıyla dışlanması söz konusu olmuştur. Bölüşüm açısından incelendiğinde ise piyasa mekanizmasının bölüşümü şekillendirdiği görülmektedir. Şöyle ki bir üretim faktörünün fiyatı faktör piyasasında ortaya çıkan fiyat üzerinden olmaktadır. Böylece her faktör kendi piyasasında değerlendirilmekte ve fiyatı belirlenerek bölüşüm yapısı şekillenmektedir.

Sosyoekonomik boyuttaki gelişim açısından işçilik evresi önemli bir yere sahiptir. Özellikle devlet yapısında ki gelişmeler ortaklık ekonomisi yaklaşımı açısından büyük gelişmelerin sağlandığı bir dönemdir. İktisadi faaliyetlerde 'Sıfır Ortaklık' yapısının olduğu bu dönemde devlet yapısında demokrasinin yaygınlaşması ile yönetimde ortaklığın arttığı gözlemlenmektedir. Aslında eski Yunan medeniyetlerinde izleri görülen demokratik yönetim biçiminin bu evrede kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı söylenebilir. Ancak unutmamak gerekir ki bir dönem bir şeyin uygulanmış olması onun kurumsallaştığı anlamını taşımamaktadır. İfade edildiği üzere iktisadi gelişmede zaman içinde ortaklık yapısı tam ortaklıktan sıfır ortaklığa doğru evrilirken, yönetim biçimi ve yönetime katılımı tam ortaklığa doğru evirilmektedir. Ortaklık yönetimde artarken iktisatta azalmış, ters orantı olmuştur.

Sanayi inkılabı ile başlayan ve sonrasında artarak geçtiğimiz elli yıla kadar varlığını sürdüren işçilik evresi bugün hala devam etmektedir. Ancak bu sıfır ortaklık durumunun ortaya çıkardığı başta gelir dağılımı olmak üzere servet dağılımı, fırsat eşitsizliği, istihdam sorunları, toplam talebin azalması gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan gelir dağılımı bozuklukları ile ilgili çalışmalar ve teorilere birinci bölümde yer verilmiştir.

Yirminci yüzyılın başında işçilik evresi bir takım değişmelere tabii olmaya başlamıştır. Bunlardan öne çıkanlarına borsaların yaygınlaşması, uluslararası piyasaların kurulması, sanayi ve ticaret odaları gibi sivil kuruluşların kurulması örnek olarak verilebilir. Bu kurumların etkisi ile bir sonraki evrenin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu evre Ortaklık merhalesidir.

7.2.3.2. Ortaklık Evresi

İşçilik evresi tekelci üretim sürecinin hakim olduğu bir evredir. Kapitalizm sermaye tekeli, sosyalizm ise siyasi tekeldir. Tekelci sistemin olduğu yerde de üretimin adilane biçimde organize edilemeyeceği, bu doğrultuda da hâsılanın adil bir şekilde paylaşılabilmesi söz konusu olmaktadır. Üretimin ve bölüşümün işçilik evresinden sonra alacağı yeni hal ortaklık evresi olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda yeni bir başlangıç söz konusu olmakta, sözleşmecî ortaklık dönemi ve ortaklık ekonomisi gündeme gelmektedir.

7.2.4. Sözleşmecî Ortaklık Dönemi ve Ortaklık Ekonomisi

İktisadi gelişme serüveninde son aşamanın sözleşmeye dayalı ortaklıkların iktisadi hayatı şekillendirdiği sözleşmecî ortaklık döneminin olacağı düşünülmektedir. Ortaklık evresi olarak ifade edilen bu aşama, bütün

insanların güç birliği yaparak dayanışma içinde ihtiyaçlarını karşılayabileceği iktisadi yapının olacağını iddia etmektedir.

7.2.4.1. Ortaklık Evresi

İnsanlar, her dönemde karşılaştıkları sorunları çözümlmek ve ihtiyaçlarını kolay karşılamak için ortaklıklar kurmuşlar ve işbirliği yaparak birlikte hareket etmişlerdir. Günümüze kadar geçirilen yedi merhalede iktisadi müesseseleşme farklı etkenler tarafından belirlenmiştir. İşçilik merhalesinden sonra varılması tahmin edilen ortaklık merhalesinde iktisadi müesseseleşmeyi belirleyen temel etkenin ortaklıklar olacağı düşünölmektedir. Ortaklıkla, toplulukları oluşturan bireyler ve sosyal grupların ihtiyaçlarını karşılamak için kendi istekleriyle işbirliği yapmaları ve aralarında dayanışmayı, ortak iradelerinin ürünü olan serbest anlaşmalarla düzenlemeleri kast edilmektedir (Ersoy, 1986: 129).

Ortaklık Ekonomisinde üretim faktörlerine sahip olanlar, kendi irade ve rızaları ile kendi aralarında sözlü veya yazılı olarak yaptıkları sözleşmeye göre üretim faktörlerini birleştirerek üretim gerçekleştirirler ve hâsılayı da ortak anlaşmalarına göre paylaşırlar. İnsanlar tarih boyunca temel hak ve özgürlerin bulunduğu ve paylaşımın adil olduğu ortamlarda kendi irade ve rızaları ile kurdukları ortaklıklar yoluyla üretimi gerçekleştirmişler ve elde edilen ürünü hakkaniyet ölçülerine göre paylaşmışlardır. Ortaklık Ekonomisi doğal ve insan doğasına uygun bir ekonomik teşkilatlanma biçimi olarak ifade edilmektedir (Ersoy, 2012: 5).

18. Yüzyılın sonundan itibaren dağıtım ve mübadele faaliyetlerini düzenleyen çeşitli ortaklıklar kurulmuştur. Bu ortaklıklar, şirketler, kooperatifler, sosyal amaçlı dernek ve vakıflar vb. şekillerde olmuştur.

Özellikle XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ortaklık müesseseleri iktisadi ve sosyal faaliyetleri düzenlemede etkin rol oynamaya başlamıştır. Başka bir ifade ile çağımızın iktisadi ve sosyal ihtiyaçları, ortaklık merhalesine geçilmesini sağlayacak müesseseleşmeyi gerektirmiştir. Giderek insanlar arasında çatışmadan çok uzlaşmanın yararlı olduğu ve esas olan çıkar çatışması değil, çıkar paralelliği olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü çıkar çatışması günümüzde bir birine arz-talep bağları ile bağlanmış küresel bir yapıda, bir tarafın daha fazla kazanmasına karşılık diğer tarafın kaybindan kaynaklanmaktadır. Taraflar arasında arz ve talep bakımından bağımlılık giderek arttığı için kazanan tarafın kazancı süreklilik arz etmez. Ancak bu süreklilik tekel durumları için söz konusudur. Kaybeden tarafın gelirindeki sürekli düşüş, hem mal arzını, yeterli yatırım yapılmadığı için düşürecek, hem de alım gücünün düşmesinden dolayı talebin daralmasına yol açacaktır. Bu durumda kısa dönemde kar eden taraf, uzun dönemde zarar edecektir. Hâlbuki ortaklık ekonomisinde çıkar paralelliği söz konusu olduğu için gerek yatırımların artmasına gerekse de toplam talebin artmasına sebep olacağı için bütün taraflar kazançlı çıkacaktır (Ersoy, 1986: 129-130).

Bugün dünya genelinde ortaklık yapılarının artmaya başladığı görülmektedir. Özellikle borsaların yaygınlaşması, kooperatiflerin artması, şahıs şirketlerinden ziyade limitet veya anonim şirketlerinin hatta holdinglerin yaygınlaşması, işçi işveren arasında performansa dayalı ücretlendirme örneklerinin olması ve daha nice çalışmaların yapıyor olması bir bütün halinde dünya genelinde ortaklık aşamasına geçilmeye başlandığını göstermektedir. Bu doğrultuda mevcut iktisadi sistemlerin geleceğinin çıkar çatışmasından çıkar paralelliğine geçiş ile sonuçlanacağı ve Ortaklık Ekonomisi' ne geçişin olacağı düşünülmektedir.

Önceki dönemlerde iktisadi faaliyetlerde ortaklık yapısı tam – kısmi ve sıfır ortaklık olarak azalan bir şekilde evrilmiş, işçilik merhalesinde ortaklığın

bittiği üretime katılan faktörlerin birbirlerinden ve üretimden tamamen bağımsız bir şekilde gelir ve karar aldıkları görülmüştür. Lakin bu noktada ortaya çıkan başta gelir dağılımı olmak üzere birçok iktisadi sorun sebebiyle bu sıfır ortaklık dönemi sosyoekonomik patlamalara yol açmış, insanları yeniden işbirliği ve dayanışmaya yönlendirmiştir. Böylece ortaya yeniden ortaklık yapıları çıkmaya başlamış, üretime katılanlar çıkar çatışmasından vazgeçerek çıkar paralelliği gütmeye ve bu güdü çevresinde öbekleşmeye başlamışlardır. Üretimde karşılıklı rıza ve irade ile yapılmış sözleşmeler doğrultusunda adil bir paylaşımın olacağı düşünülmektedir.

Tablo 12: Ortaklık yapısı bakımından karşılaştırmalı iktisadi gelişmeler

KARŞILAŞTIRMALI İKTİSADİ AŞAMALAR								ORTAKLIK DÜZEYLERİ			TEMEL ORTAKLIK İLİŞKİSİ
		A.Smith	F. List	K.Bücher	B.Hildebrand	W.W.Rostow	K.MARKS	Mülkiyet	Üretim	Bölüşüm	
ORTAKLIK AŞAMALARI	TAM ORTAKLIK	Avcılık	Avcılık Toplayıcılık	Ev Ekonomisi	Tabii Ekonomi	Geleneksel Toplum	İlkel Komün	TAM	TAM	TAM	TOPLUM
	BASKIN ORTAKLIK	Çobanlık	Çobanlık Çiftçilik					Şehir Ekonomisi	Para ekonomisi	Harekete Geçme Hazırlıkları	Feodalizm
	ZAYIF ORTAKLIK	Tarım	Tarım ve Sanayi	Milli Ekonomi	Kredi Ekonomisi	Olgunluk Aşaması	Kapitalizm				
	SIFIR ORTAKLIK	Ticaret	Tarım Sanayi ve Ticaret	Uluslararası Ekonomi				Kitle Tüketim Aşaması	Sosyalizm*	YÜKSEK	DÜŞÜK
	UYUMLU ORTAKLIK						YÜKSEK*			YÜKSEK	YÜKSEK

Tarafımızca hazırlanmıştır.

*Sosyalizmde son aşamada mülkiyetin Yüksek mülkiyet yerine kolektif mülkiyet yani tam mülkiyet olacağı düşünülmektedir.

Tablo 12'de iktisadi gelişme seyri tablo üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. İfade edildiği üzere iktisadi gelişme aşamaları birçok farklı şekilde ele alınmıştır. Ortaklık ekonomisi yaklaşımı doğrultusunda ise iktisadi gelişme seyri mülkiyet, üretim ve bölüşüm merkezinde ortaklık yapısı çerçevesinde ele alınmaktadır.

Ortaklık ekonomisinin Tam, Baskın, Zayıf ve Uyumlu ortaklık olarak dönemlere ayırdığı iktisadi gelişme seyri tabloda görüleceği üzere farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır.

Bir sonraki dönemin ne olacağı sorusuna, tabloda belirtilen yazarlardan W. Rostow, 'kitle tüketim aşaması'nın devam edeceğini ifade etmiş, Karl Marks ise kapitalizmden sonra sosyalizmin geleceğini iddia etmiştir. Ortaklık ekonomisi ise sıfır ortaklık döneminden sonra uyumlu-sözleşmeci ortaklık evresine geçileceğini iddia etmektedir.

Ortaklık ekonomisi yaklaşımı ile tarihsel gelişim analiz edildiğinde; Tam ortaklık olarak ifade edilen ve toplayıcılık ve avcılık evrelerinden oluşan dönemde, mülkiyetin tam olduğu yani ortak mülkiyet şeklinde üretim araçları ve tüketim malları üzerinden toplumun tamamının söz sahibi olduğu ifade edilmektedir. Üretime katılımın tam olduğu yani toplumun bütün fertlerinin üretime katıldığı ve üretime tam katılımın karşılığında, üretilen hâsıladan toplumun bütün fertlerinin ihtiyaçlarına göre istifade ettikleri, diğer bir ifade ile bölüşümün tam olduğu ifade edilmektedir.

Bu dönemde temel ortaklık ilişkisi tamamıyla toplum içinde şekillenmiştir. Herhangi bir belirgin sınıf ayrımı oluşmamış, toplum kendi

ihtiyacını kendisi gidermiş, kendi kendini gelenek ve görenekleri doğrultusunda şekillendirmiştir.

Baskın ortaklık (çobanlık ve çiftçilik) döneminde ise mülkiyetin tam (ortak) mülkiyetten farklılaşmaya başladığı, özel mülkiyetin ortaya çıktığı görülmektedir ancak kolektif mülkiyetin özel mülkiyete baskın olduğunu belirtmekte fayda vardır. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasına karşın hala yüksek olan işçi-işveren karşılıklı bağımlılığı sebebiyle bu dönemde mülkiyet 'orta' olarak ifade edilmiştir. Üretim araçları mülkiyetinin oluşmaya başlamasıyla birlikte başkası hesabına çalışma söz konusu olmuş, dolayısıyla üretime katılımı düşme gerçekleşerek tam katılımdan yüksek katılıma geçiş olmuştur. Paralel şekilde üretilen hâsılanın bölüşümü karşılıklı bağımlılıkların yüksek olması sebebiyle bölüşümde tam bölüşümden yüksek bölüşüme gerilemiştir.

Baskın ortaklık döneminde temel ortaklık ilişkisi devlet ve toplum arasında, yönetenler ve yönetilenler arasında şekillenmiştir. Sınıf yapısının bu dönemde şekillenmeye başladığı dikkat çekmektedir. Devlet olarak ifade edilen yapıdan yerel ve küçük ölçekte olan ve üretime katılmadan gelir elde eden, hukuki ve sosyal işleyişi idare eden bir yapı kastedilmektedir.

Zayıf ortaklık (ayni mübadele ve nakdi mübadele) dönemi kentlerin kurulduğu - mübadelenin yaygınlaştığı bir dönem olarak pazara yönelik üretimin başladığı özellikle üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin arttığı bir dönemdir. İşçi-işveren bağımlılığının azaldığı bu dönemde mülkiyet yüksek mülkiyetten düşük mülkiyete gerilemiştir. Diğer bir ifade ile özel mülkiyet kolektif mülkiyete baskın hale gelmiştir. Üretim araçlarının belirli ellerde toplanması üzerine üretime katılım azalmış, yüksek katılımdan orta katılıma

geçilmiştir. Dönemsel olarak yaygınlaşan ve artan serflik ve kölelik kurumları nedeniyle de bölüşüm düşük olarak gerçekleşmiştir.

Zayıf ortaklık döneminde feodal yapı çerçevesinde temel ortaklık ilişkisi devlet, toprak sahibi ve köylü arasında şekillenmiştir. Bu dönemde devletten kast edilen genellikle şehir devletleridir. Toprak sahipleri ise batıda lord'lar, doğuda ise aşiretler, han'lardır. Köylü ise bilinen köylülerin yanı sıra serfler ve kölelerden oluşmaktadır.

Sıfır ortaklık döneminde (işçilik evresi) ise artık mülkiyetin tamamen özel mülkiyet halini aldığı görülmektedir. Bu sebeple bu dönemde mülkiyet yüksek olarak ifade edilmiştir. Üretim araçlarının tamamen özel mülkiyet kapsamında belirli bir kesimde toplanması ve işçi işveren bağımlılığının azalması sebebiyle üretime katılım düşüktür. Bu dönemde yaygın işsizlik sorunu söz konusudur. Bölüşüm ise piyasa mekanizması işleyişinde, yaygın işsizlik ve üretime araçlarındaki yığılma sebebiyle düşük olarak gerçekleşmektedir.

Devlet, işverenler ve işçilerin temel ortaklık ilişkisini şekillendirdiği sıfır ortaklık döneminde devletler ulus devletler halinde büyümüş, işverenler büyük şirketler halini almışlardır. Hatta işverenlerin etkinliği kimi zaman devletleri dahi geçmiştir. Günümüzde bazı firmaların ekonomik hacimlerinin onlarca devletten daha büyük olması durumu söz konusudur. Bu dönemde işçiler ise kölelik ve serfliğin ortadan kalkmasıyla birlikte emeklerini işgücü piyasasına arz edenler olmuşlardır. Böylece belirtilen üç sınıf (devlet-işveren-işçi) arasında temel ortaklık ilişkisi şekillenmiştir.

Ortaklık ekonomisinin içinde bulunduğumuz sıfır ortaklık döneminden sonra geleceğini iddia ettiği uyumlu-sözleşmeli ortaklık evresinde ise temel ortaklık ilişkisinin üretime katılan bütün faktörler arasında olacağı düşünülmektedir. Her faktör üretime katılımı doğrultusunda kendi rıza ve iradesi ile kabul ettiği sözleşme ile belirlenmiş nispette gelirden payını alacaktır. Böylece ortaklık ilişkisi üretimin tamamında bütün faktörler tarafından paylaşılmış olacaktır. Ortaklık ekonomisinde mülkiyet yaklaşımı özel mülkiyet çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bütün faktörlerin üretime edilgen değil etken olarak katılıyor olmaları, yani sermayedarın sermayesi üzerinde nasıl mülkiyeti var ve kullanıyor ise emek sahibi de emeğini kendi işinde (sözleşme ile üretime ortak olduğu için) kullanıyor gibi görecektir. Bu doğrultuda özel mülkiyet yüksek olarak ifade edilmekte, ancak sömürüye sebep olacak negatif etkilerinden arındırılmış hali ile kabul edilmektedir.

Uyumlu-Sözleşmeli ortaklık döneminde üretime katılımın yüksek olması beklenmektedir. Çünkü üretimde bütün faktörler ortak olarak yer almakta, gelir hâsılaya oranlı olarak paylaşılmaktadır. Bu durumda atıl üretim faktörlerinin üretime etkin bir şekilde katılacağı düşünülmektedir. Gelirin ortaklık çerçevesinde değişken olarak belirlendiği uyumlu-sözleşmeli ortaklık döneminde bölüşüm, üretime katılım etken olduğu için yüksek olarak gerçekleşecektir. Devlette sahip olduğu ayrıcalıklı pozisyon ve hizmet alanı ile üretime katılım göstermekte, bunun karşılığında payını almaktadır. Bu sebeple bölüşüm tam yerine yüksek olarak ifade edilmektedir.

Ortaklık ekonomisi yaklaşımı içinde bulunduğumuz işçilik evresinden ortaklık evresine geçişin süreç içinde kendiliğinden olacağını öngörmektedir. Bu geçişin kendiliğinden gerçekleşmesine dair bulgulara ilerleyen bölümlerde değinilmektedir ancak bu geçişin koşullarını ilk sağlayan ülkelerin büyük avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

7.3. İşçilik Merhalesinden Ortaklık Merhalesine Geçiş

Ortaklık Ekonomisi; çıkar paralelliği esasına dayalı olarak üretime katılan tarafların üretim sonucu meydana gelen geliri karşılıklı rıza ve iradeleri ile paylaştıkları iktisadi sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma gereği mevcut sistemlerden ortaklık evresine ve dolayısıyla Ortaklık Ekonomisine tam olarak geçişin sağlanabilmesi bir takım dengelerin sağlanması gerekmektedir (Ersoy, 1986: 130).

7.3.1. Geçiş İçin Sağlanması Gereken Dengeler

İşçilik evresinden ortaklık evresine geçişte, geçişi kolaylaştırıcı ve sağlayıcı bir takım dengelerin kurulması gereği öngörülmektedir. Bu dengeler aşağıda belirtildi gibi fırsat eşitliği dengesi, çıkar paralelliği dengesi, nimet külfet eşitliği dengesi ve mikro düzeyde serbestlik, makro düzeyde müdahale arasındaki dengedir.

7.3.1.1. Fırsat Eşitliği Dengesi

Ortaklık, taraflara fırsat eşitliğinin sağlandığı bir ortamda gerçekleşir. Bu doğrultuda fırsat eşitliğine sahip olmayan taraflar arasında rekabet gerçekleştirilemeyeceği için devlet, iktisadi faaliyetlerde bulunan taraflar arasında fırsat eşitliğini sağlama konumundadır. Devletin bir desteği olacak ise eğer bu destek; taraflara eşit ölçüde ve üretime katkılarıyla orantılı olarak sağlanmalıdır (Ersoy, 1986: 130).

Ortaklık ekonomisinde devletin rolü hakemliktir. Üretime katılan faktörlerin kendi içlerinde ve diğer faktörler arasında ortaya çıkabilecek fırsat eşitsizliklerini giderme vazifesi devletindir. Günümüzde merkezi hükümetlerin adaleti gözetmeyen keyfi uygulamaları (ör. İhale ve teşviklerde ayrıcalık

tanıma uygulamaları) piyasada rekabetin oluşmasını engellemektedir. Bu durum piyasanın etkin bir şekilde işlemesine engel olmakta, ekonomiyi negatif etkilemektedir.

7.3.1.2. Çıkar Paralelliği Dengesi

İktisadi hayatta taraflar arası serbest işbirliği, ancak taraflara sarf ettikleri gayretleri oranında çıkar sağlandığı ölçüde tutarlı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bundan dolayı ortaklık ekonomisinde iktisadi işbirliği çıkar paralelliğine dayandırılmalıdır. Ortaklık merhalesinde toplulukların iktisadi yapılarını belirleyen müessese ve kurallar, toplumu oluşturan bireyler arasında çıkar çatışmasından çok, çıkar paralelliğini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Çıkar çatışmasının etkin olduğu bir ortamda tarafların serbest iradeleriyle işbirliği yapmaları güçtür. Böyle bir ortamda işbirliği yapılsa bile, iktisadi açıdan güçlü olanların üstün gelme şansı daha yüksektir (Ersoy, 1986: 130).

Ortaklık ekonomisi üretim ve bölüşümü, dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin tamamını, bütün tarafların katılımıyla bir bütün olarak ele almaktadır. Üretime katılan faktörler, üretime ortak olarak katıldıkları için getiri ve götürüsüne ortaktır. Üretimin riski de bütün taraflarca paylaşılmaktadır. Fırsat eşitliği dengesinin sağlanmasıyla birlikte bütün faktörlere üretime katılma, üretimden pay alma imkânı tanımaktadır. Söz konusu bu payda sözleşme ile tespit edilmektedir. Dolayısıyla fırsat eşitliğinin sağlanmasının devamında ortaklık yapısının oluşturulması ile çıkar paralelliği dengesi oluşmuş olacak, faktörlerin çıkar çatışmasına düşmesi engellenmiş olacaktır.

Kapitalist sistemde her birey kendi payını maksimize edecek şekilde münferit olarak hareket etmektedir. Örneğin; insanlar birikimlerini bankaya

yatırmakta ve faiz geliri elde etmektedirler. Ancak bu durum üretime katılım değildir. Çünkü üretime katılım içinde riski barındırır, banka faizinde ise risk yoktur. Kapitalist sistemde her faktör kendi çıkarını maksimize etmeye çalışırken faktörler içinde ve arasında çıkar çatışması söz konusu olmaktadır. Ortaklık ekonomisinde ise çıkar paralelliği söz konusu olup, bütün faktörler çıkar paralelliği doğrultusunda, koordinasyon içinde, hep birlikte en yüksek geliri elde etmeye çalışacaklardır.

7.3.1.3. Nimet-Külfet Eşitliği Dengesi

Ortaklık merhalesinde iktisadi faaliyetlere katılanlara, katlandıkları külfet oranında yarar ve zarar sağlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır. İktisadi faaliyetlerin yükünü taşıyanlar, neticede elde edilen kârdan yeterince yararlandırılmadıkları bir ortamda, tarafların serbest iradeleriyle işbirliğinin sağlanması ve ortaklık kurmaları mümkün değildir. Başka bir deyimle, üretimin külfetine katılanlar, hâsılanın nimetinden de yeterince pay alamadıkları bir ortamda piyasa mekanizması tekelleşmelere yol açar (Ersoy, 1986: 131).

Piyasa mekanizmasının yapısal olarak tekelleşmeye meyilli olduğu bilinmektedir. Özellikle sermayenin tekelleşmeye olan meyli, Marks'ın sermayenin temerküzü olarak ifade ettiği durum, günümüz iktisadi ortamının en ciddi problemidir. Nimet-Külfet eşitliği dengesiyle ortaklık ekonomisi bu sorunun ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Şöyle ki ortaklık ekonomisinde üretime katılanlar üzerinde herhangi bir sosyoekonomik baskının olmayacağı, üretime katılanların hür iradeleriyle katlandıkları külfet nispetinde nimetten istifade edeceklerini, bunun üretim öncesi pazarlık ile belirleneceğini, eğer olumsuz bir durum söz konusu ise ortaklığın kurulmayacağını-sonlanacağını belirtmektedir. Diğer bir ifade ile nimet külfet dengesi baskı ortamı ortadan kalktığı, faktörlerin rahatlıkla anlaşma zeminine geldikleri zaman

kendiliğinden sağlanacağını ifade etmektedir. Devletin bu konudaki vazifesi ise işçilik evresinde var olan sosyoekonomik baskıların (işsizlik, kültürel baskılar vb.) ortadan kaldırılması olacaktır.

7.3.1.4. Mikro Düzeyde Serbestlik, Makro Düzeyde Müdahale Arasında Denge

İnsan kendi menfaati doğrultusunda, yetenek ve imkânlarını serbestçe kullanırsa ve elde ettiği sonucun kâr ve zararının kendine ait olduğunu bilirse daha rasyonel davranır; emeğini ve zihinsel yeteneğini daha iyi kullanır. Bu nedenle Mikro düzeyde birey ve firmaların üretim ve tüketime yönelik kararlarına hiç müdahale edilmemeli; iktisadi müessese ve kurallar, tarafların serbest iradeleriyle üretim faaliyetlerine yön verebilmelerine ortam hazırlamalıdır. Birey istediği malı, maliyetine katlanarak üretmeli ve fiyatını ödeyerek istediği malı tüketebilmelidir. Devlet mikro düzeyde bireyin veya ortaklık müessesesinin karar almasını sınırlandıracak hiç bir engel koymamalıdır. Kararların sonunda doğacak kâr ve zararın bu düzeyde birey veya firmaya ait olmasını sağlayacak düzenlemeler yapmalıdır. Makro düzeyde ise devlet, yaptığı planlamalar, uyguladığı yönlendirici politikalar ve koyduğu sınırlamalarla müdahale etmeli, ortaklıkların iktisadi faaliyetlerini yönlendirmelidir. Bu tür müdahalelerin amacı, toplumu oluşturan birey ve ortaklıkların üretim ile tüketim faaliyetlerine yönelik kararlarını milli çıkarlarla uyumlu kılmaya yönelik olmalıdır. Devlet, iktisadi faaliyetleri sürdüren müesseseler arasında hakem görevini üstlenmelidir. Devletin kaynaklarını kullanmada ayrıcalıklara sahip birey ve müesseselerin bulunduğu bir ortamda teknelci eğilimlerin artması kaçınılmaz olur (Ersoy, 1986: 131).

Makro ile mikro yaklaşım, küresel ile yerelin ve hepsinden önce de yapı ile failliğin aşılmaz karşıtlıklar değil, “yin ve yang” olarak kabul edilmektedir (Wallerstein, 2003: 230). Bu açıdan ortaklık ekonomisinde de

makro ve mikro uygulamalar arasındaki denge gözetilmekte, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak ele alınmakta, biri olmadan diğersinin eksik kalacağı ifade edilmektedir. Devletin müdahalesinin ölçüsü bireylerin çıkarlarına ters düşmemek kaydıyla milli hedeflerin belirlenmesi ve kaynakların bu hedefler doğrultusunda koşılması olacaktır. Günümüzde hemen hemen her ülke milli hedefleri doğrultusunda planlar yapmaktadır. Ortaklık ekonomisi ayrıştığı nokta ise milli menfaatlerin bireylerin haklarına müdahale yetkisi tanımamasıdır. Bu doğrultuda makro müdahaleler kısıtlanmakta, bireylerin hakları kutsanmaktadır.

Ortaklık merhalesine, yukarıda belirtilen dengelerin sağlanmasıyla geçilebilir. Günümüzde iktisadi faaliyetlere yön veren müessese ve kurallar, bu dengeleri yeterince sağlayamadığı topluluklarda, ortaklıkların iktisadi işlevleri sınırlı kalmakta ve tekelleşmelere ortam hazırlamaktadır (Ersoy, 1986: 132).

7.4. Ortaklık Ekonomisinin Kurumsal Yapısı ve Hukuki Normları

Ortaklık merhalesinde iktisadi ve sosyal müesseselerin işleyişini belirleyen hukuki normlar, bireylerin ve sosyal grupların iktisadi ve sosyal faaliyetlerinde serbestçe işbirliği yapmalarını kolaylaştırmalı ve ortaklıklar şeklinde iktisadi ve sosyal müesseseler kurmalarına yardımcı olmalıdır. Ortaklık merhalesinde hukuki normlar her alanda yarışı ve rekabeti özendirilmeli, tekelleşme eğilimlerini sınırlandırmalıdır. İktisadi ve sosyal faaliyetlerin akışının iktisadi ve sosyal tekellerce belirlendiği bir ortamda, insanların serbest iradelerine dayanarak kurdukları ortaklık müesseselerin başarı şansı çok azdır. Bundan dolayı iktisadi ve sosyal hayatın dinamikliğini azaltan ve tekelleşmelere ortam hazırlayan her türlü kanun ve kurallar, ortaklık merhalesinde uygulama dışı bırakılmalıdır (Ersoy, 1986: 138).

Devletin iktisadi hayata müdahalesi hükümetlerin inisiyatiflerine bırakılmamalı, başta vergi oranları olmak üzere iktisadi hayata müdahale şartları anayasada belirtilmeli, vatandaşlar anayasal olarak koruma altında olmalıdır. Bu anayasal düzenlemeler hukukun üstünlüğünü benimsemeli ve bölüşümde adaletin tesisi için devletin düzenleyici rolünü belirleyici olmalıdır.

İşçilik merhalesinde uygulamada olan hukuki normların önemli bir bölümü mal mübadelesi döneminde oluşturulmuş ve bu normların dayandığı temel ilkelerin bir kısmı, Roma İmparatorluğu ve Ortaçağda geliştirilmiştir. İşçilik merhalesinin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir hukuk düzeninin geliştirilmesi, iktisadi ve sosyal değişmelerle paralel olmadığı için zaman zaman önemli sorunlarla karşılaşmış; siyasi ve iktisadi bunalımlar baş göstermiştir. Çünkü Roma ve Batı Ortaçağ'ındaki hukuk sistemi, güçlünün haklı olduğu ilkesine dayanmakta ve çatışmayı esas kabul etmekteydi. Ortaklık merhalesinde güçlü olan, kanunlara göre haklı olandır. Güçlü olanın haklı sayıldığı bir ortamda insanların serbest iradeleriyle kurdukları ortaklıklar yardımıyla iktisadi faaliyetlerini düzenlemeleri mümkün değildir. Ortaklık merhalesinde devletin gücü, hukuk devleti oluşuyla orantılıdır. Devlet ne ölçüde hukuk devleti ise o ölçüde güçlü olacaktır. Çünkü bireylerin ortak eğilimlerini yansıtan hukuki normlardan gücünü alan devlet, toplumun egemenlik gücünü daha iyi temsil eder. Ortaklık merhalesinde etkin olacak hukuk düzeni, hem insanları bağımsız ayrı ayrı bireyler halinde hareket etmelerini, hem de onları bir bütünlük içinde birer hücre haline getirecek sosyal dengeyi sağlamalı ve bireyler arasında çıkar paralellliğini hâkim kılma amacına yönelik olmalıdır. Ortaklık merhalesine geçiş, ancak insanlar arasında serbest iradeleriyle işbirliği ve dayanışmayı sağlayacak hukuk normların geliştirilip uygulanmasıyla mümkün olacaktır. İktisadi ve sosyal dengelere dayanan bir iktisadi ve sosyal yapı oluşturulmadan ortaklık merhalesine geçiş mümkün değildir (Ersoy, 1986: 139).

Ortaklık ekonomisinde öne çıkan iktisadi kurumlar serbest piyasa ekonomisi ile benzerlik göstermektedir. Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi, sözleşme serbestliği, özel mülkiyet hakkı ve girişim ve çalışma hakkı kurumları aynen vardır. Ancak Ortaklık merhalesi bu kurumların daha sağlıklı işlemesi konusunda Devlet, Borsa, Odalar ve Üniversite'ye önemli görevler yüklemekte, özellikle piyasanın yetki ve etki alanına aydınlatıcı/düzenleyici fonksiyonlar yüklemektedir. Özel mülkiyet hakkı, Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi, Sözleşme serbestliği, Girişim ve çalışma hakkı kurumlarına önceki bölümde (Kapitalizm başlığında) detaylı yer verildiği için burada doğrudan Ortaklık Ekonomisinde Devlet, Borsa, Sivil İktisadi Kuruluşlar ve Üniversitelere yüklenen fonksiyonlara geçilecektir.

7.4.1. Ortaklık Ekonomisinde Devlet

Devlet, en genel anlamıyla, toplumda var olan güç ve iktidar ilişkilerinin tezahürüdür. (Daldal, 2010: 304). Toplumda var olan güç ve iktidar ilişkilerinin önemli bir boyutu iktisadi alanda kendini göstermektedir. Bu açıdan Ortaklık Ekonomisinde devlet, mevcut fonksiyonlarının yanı sıra, iktisadi anlamdaki güç ve iktidar ilişkilerinde bulunan taraflar arasında hakemlik görevini üstlenecek ve serbest rekabetin sürekliliği ve tekelleşme eğilimlerinin yaygınlaşmaması için gereken iktisadi ve sosyal önlemleri alacaktır. Devlet, ülkenin imar ve gelişmesini sağlamak ve halkın refah düzeyini yükseltmek amacıyla oluşturulan iktisadi, siyasi, ilmi ve ahlaki müesseselerin, işlevlerini yerine getirmelerinde karşılaşılan sorunların çözümünde taraf değil, hakem olacaktır. Devlet yönetiminde, serbest ve eşit oyla halkın seçtiği temsilciler yer alacaktır. Çünkü insanlar, kendi iradeleriyle seçtikleri ve destekledikleri bir iktidarın yönetimi altında isteyerek işbirliği yapabilirler ve sahip oldukları üretim faktörlerini etkin bir şekilde kullanabilirler. Zira kitlelerin zorla ve despotik kurallarla yönetildiği bir toplumda, insanlar özgür iradeleriyle işbirliği ve dayanışmayı arttıran ortaklıklar kuramazlar (Ersoy, 1986: 133).

Özellikle işçilik evresinden ortaklık evresine dolayısıyla da ortaklık ekonomisine geçiş sürecinde devletin öncelikli vazifesi, yukarıda belirtilen, fırsat eşitliği, çıkar paralelliği, nimet külfet eşitliği ve mikro düzeyde serbestlik makro düzeyde müdahale dengelerini sağlamaktır. Piyasa mekanizmasının sağlıklı işleyebilmesi ve insanların hür irade ve rızaları ile sözleşme yapabilmeleri için bu dengelerin öncelikli olarak sağlanması gerekir. Devletin ekonomideki hakem rolü, uyguladığı politikalarda toplumun tamamını eşit olarak kabul etmesini ve sözleşme zeminini hazırlamasını kapsamaktadır. Bu durumda devletin fonksiyonu, hukukun üstünlüğünü ve insanların hukuk karşısında eşit olduğu ortamı tesis etmek ve iktisadi faaliyetlerde özellikle paylaşımında adaletin sağlanacağı koşulları oluşturmaktır.

Devlet, yalnızca miktarının artırılmasıyla marjinal faydası arasında ters ilişki bulunmayan mal ve hizmetlerin yani fiyatı serbest piyasa mekanizmasının işleyişi ile sağlanamayacak olan kamusal malların (köprü, baraj vb.) üretimini, kamu iktisadi teşebbüsleri veya kâr amacı gütmeyen vakıf statüsündeki kuruluşlar yoluyla yaptıracaktır. Devletin ekonomiye müdahalesi kendisine anayasa tarafından çizilmiş sınırlar çerçevesinde olabilecektir. Devlet; miktarı arttırılmakla marjinal faydası azalan malların üretimini tamamen özel kesime terk edecektir. Çünkü bu malların fiyatı arz ve talep kanunlarına göre serbest piyasada oluşur. Devletin bu tür malları üretmesi, serbest rekabet mekanizmasının işleyişini aksatır. Çünkü özel firmaların devletin desteklediği kuruluşlarla rekabet etmeleri güçtür (Ersoy, 1986: 134).

Ortaklık ekonomisinde devlet de, bir tür ortaklıktır. Devlet alt yapı hizmetlerini, savunma ve adalet hizmetlerini yerine getiren imtiyazlı bir ortaklıktır. Vatandaşlar, üzerinde yaşadıkları ülkenin dış saldırılarına karşı korunması; ülkede adaletin, güvenin sağlanması ve alt yapı hizmetlerinin yerine getirilmesi için, hayatının bir döneminde emeğini asker olarak devletin

emrine vermekte ve gelirinin bir bölümünü ise, kamu harcamaların karşılanması için vergi olarak devlete yatırmaktadır. Devlet ülkeyi, halkın genel eğilimlerinin yasallaşması olan kanunlar ve halkın serbest iradesiyle hazırlanmış mukavelelere göre yönetmektedir. Ülkede devletin yerine getirdiği genel hizmetlerden yararlanan ve güven içinde hayatını sürdürenler, devletin otoritesini zımnen kabul etmiş sayılmaktadır (Ersoy, 1986: 139).

Ortaklık ekonomisinde devlet, iktisadi faaliyetlerin güçlendirilmesi doğrultusunda kredi verebilmektedir. Temel hizmetler karşılığında devlete verilen vergiler devletin bir çeşit banka gibi faaliyet göstermesini olanaklı kılmaktadır. Toplumun faydasına olacak şekilde devlet, elde ettiği vergi gelirlerini kendisi yatırıma çevirebileceği gibi ihtiyaç duyan firma ve işçilere nitelik ve ödedikleri vergi ölçütünde kredi olarak verebilir. Böylece günümüzde genelde bankaların üstlendiği kredi fonksiyonu ortaklık ekonomisinde devlete ve devletin denetimindeki vakıf statüsündeki aracı kuruluşlara devredilmiş olmaktadır.

Devlet iktisadi faaliyetlere mikro düzeyde müdahale etmeyecek; makro düzeyde milli hedeflere göre iktisadi faaliyetleri yönlendirecek planlar yapacaktır. Yönlendirme günümüzde olduğu gibi mali ve parasal önlemlerle yapılacaktır.

7.4.2. Sivil İktisadi Kuruluşlar

Ortaklık merhalesinde toplumun iktisadi faaliyetlerini, serbest anlaşmalarla kurulan sivil iktisadi müesseseler düzenleyecektir. Devletin desteğiyle halkın kurup yönettiği kooperatif veya dayanışma ortaklıkları, üyeleri olan özel teşebbüslere aşağıda belirtilen on temel hizmeti, hâsıladan

alınan bir aidat karşılığı yerine getirecekler ve her firma ödediği aidat oranında bu hizmetlerden yararlanacaktır. Bunlar (Ersoy, 1986: 134);

- 1) Muamele - İşlem,
- 2) Muhasebe,
- 3) Muhafaza
- 4) Hukuki danışmanlık - Avukatlık,
- 5) Kredi ve Kefalet,
- 6) Tanıştırma ve bilgi sağlama,
- 7) Tanıtma ve pazarlama,
- 8) Hakemlik,
- 9) Kalite geliştirme ve denetleme,
- 10) Sosyal yardımlaşma hizmetleridir.

İktisadi hayatın işleyişinde önemli bir yer tutan ancak üretime doğrudan katkısı bulunmayan bu hizmetler özellikle küçük işletmeler için maliyet artırıcı nitelik taşımaktadır. Küçük işletmeler, bu tür hizmetleri yerine getirecek elemana ve imkâna sahip olmadıklarından dolayı, bu alanlarda karşılaştıkları sorunlarını çözümlenmede yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise piyasa işleyişinde aksaklıklar meydana gelmektedir. Söz konusu hizmetlerden bütün firmaların, kendi imkânları ölçüsünde yararlanmaları, büyük firmaların piyasada ağırlığının artmasına sebep olacağından fırsat eşitsizliğine sebep olabilmektedir. Bu durumda, serbest rekabetin sağlıklı bir şekilde sağlanması için, sivil iktisadi kuruluşların özellikle küçük işletmeler için etkin bir şekilde çalışması gerekmektedir. Günümüzde küçük işletmelerin ve ortaklıkların karşılaştıkları başlıca sorunlar, yukarıda belirtilen on hizmetin yeterince yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bu kuruluşlar belirtilen on hizmetin yanı sıra üyelerinin faaliyetlerinden de sorumlu olacaklar, kendi iç denetimlerini yapacaklar, standartlarını belirleyecekler böylece tüketiciler ile üreticiler arasında koordinasyonu sağlayacaklardır.

7.4.3. Üniversiteler

Kapitalist sistemin lokomotifinin sermaye, sosyalizmin lokomotifinin de devlet olduğu kabul edilir ve bu sistemlerin gidişatını bu lokomotiflerin belirlediği düşünülürse, ortaklık ekonomisinin lokomotifi üniversiteler yani bilgi olmaktadır. Ortaklık ekonomisinde üniversiteler, devletin işleyişinden piyasanın normlarına kadar, gereken her alanda işleyişin çerçevesini belirleyecek olan kurumlardır.

Topluluğun bilimsel faaliyetlerini, üniversiteler üstlenecektir. Üniversiteler, ülkenin kaynaklarının etkin kullanımına ortam hazırlayarak, planların bilimsel veri ve bulgulara göre hazırlanmasında etkin rol oynayacaklar; iktisadi faaliyetleri düzenleyen mukaveleleri hazırlayacaklardır. Siyasal iktidarı denetleyen ve yasama görevini yerine getiren yasama organı, kanun yaparken üniversitelerle işbirliği yapacaktır. Toplulukların iktisadi ve sosyal faaliyetlerini düzenleyen yasalar, bilimsel veri ve bulgulara dayandırıldığı ölçüde toplulukların iktisadi kalkınma ve sosyal gelişmelerini hızlandıracaktır, üniversiteler, aynı zamanda ülkenin kültürel gelişmelerini üstlenecekler ve yeryüzündeki bilimsel gelişmeleri yakından izleyeceklerdir (Ersoy, 1986: 133).

Ortaklık merhalesinde, toplulukların üretim, tüketim, bölüşüm ve mübadele ile ilgili ortaklık müesseseleri, faaliyetlerini bilimsel esaslara göre düzenleyeceklerinden dolayı, üniversite teori ile pratik arasında bütünleşmeyi

sağlayacak kurumlar olacaktır. Üniversiteler, birey ve firmaların danışmanlık hizmetlerini yerine getirecektir. Birey ve firmalar, hangi üniversitenin danışmanlık hizmetinden yararlanacaklarını kendileri belirleyecekler.

Üniversiteler, kendi faaliyetlerini düzenlemede ve işlerinde tamamen serbest olacak, faaliyetlerini sürdürmede devletin siyasi, iktisadi ve ahlaki kurumlarıyla dayanışma içinde olacaklardır. Bu kurumlarla üniversite arasındaki sorunların çözümünde, Devlet Başkanı hakem olacaktır. Halk, sorunlarının çözümlenmesinde ve bilgi düzeyinin yükseltilmesinde istediği üniversiteyi seçecektir, üniversitenin yönetimi de kademeli seçimlerle üniversite organlarıncaya yapılmalıdır. Bilimsel faaliyetlerde insanlar arasında ne kadar çok işbirliği ve dayanışma gerçekleştirilirse, bilimsel ve sosyal gelişme o kadar fazla olacaktır. Özellikle bilimsel bulguların işletmelere aktarılması ve işletmelerin karşılaştıkları sorunların bilimsel bulgulara göre çözümlenmesi, kaynakların etkin kullanılmasına ortam hazırlayacaktır (Ersoy, 1986: 134).

7.4.4. Borsa

Ortaklık merhalesinde iktisadi faaliyetlerin kalbi, her çeşit senedin serbestçe alınıp satıldığı borsa olacaktır. Ortaklık ekonomisinin kalbi konumunda olan borsa, bugünkü borsa uygulamalarının daha yerleşmiş ve spekülatif uygulamalara karşı güçlendirilmiş halidir. Borsada senetler dört ana kategoride toplanabilir, Bunlar (Ersoy, 1986: 135):

- a) **Toprak senetleri:** Bunlar her çeşit toprağın ve gayrimenkullerin alınıp satıldığı senetlerdir. Bu senetlerle her çeşit gayrimenkul alınıp satılabilecek ve gayrimenkulle ilgili işlerde çalışanlara ücret olarak ödenebilecektir,
- b) **Tüketim malları senetleri:** Temel bir tüketim malının birim olarak kabul edildiği bu senetlerle her çeşit tüketim malı alınıp satılabilir,

- c) İnşaat malzemeleri senedi:** Toprak ve tüketim malları dışındaki mallar bu senetlerle alınıp satılmalıdır. Bu senedin birimi bir kg. inşaat demiri olabilir,
- d) Altın senedi:** Bu senetle merkez bankasından veya özel bankalardan alınacak dövizle ithalat ve ihracat yapılacaktır. Bütün bu senetler, devletin denetiminde çıkartılacak ve ülkede kullanılan milli para ile değiştirilebilecektir.

Borsada belirtilen senetler üzerinden her çeşit tahvil alınıp satılacak ve halkın genel eğilimi yatırım alanları ve iktisadi hayatın yönünü objektif biçimde belirleyecektir. Ortaklık ekonomisinde spekülâtif etkilerden arındırılmış sadece arz ve talebin belirleyici olduğu şeffaf bir borsa öngörülmektedir. Bu şekilde gerek üretici gerekse de tüketicilerin iktisadi faaliyetleri kolay ve doğru bir şekilde izleyebilecekleri, kararlarını alabilecekleri düşünülmektedir.

Günümüz borsaları düşünüldüğünde spekülâtif etkiler dışında işleyişin gayet hızlı ve şeffaf olduğu düşünülebilir. Ancak kabul etmek gerekir ki borsalarda arz ve talebin dışında cereyan eden gelişmelerde etkili olabilmekte, bu durumda iktisadi hayatı ciddi etkileyebilmektedir. Ortaklık ekonomisinde ise şeffaf, istikrarlı ve derin bir borsa hayal edilmekte, sadece arz ve talep dengesi çerçevesinde işleyişin olacağı iddia edilmektedir.

7.5. Arz ve Talep Dengesi

Ortaklık merhalesinde borsa, arz ile talep arasındaki dengeyi dört piyasa yoluyla sağlayacaktır. Bunlar; “mal”, “para-kredi”, “emek” ve “sermaye” piyasalarıdır. Üretim-tüketim dengesi söz konusu piyasaların işlevlerini yerine getirmesiyle sağlanabilecektir. Bu piyasaların kapsamı aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ersoy, 1986: 135).

7.5.1. Mal Piyasası

Mal ve hizmet piyasası olarak da ifade edilebilen bu piyasa günümüzde uluslararası bir boyut kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde mal piyasası sayesinde dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir mal kolayca alınıp satılabilmekte, arz ve talep kolaylıkla izlenebilmektedir. Ancak uluslararası alanda çok farklı şekillerde gözlemlenen korumacı politikalar bu piyasanın işleyişini kısıtlamaktadır.

Ortaklık ekonomisinde mal piyasası tamamen serbest olarak işleyecektir. Devlet doğrudan veya dolaylı olarak mal piyasasına müdahale etmeyecektir. Burada mal ile miktarı ve marjinal faydası arasında ters yönlü ilişkiler bulunan mallar kast edilmektedir. Bu piyasada en ideal fiyatların arz ve talep kanunlarıyla oluşacağı varsayılmaktadır (Ersoy, 1986: 135).

7.5.2. Para-Kredi Piyasası

Para ve kredi piyasası, para niteliğinde olan değerlerin arz ve talebinin ve kredi işlemlerinin gerçekleştiği piyasadır. Ortaklık ekonomisinde para ve kredi piyasası niteliği ve etkileri bakımından diğer piyasalardan tamamen farklı bir şekilde ele alınmaktadır.

Ortaklık ekonomisinde para ve kredi piyasası tamamen devletin denetim ve kontrolünde olacaktır. Çünkü bu piyasada arz ve talep kanunların işletilemeyeceği ve serbest piyasa mekanizmasıyla dengenin sağlanamayacağı kabul edilmektedir. Para-kredi piyasasına hâkim olan, mal piyasasına, sermaye ve dolayısıyla emek piyasasına da hâkim olur. İşçilik merhalesinde tekelleşme olgusu, para-kredi piyasasında büyük firmaların etkin olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet bu piyasayı planlama teşkilatının belirlediği makrohedeflere varılması amacıyla düzenleyecek ve

para-kredi mekanizmasını azami rekabeti ve ülke kaynaklarının maksimum istihdamını sağlamak amacıyla kullanacaktır (Ersoy, 1986: 135).

Günümüzde para piyasaları oldukça önemli hale gelmiştir. Televizyonlarda günde birkaç defa program halinde, kimi kanallarda sürekli alt yazı şeklinde, haber programlarında hava durumundan önce para ve kredi piyasalarına dair veriler yer almaktadır. İnsanlar televizyonlardan veya farklı kanallardan sürekli para piyasalarını takip etmekte, yatırımlarını gözden geçirmektedir. Ancak para ve kredi piyasaları soyut piyasalar olduğu için gerçek değişkenler üzerinde net bir etki oluşturmamaktadır. Bu durumda kaynakların somut bir halde yatırıma akışı yerine soyut olan para piyasalarında değerlendirilmeye çalışılması, ekonominin işleyişinde sorunlara sebep olmaktadır. Bu sebeple ortaklık ekonomisinde para ve kredi piyasası tamamen devletin kontrolünde olması öngörülmektedir.

7.5.3. Emek Piyasası

Emek piyasasının sağlıklı işlemesi için, herkesin asgari geçimi devlet tarafından garanti edilmeli ve işçiyle işveren arasında serbest anlaşmayı sağlayacak müesseseler kurulmalıdır. İşçinin aç kalma tehlikesinden korktuğu ortamda, hiçbir zaman işçi ile işveren arasında serbest pazarlık yapılamaz. Devlet işsizlik sigortası veya başka sosyal dayanışma ortaklıkları yoluyla işçinin asgari geçimini garanti ederse, emek piyasası daha serbest çalışır ve işçi, işveren karşısında daha rahat pazarlık edebilir. İşverene kredi verildiği gibi işçiye de yetenek ve kabiliyeti ölçüsünde kredi verilmeli; çok işçi çalıştıran ortaklık-eğer ülkede işsizlik sorunu yaygın ise- çalıştırdığı işçi sayısı kadar kredi alabilmelidir (Ersoy, 1986: 136).

Günümüzde en önemli iktisadi sorunlardan biri olarak sürekli dillendirilen işsizlik sorunu emek piyasasının işleyişinden kaynaklanmaktadır. Mevcut işleyişte işçiler belirli saatlik emekleri piyasaya sunmakta, hükümetlerin asgari ücret uygulamalarıyla birlikte arz ve talep üzerinden ücret tayin olmaktadır. Ancak bu işleyişte işçilerin elini piyasadaki işsizler bağlamakta, onların serbest bir şekilde anlaşmalarına engel olmaktadır. İşçilerin işsiz kalma endişesi ücretleri baskılamakta, emeğin hak ettiği ücreti almasını engellemektedir.

Ortaklık ekonomisi yaklaşımında bu sorunun çözümü açısından herkese asgari geçimlik ücret verilmesi öngörülmektedir. İnsanın olmadığı yerde ekonominin var olmadığı düşünülürse, insanlara temel gereksinimlerini karşılayacak kadar bir ödeme yapılması, sağlıklı iş sözleşmelerinin yapılmasını sağlayacaktır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin çoğunda ve ülkemizde de işsizlik durumunda maaş ödemesi söz konusudur. Ancak bu maaşın düzeyinin yerel yerine genel olması, işsizliği iş haline getirebilmekte, farklı oyunlara sebep olabilmektedir. Ortaklık ekonomisi talep eden herkese temel geçimlik ücretin verilmesini öngörmektedir. Bu ücret haddi ise yerel olarak belirlenecektir.

Özellikle ortaklık ekonomisine geçiş sürecinde mevcut işsizler sorununa karşın ortaklık ekonomisi işçi çalıştırmayı teşvik edecek şekilde uygulamaları öngörmektedir. Bu bağlamda firmalara çalıştırdığı işçi nispetinde kredi verilmesi ve vergi indirimleri gibi önermeler kabul edilmektedir.

7.5.4. Sermaye Piyasası

Günümüzde, tıpkı para piyasası gibi, gündemde oldukça yer tutan diğer bir piyasada sermaye piyasasıdır. Sermaye piyasası sermaye arz ve talebinin bulunduğu piyasadır. Hisse senedi gibi ortaklık sağlayan ya da tahvil, finansman bonusu gibi alacaklılık sağlayan yatırım araçları vasıtasıyla, hane halklarından (tasarrufçulardan) firmalara (girişimcilere) kaynak aktarılan sermaye piyasasında yatırımcılar, yatırımlarını belli bir getiri beklentisi ile yatırım araçlarında değerlendirirler. Girişimciler ise, sermaye piyasasında ihraç ettikleri hisse senetleri veya borçlanma senetleri aracılığı ile yatırımcıların tasarruflarını reel yatırımlara dönüştürürler.

Ortaklık ekonomisinde sermaye piyasasının makro önlemlerle yönlendirilmesi öngörülmektedir. Üretimi istenen alanlarda sermaye oluşumunun hızlandırılması için özendirici politikalar uygulanması kabul edilmektedir. Neyin, nerede ve nasıl üretileceğini makro hedefler doğrultusunda girişimcilerin serbestçe verdikleri kararlarla belirlenmelidir. Sermaye malları, mülkiyeti çıkartılacak hisse senetleriyle yaygınlaştırılmalı; üretimin kâr ve zararına mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın katılması sağlanmaya çalışılmalıdır. Ortaklık merhalesinde kâr ve zararın paylaşılması, çıkar paralelliği ilkesine göre, iktisadi faaliyetlere katılanlara, katlandıkları risk ve güçlkle orantılı olacaktır (Ersoy, 1986: 136).

Ortaklık ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin kalbi borsadır. Bunun nedeni borsanın, üretimin getirisinin ve riskinin daha çok insan tarafından paylaşılmasına olanak sağlamasıdır. İyi işleyen bir borsanın iktisadi faaliyetleri en iyi şekilde yönlendireceği kabul edilmektedir. Bu açıdan ortaklık ekonomisinde borsa yani sermaye piyasası oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Sermaye piyasasının makro önlemler ile yönlendirilmesinin

Bütün piyasalar borsa ile doğrudan bağlantılı olarak faaliyet gösterecekler, tasarruflar borsa üzerinden yatırıma sevk olunacak, piyasalar koordine edilecektir. Borsanın durumu, ortalama gelişimi bugünkü faiz mekanizmasının üstlendiği çıta vazifesinin yerini alacaktır.

Ortaklık ekonomisinde planlama kurulunun doğrudan ve tamamen kontrol ettiği para-kredi piyasası beş fonksiyonu yerine getirmektedir. Bunlar; tüketim birimi olarak ifade edilen işçilerin sahip oldukları emek arzını çalışma kredisi karşılığında üretim birimlerine yönlendirmek (Emek Arzı ve Emek Talebi), sermaye piyasasının sağladığı veriler (İş İmkânları Sağlama) doğrultusunda emek piyasasının işlerliği için temel geçimlik ücret veya işsizlik ödemesi gibi ödemeleri gözetmek (İş Bulma), borsanın ihtiyaç duyduğu nakit akışını (Tedavül) sağlamaktır.

Üretim birimleri, borsaya, mal ve hizmet piyasasına ve sermaye piyasasına yönelik üretimlerini gerçekleştirecek, emek ihtiyacını ve üretim tekniğini emek piyasasından karşılayacaktır. Üretim birimleri sermaye piyasasına 'inşaat' olarak ifade edilen yatırım mallarını, mal ve hizmet piyasasına ise normal 'mal ve hizmetleri' üretecektir.

Makroekonomik yönlendirmeler ve serbest teşebbüsler ile işleyen sermaye piyasası; para ve kredi piyasası vasıtasıyla emek piyasasının şekillenmesine katkıda bulunacak ayrıca tüketim birimlerine amortisman sağlayacaktır. Borsanın imarı (geliştirilmesi) vazifesi de sermaye piyasasına yüklenmiştir.

Tamamen serbest piyasa kurallarına göre işleyecek olan mal ve hizmet piyasası, üretim birimleri ve sermaye piyasasından elde ettiği malları,

emek piyasasına ve tüketim birimlerine aktaracaktır. Mal ve hizmet piyasası mübadele ile borsaya bağlıdır. Dış dünya ile bağlantı (ithalat-ihracat) mal ve hizmet piyasası üzerinden gerçekleşecek, firmalara dış ticaret kredisi sağlanacaktır.

İşsizlik sigortası ve asgari geçimlik ücret gibi açılardan para ve kredi piyasası tarafından desteklenen emek piyasası, ihtiyaçlarını mal ve hizmet piyasasından karşılayacak, üretim birimlerine üretim tekniği sağlayacak, borsa üzerinden iâşe elde edecektir.

Tüketim birimi olarak ifade edilen hane halkları ise mal ve hizmet piyasasından mal talebini karşılayacak, para ve kredi piyasasına emek arz edecektir. Borsada tasarruflarını değerlendirecek olan tüketim birimleri, mal ve hizmet piyasasından karşılayamadıkları ihtiyaçlarını borsadan temin edeceklerdir. Emek piyasasının harcama yoluyla beslediği tüketim birimlerindeki aşınma (amortisman) sermaye piyasası tarafından giderilecektir. Tüketim birimleri ayrıca çalışmak isteyen ancak imkân yetersizliğinden çalışamayan işçilere çalışma kredisi sağlayacaktır.

Ortaklık ekonomisinin işleyişi ana hatları ile yukarıda belirtildiği gibidir. Sistemin kalbi pozisyonundaki borsa ile serbest ve kontrollü işleyen piyasalar ile iktisadi faaliyetlerin çerçevesi belirlemektedir. Eleştiriye, geliştirilmeye ve tartışmaya açık olan bu şekilde ortaklık ekonomisinin işleyişi ana hatlarıyla resmedilmeye çalışılmıştır (Ersoy, 1986: 181).

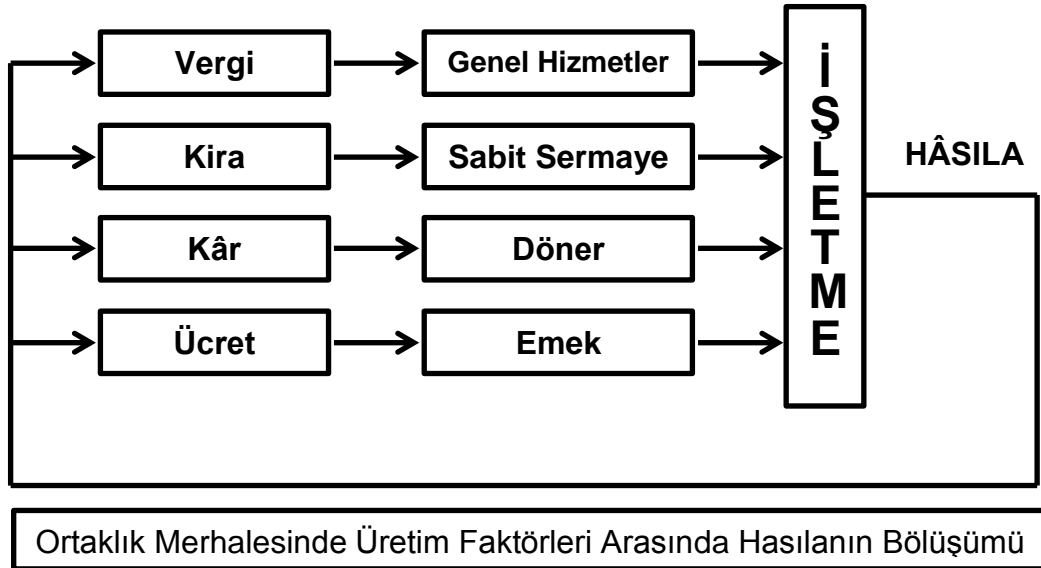
7.7. Ortaklık Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Getiriler

Ortaklık ekonomisi mevcut sistemlerdeki krizin üretim faktörlerinin tanımlanmasındaki eksiklik ve yanlışlıklardan olduğunu ifade ederek, kendi kurumsal yapısı doğrultusunda üretim faktörlerini tanımlamaktadır.

Ortaklık ekonomisinde çıkar paralelliği esas olduğundan, üretim faaliyetlerine katılan taraflar kâr ve zararı ortaklaşa paylaşacaklardır. Böylece üretim faktörlerinin, serbest mukavelelerle belirlenen oranda hâsıladan pay almaları sağlanır.

Ortaklık ekonomisi tanımlamasıyla üretim faktörleri ve bu faktörlerin gelirleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 11: Ortaklık Ekonomisinde Üretim faktörleri ve Gelirleri

Burada üretim faktörlerinin, hâsıladan ne kadar pay alacakları, işin niteliğine göre mukavelelerde belirtilecektir, üretimin artmasına bağlı olarak tarafların payı artacak, azalmasıyla da düşecektir, ürettiği malın iktisadi

önemine ve devlete verdiği vergi oranına göre teşebbüsler kredi alacaklardır (Ersoy, 1986: 137).

Şekilden anlaşılacağı üzere Ortaklık Ekonomisinde tanımlanan üretim faktörleri klasik iktisat düşünürlerinin tanımladıkları ve sonrasındaki düşünürlerin takip ettikleri üretim faktörlerinden farklıdır. Klasik iktisat düşünürleri üretim faktörlerini ilk bölümde ele aldığımız şekilde; emek, sermaye, tabiat ve müteşebbis olarak ele almışlardır. Yine hatırlanacağı üzere bu faktör sahiplerinin elde edecekleri gelirleri de sırasıyla ücret, faiz, rant ve kâr olarak belirtmişlerdi.

Ortaklık Ekonomisinde ise üretim faktörleri Genel Hizmetleri yerine getiren müessese (genel anlamda Devlet), Sabit Sermaye, Döner Sermaye ve Emek'ten oluşmaktadır. Sırasıyla bu faktörleri gelirleri ise Vergi, Kira, Kâr ve Ücrettir.

7.7.1. Genel Hizmetler ve Vergi

Topluluğun temel ihtiyaçlarını gideren ve iktisadi yaşamını düzenleme vazifesi meşru idare üstlenmektedir. Geniş anlamda devlet olarak ifade edilebilir. Devlet, muhatabı olan vatandaşlarının ihtiyaçlarını (asayiş, altyapı, sağlık vb. kamusal mal ve hizmetler) giderme doğrultusunda üretime katılmaktadır. Bu katılımının sonucunda verdiği hizmete karşılık olarak vergi geliri elde etmektedir. Devlet eğer herhangi bir üretim sürecine ilave bir katkıda bulunursa anlaşma doğrultusunda daha yüksek vergi talep etme hakkına sahiptir. Bunun tersi yani vazifelerini yerine getirememeye durumu olursa zayıyatı karşılama doğrultusunda vergi alacağından indirim gitmesi veya zararı üstlenmesi söz konusudur.

Klasik düşünürlerin ortaya koydukları üretim faktörlerinde devlet yer almamaktadır. Bu durum uygulamada sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. İktisadi hayatın sabit gerçeklerinden biri olması sebebiyle devletin üretim faktörleri arasında yer alması gerekmektedir. Devletin elde edeceği vergi geliri, devletin kamusal hizmetleri yüklenmesi karşılığında alacağı temel vergi oranı ile isteğe bağlı olarak yaptığı ilave katkının doğurduğu pay olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile biri sabit temel vergi diğeri isteğe bağlı değişken vergi olmak üzere iki çeşit vergi söz konusudur.

7.7.2. Sabit Sermaye ve Kira

Bina, arsa, makine gibi işletme aktifinde bulunan üretim süreci sonunda şekil değiştirmeden kalan sermaye türüdür. Sabit sermaye sahipleri üretime mevcut sabit sermayeleri kadarıyla üretime katılırlar ve kira geliri elde ederler. Bu kira geliri hâsıla ile orantılı olacak, sabit olmayacaktır. Dolayısıyla sabit sermayeyi üretim sürecinde kullanan firmaların gelirinin artması durumunda sabit sermaye sahibinin geliri artacaktır. Bu durumun tam tersi de söz konusudur.

7.7.3. Döner Sermaye ve Kâr

Döner sermaye; üretim sürecinde kullanılan ve sürecin sonunda şekil değiştirerek üretime doğrudan katkıda bulunan sermaye çeşididir. Üretime şekil değiştirerek katkıda bulunması sebebiyle üretimden doğan riskin büyük kısmını 'döner sermaye' üstlenmektedir. Ortaklık ekonomisinde üretim sürecine doğrudan katkıda bulunan ve riski üstlenen döner sermaye bu katkısının karşılığında kâr geliri elde etmektedir. Üstlenilen risk doğrultusunda elde edilen kazanç arttıkça döner sermaye sahiplerinin "Kâr" geliri artacak, gelir düştükçe de azalacaktır (Ersoy, 1986: 137).

7.7.4. İşçiler ve Ücret

İşçiler de ücretlerini, hâsılanın artışına bağlı olarak artan ve azalan bir oranda alacaklardır. Hâsılanın düşmesine bağlı olarak, işçinin ücreti asgari ücret düzeyinin altına düşünce, işçi, sosyal dayanışma fonundan asgari ücreti kadar yardım alacaktır. Böylece firma üretim yapmadığı zaman sabit masraflar en aza indirilmiş olacak; üretim arttırıldığı oranda da üretim faktörlerinin payı yükselecektir (Ersoy, 1986: 137-138).

Yukarıdaki şekilde üretimin dağılımında girişimciye yer verilmemiştir. Çünkü girişimci, eğer devlet ise vergi almakta, sabit sermaye sahibi ise kira, döner sermaye sahibiyse kârdan pay almaktadır. Şayet yalnız emeği ve zihinsel gücüyle üretime katılmakta ise ücret olarak ayrılan hâsıladan pay alacaktır (Ersoy, 1986: 138). Klasik ekolde girişimci üretime yönetici olarak katılan ve riski üstlenen kişi olarak ifade edilmiş, ayrı bir faktör olarak ele alınmıştır. Ortaklık ekonomisinde ise üretimin riski bütün faktörlere dağılmaktadır. Yönetim açısından ise özellikle son yıllarda yönetimin ayrı ve çok önemli bir faktör olarak ortaya çıktığı, iktisadi faaliyetlerde çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple sistemin özüne aykırı olmayacak şekilde müteşebbisin getirisinin üslendiği yönetim yükü nispetinde ücret + hisse karşılığı olacağı ifade edilebilir.

Üretimin paylaşılmasının, belirtildiği gibi, tarafların tamamen serbest iradeleriyle yaptıkları anlaşmalarla düzenleneceği öngörülmektedir. Böylece üretim sonucu ortaya çıkan fazlalık üretime katılanlar arasında anlaşma doğrultusunda paylaşılacak, her faktör sahibi rıza ve iradesi ile kabul ettiği oranda kârı veya zarar durumunda zararı alacaktır.

7.8. Uygulama Açısından Ortaklık Ekonomisi

Sosyal bilimlerden olması sebebiyle iktisadın ve herhangi bir iktisadi politikanın belirli şartlar altında bir laboratuvar ortamında test edilme imkânı yoktur. Bir bölge bir şehir veya ülkede başarılı olmuş olan iktisadi uygulamaların her şart – koşul ve zeminde işe yarayacağı söylenemez. Çünkü sosyal bilimlerin temel değişkeni insandır. İnsanların bu kadar farklı olması mutlak teorilerin geliştirilmesini imkânsızlaştırmaktadır.

Ancak bu durum ortak ihtiyaçların ve sorunların giderilmesi söz konusu olunca biraz esnemektedir. Şöyle ki makroekonomik sorunlar başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerde mevcuttur. Bu sorunların giderilmesinde de bir takım ortak metotlar üretilmiş ve üretilmeye devam etmektedir.

Ortaklık ekonomisi bu ortak sorunların giderilmesine, daha müreffeh bir ortamın oluşturulmasına dair çözüm önerisi sunmaktadır.

Günümüz dünyasında mülkiyet, üretim, katılım ve paylaşım konusunda ortaklıklar kurulmaya başlanmış, borsa, kooperatifler, çok ortaklı şirketler, yatırım ve katılım ortaklıkları yapılmaya başlanmıştır. Bir geçiş sürecinin olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bu geçiş sürecinde özellikle birinci bölümde de değinilmiş olan gelir dağılımı bozuklukları ortaya çıkmış, kalıtsal bir hal almıştır. Bütün iktisadi faaliyetlerin bir çıkar çatışması olarak ele alınmasından kaynaklanan bu durum kronik sorunları beraberinde getirmiş, bugün yedi milyarı bulan dünya nüfusunun büyük bir kısmının sistemin çarkları altında ezilmesine sebep olmuştur.

Ortaklık ekonomisi bu çıkar çatışmasının üretime katılan kesimlerin zararına olduğunu eğer işbirliği yapılırsa her tarafın kazançlı çıkacağını iddia etmektedir. Bu iddia doğrultusunda ortaklık ekonomisi eğer üretime katılan bütün kesimler üretim kararlarında ve hâsılanın paylaşımında söz sahibi olurlarsa gelir dağılımında uçurumun ortadan kalkarak adil bir gelir dağılımı olacağını ve böylece toplam talebin artıp yatırımları cezbedeceğini belirtmektedir. Artan yatırımlar işsizliği azaltacak, toplam talep bir daha genişleyecektir.

Firma bazında bakıldığında ise üretimin bütün riski müteşebbisin sırtına yüklenilmiş olmayacaktır. Bu durumda üretim kararları toplu olarak alınacak, bütün kademeler fikir beyan edecekler, böylece bütün çalışanlar firmaya sadece yaptıkları iş ile değil, beyin gücü olarak da katılmış olacaklardır. Bir örnek üzerinden anlatılırsa; bugün firmalarda üretim kararları sadece yöneticiler tarafından hatta küçük firmalarda sadece patronlar tarafından alınmakta, çalışanlar firmanın daha çok kazanması için çalışmalar yapmak ve fikir üretmek yerine sadece kendilerine verilen işleri yapmaktadırlar. Hâlbuki firma hakkında en kolay fikir sunacak kesim bizzat kendi çalışanları ve birlikte üretimi gerçekleştirdikleri kişilerdir. Firmaların üretim yapısında ortaklığın olmaması, kar ve zarar durumunda çalışanların bir faydası veya zararı olmaması sebebiyle üretim sürecine aktif katılım olmamaktadır. Ortaklık ekonomisi yaklaşımında ise üretim sürecine katılanlar firmanın sadece işgücü değil aynı zamanda ortağı olarak yer almaktadır. Alacakları pay nedeniyle firmanın kararlarında ve faaliyetlerinde pozitif yönde etkili olacaklardır.

Bu payın tayini ise üretim öncesinde üretim faktörlerinin birbirleri arasında karşılıklı rıza ve irade ile yapılan sözleşmeler doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Bu durumda üretim sürecinde kim daha çok katkıda bulunursa o oranda gelir elde edecek, firmanın durumu bütün personeli

ilgilendirecektir. İşini iyi yapmayan çalışanlar ise bulunduğu departmanca uyarılacak, her departman kendi performansını maksimum tutmaya çalışarak gelirlerini maksimize etmeye çalışacaktır. Bu kendi içinden denetim ve kendi içinde performansa göre ücretlendirme yapılması gereksiz denetim makamlarının ortadan kaldırılmasına ve üretime odaklanılmasını, fayda merkezli bakılmasını sağlayacaktır. Böylece eldeki kaynaklar tam ve etkin olarak kullanılmış olacaktır. Günümüz dünyasında performansa göre ücretlendirme uygulamalarının yaygınlaşması ve genelde başarılı olması ortaklık ekonomisinin yaklaşımının isabetli olduğunu göstermektedir.

Ortaklık ekonomisi çerçevesinde bireylerin çalıştıkları firmalara ortak olması ve böylece başarıları doğrultusunda gelirlerinin artması toplam talebi arttıracaktır. Artan toplam talep firmaları yatırıma sevk edecek, böylece istihdam hacmi genişleyecek, diğer bir ifade ile işsizlik oranı düşecektir. Böylece en nitelikli ve verimli kaynak olan insan kaynağından maksimum şekilde fayda sağlanmış olacaktır.

Ortaklık ekonomisinde devlet; bütün firmaların tabii ortağı olarak, vergi geliri elde edecektir. Ancak bu noktada vergi oranları temel hizmetler (güvenlik, sağlık, eğitim vb.) için alınan sabit vergiler ve firmaların ortaklık oranına göre değişen değişken vergi olacaktır. Bugün ülkemizde uygulandığı gibi stopaj, ÖTV, KDV vb. üretimi engelleyici vergiler ve artan oranlı vergilendirme olmayacaktır.

Ortaklık ekonomisi faizi dışlayan tutumu ile bu günkü finansal sistemde köklü değişiklikler öngörmektedir. Faiz sistemi özünde bulunduğu sömürü mekanizması sebebiyle dışlanmaktadır. Sistem faiz, yerine ikame olarak, getiri haddini koymakta böylece faiz haddinin üstlenmiş olduğu ölçüt vazifesini kâr haddi üzerinden tanımlamaktadır. Bu durumda bir yatırımın

kârlılığı borsadaki ortalama kâr üzerinden tahlil edilmektedir. Finansal kurumlar ise devletin öncülüğünde yatırımların koordine edildiği, ihtiyaçların giderildiği merci olarak yatırım aracılığı fonksiyonunu üstleneceklerdir.

Bir diğer önemli konu ise kayıt dışı ile mücadeledir. Günümüzde firmalar, daha önce ifade edildiği üzere, diktatörlük şeklinde yönetildiği, kar ve zarar durumları sadece patronlar tarafından bilindiği için kayıt dışı ekonomi söz konusu olmaktadır. Ortaklık ekonomisi yaklaşımında ise üretimin getirisi ve zararı bütün çalışanlara ait olacağı için kar ve zararı herkes bilecektir. Bu durumda önceden sadece patronun aldığı riski bütün çalışanlar alacağı için içsel bir kontrol mekanizmasının oluşacağı, böylece kayıt dışı probleminin büyük oranda çözüleceği düşünülmektedir.

Sermaye yetersizliği özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça büyük bir sıkıntı oluşturmakta, yapılması gereken yatırımların ertelenmesine dolayısıyla ülkenin gelişmesine engel olmaktadır. Ortaklık ekonomisinde ise sistemin merkezinde yer alan borsa insanların tasarruflarının yatırımlara yönlendirilmesini sağlamaktadır. Bugünkü borsadan farklı olarak (yerellik ve katılım bakımından) daha etkin ve daha derin bir yapıda olması düşünülen borsada yatırımlar için kaynak toplanacaktır. Devletin borsada ki konumu ise bilgi kirliliğini ve spekülatif hareketleri engellemek olacaktır. Sivil iktisadi kuruluşlar devlet ile birlikte şeffaflığı ve işlerliği sağlayacaklardır.

İktisadi gelişme, bir bakıma mevcut üretim faktörlerinin verimliliğini artıracak sermaye oluşumunu sağlayarak gerçekleştirilir. Bir ülke sahip olduğu üretim faktörlerini verimli şekilde kullanamıyorsa, o ülkede yaşayanların ortalama geliri düşüktür. Geliri düşük olduğundan tasarruf oranı düşüktür. Dolayısıyla yeterli yatırım yapılamadığından üretim faktörlerin verimini artıracak sermaye oluşumu yetersizdir. Sermaye oluşumunun

yetersizliğin yol açtığı yoksulluk kısır döngüsünü kırmak için sermaye oluşumunu sağlayacak bir iktisadi yapının kurulması gerekmektedir. Sermaye oluşumu sürecini hızlandıran iktisadi yapıyı kuran toplumlarda sermaye oluşu sürecine bağlı olarak üretim faktörlerinin verimi artırılmış; verim artışı tasarrufları artırmıştır. Artan tasarrufların sermaye oluşumunda kullanılmasıyla yoksulluğun kısır döngüsü kırılmış olacaktır (Ersoy, 2012: 1).

Sosyalist ekonomide devlet, kapitalizmde de sermaye sahipleri ekonomik hayatı yönlendirmektedir. Ortaklık ekonomisinde ise ekonomiyi tanımlanmış üretim faktörlerinin hepsi çıkar paralelliği doğrultusunda bilgi ekseninde (üniversitelerin öncülüğünde) yönlendirmektedir. Bir firmanın zarar görmesi ekonominin bütünü için zararı ifade eder kabulü üzerinden ortaklık ekonomisi üretimin lokomotifliğini bilgiye, üniversitelere bırakmaktadır. Bu doğrultuda bugün kampüslere hapsedilmiş olan üniversiteler, ortaklık ekonomisinde sanayi ve ticaret odaları ile doğrudan temasta olan kuruluşlar olarak yer almakta, iktisadi faaliyetlerin lokomotifi olmaktadır.

Günümüzde işçilik evresinden ortaklık evresine geçiş başlamış durumdadır. Özellikle borsanın dünya genelinde etkinleşmesi bu durumu göstermektedir. Büyük firmaların örneğin facebook, apple, google gibi şirketlerin hiçbir ihtiyacı yokken borsaya açılmış olmaları, borsa yoluyla halkın katılımını gözetmiş olmaları bu açıdan önemlidir. Bu şirketler faiz üzerinden sermaye artırımına gitmek yerine halka açılmayı daha kârlı bulmuşlar, özellikle hisse sahiplerinin kendi çalışanlarıymışçasına ürünlerini kullanmaları ve tanıtımlarını yapmaları nedeniyle kârlı çıkmışlardır. Benzeri örneklerin çoğaltılması pekâlâ mümkündür.

Sivil iktisadi kuruluşlardan bir örnek verilmek istenirse Ankara Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezinin (OSTİM) işleyişi oldukça güzel bir

örnek olmaktadır. OSTİM, ortaklık ekonomisine uygun bir işleyişle, dayanışmacı ve yarışımcı bir yapıdadır. Bünyesinde bulundurduğu kooperatif yapısı ile sermaye birikimini sağlamaktadır. Kurulduğu 1967 yılında, küçük sanayi işletmelerine yönelik olan OSTİM sahip olduğu kooperatif yapısı ile bugün doğu Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun en önemli organize sanayi bölgesidir. OSTİM bu gelişmesini dış kaynaklarla değil kendi kurumsal yapısıyla gerçekleştirmiş, birlikten kuvvet doğar ilkesinin geçerliliğini göstermiştir. OSTİM, sivil iktisadi kuruluşlar başlığında incelenen hizmetlerin birçoğunu bünyesinde bulundurduğu şirketler ve birimleriyle üyelerine sağlamakta, böylece üyelerinin daha kaliteli ve daha ucuz iş yapmalarını sağlamaktadır (Ersoy, 2012: 4).

Ortaklık ekonomisinin uygulamadaki yansımalarına bir diğer örnekte günümüzde gittikçe yaygınlaşan "performansa dayalı ücret" uygulamalarıdır. Birçok firma başta pazarlama departmanlarında olmak üzere, alakalı departmanlarında satışa, hizmet kalitesine, üretilen miktara ve benzeri kriterlere göre performans kriteri uygulamaktadır. Böylece firmalar çalışanlarına sabit ücretin yanı sıra performans ödemeleri yapmakta, personelin çalışma azmini arttırmaktadır. Tam anlamıyla ortaklık ekonomisi olmasa da performansa dayalı ücret uygulaması ortaklık sistemine geçişin bir göstergesi olmaktadır.

Günümüzde sermayenin belirli öbeklerde (bankalar, büyük holdingler, çok uluslu şirketlerde vb.) toplandığı düşünülür ise sermayeye sahip olmayanların tek çaresi birlikten güç doğar ilkesiyle hareket etmeleri olmaktadır. Birlikten güç doğar ilkesi de ortaklıkların kurulmasını sağlamakta, böylece işçilik evresinden ortaklık evresine geçiş süreci hızlanarak devam etmektedir. Gereken düzenlemelerin yapılması ve kurumların tahsisi ile bu geçişin daha da hızlanacağı ve uygulamada ortaklık ekonomisinin yaygınlaşacağı düşünülmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki, tahmin edileceği üzere, ortaklık ekonomisine geçiş için gereken reformların yapılması kolay değildir. İktisadi faaliyetlerin tüm taraflarının temel davranış ve tutumlarında köklü bir değişimin meydana gelmesi gerekmektedir ve bu değişime öncülük edecek, yapısal ve yasal düzenlemeleri yapacak yüksek bir siyasi irade oluşmalıdır. Ancak ortaklık ekonomisinin vadettikleri göz önüne alındığında çabaların yersiz olmadığı görölmektedir (Weitzman, 1985: 45).

8. Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde kapitalizmin ve sosyalizmin insanların ihtiyaçlarını karşılayamadıkları açık bir şekilde görülmektedir. Kapitalizm ve sosyalizm arasında kendini konumlandırmaya çalışan karma ekonomik sistemin ise temel kriter sorunları yaşadığı, ülkelerde beklenmedik sosyoekonomik patlamalara neden olduğu bilinmektedir. Son yıllarda yaşanan 'Arap Baharı', "Wall Street'i İşgal Et" eylemleri, Avrupa'daki öfke eylemleri ve benzeri eylemler sosyal patlamalara örnek gösterilebilir. Sosyal patlamaların arka planında demokratik sorunlar olduğu kadar (belki daha fazla) ekonomik sorunların olduğu düşünülmektedir. Son on yıldır yaşanan krizler, özellikle ABD merkezli 2007 finans krizi ve Avrupa merkez borç krizleri mevcut sistemlerin ihtiyaçları karşılayamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu güne kadar o kadar çok kriz çıkmıştır ki kriz ekonomisi kitapları yazılmış, son dönemlere iktisat bölümlerinde ders olarak "kriz ekonomisi" açılmıştır.

Bu çalışmada, krizlerin kaynağının sistemlerin bölüşüm yapısının olduğu düşünülmektedir. Küresel anlamda Gini katsayısının 0,70 dolaylarında olması, dünyanın en zengin ülkesi ile en fakir ülkesinde yaşayanların kişi başına ortalama gelirlerinin karşılaştırılmasındaki oranın 260 dolaylarında olması gelir uçurumunun ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç gerek teoride gerekse de uygulamada iktisadi sistemlerin işlerliğinin kalmadığını, çözüm üretemediklerini ve bilakis sorunu kronik hale getirdiklerini göstermektedir.

Jean-Jacques Rousseau, kapitalist sistemin oluşmaya başladığı on sekizinci yüzyılın ortalarında, "insanlar ne başkalarını satın alacak kadar zengin, ne kendilerini satacak kadar yoksul olmamalıdır. Servetler arasındaki büyük eşitsizlikler; hazineleri, sahiplerinin ellerinden alarak değil; hazine

kurmanın yollarını ortadan kaldırarak; yoksulluğu yoksullar için bakımevleri kurarak değil yoksulluğu ortadan kaldırarak önlemek en temel yönetim sorunlarından biridir” diyerek, iyi bir yönetimin temel sorunlarından birinin yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini ortadan kaldıracak köklü önlemler almak olduğunu vurgulamıştır (Çelik, 2004: 88). Aradan geçen iki yüzyılda gelir gruplarının arasındaki farkın ulaştığı boyut düşünüldüğünde Rousseau'nun düşüncesinin pek dikkate alınmadığı görülmektedir.

Peki, herkesin eşit gelire sahip olması, teknik ifade ile Lorenz eğrisindeki 45 derecelik eşit ücret eğrinin sağlanması gelir dağılımdaki adaletsizliği ortadan kaldıracak mıdır? Hayır, çünkü eşitlik ile adalet aynı şey değildir. Doğuştan (sağlıklı) insanların eşit olduğu tek konu cehalettir, yani insanlar cahil olarak doğmaktadır. Cehalet dışında hiçbir şey eşit değildir. Bu sebeple eşit olmayan insanların gelirlerinin eşitlenmesi çözüm teşkil edemez. Eşit olmayan insanlar durumunda gelir dağılımında adaletin nasıl sağlanacağı ise üretime katılımın esas alınması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu katılımın ölçüsü kapitalizmde piyasa üzerinden ayrık olarak ve sosyalizmde ise devletin planlarına dâhil olarak gerçekleşmektedir. Ortaklık ekonomisinde katılımın ölçüsü ise sözleşmeye dayalı ortaklık şeklinde gerçekleşmekte, böylece üretime katılanlar irade ve rıza göstererek kabul ettikleri nispette hâsıladan paylarını almaktadırlar. Böylece ortaklık ekonomisinde gelir dağılımı herhangi bir faktörün tahakkümü olmadan, tarafların irade ve rızalarıyla şekillenmekte, adilane bir biçimde gerçekleşmektedir.

Son üç yüzyıldır Avrupa'da çıkar çatışması konseptinde şekillenen iktisat bilimi, 'kaynakların kıt olduğu' olduğu korkusu üzerine bina edilmiştir. Bu korku çerçevesinde de 'sonsuz! ihtiyaçlarını' karşılamak isteyen insanların, çıkarlarını herhangi bir insani, ahlaki, dini ve etik kurumu kabul etmeden hareket etmeleri gereğini ifade etmiştir. Mutluluğun birleşik kaplar misali olduğu, dolayısıyla bir kişinin mutlu olmak için diğer kişinin

mutluluğundan alması gerektiği öngören çatışmacı anlayış (ör: komşuyu fakirleştiren büyüme veya emek-sermaye çatışması) mevcut iktisat biliminin temelini oluşturmuştur. Korku üzerine bina edilmiş olan batı medeniyetinin gücü üstün tutan zihniyeti bu çatışmacı yaklaşımı benimsemesine sebep olmuştur.

İnsanı doğuştan bir günahın sonucu olarak kabul eden, ‘yanlış gidebilen her şey yanlış gider ve gidecektir’ (Murphy Kanunu) ilkesi yani insanların kötü olduğunu benimseyen ve bu doğrultuda iktisadi sistemini şekillendiren batının insanlığı sürüklediği uçurum ortadadır. Özellikle son üç yüzyıl incelendiğinde bu acımasız bakış açısının ne kadar derinleştiği, toplumlara ve insanlara ne kadar sirayet ettiği, uçurumun ne kadar derin olduğu açıktır. İnsanlığın içinde bulunduğu bu durum göze alındığında yeni bir sisteme dair ihtiyacın ne kadar acil ve ne kadar elzem olduğu görülmektedir. Bu noktada ortaklık ekonomisi önerisi ve benzeri alternatif sistem önerileri önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, tarihsel gelişimde demokratikleşen siyasal yapının aksine iktisadi yapının diktatörleşmesi, gerek karar mekanizmasında gerekse de bölüşümde tekelin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Siyasi tekel (sosyalizm) veya sermaye tekeli (kapitalizm) insanlar arasında çatışmayı ve sömürüyü ortaya çıkarmaktadır. Bu sistemler yerine insanların ihtiyaçlarını birlikte sulh ile karşılayacakları bir sisteme ihtiyaç vardır.

Yeni bir iktisadi sisteme dair ihtiyaç bugün her zamankinden daha fazladır. Bu yeni sistem adalet temelinde olmalı ve üretim ve bölüşümde sözleşmeciler katılımı esas alınmalıdır. Ortaklık ekonomisi; sözleşme merkezinde üretim faktörlerinin katılımları doğrultusunda gelir elde etmelerini öngörmesi, diğer bir ifade ile artık değer, üretim faktörleri arasında nimet külfet dengesi

kapsamında ve sözleşme merkezinde paylaştırılmasını önermesi nedeniyle yeni sistem arayışında önemli bir önermedir.

İkili sistem içinde denge halinde yaratılmış olan kâinata insan davranışlarını belirleyen temel duygulardan baskın olanın korku ve sevgi olduğu ifade edilmektedir (Ortony, Turnet, 1990: 315). Korku üzerine bina edilmiş çatışmacı sistemler olan kapitalizm ve sosyalizmin insanlığı sürüklediği nokta ortadadır. Ortaklık ekonomisi ise hakça paylaşımı öngörmesi, adalet vurgusu sebebiyle sevgi merkezlidir. İnsanı doğuştan günahsız ve iyinin, doğrunun, faydalı ve adil olanın tarafı olarak tanımlayan ortaklık ekonomisi 'silm (sulh, barışıklık)' merkezli bir sistemdir. Bu doğrultuda insanların çıkar çatışmasıyla, mecazi anlamda, birbirlerini yediği sistemler yerine çıkar paralelliği ilkesine sahip olan Ortaklık Ekonomisi'ne geçilmesi gerekmektedir.

Ortaklık ekonomisi belirtilen temel normları, kurumları ve kapsamı itibariyle insanlığın içinde bulunduğu iktisadi sorunlara çözüm önerisi sunmaktadır. Uygulama alanı bulması takdirde önermelerinin ne ölçüde tutarlı olduğu, adil bir ekonomik düzeni sağlayıp sağlamayacağı görülecektir.

KAYNAKÇA

ACAR, Sadık (1998), **Genel İktisat**, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, ISBN: 975-441-065-8, İzmir

AKAT, Asaf Savaş (2009), **İktisadi Analiz**, Eflatun Yayınevi, ISBN: 978-605-4160-15-0, Ankara

AKTAN, Coşkun Can (Ed), (2002), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, HAK-İŞ HAK İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara

AKTAN, Coşkun Can ve **YAŞAR** V. D. (2002), **Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri** ile Aksu, A. Ö. (1993), **Gelir ve Servet Dağılımı**'dan aktaran **AYDIN**, Kemal, (2012), "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri", **Kocaeli Üniversitesi Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 32

AKTAŞ (KAYA), Gülhan, (2007), "Kentleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi" **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi – Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU

ALBAYRAK, Özlem, (2011), "Finansal krizde uygulanan vergi politikalarının gelir dağılımı etkileri: 2004-2009" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, No: 2

ALKİN, Erdoğan, **YILDIRIM**, Kemal ve **ÖZER**, Mustafa, (2009), **İktisada Giriş**, Açık Öğretim Fakültesi Yayını 785, Ed: İlyas Şıklar, ISBN: 975-06-0204-8, Eskişehir

ALTAY, Asuman ve **ÖZEL**, Hüseyin, (2007), **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2742, ÖİK: 691, ISBN: 978-975 – 19 – 4132-4, Ankara

ALTINOK, Serdar, (2003), **İktisat Bilimine Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları: 88, ISBN: 975-8156-90-X, Konya

ALTIOK, Metin, (2005), “Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları ve Türkiye”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com** ISSN: 1304-0278 Bahar 2005 Cilt:3, Ss: 12

AREN, Sadun, (2007), **Ekonomi Dersleri**, İmge Kitabevi Yayınları, ISBN: 978-975-533-532-2, İstanbul

AREN, Sadun, (2008), **Sosyalizmin Yeni Yolu**, İmge Kitabevi Yayınları, ISBN: 978-975-533-580-3, İstanbul

AYDIN, Kemal, (2012), “Kapitalizm Neden ‘Vaz Geçilmez’dir?”, **Sakarya İktisat Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1

AYDIN, M. Kemal, (2003), “Kapitalizm ve Kriz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2003 / Cilt 2, Ss: 1-10

AYDINONAT, N. Emrah, (2012), “2023’te 25 Bin Dolar Gelir Hayal Değil, Ama...” , **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu**, Ağustos N201245

AYTAÇ, Ömer ve **İLHAN**, Süleyman, (2008), “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlâki Kriz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı: 1, 2008, ss: 182-210

BAKIRCI, Fahri, (2004), **John Locke’ta Mülkiyet Anlayışı**, Babil Yayıncılık, ISBN: 975-6360-09-7, İstanbul

BALTACIGİL, Asım, (1967), **İktisat**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayın No: 6, Trabzon

BEDİR, Serap ve **KARABULUT**, Kerem, (2011), “İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri” , **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1, Ss: 13-30

BEGG, David, **FISCHER**, Stanley ve **DORNBUSCH**, Rudiger, (2008), **Economics**, McGraw-Hill Higher Education, ISBN: 13-9780077117870

BEGG, David, **FISHER**, Stanley ve **DORNBUSCH**, Rudiger, (2005), **İktisat (sekizinci baskı)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ISBN: 978-9944-88-998-8, İstanbul

BIÇKI, Doğan, (2001), “Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Ss: 33-42

BIGSTEN, Arne ve **LEVIN**, Jörgen, (2000), “Growth, Income Distribution an Poverty: A Review”, **Göteborg University Department of Economics Working Paper in Economics**, No: 32

BIERMANN, Werner ve **KLÖNNE**, Arno, (2007), **Kapitalizmin Suç Tarihi**, Phoenix Yayınevi - Siyasal Basın Yayın Dağıtım, Çeviren: Bülent Özçelik, ISBN: 978-9944-931-41-0, Ankara

BOCUTOĞLU, Ersan, (2012), **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Murathan Yayınevi, ISBN: 978-605-5451-45-5, Trabzon

BOZDAĞ, Nihat ve **BOZDAĞ**, Emre Güneşer, (2006), “Ülkelerin Kişi Başına Gelirlerinin Karşılaştırılmasında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı ve Endeksi -Yeni Bir Yaklaşım” (Gazi Üni.) , **15. İstatistik Araştırma Sempozyumu**, 11 - 12 Mayıs 2006, Ankara

BRIE, Michael ve **SPEHR**, Christoph, (2009), **Sosyalizm Nedir?**, Roza Lüksemburg Vakfı – kozmopolit.com, Çev. Murat Çakır, Erişim: 17.04.2013
http: //www.koxuz.org/koxuz/files/sosyalizm_nedir.pdf

BULMUŞ, İsmail, (2003), **Mikro İktisat**, Cantekin Matbaası, ISBN: 975-288-614-0, Ankara

CANDAŞ, Ayşen ve **BUĞRA**, Ayşe, (2010), “Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu – Açık Toplum Vakfı**

CASE, Karl E. , **FAIR**, Ray C. ve **OSTER**, Sharon M., (2011), **Ekonominin ilkeleri**, Palme Yayınevi, Çeviren: Ertuğrul Deliktaş vd., ISBN: 978-605-4414-40-6, Ankara

CLARKE, Simon, (2009), **Marx’ın Kriz Teorisi**, Otonom Yayıncılık, ISBN: 978-975-6056-26-4, İstanbul

COOPER, Russel, (1985), “Sharing Some Thoughts on Weitzman’s The Share Economy”, **NBER – National Bureau of Economic Research Working Paper: 1734**, http: //www.nber.org/papers/w1734.pdf, Erişim: 16.06.2012

CURAL, Mehmet, (2009), “OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Ekim 2009, Cilt 4, Sayı 2, ss. 73-97

ÇALIŞKAN, Şadan, (2010), “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk” , **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı: 59, 2010/2

ÇELİK, Aziz, (2004), “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”, **Çalışma ve Toplum**, 2004/3, Ss: 53-91

ÇİÇEK, Macide, (2006), **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**, Seçkin Yayıncılık, Ed: Feride ÖZTÜRK ve Fatih ÇELEBİOĞLU, ISBN: 975-02-0284-8, Ankara

DAĞDEMİR, Özcan ve **ACAROĞLU**, Hakan, (2011), “Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Üzerinde Analizi: 1990-2006”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ocak 2011, Cilt 11, Sayı 1, ss. 39-56

DEMİR, Ömer, (2003), **İktisat ve Ahlak**, Liberte Yayınları, ISBN: 975-6877-75-8, Ankara

DEMİRCİ, Rasih ve **ARIKAN**, Rauf ve **ERDOĞAN**, İ. Burhan, (2001), **Genel Ekonomi Mikro-Makro**, Gazi Kitabevi, ISBN: 975-7313-96-3, Ankara

DİNLER, Zeynel, (2003), **İktisada Giriş**, Ekin Yayınevi, ISBN: 975-7338-19-2, Bursa

DİNLER, Zeynel, (2009), **Mikro İktisat**, Ekin Yayınevi, ISBN: 978-975-7338-00-0, Bursa

DİŞBUDAK, Cem ve **SÜSLÜ**, Bora, (2009), “Kalkınma ve Bireysel Gelir Dağılımı: Kuznets Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 9, Sayı 18, Ss: 146-166

DOĞAN, Cem ve **TEK**, Murat, (2007), “Türkiye’de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi” , **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Güz 2007, Cilt: 3, Yıl: 3, Sayı: 2, 3: 93-119

DPT, (1994), “**Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı – Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu – No: 2370**”, DPT Yayınları, Ankara

DUMAN, Mehmet Zeki, (2011), “Neo-liberal küreselleşmenin zaferi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, ISSN: 1303-5134, Ss. 666-700, Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

DUMLU, Ufuk ve **AYDIN**, Özlem, (2008), “Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:8, Ss: 373-393

DURNA, Cafer, (2011), “Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İnsan Haklarına Etkileri”, **Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Programı – Tez Danışmanı: Prof. Dr. İoanna KUÇURADI

EKİCİ, M. Sena, (2001), **Herkes İçin İktisata Giriş**, Siyasal Kitabevi, ISBN: 975-7351-67-9, Ankara

EKİNCİ, Nazım Kadri, (2011), **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, ISBN: 978-605-4334-52-0, Ankara

EKODIALOG, http://www.ekodialog.com/Konular/eko_system.html
Erişim: 11.07.2012

ENGELS, Friedrich, (2012), **Ütopik Sosyalizm Ve Bilimsel Sosyalizm**, Sol Yayınları, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, ISBN 978-975-7399-70-4, Ankara

ENSARİ, Sıddık, (2010), TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine, **Maliye ve Finans Yazıları**, Yıl: 24, Sayı: 87, Ss: 9-15

ERDOĞAN, Savaş, (2002), “1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Ss: 47-57 Web: http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/221347991910.pdf Erişim: 28/7/13

ERİM, Neşe, (2007), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, ISBN: 978-9944-341-39-4, Ankara

ERSEZER, Devrim, (2006), “Gelir Dağılımı Politikası Ve Araçları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, Ss: 255-268

ERSOY, Arif, (1986), **İktisadi Müesseseseleşme Tarihi – İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri**, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Tarihsel Araştırmalar Serisi NO: 1

ESKİ, Hasan, (2007), **Ekonominin Temel İlkeleri**, Gazi Kitabevi, ISBN: 978-9944-165-55-6, Ankara

GALBRAITH, John Kennet, (2009), **İktisat Tarihi Geleceğin Aynası Olarak Bugün**, Dost Kitabevi, Çeviren: Müfit Günay, ISBN: 975-298133-X, Ankara

GOLLODAY, Fredrick L., (1978), **Macroeconomics: Problems, Principles and Priorities**, The Benjamin/Cummings Publishing Company, ISBN: 0-8053-3306-1

GÜRLER HAZMAN, Gülsüm, (2011), “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl.2011, C.16, S.1, sf: 205-216

GWARTNEY, James D., **STROUP**, Richard L. ve **STUDENMUND**, A. H., (1992), **Microeconomics Private and Public Choice**, The Dryden Press, ISBN: 978-1111970611

HAHNEL, Robin, (2006), **İktisadi Adalet ve Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, ISBN: 975-539-497-4, İstanbul

HALAÇ, Umut ve **KUŞTEPELİ**, Yeşim, (2008), “Türkiye’de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma Serileri**, Web: http://www.deu.edu.tr/UploadedFiles/Birimler/12741/08_01.pdf Erişim: 28.07.2013

HAMİTOĞULLARI, Beşir, (1982), **Çağdaş İktisadi Sistemler, Oluşum Ve Gelişim Aşamaları İle Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 508, Ankara

HAMİTOĞULLARI, Beşir, (1984), **İktisadi Sistemlerin Temelleri – Strüktürlerin Diyalektiğinden Sistemlerin Diyalektiğine**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları: 539, Ankara

HAN, Ergül, (2006), **İktisada Giriş I**, Nobel Yayın Dağıtım, ISBN: 975-591-993-7, Ankara

HART, Robert A., (1990), “Profit Sharing And Work Sharing”, **Elsevier Science Publishers B.V. North-Holland, Economics Letters** : 34 , Ss: 11-14, <http://ideas.repec.org/a/eee/ecolet/v34y1990i1p11-14.html> Erişim: 02.03.2013

HATİBOĞLU, Zeyyat, (2008), **Ekonomi Avucunuzun İçinde**, Propedia Yayıncılık, ISBN: 978-975-295-893-7, İstanbul

HEILBRONER, Robert L., (1968), **İktisadi Sorun III Mikro İktisat**, Çağlayan Kitabevi, Çeviren: Demir Demirgil, İstanbul

HEILBRONER, Robert, (1996), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Vadi Yayınları, Ed. Ömer Demir, ISBN: 975-7726-55-9, Ankara

HEILBRONER, Robert L., (2008), **İktisat Düşünürleri – Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri**, Dost Kitabevi, Çeviren: Ali Tartanoğlu, ISBN: 975-298-090-2, Ankara

HERITAGE, <http://www.heritage.org/index/book/chapter-7> Erişim: 28.06.2013

HOTAR BARAŞGAN, Nükhet, (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2599 - ÖİK: 610, ISBN 975-19-2803-6, Ankara

HOTAR BAŞARGAN, Nükhet, (2001), **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet

Planlama Teşkilatı – Sekizinci Kalkınma Planı, DPT: 2599-OİK: 610, ISBN: 975 – 19 – 2803 – 6, Ankara

HUBERMAN, Leo, (1984), **Sosyalizmin Alfabetesi**, Sol Yayınları, Ankara
<http://www.ozgurluk.info/kitaplik/pdf/SosyalizminAlfabetesi.pdf> Erişim: 11.05.2013, Ankara

HUNT, Emery Kay, (2005), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Dost Kitabevi Yayınları, Çev: Müfit Günay, ISBN: 975-298-171-2, Ankara

İREM, Nazım, (2004), “Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm”, **Dokuz Eylül Üniversitesi - Journal of Faculty of Business**, Cilt. 5, Sayı, 2, Ss:1-25

KABAŞ, Tolga, (2010), “Türkiye’de En Yoksul % 20’nin Yoksulluk Profili, Gelir Dağılımı Ve Tüketim Harcaması”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2010, Sayfa 192 – 218

KAGARLİTSKY, Boris, (2007), **Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi**, Phoenix Yayınevi, Çeviren: Esin Soğancılar, Ed: E. Deniz Ela, ISBN: 978-9944-931-40-3, Ankara

KARA, Ahmet, (2001), **İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm**, Vadi Yayınları, ISBN: 975-6768-30-4, Ankara

KARAKAYALI, Hüseyin, (2009), **Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi**, Emek Matbaacılık Yayıncılık, Manisa

KARAMAN, Banu ve **ÖZÇALIK**, Melih, (2007), “ Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu olarak Çocuk İşgücü”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 14, Sayı: 1, Ss: 25-41

KAZGAN, Gülten, (2011), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi – Büyük Fikir Kitapları Dizisi 13, ISBN: 978-975-14-0392-6, İstanbul

KILIÇAY, Özden, (2004), **Türkiye’de Serbest Piyasa Ekonomisi**, Beta Basım Yayın, ISBN: 978-975-295-301-8, İstanbul

KIZILTAN, Alaattin ve **ÇUBUKÇU**, Fatmanur, (2005), “Gelir Dağılımında Değişmeler ve Erzurum Örneği”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD)**, Cilt:9, Sayı,1-2, Ss: 665-674

KLEIBER, Christian, (2007), “The Lorenz curve in economics and econometrics”, **University of Basel – Center of Business and Economics WWZ**

KUBAR, Yeşim, (2011), “Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi” **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 01 Sayı: 02, Ss: 227-246

KURUÇ, Bilsay, (1970), **Ricardo İktisadi’nin Bazı Metod Sorunları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 301, Ankara

KUŞTEPELİ, Yeşim ve **HALAÇ**, Umut, (2004), “Türkiye’de genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 4, Sf: 144

KUYUCUKLU, Nazif, (1995), **İktisadi Olaylar Tarihi**, Filiz Kitabevi, ISBN: 975-368-125-9, İstanbul

KÜÇÜKKALAY, Abdullah Mesud, (2010), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, ISBN: 978-605-377-295-8, İstanbul

LEFTWICH, Richard H., (1986), **Fiyat Sistemi ve Kaynakların Tahsisi**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Çeviren: Talat Güllap, Erzurum

LIPSEY, Richard G., **STEINER**, Peter O., **PURVIS**, Douglas D. Ve **COURANT**, Paul N., (1990), **İktisat 2**, Bilim Teknik Yayınevi – Çev. Ahmet Çakmak, ISBN: 975-540-024-9, İstanbul

LIPSEY, Richard G., **STEINER**, Peter O., **PURVIS**, Douglas D., (1984), **İktisat**, Bilim Teknik Yayınevi, Çev: Ahmet Çakmak, Yayın Sorumlusu: Ahmet ÇAKMAK, İstanbul

MAILLET, Jean, (1983), **18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi**, Remzi Kitabevi, Çeviren: Ertuğrul Tokdemir, İstanbul

MANDEL, Ernest, (1974), **Marksist Ekonomi El Kitabı**, Suda Yayınları, Çeviren: Orhan Suda, İstanbul

MARKS, Karl, (2007), **Felsefenin Sefaleti – M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne Yanıt**, Sol Yayınları, Çeviren: Ahmet Kardam, ISBN: 975-7399-22-1, Ankara

MCCONNELL, Campbell R., (1984), **Economics Principles, Problems and Policies**, McGraw-Hill Book Company, ISBN: 0-07-044944-9

MİSES, Ludwin von, (2008), **İnsan Eylemi, İktisat Üzerine Bir İnceleme**, Liberte Yayınları, Editör: Mustafa Acar, Çev.: İsmail Aktar, ISBN: 978-975-6201-41-1, Ankara

MORE, Thomas, (1997), **Utopia**, Cem Yayınevi, Çeviren: Selahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol, ISBN: 975-406-357-5, İstanbul

MUSAYEVA, Aygün, (2011), "Azerbaycan'da Gelir Dağılımı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı: 60, 2011/1, Ss: 393-432

NOBBS, Jack ve **HOPKİNS**, Ian, (1994), **Economics**, McGraw-Hill Book Company, ISBN: 0-07-707916-7

NORDHAUS, William, (1988), "Can The Share Economy Conquer Stagflation?", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 103, No. 1 (Feb. 1988), Ss. 201-217, <http://www.jstor.org/stable/1882649>, Erişim: 27.09.2011

ORTIZ, Isabel ve **CUMMINS**, Matthew , (2011), "Global Inequality: Beyond The Bottom Billion - A Rapid Review of Income Distribution in 141

Countries”, **UNICEF Social And Economic Policy Working Paper**, April 2011

ORTONY Andrew, **TURNER** Terence J., (1990), “What's Basic About Basic Emotions?” **Psychological Review by the American Psychological Association**, Inc. Vol. 97, No. 3, 315-331

ÖÇAL, Tezer, **ÇOLAK**, Ö. Faruk, **ÇERMİKLİ**, A. Hakan ve **TOGAY**, Selahattin,(1997), **İktisat**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara

ÖÇAL, Tezer, (1984), **İktisat**, Gazi Üniversitesi Yayınları no: 44, Ankara

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, (1998), **Bölüşüm Genel Denge ve Refah Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, ISBN: 975-7763-63-2, Bursa

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, (2003), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Ezgi Kitabevi Yayınları, ISBN: 975-776-37-72, Bursa

ÖZMUCUR, Süleyman, (1986), “Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1963-1984” **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 44, Sayı 1-4, Ss: 149-185

ÖZTÜRK, Lütfü, (2005), “Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na(İBSS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965-2001” , **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:10, Sf: 95-110

ÖZTÜRK, Nazım, (2005), “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü” , **Sosyo Ekonomi**, Ocak-Haziran 2005-1, Sf: 1-10

ÖZTÜRK, Nazım, (2009), **İktisatta Bölüşüm Kuram – Politika**”, Palme Yayıncılık, ISBN: 978-605-5829-09-4, Ankara

PARASIZ, İlker, (1996), **İktisadın A B C'si**, Ezgi Kitabevi, ISBN: 975-7763-17-9, Bursa

PARASIZ, M. İlker, (2002), **Mikro Ekonomi Orta Düzey Yaklaşım**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa

PEHLİVAN, Muhammed Seyid, (2009), “Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği”, **Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi – Tez Danışmanı Dr. Selim Coşkun**

PEKİN, Tevfik, (2006), **Ekonomiye Giriş**, Zeus Kitabevi, ISBN: 975-98569-1-3, İzmir

POLANYİ, Karl, (2002), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, İletişim Yayınları, Çev.: Ayşe Buğra, ISBN: 975-470-84-87, İstanbul

ROBINSON, Joan, (1934), **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat – Tam Rekabet Nedir?**, Değişim Yayınları, Editör: Ömer Demir, Çeviren: Mümtaz Tarhan, ISBN: 975-82-89-13-8, Sakarya

SALVATORE, Dominick ve **DIULIO**, Eurgene A., (1988), **İktisat**, Evrim Basım Yayım Dağıtım, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Cem Alpar

SARI, Ramazan, (1993), “Gelir Dağılımında Eğitim Faktörü: Kentsel Bazda Bir Örnek”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 58, Ss: 177-189

SAVAŞ, Vural, (200), **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, ISBN: 975-7351-12-1, Ankara

SEN, Amartya, (1972), **On Economic Inequality**, Oxford University Press, ISBN: 0-19-8281-93-5

SEYİDOĞLU, Halil, (2006), **İktisat Biliminin Temelleri**, Güzem Can Yayınları, ISBN: 975-7516-14-7, İstanbul

SLOMAN, John, (2003), **İktisat – Mikro**, Bilim Teknik Yayınevi, Çev: Prof. Dr. Ahmet Çakmak, ISBN: 9755400211, İstanbul

SWEEZY, Paul M., (2007), **Kapitalist Gelişme Teorisi**, Kalkedon Yayınları, Çeviren: Gülsüm Akalın, ISBN: 9944-115-10-X, İstanbul

TAYYAR, Ahmet Emrah, (2011), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yeşim REEL

TDK, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, Ankara

TURAN, Güngör ve IŞIK, Abdurrahman, (2007), **Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş – Reformlar ve Politikalar**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-9944-141-18-5, Bursa

TURANLI, Rona, (1988), **İktisadi Düşünce Tarihi – Kronolojik Evrimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, ISBN: 975-486-042-4, İstanbul

TÜRKAY, Orhan ve **ALKİN**, Erdoğan, (2001), **İktisada Giriş**, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Editörler: M. Burhan Erdem ve İlyas Şıklar, ISBN: 975-06-0022-3, Eskişehir

TÜRKÇE SÖZLÜK, (1988), Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, ISBN: 975-16-0070-7

ULUTÜRK, Süleyman ve **ERSEZER**, Devrim, (2005), “Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 47**, Ss: 87-105

UN - HDR, United Nations Human Development Report – Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu 2010,

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/chapters/>

UYSAL, Yaşar, (2007), “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İİBF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Ss: 248-292

ÜLGENER, Sabri F., (2006), **Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler – Denemeler ve Araştırmalar**, Derin Yayınevi, ISBN: 975-6463-68-6, İstanbul

ÜNLÜÖNEN, Kurban ve **TAYFUN**, Ahmet, (2009), **Ekonomi**, Nobel Yayınevi, ISBN: 978-975-591-840-2, Ankara

ÜNSAL, M. Erdal, (2001), **Mikro İktisat**, İmaj Yayıncılık, ISBN: 975-7852-64-3, Ankara

WALLERSTEİN, Immanuel, (2003), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu – Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Metis Yayınları, Çeviren: Tuncay Birkan, ISBN: 975-342-287-3

WHITEHEAD, Geoffrey, (1972), **Economics Made Simple**, W.H. Allen Co. Ltd., ISBN: 0-491-00343-9

WEITZMAN, Martin L., (1984), **The Share Economy – Conquering Stagflation**, Harvard University Press, ISBN: 0-674-80582-8

WEITZMAN, Martin L., (1985), “Profit Sharing as Macroeconomic Policy”, **American Economic Association**, Ss: 41-45, Erişim: 11.02.2012 <http://www.jstor.org/stable/1805568>

WIKIPEDIA, http://tr.wikipedia.org/wiki/Tommaso_Campanella Erişim: 26.05.2013

WORLDOPINION, http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/feb08/BBCecon_Feb08_rpt.pdf , Erişim: 14.04.2013

YELDAN, Erinç, (2011), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları 710 – Araştırma inceleme Dizisi 109, ISBN: 978-975-470-874-5, İstanbul

YILDIRIM, Kemal, **KARAMAN**, Doğan ve **TAŞDEMİR**, Murat, (2007), **Makroekonomi**, Seçkin Yayıncılık, ISBN: 975-02-0263-5, Ankara

YILMAZ, Feridun, (2009), **Rasyonalite – İktisat Özelinde Bir Tartışma**, Paradigma Yayıncılık, ISBN: 978-975-7819-59-2, İstanbul

YİĞİTBAŞI, Şehabettin ve **UYSAL**, Doğan, (2009), **Mikro İktisadi Analiz**, Çizgi Kitabevi, ISBN: 978-605-5999-23-0, Konya

YÜCE, Mehmet, (2002), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı” , **Bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2002, Sayı 23, sf: 1-38